BULAK

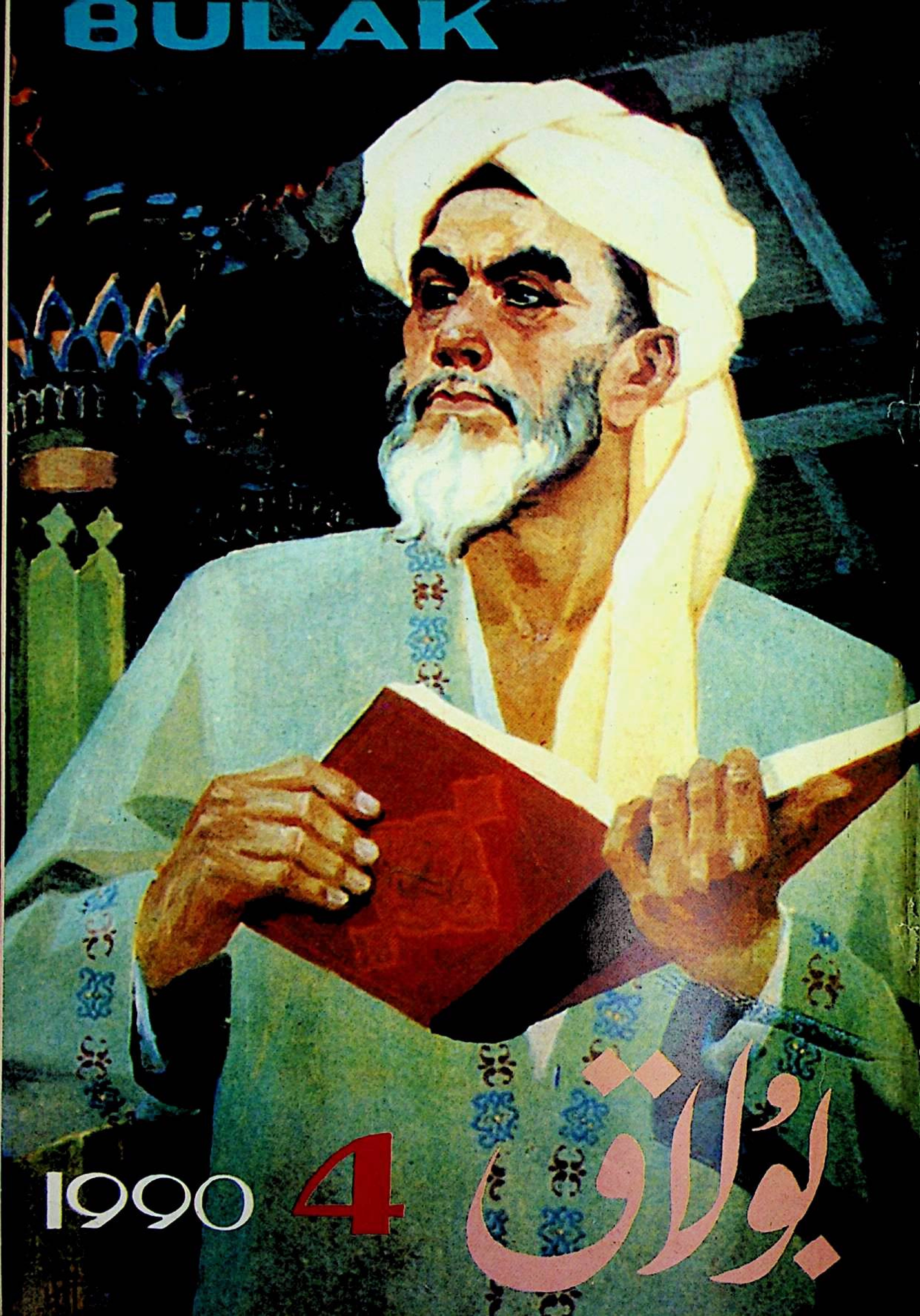

1990 4

بۇلاق

کیلتوروب ایمان الارغه جان بیله خدمت قیلیب
حاصل ایلانک معرفت بو یولدا بولدی جاهلی

کورکاچ ایتورمن بو معنی کیم اوزوم دا دوستلار
هیچ کیم ایرماس ایری سندیک جهاندا غافلی

اوتکرور ایردیم کیچه کوندوز بو عمروم فسق ایله
بو سعادت کامنی ینکوردی آخر کاملی

یوق ایدی گمراه فاسق من کبی بو عصرده
بولدی اوشبو یولدا هادی عارف دریادلی

بولماغیل غافل اولاردین دمبدم قیلغین طلب
کیچه کوندوز یاد ایلاب فغان غلغلی

بو سعادت غه سنی ینکوردی عابد شکر قیل
غازی دوران عبید الله میری فاضلی

ای مالک ملک سن ازلدین ابدا
قیصر بیله فغفور ایشیکینک دا گدا

اقرار سنکا قیلدی همه موجودات
اول کونکه الست بربکم ایردی ندا

[illegible] هم ارض سما
سیندین همه کاینات قیلدی نشو و نما

عابد بدنام نینک امیدی یوقتور اوزکا دین
پادشاها سن توروب کونکلوم نی کیم کادی

تا بجادیم هر گز جهاندا بر موافق همدمی
یار سوداسیدین انینک کونکلی ایبولغان غمی

منزل دلکش ایکن عالم ده غم کاشانه سی
تا بقاسیدین عمر ابدا ولتورسانک انکا بر دمی

آدم اول دور کیم محبت بوییکا کونکلیدا انینک
بو سوزومنی آلیبولا عینک غه اکر سن آدمی

قیلما غوم دور عالم اکره بردمی عیش نشاط
کونکلوم انینک توشوب عشقیدین بر ماتمی

دربدر آواره بولدوم وصل دین تابمای نشان
مبتلا دورمن سوراغه انی تابمای همدمی

تابماغونک هرگز بو عالم ده تریکلیکدین خبر
بولماسا کونکلونک انینک عشقیدین برهم غمی

غنچه دیک قان باغلاغان کونکلونک اچیلغای عابدا
گلشن کویدا توشسه باشینک اوزره شبنمی

ای یاران لار سوزدا نیمیش تریکلیک حاصلی
تابسا کر ایستاب جهاندا حق غه یتکان حاصلی

بۇلاق

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە خەلق

ئېغىز ئەدەبىياتى پەسىللىك ژۇرنىلى

11-يىل نەشرى

ئومۇمىي 33-سان

1990

باش مۇھەررىر: ئوبۇل ئىسلام.
مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن.
مۇھەررىرلەر: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت، پەرىدە ئىمىن، يالقۇن ئىسمائىل.

تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى (ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە):
ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، ئابدۇسالام ئابباس، ئابدۇشۈكۈر تۇردى، ئابدۇۋەلى خەلپەتوپ، ئابلەت ئۆمەر، ئەخەت ھاشىم، رەخمىتۇللا جارى، شەرىپىدىن ئۆمەر، قەييۇم تۇردى، قۇربان بارات، مەتىمىن يۈسۈپ، مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن، مەھەممەت رېھىم، مەھەممەت زۇنۇن، ئوبۇل ئىسلام، ئىبراھىم مۇتىئى، ئىمىن تۇرسۇن.

1990 - يىل 4 - سان

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

«دىۋانى ئابىد» تىن ....ئابىدى قۇمۇلى (5)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇقەييۇم خوجا
«گۈل ۋە نەۋرۇز»............ مەۋلانا ئۇبەيدۇللا لۇتفى (28)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇقادىر سادىر
مەنسۇر باخشى غەزەللىرىدىن.............(38)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: سۇلايمان يۇنۇس

شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

ھافىز شىرازى شېئىرىيىتىدىن.............(44)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئىسراپىل يۈسۈپ

مەشھۇر كلاسسىكلار

مەشھۇر ئېنسىكلوپېدىك ئالىم — شەمسىددىن سامى... ھاجى ياقۇپ يۈسۈپى (63)

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

سەنەۋبەر (داستان) .... (75)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئەيساجان مۇسا
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىدىن .... (94)
رەتلەپ نەشرگە تەييارلىغۇچى: پەرىدە ئىمىن
يىگانە جاھان بىلەن يىگانە دەۋران .... (111)
رەتلەپ نەشرگە تەييارلىغۇچى: ياسىن زىلال
ئەپسانىلەر .... (126)
رەتلەپ نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئەخەت ھاشىم
رىۋايەتلەر .... (141)
رەتلەپ نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئىسمايىل تۆمۈرى
بېيىت ـ قوشاقلار .... (150)
توپلاپ رەتلىگۈچى: ئىلياس تاھىرى

*　　*

چاغاتايچە لۇغەت «ر» .... (159)
تۈزگۈچى: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن

رەسسام: مەھەممەت ئايۇپ.
خەتتات: نىياز كېرىم شەرقى.
تىتول ۋە مۇندەرىجە نەقىشلىرىنى ئىشلىگۈچى: تۇردى قادىر نازىرى.
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: ليۇ پېيچىڭ.

مۇقاۋىنىڭ بىرىنچى بېتىدە: يۈسۈپ خاس ھاجىپ پورترېتى. رەسسام: غازى ئەھمەت.

ئىككىنچى بېتىدە: 1) «گۈل ۋە نەۋرۇز» داستانىغا ئىشلەنگەن قىستۇرما سۈرەت — «گۈل بىلەن نەۋرۇزنىڭ كېمىگە كىرگەنلىكى»؛ 2) ئابىد قومۇلى شېئىرلىرىنىڭ «باياز»دىن ئېلىنغان فوتو سۈرىتى.

ئۈچىنچى بېتىدە: 1) خوتەندىن تېپىلغان «گۈل ۋە نەۋرۇز» داستانىنىڭ قوليازما نۇسخىسىدىكى ئايرىم بەتلەرنىڭ فوتو سۈرىتى؛ 2) ھافىز شىرازى غەزەللىرىنىڭ «باياز»دىكى تەرجىمە نۇسخىسىدىن ئېلىنغان فوتو سۈرەتلەر.

تۆتىنچى بېتىدە: 1) ھافىز شىرازى پورترېتى؛ 2) «دىۋانى ھافىز»غا ئىشلەنگەن قىستۇرما سۈرەت («جۇڭگو قامۇسى» نىڭ چەتئەل ئەدەبىياتى قىسمىدىن ئېلىندى).

دىۋانى ئابدتىن

ئابىد قۇمۇلى

نەشىرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇقەييۇم خوجا

مۇھەررىردىن: گۈزەل لىرىك شېئىرلىرى بىلەن ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىغا مەلۇم تۆھپە قوشقان شائىر ئابىد XVII ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا قۇمۇل دىيارىدا ياشاپ، ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئۆز دەۋرىدىلا شۆھرەت قازانغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ شېئىرلار ھازىرغىچە تېپىلمىغانىدى. شۇڭا شائىرنىڭ نام-ئەمالى ۋە ئەسەرلىرى ئۇنتۇلۇپ كەتكەن. ئۆتكەن يىلى 12-ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېينىڭ قول يازمىلار بۆلۈمىدىن بايقالغان «باياز» ناملىق قول يازمىغا شائىرنىڭ جەمئىي 34 غەزىلى، 69 رۇبائىيسى تاللاپ كىرگۈزۈلگەن. ئابىدنىڭ بۇ «باياز»غا كىرگۈزۈلگەن غەزەل ۋە رۇبائىيلىرىنىڭ ھەممىسى بىر دەك ھالدا دىۋان شەكلىدە تۈزۈلگەن ۋە رەتلەنگەن. بۇنىڭدىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، شائىر ئابىد قۇمۇلى ئەينى زامانىدىلا ئۆز شېئىرلىرىنىڭ مۇكەممەل دىۋانىنى تۈزۈپ قالدۇرغان. بىراق بۇ قىممەتلىك مىراس تېخى ھازىرغىچە تولۇق تېپىلغىنى يوق. شۇڭا شائىر ئابىد قۇمۇلىنىڭ تەرجىمىھالى ھەققىدە بىۋاسىتە ھەم تەپسىلىي مەلۇماتقا ئىگە ئەمەسمىز. لېكىن ئۇنىڭ «باياز»غا كىرگۈزۈلگەن شېئىرلىرىدىكى بەزى مىسرالاردىن شائىرنىڭ ياشىغان دەۋرى ۋە يۇرتى توغرىسىدا دەسلەپكى چۈشەنچىگە ئىگە بولالايمىز. شائىر ئابىد ئۆز شېئىرلىرىدا يۇرتى قۇمۇلنى ۋە ئەينى ۋاقىتتىكى قۇمۇل ھۆكۈمدارى ئەبەيدۇللا غازى بەگنى كۆپ قېتىم تىلغا ئالىدۇ. مەسىلەن، ئۇ بىر غەزىلىدە:

نېچۈككى بولغالى قامۇل دىيارىغە شامىل،
كەمالۇ فەزلۇ ھۇنەر ئاندا ئەيلەدىم ھاسىل.
مېنى سەئادەتۇ دەۋلەتغە ئەيلەگەن لايىق،
ئەمىرى غازىيى دەۋرانۇ ئادىلى كامىل.

دەپ يازسا، يەنە بىر غەزىلىدە:

ۋەتەن غەرىبى بولۇپ ئۆمرۈڭ ئۆتتى، ئەي ئابىد،
بىلۇرمۇسەن ۋەتەننىڭ مۇلكى چىنمۇ يا قامۇل.

دەپ يازغان. يەنە بىر غەزىلىدە ئۇ تېخىمۇ كونكرېت قىلىپ:

بۇ سەئادەتغە سېنى يەتكۈردى، ئابىد، شۈكر قىل،
غازىئى دەۋران ئۇبەيدۇللاھ مىرى قامۇلى.

دېگەن. يۇقىرىقى مىسرالاردىن بىز ھەم شائىرنىڭ يۇرتىنى بىلىۋالىمىز، ھەم ئۇنىڭ ياشىغان دەۋرى ھەققىدە ۋاستىلىك مەلۇماتقا ئىگە بولىمىز. ئەبەيدۇللا غازى بەگنىڭ ئاتىسى مۇھەممەت شاھ غازى بەگ سەئىدىيە خانلىقىنىڭ تەيىنلىشى بىلەن 1605 - يىلى قۇمۇلغا كېلىپ، بۇ دىيارنىڭ ھاكىم بېگى بولغان. ئاتىسى ۋاپات بولغاندىن كېيىن 1668 - يىلى ئەبەيدۇللا غازى بەگ ئاتىسىنىڭ ئورنىغا ھاكىم بەگ بولغان. بۇ مەزگىل سەئىدىيە خانلىقىنىڭ ئاخىرقى دەۋرى بولۇپ، جۇڭغارلار بۇ چاغدا قۇمۇلغا ئۈزۈلدۈرمەي ھۇجۇم قىلىپ تۇرغان. سەئىدىيە خانلىقىنىڭ قۇمۇلغا ياردەم بەرگۈدەك مادارى قالمىغانلىقتىن، ئەبەيدۇللا غازى چىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ياردىمى بىلەن جۇڭغارلارغا قارشى ئۇزاق مۇددەت كۆرەش قىلىپ ئۇلارنى مەغلۇپ قىلغان. جۇڭغار ھۆكۈمرانى غالدانىنىڭ ئوغلى سېپتەن بالجۇرنى تىرىك تۇتۇۋېلىپ، چىڭ سۇلالىسىگە تاپشۇرۇپ بەرگەن. ئەبەيدۇللا بەگنىڭ كۆرسەتكەن خىزمەتلىرى ئۈچۈن چىڭ ھۆكۈمىتى ئۇنىڭغا بىرىنچى دەرىجىلىك جاساق تارخان بەگلىك① ئۇنۋانىنى بەرگەن. ئەبەيدۇللا غازى بەگنىڭ سىياسىي ۋە ھەربىي جەھەتتىكى كۆرەشلىرى نەتىجىسىدە تاكى 1928 - يىلغىچە ھۆكۈم سۈرگەن قۇمۇل ۋاڭلىقى ئۈچۈن پۇختا ئاساس سېلىنغان. ئەبەيدۇللا غازى بەگ ۋاپات بولغاندىن كېيىن، 1691 - يىلى ئۇنىڭ ئوغلى ۋاپا بەگ ھاكىمىيەتنى قولغا ئالغان. شائىر ئابىدنىڭ ھاياتى ئەنە شۇ ئەبەيدۇللا غازى بەگ دەۋرىگە توغرا كەلگەن. ئۆز دەۋرىنىڭ تالانت ئىگىلىرىدىن بىرى بولغان بۇ شائىر ئەبەيدۇللا غازى بەگنىڭ ھامىيلىقىغا ئىگە بولغان ۋە ئۇنىڭ بىلەن ناھايىتى يېقىن مۇناسىۋەتتە بولغان.

ئابىد شېئىرلىرى پىكىر جەھەتتە ئىلغار، سەنئەت جەھەتتە يۇقىرى بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن سەئىدىيە خانلىقى دەۋرىدىكى گۈللەنگەن ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋە ئەدەبىياتىنى مەلۇم جەھەتتىن ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتۈش زۆرۈركى، XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرى، XX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئابىد تەخەللۇسى بىلەن شېئىر يازغان نەمەنگانلىق يەنە بىر شائىرمۇ ئۆتكەن. ئۇنىڭ تاشكەنتتە چاپ قىلىنغان «تۇھفەتۇل - ئابىدىن ۋە ئەنىسۇل - ئاشىقىن» ناملىق ئەسىرى خەلقىمىزگە تونۇشلۇق. بۇ شائىر «تۇھفەتۇل - ئابىدىن» نىڭ مۇقەددىمىسىدە ئۆزىنىڭ تولۇق ئىسمىنى: «موللا مۇھەممەد ئابىدجان ئىبنى موللا مۇھەممەد قابىل ئاخۇند نەمەنگانى» دەپ يازغان. شائىر ئابىد نەمەنگانى بىلەن بىز تونۇشتۇرماقچى بولغان شائىر ئابىد قۇمۇلى ئۆزلىرى ياشىغان ماكان ۋە زامان جەھەتتىن تامامەن باشقا-

---

① جاساق تارخان بەگ — ھوقۇقى چەكلەنمەيدىغان، بالىدىن بالىغا مىراس قالىدىغان بەگلىك مەنسىپى.

باشقا شەخسلەردۇر. ئۇلارنىڭ بىرى نەمەنگانلىق، يەنە بىرسى قۇمۇللۇق. زامان جەھەتتە ئابىد قۇمۇلى ئابىد نەمەنگانىدىن تەخمىنەن ئۈچ ئەسىر ئىلگىرى ئۆتكەن. ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ تىلى ۋە مەزمۇنىدا ناھايىتى روشەن ھالدىكى دەۋر ئالاھىدىلىكى ۋە يەرلىك خۇسۇسىيەت بار. شۇڭا ئىلمىي تەتقىقات ۋە مەتبۇئاتچىلىقتا بۇ ئىككى ئابىدنى ۋە ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىنى بىر-بىرىگە ئارىلاشتۇرۇپ قويۇشتىن ساقلىنىش لازىم.

ئابىد قۇمۇلى ئەسەرلىرىنىڭ ئىدىيىۋى ھېسسىياتى ۋە بەدىئىي سەنئىتىنى ئايرىم تەتقىق قىلىشقا ئەرزىيدۇ. بۇ شائىرنىڭ تەپسىلىي تەرجىمىھالى ھەم ئۇنىڭ باشقا ئەسەرلىرى ھەققىدە داۋاملىق ئىزدىنىشكە توغرا كېلىدۇ. شۇڭا بىز ھازىرچە ئابىد قۇمۇلىنىڭ تېپىلغان شېئىرلىرىنى كىتابخانلارغا ئالدىن تونۇشتۇرۇپ تۇرۇشنى لايىق تاپتۇق. جامائەتچىلىكنىڭ تىرىشچانلىقى نەتىجىسىدە بۇ تالانتلىق شائىرىمىزنىڭ يەنە باشقا ئەسەرلىرىمۇ تېپىلىپ، يورۇقلۇققا چىققۇسى.

غەزەللەر

ئىلاھا، دەرگەھىڭغە كەلدى بىر گۇمراھ پۇرسەۋدا،
ئالىپ بۇ چاھى زۇلمەتدىن ئانى كويۇڭدا قىل مەئۋا.
نەسىب ئەت زەررەئى دەردۇ غەممىڭدىن بۇ پەرىشانغە،
قالىپدۇر ھەجر ئارا ۋەسلىڭ تەمەننىاسىدا بۇ شەيدا.
تاپا ئالماي سىنىڭ دەرگاھىڭە بىر تۇھفەئى لايىق،
كەتۇرمىش ئول مەتائى مەئسىيەت ھەم ئاھۇ ۋاۋەيلا.
ساڭا مەھزۇن كۆڭۈل دەردىن بەيان قىلماق نە ھاجەتكىم،
بىلۇرگە بارچەنىڭ سىررىنى سەنسەن ۋاقىفۇ دانا.
مۇھەببەت پەيزىدىن يەتكۇر دەما دەم تىيرە كۆڭلۈمگە،
كۆڭۈلدىن غەيرى زىكرىن ئەيلەگەي ئول نۇر زىيا پەيدا.
مەنى ئەۋۋارەنى مەجنۇن كەبى بىخانىمان قىلدىڭ،
تەرەھھۇم ئەيلە بۇ سەرگەشتەگە ئۆزۈڭ قىلىپ لەيلا.
ئىلاھا، گۇلشەنى كويۇڭنى ئابىدغە مەقام ئەيلە،
سىنىڭ ھەمدىڭ بەيان ئەيلەرگە بولغان بۇلبۇلى گويا.

* *

ئەي ساڭا كىمدۇر ئىكى ئالەمدە قىلماس ئىقتەدا،
ھەق سىنى قىلدى بۇ كەۋنەين ئىچرە ئەلگە مۇقتەدا.
يا شەفىئۇل-مۇزنەبىن يوقتۇر ئۇمىدىم ئۆزگەدىن،
سەندىن ئۇمىد شەفائەت، يا رەسۇلى پىشەۋا.
كىم ساڭا قىلماس ئىتائەت تاپماغاي ھەق يول سارى،

بولغۇسى گۇمراھ ئۇل كىم بولماساڭ سەن رەھنەما.
بولماسا نۇتقىڭ بەيانى سەفھەدە نې ئېئتىبار،
نەئتى پاكىڭ بىرلە قىلدىم مەن بۇ نۇسخە ئېپتىدا.
كىم بارا ئالغان قاراڭغۇ گوردىن جەننەت سارى،
تۇتماساڭ شەمئى شەفائەت كىمگە، ئەي نۇرى ھۇدا.
تا قىيامەت پاس ئەمرىڭ باردۇرۇر ئىسلام ئارا،
پەيرەۋى شەرئىڭ ئۇچۇن ھەر كۈندە بەش قەتلە نىدا.
يا رەسۇلىللاھ، نې ھاسىل سۆز بىلە قىلماق تەمام،
نەئتى پاكىڭنى ئەدا جانىمنى مەن قىلماي فىدا.
ھەق نىسار ئەتكەي ئۇلارغە فەزلى رەھمەت بى ئەدەد،
چەھاريارىڭىم ئېرۇرلەر ھەر بىرى بەھرى سەفا.
ئايتايىن ھەردەم ئۇلارنىڭ روھ پاكىغە دۇرۇد،
چۇن ئەبۇ بەكرى، ئۇمەر، ئۇسمان، ئەلىيۇ مۇرتەزا.
قايسى تىل بىرلە ئۇلارغە مەنقەبەت ئەيلەي بەيان،
ھەشرغە تەگرۇ ئۇلاردىن خەلق ئارا سىيتۇ سەدا.
ئابىدا، كەلتۇر بەجا سەن قۇللۇغۇڭنى سىدق ئىلە،
يەتكۇسى قۇل يولسا شەھلىغە ئۇلاردىن ھەر گەدا.

* *

كەتۇر پىيالە تۇت ساقىيا شەراب ماڭا،
خۇمار شىددەتىدۇر قىلما كۆپ ئىتاب ماڭا.
يۈزۈڭنى ئۇيقۇدا كۆردۈم بولۇپ دىدىم بىدار،
مۇيەسسەر ئولماغاي ئەمدى بۇ نەۋئ خاب ماڭا.
ھەرىفى جۇرئەكەشىم ئەسرۇ تۇندۇ مەن ئاجىز،
نە جەۋر قىلغۇسى دەپ بەسكى ئىزتىراب ماڭا.
كۆڭۈل ئالۇردا ماڭا لۇتف بىھىساب ئەتتىڭ،
يەنە نە ئېردىكى بۇ زۇلم ئىلە ئىتاب ماڭا.
خۇمار دەردىدە بەدھال خەستە مەن ساقى،
مېنىڭ بۇ دەردىمە تۇت بىر قەدەھ شەراب ماڭا.
مېنى بۇ دەيرى فەنادىن نە قاۋغاسەن، ئەي شەيخ،
مەئاف تۇت مېنى كۆپ قىلماغىل ئەزاب ماڭا.
فەنا يولىدا ۋۇجۇدۇڭنى قىلماساڭ مەئدۇم،
رىزا مەقامىدادۇر ئۆزلۈكۈم ھىجاب ماڭا.
باشىنى ئويناديى ئابىد ھەمە بەلاكەشلەر،
تەرەددۇد ئەيلەمەكىم نې دۇرۇر ھىساب ماڭا.

* *

سوراپ كۆلبەم سارى ئۇل شۇخ كەلدى مېنى ياد ئەيلەپ،
غەمىن كۆڭلۈمنى ھىجران غۇسسەسىندىن، ۋەھكى، شاد ئەيلەپ.
يولىدا مەنكىم ئۇل بىدادىنىڭ دادىمنى تاپماقكىم،
قويۇپ باشىنى يۈز مەندەك تۇرار يولىدا داد ئەيلەپ.
بولۇپسەن كۆپ چەمەن گۈللارىغە مەغرۇر، ئەي بۇلبۇل،
تېگەر بادى خەزان ئاخىر نە قىلغۇڭ ئېئتىماد ئەيلەپ.
دەرىغا، تىيرە قىلدىڭ روزىگارىم ئاقىبەت، ئەي شۇخ،
خەتىڭ كۆز مەردۇمىدىن ھەل قىلىپ مۇشكىن سەۋاد ئەيلەپ.
بوسۇغاڭغە قوياي باشىمنى دەپ دەرگاھىڭە كەلدىم،
مېنى ياندۇرماغىل ئۇشبۇ ئىشىكدىن بى مۇراد ئەيلەپ.
تۇرارغە، ئابىدا، بىر كۇنجى غۇربەت ئالەم ئەھلىدىن،
چىق ئەمدى تەرك ئېتىپ ھىرسۇ ھەۋانى خەيرى باد ئەيلەپ.

* *

جەھان نەقدىن يىغىپ قىلغان مۇباھات،
قانى قارۇن بىلەن فىرئەۋنۇ شەددات.
ئۇل ئىلتۇر مالىدىن كىم قىلغان ئىېرسە،
كى ئۆلمەسدىن بۇرۇن ئېھسانۇ خەيرات.
دېسەڭ ئازاد ئولاي قەيدى جەھاندىن،
دېدى، مەي ئىچ، ماڭا پىرى خەرابات.
فەقىھا، نۇقتەئى ئىشقىدىن ئۇقماي،
نە ھاسىل بىلگەنىڭ تەفسىرى «مىشكات».
كىشىكىم مەئرىفەتدىن بىخەبەردۇر،
كى قىلغان بولغاي ئۇل تەزيىئى ئەۋقات.
بۇ يولغە كىرمىگىن سەن بى دەلىلى،
كى ئاندا دەپدۇرۇرلار كۆپدۇر ئافات.
ئۇنۇتساڭ، ئابىدا، بىردەم ئانى سەن،
كىرەر كۆڭلۈڭ ئارا فاسىد خەيالات.

* *

سەھەر قوپ زار يىغلاپ قىل مۇناجات،
تەلەپ قىل تەڭرىدىن نې بولسا ھاجات.
رىيازەتدىن خەراب ئەت تەن بىناسىن،
ئۇشاتماق ئىستەسەڭ مۇشكىل تىلىسمات.
سالىپ سەججادەئى تەقۋانى، ئەي شەيخ،
ساتارسەن ئەلگە كەشفۇ ھەم كەرامات.
بولۇپ خەم قامەتىڭ مىننەت يۈكىدىن،
قىلۇرسەن بەندەلىك، يوق زەۋق تائات.
دېمە كۆپ، ۋائىزا، كەۋسەر سىفاتىن،
لەبى سەرچەشمەسىدىن بەر كىنايات.
نېچۈك بولغاي قەبۇلى ھەق نەمازىڭ،
كۆزۈڭ ياشى بىلە قىلماي تەھارات.
يۈرۈپ ھەريان سوراپ كەسبى فەنا قىل،
بۇدۇر پىرى تەرىقەتدىن رىۋايات.
كۆڭلۈنىڭ قۇۋۋەتىدۇر، روھ قۇتى،
نەۋا قىل، مۇترىبا، چەڭگۇ نەغامات.
بولۇر مەئشۇق ئاشىقغە تەلەبكار،
بۇدۇر مەقسەدغە يەتكەنگە نىھايات.
جۇدالىق ئىستەسەڭ يارىڭدىن، ئابىدا،
كېلۇر ئايلىڭغا ھەردەم يۈز بەلىييات.

*　　　　*

مېنىڭ رەسۋالىغىمغە بىر پەرى رۇخساردۇر بائىس،
بەلى بۇلبۇلنى نالان قىلغالى گۇلزاردۇر بائىس.
ئۇمىدىم يوق تىرىكلىكدىن قالىپدۇر بىر نەفەس جاندىن،
تىرىك ئولتۇرماغىمغە بىر نەفەس دىيداردۇر بائىس.
ۋىسالى يارنى قىلساڭ تەمەننا، يىغلا سۇبھۇ شام،
ئاڭا ۋاسىل بولۇرغە دىيدەئى خۇنباردۇر بائىس.
ياقامنى چاك ئېتىپ چىقسام نىگارىم كويىدا يىغلاپ،
دەڭىز رەسۋالىغىمغە دىلبەرى ئەيياردۇر بائىس.
فەقىھا، نې ئاسىغ ئىلمىڭ، مۇھەببەت نۇكتەسىن ئۇقماي،
تاپارغە يول ئانىڭ بابىغە بۇ ئەسراردۇر بائىس.
دېسەڭ، ئابىد، تاپاي دىلدارنىڭ بۇيىنى جەھد ئەيلەپ،
تاپارغە بۇيىنى جانانەنىڭ ئەتتاردۇر بائىس.

*　　　　*

ئەي يىغىپ دۇنيا مەتائىن فەخر ئېتىپ قىلغان مۇباھ،
ئول چەبىندەك ئۆرگۈلۈر گەندىدە بولغان مۇستەراھ.
بولماغىل فىرئەۋندەك گۇمراھ سەرگەشلىك قىلىپ،
كىر كەلىمۇللاھ يولىغە يىغلاغىل شامۇ سەباھ.
تا تىرىكسەن تەڭرى يادىنى ئۇنۇتما بىر دەمى،
ئەيلەگىل پىشە بۇ يولدا زۇھدۇ تەقۋايۇ سەلاھ.
ئاچ كۆزۈڭنى ئۇيقۇدىن ھەر سۇبھىدەم بىدار بول،
بۇرناراق ئاندىن نىدا قىلغاي مۇئەززىن ئەسسەلاھ.
كىم قىلىپدۇر كامى دىل ھاسىل بۇ زالى دەھردىن،
سەن تەلاق ئەتمەي ئانىكىم نە دۇرۇر ئەقدى نىكاھ.
بارچەدىن بولغىل مۇجەررەد ئىستەگىل بىر مەردى ھەق،
بولسە كۆڭلۈڭدە گىرىھ بولغاي ئانىڭدىن ئىفتىتاھ.
غەيرى ھەقدىن كەچمەيىن كىرسەڭ بۇ يولغە، ئابىدا،
بولماغۇڭدۇر ئاندا سەن ھەرگىز قەبۇلى ئىستىلاھ.

*　　　　*

سېنىڭ ئىشقىڭدا سەرگەردان بولۇپ چەرخ،
سېنى تاپماي يۈرۈر ھەيران بولۇپ چەرخ،
دېدىلەر ئەۋرۈلۈر مىڭ قەتلە ھەرتۈن،
سېنى ئىستەركى ھەيران ئەۋرۈلۈپ چەرخ.
دېمە تۈشسە ھەۋادىن يامغۇرۇ قار،
ئاقىزغان ياشىدۇر گىريان بولۇپ چەرخ.
ئەمەس بەرق ئاندا ئىشقىڭ ئوتىدىندۇر،
گويا فەرياد ئېتىپ نالان بولۇپ چەرخ.

كۆرە ئالماي سىنى تاپماي قەرارى،
باشىڭدىن ئەۋرۈلۈر ھەريان بولۇپ چەرخ.
شەفەق ئىرمەس كۆرۈنگەن ئاندا ھەر شام،
چاقىن تىغى بوغۇزلاپ قان بولۇپ چەرخ.

كۆرۈنگەن كۆكتە ھەريان ئەنجۇم ئىرمەس،
سىنى كۆرمەككە مەشئەل ياندۇرۇپ چەرخ.
جەمالىڭ شەمئىگە پەرۋانە ئابىد،
ئانىڭدەك كىم يۈرۈر گەردان بولۇپ چەرخ.

* *

لەبلەرىڭنىڭ كۈلكۈسىدۈر شەككەرىستاندىن لەزىز،
كۆپىدۈرۈر شىرىن جەھاندا يوق ماڭا ئاندىن لەزىز.
جان ساتارمەن گەر مۇيەسسەر بولسا سىللى جان بىلە،
گەرچە يوق قىيمەت مەتائى خەلق ئارا جاندىن لەزىز.
تاپمادىم ئىستەپ جەھاندا كويىدىن خۇشراق مەقام،
يوق چەمەن سەھنىدە بۇلبۇلغە گۈلىستاندىن لەزىز.
بولمىشەم، ئەي دوست، ھاجەتمەندۇ زارۇ مۇستەمەند،
يوق ئەمەل ساھىب كەرەمگە خەيرۇ ئىھساندىن لەزىز.
جىلۋە قىلدى ھۇسن مەيدانىدا چەندان شۇخلار،
يوق بۇ مەيدان ئىچرە ئول سەرۋى خىراماندىن لەزىز.
ئابىدا، كەلمەس جەھانغە ئارىفى شىرازدەك،
مەئرىفەت بابىدا ئول شاھى سۇخەنداندىن لەزىز.

* *

ئىلاھا، بولمادىم غەفلەت مەيىدىن بىردەمى ھۇشيار،
نې بولغاي ئەيلەسەڭ بۇ خابى غەفلەتدىن مىنى بىدار.
مەنى گۇمراھ ئاسىغە تەرەھھۇم ئەيلەبان، يا رەب،
سالىپ كويۇڭ ئارا قىل غەير زىكرىدىن مىنى بىزار.
تىلىمنى ئاسراغىل بىھۇدە سۆزدىن بەس پەرىشانمەن،
بولۇپ گويا سىنىڭ ۋاھىدلىغىڭغە ئەيلەيىن ئىقرار.
مىنى ساقلاپ ھەۋاۋۇ ھىرسىدىن كۆڭلۈم قىلىپ رەۋشەن،
سالىپ ۋەسلىڭ ھەۋاسىن كۆڭلۈمە قىلغاي بەر خوردار.
خەلاس ئەيلە مىنى بۇ ئىككى سەرگەش مىكرىدىن، يا رەب،
ساڭا ئىقرار ئىتىپ، ئول ئىككى دۇشمەنگە قىلاي ئىنكار.
كەتۈرمە بۇ پەرىشان خاتىرىغە غەيرى يادىنى،
سىنىڭ زىكرىڭدىن ئۆزگە سۆزنى دەرگە ئەيلەي ئىستىغفار.
كەچۈرسە ئابۇ يىل ئۆمرىنى ئابىد مەئىسيەت بىرلە،
نە غەم مەھشەر كۈنى لۇتف ئەيلەسەڭ ھالىغە، ئەي غەففار.

* *

كۆزۈمدە ئۇيقۇ ئىدى ناگىھان كۆڭۈل بىدار،
مۇيەسسەر ئولدى ماڭا يار ۋەسلى ھەم دىيدار.

باشىمغە كۆرمەك ئىلە تۈشتى ئىشقىدىن سەۋدا،
كۆزۈمدە قالمادى ئۇيقۇ كۆڭۈلدە سەبرۇ قەرار.
كۆرۈڭكى قاشۇ كۆزىن ئۆلتۈرۈرگە ئىشق ئەھلىن،
نەچۈككى سەف تۈزەر ئىسلام ئەھلىغە كۇففار.
ھەيات قىلسە نېتاڭ لەبلەرىڭۇ قەتىل غەمىڭ،
كى ھەر نەفەسدە ئۆلۈك تىرگۈزۈر مەسىھاۋار.
ماڭا بۇ ئىككى جەھان ئىچرە يوقتۇرۇر مەقسۇد،
كى سەندىن ئۆزگە نە يارۇ دىيارۇ نە غەمخار.
دەۋا قىلۇردا مېنىڭ دەردىمە بولۇر ئاجىز،
بۇ نەۋئ كۆرسە فلاتۇن مېنى ئەگەر بىمار.
نە تاڭ ياسالسا بۇزۇلغان كۆڭۈل تۈشۈپ نەزەرىڭ،
بۇزۇق تامىغە خىزر بىر يەتىم ئانىڭ مېئمار.
دېدىم: ۋىسالىڭە، ئەي گۈل، قەچان يېتەر ئابىد،
دېدىكى: قىلماغۇچە مېھنەتى تەھەممۇل خار.

* *

جەھاندا تاپمادىم ئىستەپ ئۆزۈمگە مەھرەم راز،
غەممىنى شەرھ قىلىپ بولغامەن ئاڭا دەمساز.
ئىشىتسەڭىز ھەم غەمكىن بولۇرسىز، ئەي ئەھباب،
غەممىم شىكايەتىنى ناگەھ ئەيلەسەم ئاغاز.
مەجازى ئىشقىنى تەرك ئەتمەگەيسەن، ئەي بىدەرد،
كى بىلسەم ئانى ھەقىقەت ئىكەن بۇ بارچە مەجاز.
فەنا يولىدا دېسەڭ ئاقىبەت بولاي مەھمۇد،
ئەدىمى خاس بولۇپ پىشە قىل تەرىقى ئاياز.
رىيايى تائەتىگە تەكيە قىلما، ئەي زاھىد،
بۇ يولدا دەردۇ مۇھەببەت نىيازدۇر نە نەماز.
باقىپ مېنىڭ سارى، ئەي شۇخ، كۆز ئۇچى بىرلە،
كى خاسۇ ئام ئارا ئەيلەدىڭ مېنى مۇمتاز.
يوق ئېردى مەن كەبى بۇ يولدا جاھىلۇ نادان،
يەتۈردى فەيزۇ مەدەد رىندى ئارىفى شىراز.
كەتۈر بۇ ئابىدى مىسكىنگە قەترە مەي دۇردىن،
قىلىپ بۇ مەجلىس ئارا ساقىيا كەرەشمەئى ناز.

* *

مېنىڭدەك ھېچكىم ئالەمدە رەسۋايى جەھان بولماس،
كۆڭۈل دەردىن بەيان ئەيلەرگە يارى مېھرىبان بولماس.

تۇشۇپ بىر ۋادەئى غۇربەت ئارا مەن زار سەرگەردان،
بولۇپ رەسۋا مەلامەت ئوقىغە مەندەك نىشان بولماس.
بولۇپ غەم دەشتىدە ئاۋارەۋۇ ھەيرانۇ سەرگەردان،
بۇ يەڭلىغ ھىچكىم ئالەمدە بىنامۇ نىشان بولماس.
ئەگەر ئىخلاس ئىلە قويساڭ قەدەم بۇ يولغە، ئەي تالىب،
تاپارغە كەئبەئى مەقسۇد مۇندا ھىچ گۇمان بولماس.
بەيان قىلسام① ئەگەر مەن ۋاقىئاتىم قىسسەسىن بىر - بىر،
بۇ يولدا ۋامىقۇ خۇسرەۋ ماڭا ھەم داستان بولماس.
مۇيەسسەر بولدى ناگەھ، ئابىدا، بۇ دەرگەھى مەقسۇد،
كۆتەرمە باشىڭ ئاندىنكىم بۇ يەڭلىغ ئاستان بولماس.

* *

دەھر باغى ئارا سەندەك گۇلى رەئنا بولماس،
داغى مەندەك ئاڭا بىر بۇلبۇلى گويا بولماس.
مۇنچە رەسۋا نە ئۇچۇن خەلق ئارا بولدۇڭ دىمەگىل،
ئىشق بازارىدا كىمدۇر ساڭا شەيدا بولماس.
تۇش تۇشۇمدىن سوقۇبان تەلبەۋۇ ھەم قاۋلارلار،
تىفل ئارا مەن كەبى سەرھەلقەئى غەۋغا بولماس.
خەلق ئارا ئىشقىڭ ئوتىدىن تۇشۇپ ئاشۇبى فىغان،
سەن كەبى ئافەتى دەۋران يەنە پەيدا بولماس.
يار سىررىن ساڭا كەشف ئەتكۇسىدۇر پىرى مۇغان،
خانىقەھ ئىچرە ئانىڭ سىررى ھۇۋەيدا بولماس.
قاۋما، ئەي شەيخ، مىنى مۇغبەچەلەر كويىدىن،
چۈنكى بۇ كويىدىن ئۆزگە ماڭا مەئۋا بولماس.
ئابىدا، جان بىرىبان ۋەسلى مۇيەسسەر بولسا،
ئىشق بازارىدا مۇنداق يەنە سەۋدا بولماس.

* *

مەن كەبى دەھر ئارا بىر جاھىلۇ نادان بولماس،
ئوقۇپ ئاياتى ئەھادىس مۇسۇلمان بولماس.
فىسق ئىسيانۇ زەلالەت بىلە دائىم شەب - روز،
كەچۈرۈپ ئۆمرىنى بىر قەتلە پۇشەيمان بولماس.
نە مۇسۇلمانۇ نە تەرسا، نە كافىرۇ نە يەھۇد،

① بۇ سۆز ئەسلى قول يازمىدا «قىلماس» دەپ يېزىلغان. مەزمۇن ئېتىبارى بىلەن «قىلسام» دەپ ئۆزگەرتىلدى.

مەن كەبى هېچ كىشى سەخرەئى شەيتان بولماس.
يانمادىڭ هەق سارى تەۋفىق تاپىپ، ئەي گۇمراھ،
كىم خەتا قىلدى يانىپ سوڭرە پۇشەيمان بولماس.
قىلىپ، ئەي خوجە، سېنى تاقۇ رەۋاقىڭ مەغرۇر،
ئاقىبەت سايە كەبى يەر بىلە يەكسان بولماس.
ئابىدا، خەلقنى غافىل دەپ ئۆزۈڭدەك بىلمە،
يىغلابان شامۇ سەھەر كۆزلەرى گىريان بولماس.

* *

كىم دۇرۇر، ئەي شوخ، مەندەك ھۇسنۇڭە ھەيران ئەمەس،
بولسا ھەم ھەيران، مېنىڭدەك زارۇ سەرگەردان ئەمەس.
مەي بىلە مەئشۇقنى ھەركىمكى قىلماس ئارزۇ،
ئۇمر زايىئدۇركىم ئانىڭ قابىلى ئىمان ئەمەس.
قايسى ئاشىقدۇركى ھەردەم ۋەسلىڭ ئۇممىدى بىلە،
قىلمايىن باغرىنى بەريان كۆزلەرى گىريان ئەمەس.
بادەئى مەيدۇر بۇ يولدا جەزبە بىرلە مەئرىفەت،
سەن گۇمان قىلما ئانىكىم، بادەئى شەيتان ئەمەس.
كىمكى بۇ ئالەمدە ئانىڭ ئىشقىدىندۇر بىخەبەر،
سۇرەتى ئادەمگە ئوخشە مەئنىدە ھەيۋان ئەمەس.
قىلماغىل ئۇمرۇڭنى زايىئ ئىشقدىن غافىل بولۇپ،
بىخەبەر بولماق بۇ يولدا پىشەئى ئىنسان ئەمەس.
قىلماساڭ قەتئى بەيابان كۆپ مەشەققەتلەر بىلە،
كەئبەئى مەقسۇدغە يەتمەكلىكىڭ ئاسان ئەمەس.
دەيدۇلار گۇمراھۇ فاسىق بارچە ئەل، ئابىد، سېنى،
ھەر نەكىم دەرلەر سېنى ئول راستدۇر بوھتان ئەمەس.

* *

قىلماغىل، يا رەب، مېنى غەم بىرلە مىھنەتدىن خەلاس،
تا تىرىكمەن قىلماغىل ئىشقى مۇھەببەتدىن خەلاس.
كۆڭلۇم ئىچرە بەر شەرەر ئىشقى مۇھەببەت ئوتىدىن،
سالىبان قىلما مېنى ئەندۇھۇ فۇرقەتدىن خەلاس.
كەلتۈرۈڭ يارىم ماڭا، يا مېنى ئىلتىڭ يارغە،
بولمادىم ئىستەپ ئانى ۋادەئى غۇربەتدىن خەلاس.
شۇخلار ئىشقىدا يۈرمىڭ مىھنەتۇ غەم باشىمە،
كەلسە ھىجران تۈنلەرى قىلما بۇ شىددەتدىن خەلاس.
خانىقەھدىن دەيرى پىرى سارى قىلدىم ئىقتىدا،

قىل مىنى، يا رەپ، رىيائى زۇھد تائەتدىن خەلاس.
بىر پەرى ئۇستەپ جەھاندا، ئابىدا، دىۋانە بول،
ئەيلەگىل ئۆزۈڭنى ئەقلۇ ھۇشۇ ھىكمەتدىن خەلاس.

* *

چۇن قەدەم قويساڭ بۇ يولغە قىلماغىل جاندىن تەمەئ،
كەچمەسەڭ جانىڭدىن ئەۋۋەل قىلما جانانىدىن تەمەئ.
پىرى دەير ئىلكىدىن ئىچسەڭ ناگىھان جامى شەراب،
سوڭرە ھەرگىز قىلماغىل ئىسلامۇ ئىماندىن تەمەئ.
كىمگە كىم قىلدى ۋەفا قىلغاي ساڭا بۇ دەھر دون،
قىلماغىل مىھرۇ ۋەفا رەسمىنى دەۋراندىن تەمەئ.
مەئرىفەت يىرىنى سورغىل ئاشىقى ئاگاھدىن،
خاسدۇر بۇ نۇكتە ھەرگىز قىلما ناداندىن تەمەئ.
دىمەگىل ئىشقىنى ئانىڭ تەرك قىل، ئەي پارسا،
كىم بىرىپ مەن جاننى جانغە ئۈزمەگۇم ئاندىن تەمەئ.
ئەيلەبان كۆڭلۇڭ پەرىشان كۆزدە ئەشكىڭ قىل رەۋان،
كىم سەدەف بەھر ئىچرە قىل بارانى نەيساندىن تەمەئ.
ئەيلەدى تاراج كۆڭلۇڭ كىشۋەرىن غارەتگەرى،
ئەمدى، ئابىد، قىلماغىل ئىسلامۇ ئىماندىن تەمەئ.

* *

ساقىيا، تۇتغىل ماڭا ئىشرەت مەيىدىن بىر ئاياغ،
كىم بولۇپ بۇ دەھردىن مەن كۆپ مەلۇلۇ بىدىماغ.
داغلار كىم كۆيدۈرۈپ مەن بەندە ھىجران تۈنلەرى،
كۆرگەلى كۆڭلۈم ياراسىن گويىيا بولدى چىراغ.
يىغلاسام فەرياد ئىتىپ تاڭ كۆرمەڭ، ئەي ئەھبابىكىم،
چۈنكى كۆڭلۈم ئىچرە باردۇر ئىشقىدىن كۆپ دەردۇ داغ.
دەھر ئارا مەجنۇن كەبى ئەۋۋارەدۇرمەن ۋەسل ئۈچۈن،
لەيلى يەڭلىغ دىلبەرىمدىن خەلق ئارا تاپماي سوراغ.
كۆرگەزىپ خالىن گىرىفتار ئەيلەدى كۆڭلۈم قۇشىن،
گويىيا ئول قۇشغە بولدى ھەلقەئى زۇلفى تۇزاغ.
ئىتلارى بىرلە ئانىڭ كويىدا تاپمىشمەن مەقام،
كىم كىرەكمەس دوستلار ئەمدى ماڭا بوستانۇ باغ.
كۆڭلۈڭگە ئىشق ئوتىدىن ئۇچقۇن تەلەب قىل، ئابىدا،
خۇش كۆرۈنۈر تۈندە كىم ياندۇرسالار ئۆيدە چىراغ.

* *

لەهزەئى بولماي جەھاندا خاتىرىم غەمدىن فەراغ،
كىم غەمدىن تۈشمىش ئانىڭ باشىمە بىر پارچە تاغ.
قىسسەئى فەرھادۇ مەجنۇندىن نە لەززەت تاپقاسەن،
قىسسەئى شىرىندۇرۇركىم تۇتساڭ ئايتۇرمەن قۇلاغ.
گەر دىيسەڭ ئىككى جەھاندا بولمايىن مەردۇدۇ خار،
كۆڭلۈڭ ئىچرە ھاسىل ئەت ئانىڭ غەمىدىن دەردۇ داغ.
ئەي مۇقەللىد، قويما ئاشىقلار بىلە يولغا قەدەم،
بۇ چەمەندە بولمامىش مانەندى بۇلبۇل بىرلە زاغ.
خۇش مۇناسىبدۇر جەمالىڭ ئۆززە مۇشكىن قاشلارىڭ،
گوييا مەسكەن قىلىپدۇر گۈلشەن ئىچرە ئىككى زاغ.
كۆردىيۇ خالىنى بولدى مۇبتەلا كۆڭلۈم قۇشى،
تۈشتى زۇلفىدىن ئانىڭ بويىنىغە گۇياكىم توزاغ.
غەمزەسىدىن تەگدى كۆپ جانىمغە ناۋەك ئوقلارى،
زەخم بولدى زار جىسمىڭ تائىمادىڭ باشدىن - ئاياغ.
ھاسىل ئەتكىل، ئابىدا، ئانىڭ غەمىدىن تۈشەئى،
بولماغىل رەسۋا فەنا يولىداكىم كۆپدۇر ئۇزاغ.

* *

رەفىقا، خەلق ئارا رەسۋايى دەۋران بولماغىل مەندەك،
كىرىپ بۇ ۋادەئى غەم ئىچرە ھەيران بولماغىل مەندەك.
نەچۈككىم نالەۋۇ فەرياد ئېتەر بۇلبۇل گۈلىستاندا،
بەھارى ئارزۇ شەۋقىدە نالان بولماغىل مەندەك.
بولۇپدۇر يىغلاماق ئادەت ماڭا، ئەي شۇخ بىپەرۋا،
ئىشتىنسەڭ ئاھۇ ئەفغانىم پەرىشان بولماغىل مەندەك.
بەناگاھ سورغالى باشىمغە كەلسەڭ ئەي جەفا پىشە،
بىلىپ كۆڭلۈم غەمىن ھەرلەھزە گىريان بولماغىل مەندەك.
قەدەم قويما مەلامەت كويىغە زىنھار، ئەي مەغرۇر،
تاپالماي دەردىگە دەرمان پۇشەيمان بولماغىل مەندەك.
دىيسەڭ ئابىد كەبى شۇرىدە خاتىر بولمايىن ھەرگىز،
ئەسىرى غەم بولۇپ تاراجى ھىجران بولماغىل مەندەك.

* *

كەتۈر پىيالەيۇ تۇت، ساقىيا، پەياپەي مۇل،
بەھار فەسلىيۇ سەھنى چەمەندە مەۋسۇمى گۈل.

كۆرۈپ چەمەندە گۇلۇ سەرۋنى چىكەر نالە،
يۈزىيۇ قەددى ھەۋاسىدا قۇمرىيۇ بۇلبۇل.
بولۇپ غەمىدە ئانىڭ رۇزگار تىيرە ماڭا،
باشىمغە سالغالى ئاشۇبۇ فىتنە ئول كاكۇل.
لەبى خىزر سۇيى سەرچەشمەئى ھەياتى ئەبەد،
ئانىڭ قاراغىدا خەتتى بىنەفشە يا سۇنبۇل.
كەل، ئەي مۇغەننى، ئايت يار ۋەسفىدىن نەچە بەيت،
سۇراھىدىن چىقار ئاۋاز دەمبەدەم قۇلقۇل.
ۋەتەن غەربى بولۇپ ئۇمرۇڭ ئۆتتى، ئەي ئابىد،
بىلۇرمۇسەن ۋەتەنىڭ مۇلكى چىنمۇيا قامۇل.

* *

نەچۇككى بولغالى قامۇل دىيارىغە شامىل،
كەمالۇ فەزلۇ ھۇنەر ئاندا ئەيلەدىم ھاسىل.
مىنى سەئادەتۇ دەۋلەتغە ئەيلەگەن لايىق،
ئەمىر غازىئى دەۋرانۇ ئادىلى كامىل.
سائادەتى ئەبەدىغە مۇشەررەف ئەتتى، مىنى،
ۋەگەرنە يوق ئىدى مەندەك جەھاندا ناقابىل.
نىھانى رەمزى بىلە مىنى نۇكتەدان قىلدى،
يوق ئىردى مەن كەبى نادانۇ ئەھمەقۇ جاھىل.
ئىرادەت ئەتكەن ئىدۇك پىرى مەئنىغە بىز ئىكەۋ،
يەتۇردى فەيز ئاڭا ئانچە ئارىفى ۋاسىل.
يەتۇردى لۇتف قىلىپ فەيزى خاسىدىن ماڭا ئول،
ئانىڭ ئۇچۇنكى ئۆزى بىرلە بىلگەچ ئول يەكدىل.
كۆرۈپ بۇ دەردۇ ئەلەم بىرلە ئول ۋەفا پىشە،
ئەدەب تەرىقىغە كىرمەككە ئەيلەدى مايىل.
مۇلازىم ئولغالى دەرگاھى خاسىغە مەن ئانىڭ،
مۇتىئۇ چاكەر ئولۇپ سىدق ئەيلەدىم ھاسىل.
ھەمە ئۇلارغە ئىدى ھاسىل مەئانىيۇ فەيز،
ئانىڭ ئۇچۇنكى سۇلۇك ئىچرە ئىردىلەر قابىل.
قىلىپ زۇھۇر داغى مەندە پەرتەۋى سىدقى،
بۇ ۋاستە بىلە بولدۇم بۇ زۇمرەگە داخىل.
كەچۇرمە ۋەقتىنى، ئابىدا، گەر تىرىك ئىرسەڭ،
ئەدەب تەرىقى بىلە مەئنى ئەيلەگىل ھاسىل.

* *

تەكەللۇم ئەتسە لەبى لەئلىك ئەي مەسىھادەم،
ئۆلۈكنى تىرگۈزۈر ئانداغكى ئىيسائى مەريەم.
سىنۇق سەفال ئىلە ئىچسەم ھەممىشە زەھر فىراق،
نە ئارزۇيى مەيى جام ئېرۇر نە مىننەتى جەم.
مەلۇل مەن بۇ جەھان ئىچرە خەلق سۇھبەتىدىن،
قەچانكى لەشكەرى غەم بىرلە بولغايۇ ھەمدەم.
ھەلاك بولسام ئانىڭ تىغى زەخمىدىن تەگمەم،
كى بولسە سۆزەنى ئىيسايۇ رىشتەئى مەريەم.
شىكايەت ئەتمە فەنا ئەھلى دەيرىدىن، ئەي شەيخ،
ھەرىمى خاس ئېرۇر جىبرىئىل ئەمەس مەھرەم.
دېدىڭكى تەرك قىل، ئەي پارسا، ئانىڭ ئىشقىن،
ئېرۇر ئانىڭ بىلە ئەھدى قەدىم مۇستەھكەم.
جەھان فەراغەتىگە ئېئتىماد قىلما، ئەي خاجە،
نە قىلغاسەنكى ئېرۇر ئەيشى زەمەنىدا ماتەم.
دېدىم قەچان يېتەر، ئەي شوخ، ۋەسلىڭە ئابىد،
دېدىكى بولماغۇچە خەيلى غەم بىلە ھەمدەم.

* *

كەتۈر، ساقى، لەبالەب تولدۇرۇپ جام
ماڭا بەزم ئىچرە، ئەيلەي ئانى ئاشام.
كېتەي ئۆزدىن ئىچىپ ئانى بولۇپ مەست،
داغى فەرق ئەتمەيىن مەن سۇبھىدىن شام.
بولۇپ ئازاد دەۋران غۇسسەسىدىن،
فەرامۇش ئەيلەيىن تەقۋىيۇ ئىسلام.
كېچە ـ كۈندۈز خەيالۇ فىكر بىرلە،
قانى تاقەت كۆڭۈلدە، جاندا ئارام.

كۆڭۈللەر قۇشلارىن سەيد ئەتكەلى ئول،
قىلىپ دانە خەيالىن زۇلفىنى دام.
قىلىپ مەن دام مەغزى ئۇستۇخانىم،
ھۇمايى ۋەسل بولغاي دەپ ماڭا دام.
بۇ باغى ھۇسن ئارا كىمدۇر ئانىڭدەك،
بولۇپدۇر جەمئ شەككەر بىرلە بادام.
شەرابى شەۋق ئۈچۈن مەخمۇر ئابىد،
كەتۈر، ساقى، لەبالەب تولدۇرۇپ جام.

* *

ساقىيا، دەۋران غەمىدىن مېنى ئازاد ئەيلەگىن،
بىر قەدەھ مەي بىرلە مەن ئاشۇفتەنى شاد ئەيلەگىن.
مەست قىل تا غەم يېمەي بۇ مېھنەتى ئەييامدىن،
ئەقلۇ ھۇشۇمنى جۇنۇن كويىدا بەرباد ئەيلەگىن.
مېھنەتى ئىشقىڭدا ۋەيراندۇر بۇ جىسمى ناتەۋان،
گەنج ئىشقىڭ بىرلە بۇ ۋەيرانە ئاباد ئەيلەگىن.

زەهردۇر جام ئىچرە سەنسز ئىلكمە ئالسام شەراب،
جامى ئىشرەت ئىلكگە ئالساڭ مېنى ياد ئەيلەگىن.
كىرگەلى كويى مەلامەتغە ماڭا ئەي پىرى دەير،
كىم سەلامەت گۇنجدىن چىقماقغە ئىمداد ئەيلەگىن.
سۇبهى تارىن رىشتەئى زۇننارغە قىلدىم بەدەل،
ئەي بەرەهمەن خىزمەتىڭگە ئەمدى ئىرشاد ئەيلەگىن.
لەيلىدەك، ئەي جانى، شىرىن ئىشۋەۋۇ ئەفسۇن ئىلە،
دەشت ئارا مەجنۇنۇ غەم تاغىدا فەرهاد ئەيلەگىن.
باغ ئارا يۈزۈ قەدىڭنى كۆرگەزىپ ئەي خۇش خىرام،
خارنى گۇل باغۇ جەننەت سەرۋ شەمشاد ئەيلەگىن.
ئىستەسەڭ ئول گۇل ۋىسالىن تاپماق، ئەي ئابىد، مۇدام،
بىنەۋا بۇلبۇل كەبى هەر سۇبهى فەرياد ئەيلەگىن.

* *

زىهى سەۋدايى ئىشقىڭ تۇشكەلى كەۋنۇ مەكان ئىچرە،
بۇ سەۋدادىن تۇشۇپ غەۋغا هەمە خەلقى جەهان ئىچرە.
بۇ سەۋدا بىرلە غەۋغادىن فەرەۋان سۇد ئىتىپ بەئزى،
يەنە بەئزى بۇ سەۋدادىن قالىپ ئەينى زىيان ئىچرە.
هەمە زەرراتى ئالەم ئىچرە يوقتۇر سەندىن ئۆزگە شەي،
كى سەنسەن جىلۋەگەر هەر سارى پىنهانۇ ئەيان ئىچرە.
ئەدەمدىن ئەيلەدىڭ ئىجاد مەۋجۇداتى ئالەمنى،
يۇمۇپ ئاچقۇنچە كۆز مەئدۇم ئىردى لامەكان ئىچرە.
كۆرەر هازىر سېنى كىم بولسا كامىل هەر سارى باقسا،
گەهى مەستۇ خەراباتۇ گەهى كويى مۇغان ئىچرە.
ئىكى ئالەمدە بولغان جىلۋەگەر هۇسنۇڭ نىشانىدىن،
گەهى شۇخى پەرىۋەشلەر گەهى هۇرى جىنان ئىچرە.
تىرىكسەن، ئابىدا، ئىستە نىشان بۇيى مۇهەببەتدىن،
بۇ يەڭلىغ گەنج ئىلە گەۋهەر تېپىلماس بەهرۇكان ئىچرە.

* *

سەرف قىل نەقدى هەياتىڭ هەمدەمى ئامىل بىلە،
هەمنىشىن بولما تىرىكسەن بى خىرەد جاهىل بىلە.
جەمئ قىل كۆڭلۈڭدە دەردۇ غەم مەتائىن جەهد ئىتىپە
شەرت بۇدۇر ئىلەكى مەقسەدغە بۇ هاسىل بىلە.
ئۆزلۈكۈڭ بىرلە بۇ يولنى قەتئ قىلماقدۇر مەهال،

تا بۇ يولغه كىرمەسەڭ بىر مۇرشىدى كامىل بىله.
چاك قىلغىل ئاشىق ئىرسەڭ پەردەئى ناموۇسۇ نەڭ،
يەتمەيىن قالغۇڭدۇرۇر مەنزىلگه بۇ هايىل بىله.
تا جەهان ئىچره تىرىكسەن ئىستەگىل بىر ئەهلى دەرد،
تاپماغۇڭدۇر هىچ لەززەت ئۇمرىدىن جاهىل بىله.
مەئرىفەت مەقسۇد ئىكەن مەۋجۇد قىلما خىلقەتىڭ،
بىلمەگۇڭ بۇ رەمز ئۇمرۇڭ كەچمەسە كامىل بىله.
مەجلىسى خاس ئىچره، ئابىد، بولماغۇڭ هەرگىز قەبۇل،
قىلماساڭ پەيۋەندلىق بىر دىلبەرى قاتىل بىلەن.

*　　*

تۇت، ئەي ساقى، ماڭا جامى مۇغانه،
كۆرەي كەيفىده ئۇمرى جاۋىدانه.
بولاي رەسۋايى ئالەم خەلق ئارامەن،
داغى تىيرى مەلامەتكه نىشانه.
كۆرۈپ هەر كىمه مەئشۇقىن بولۇر زار،
ساڭا ئاشىق بولۇپ مەن غايىبانه.
تۇشۇپدۇر فىتنه ئىشقىڭدىن جەهانغه،
قەنى سەندەك بىر ئاشۇبى زەمانه.

نه هاسىل پەندىڭ، ئەي ۋائىز، ئىشتمەن،
ماڭا ئىشقىدىن ئايغىل بىر فەسانه.
كۆرۈپ كۆڭلۇم قۇشى سەيد ئولدى ۋەهكىم،
مەگەر ئول خالى مۇشكىن دىبدى دانه.
نه قالدى تەنده جان كۆڭلۇمده ئارام،
مىنى ئۆلتۈرگەلى قىلدىڭ بەهانه،
ئول ئاي ئىشقىدا ئابىد ۋەقتى خۇشدۇر،
مۇغەننى نەغمه قىل چەڭگۇ ـ چەغانه.

*　　*

ئەي سەبا، هالىمنى ئايغىل يەتسەڭ ئول بىدادغه،
زار قىلغان ئىشقىدا ئول سەرۋدەك ئازادغه.
ئىشق شەهرىستانىدا سەندەك قانى سۇلتانى هۇسن،
كىمگه بارسۇن ئىشق ئەهلى سەندىن ئۆزگه، دادغه.
سەندەدۇر ئىشقىڭغه سەيد ئولدۇم نه قىلساڭ ئىختىيار،
قۇش ئىچۇك قىلغاي سىتىزه هەر قاچان سەييادغه.
ساچ باغىڭدىن پىچۇ خەمدۇر قەددىڭ ئۆزره، ئەي سەنەم،
چىرماشىپدۇر مارى ئەفئى گويىيا شەمشادغه.
دەمبەدەم كۆڭلۇمگه كەلسه تاڭمۇدۇر غەم لەشكەرى،
تۇشكۇسى ئارى سەلاتىن مەنزىلى ئابادغه.
تەكيه مۇلكۇ مالىڭه، ئەي خاجه، تاكى قىلغاسەن،
قىلدىمۇ ئاخىر ۋەفا قارۇن بىله شەددادغه.
قەسرىڭ ئۆزره چۇغز فەريادى ئىبدۇر شامۇ سەهەر،
ئىبرەتمادىڭ ئىبدۇرۇر بۇ قەسرى بى بۇنيادغه.

ئۇشتىپ نالەم دىدى ئابىدغە كويۇك ئۇتلارى؛
بىزنى بىدار ئەيلەدىلە تاك ئاتغۇچە فەريادغە.

* *

ساقىيا، بولدى بەھار ئەيىيامى تۇتغىل جامى مەي،
دەم غەنىمەتكىم قانى جەمشىد ئىلە كاۋۇسۇ كەي.
ھاسىلى سەججادەۋۇ تەسبىھنى ئىسار قىل،
بەزم ئارا، ئەي شەيخ، چىقسە بەربەتۇ ئاۋازى نەي.
لەيلى يەڭلىغ نازەنىنىم ئەيلەدى رەسۋا مىنى،
خەلق ئاراسىدىن چىقىپ مەجنۇنى ھەيراندەك كىتەي.
شاھىدۇ ساقى مۇيەسسەردۇر بۇ كۈن بەزمىم ئارا،
تەختۇ تاجۇ پادىشاھلىقتۇر ماڭا ھەم مۇلكى رەي.
ئەي مۇسۇلمانلار، نىتەي چىقماي سالامەت كويىدىن،
يار بولدى جىلۋەگەر مۇترىب مەقامات ئەتتى تەي.
ئابىدى بەدنامنىڭ ئۇمىدى يوقتۇر ئۆزگەدىن،
پادىشاھا، سەن تۇرۇپ كۆڭلۇم غەمىنى كىمگە دەي؟

* *

تاپمادىم ھەرگىز جەھاندا بىر مۇۋافىق ھەمدەمى،
يار سەۋداسىدىن ئانىڭ كۆڭلىدە بولغاي غەمى.
مەنزىلى دىلكەش ئىكىن ئالەمدە غەم كاشەنەسى،
تاپقاسەن ئۇمرى ئەبەد ئولتۇرساڭ ئاندا بىر دەمى.
ئادەم ئولدۇركىم مۇھەببەت بولسا كۆڭلىدە ئانىڭ،
بۇ سۆزۈمنى ئال قۇلاغىڭغە ئەگەر سەن ئادەمى.
قىلماغۇمدۇر ئالەم ئىچرە بىر دەمى ئەيشۇ نەشات،
كۆڭلۇمە ئانىڭ تۇشۇپدۇر ئىشقىدىن بىر ماتەمى.
دەربەدەر ئەۋارە بولدۇم ۋەسلىدىن تاپماي نىشان،
مۇبتەلادۇرمەن سورارغە ئانى تاپماي ھەمدەمى.
تاپماغۇڭ ھەرگىز بۇ ئالەمدە تىرىكلىكدىن خەبەر،
بولماسا كۆڭلۇڭدە ئانىڭ ئىشقىدىن ھەردەم غەمى.
غۇنچەدەك قان باغلاغان كۆڭلۇڭ ئاچىلغاي، ئابىدا،
گۇلشەنى كويىدا تۇشسە باشىڭ ئۆزرە شەبنەمى.

* *

ئەي يارانلار، مۇندا نە ئىرمىش تىرىكلىك ھاسىلى،
تاپساڭىز ئىستەپ جەھاندا ھەقغە يەتكەن ۋاسىلى.

كەلتۈرۈپ ئىمان ئۇلارغە جان بىلە خىزمەت قىلىپ،
هاسىل ئەيلەك مەئرىفەت بۇ يولدا بولماي جاهىلى.
كۆرگەچ ئايتۇرمەن بۇ مەئنىكىم ئۆزۈمدە دوستلار،
هېچكىم ئېرمەس ئىدى مەندەك جەهاندا غافىلى.
ئۆتكەرۈر ئېردىم كېچە ـ كۈندۈز بۇ ئۆمرۈم فىسق ئىلە،
بۇ سەئادەتكە مېنى يەتكۈردى ئاخىر كامىلى.
يوق ئىدى گۇمراهۇ فاسىق مەن كەبى بۇ ئەسىردە،
بولدى ئۇشبۇ يولدا هادى ئارىفى دەريا ۋەلى.
بولماغىل غافىل ئۇلاردىن دەمبەدەم قىلغىن تەلەب،
كېچە ـ كۈندۈز، يادىدا ئەيلەپ فىغانۇ غۇلغۇلى.
بۇ سەئادەتكە سېنى يەتكۈردى، ئابىد، شۇكر قىل،
هازىئى دەۋران ئۇبەيدۇللا مىرى قامۇلى.

روباﺋﯩلار

ئەي مالىكى مۇلكسەن ئەزەلدىن ئەبەدا،
قەيسەر بىلە فەغفۇر ئىشىكىڭدە گەدا.
ئىقرار ساڭا قىلدى هەمە مەۋجۇدات،
ئول كۈنكى، «ئەلەستۇ رەببۇكۇم» ئېردى نىدا.

يۈز زەخمدۇرۇر كۆڭۈلدە، يوق مەرهەم ئاڭا،
كۆپ راز ئېرۇر كىشى ئەمەس مەهرەم ئاڭا.
ئاۋارەدۇرۇر دەشتى فىراق ئىچرە كۆڭۈل،
دىۋانە بولۇر ئاقىل ئەگەر هەمدەم ئاڭا.

ئەي خالىقى كوهۇ دەشتۇ هەم ئەرزۇ سەما،
سەندىن هەمە كائىناتقە نەشۇۋۇ نەما.
ۋابەستە بولۇپ ساڭا هەمە ئاشىقلار،
ئارەستە بولۇپ ئىلمۇ هىكمەتىڭدىن ئۇلەما.

ئىشقىڭدا نەسىب دەردۇ غەم بولدى ماڭا،
فۇرقەت بىلە مېهنەتۇ ئەلەم بولدى ماڭا.
مەئدۇم ئېرۇر ۋۇجۇدۇم ئاخىر ۋەتەنىم،
ئەنقا كەبى كىشۋەرى ئەدەم بولدى ماڭا.

تا بولغالى ئالەم ئىچرە ئىشقىڭ پەيدا،
بولدى هەمە كائىنات ئالەم شەيدا.
بازارى مۇهەببەت ئىچرە ئىشقىڭ غەمىدىن،
ئاشىقلار ئارا تۈشۈپ تۈمەنىمىڭ سەۋدا.

بىر باشىمۇ ئاندادۇر تۈمەنىمىڭ سەۋدا،
بىر كۆڭلۈمۇ تۈشمىش ئاندا يۈزمىڭ غەۋغا.
گىردابى غەم ئىچرە غەرقدۇر زار تېنىم،
دەريا كۆرۈنۈر كەنارەسى نا پەيدا.

لى ئالەم ئىدى نــې ئادەمـۇ نـې هەۋۋا،
نې جەننەتۇ دەۋزەخۇ نې ئەرزۇ نې سەما.
بار ئېردى نىشان نۇبۇۋۋەتىڭ نۇقتەسىدىن،
خىلقەتدە جەمىئى كائىناتدىن بۇرنا.

ئەي فەخر قىلىپ سەنىگە ئەجەم بىرلە ئەرەب،
تۈركۇ، ئەرەبۇ ئەجەمۇ ئارا پاك نەسەب.
يوق ئېردى نىشان بۇ ئالەمۇ ئادەمـدىن،
بولدۇڭ هەمە كائىنات ئالەمغە سەبەب.

ساقى، ماڭا جامى ئىنئام تۇتۇپ،
مەست ئەيلە مېنى بادەئى گۇلفام تۇتۇپ.
جەمئ ئەيلە خاتىرنى پەرىشانلىغدىن،
بولماس بۇ جەھان ئىچرە سەرەنجام تۇتۇپ.

گەھ مەيكەدە ئىچرە بادە ئاشام بولۇپ،
گەھ ساغەر ئىلىكىمدە گەھى جام بولۇپ.
سەررىشتەنى قىلمادىم رەھا ئىلىكىمدىن،
ئەلقىسسە خەلايىق ئىچرە بەدنام بولۇپ.

كۆپ مۇندا گۇناھۇ مەئسىيەت، يوق تائەت،
كەچمەي ئۆمرۈم گۇناھسىز بىر سائەت.
ئەمدى بۇ گۇناھۇ مەئسىيەت ۋەھمىدىن،
ئارام كۆڭلۈمدە① يوق، تېنىمدە راھەت.

يا رەب، ھەمە ئىسيان مەنۇ يوقدۇر ھەسانات،
نې خەيرۇ سەخاۋەتۇ نې سەۋمۇ نە سەلاۋات.
غەففارلىغىڭ بىرلە خەلاس ئەيلەمەسەڭ،
بۇ جۇرمۇ خەتا بىلە يوق ئۈممىد نەجات.

يوق خەۋف سەقەر مەندە ئۈممىدى جەننەت،
نې مەزھەب ئىسلامۇ نې دىنۇ مىللەت.
بولما بۇ گۇناھ بىرلە ئاندىن نەۋمىد،
ياخشىيۇ يامانغە تەگەردۇر بىئىللەت.

يا رەب، مېنى غەفلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغات.
غەفلەت بىلە سالۇ ماھ ئۆتتى ئەۋقات.
ئۈممىد بۇدۇركى رەھمەتىڭ ئام ئۈچۈن:
غەففارلىغىڭ بىرلە مېنى قىلما ئۇيات.

گەر ئۆمردە نۇھۇ، سام ئەگەر بول يافەس،
بولماغلىق ئەمەس بۇ ئالەم ئىچرە ماكەس.

شاد ئولما جەھان ئەيشىگە ئاقىل ئېرسەڭ،
ئىسكەندەرۇ جەمگە بول ئەگەرچە سالەس.

ئەي خاجە، رەۋاقۇ تاق ئەيۋان ھەمە ھېچ،
ئەيشۇ تەرەبۇ نىشاتى دەۋران ھەمە ھېچ.
قەسرىڭ ئۆزە چۇغز نالەسى شامۇ سەھەر،
ئايتۇر ساڭا: بىلكى، باغۇ بوستان ھەمە ھېچ.

تۇتغىل ماڭا، ساقىيا، دەمى جامى سۇبۇھ،
كەيفىيەتىدىن كۆرەي ئانىڭ فەيزى فۇتۇھ.
كۆپدۇر بۇخۇمار شىددەتى جان ئىچرە،
ئەفكار بولۇپ كۆڭۈل، تېنىمدۇر مەجرۇھ.

زار ئەيلەدى ئىشقىدا گۇلى رەئنا شوخ،
بىر ئىشۋە بىلە مېنى قەددى زىيبا شوخ.
ئەفسۇن ئىلە دىنۇ دىل ئالۇردا يوقتۇر،
ئانداق يەنە ساھىرۇ قەدەھ پەيما شوخ.

تا بولغالى بۇ جەھانى فانى ئاباد،
ئابادلىغى بولدى ئانىڭ بى بۇنياد.
ھەرچەند ئۇلۇس خاتىرىن ئول شاد ئەيلەر،
ئاخىر ھەمە بولغۇسىدۇر ئاندىن ناشاد.

لەئلىڭ كى ئېرۇر چەشمەئى ھەيۋاندىن ئەلەز،
يوق- يوقكى لەتافەتدە كېلىپ جاندىن ئەلەز.
ھەر گەھكى تەكەللۇم ئەتسەڭ، ئەي ئىيسا دەم،
ئاياتۇ ھەدىس ئىلە قۇرئاندىن ئەلەز.

ئەي باشىڭ ئۆزە رەھمەتى ھەقدىن ئەفسەر،
خاقانۇ شەھى كەيان قۇلۇڭ ھەم قەيسەر.
يار ئولدى ھەمە ئىشىڭدا بۇبەكر تەقى،
ھەم ئۆمەرۇ ئۇسمانۇ ئەلىئى سەفدەر.

① بۇ سۆز ئەسلى قول يازمىدا «كۆڭلۈلدە» دەپ يېزىلىپ قالغان. «كۆڭلۈمدە» دەپ ئۆزگەرتىلدى.

ساقى، ماڭا شەراب سافى گۈلنار،
مەست ئەيلە بولاي ھۇشۇ خىرەددىن بىزار.
كەيفىيەتىدىن بولاي ئانىڭ لا يەئقىل،
تا ھەشرىغە تەگرۇ بولماي ئاندىن بىدار.

ساقى، ماڭا بىر جۇرئەئى رىندانە كېتۇر،
جام ئىچرە قۇيۇپ مەي لەۋەندانە كېتۇر.
تا ئىچمەك ئىلە ئانى ئۆزۈمدىن بارسام،
پۇر ئەيلە قەدەھنى مۇستەمەندانە كېتۇر.

ھەر كىمكى ئاڭا مېھنەتۇ غەم پىشە ئېرۇر،
كۆڭلىدە ئانىڭ مۇدام ئەندىشە ئېرۇر.
شىرىن سەنەما، غەمىڭدە فەرھاد كەبى،
غەم تاغى ئارا قولۇمدا بىر تىشە ئېرۇر.

ئەي ھۇسنۇڭغە مۇنفەئىل تاباندۇر،
خۇرشىدى جەھان تاب ئاڭا ھەيراندۇر.
تا بەندە بۇ ئىككىسى يۈزۈڭ ئەكسىدىن،
سەرگەشتەۋۇ بىقەرارۇ سەرگەرداندۇر.

ئەي مۇترىبى خوش نەۋايى شىرىن گۇفتار،
ئەبيات ئەداسىدا لەبىڭ شەككەربار.
ئائىنەئى ھۇسنۇڭدە كۆرۈپ ئەكسىنى،
جان قۇشلارى فەرياد چېكەر تۇتىۋار.

كۇلبەڭ ئىچىدە شەمئى شەب ئەفرۇز نېدۇر،
ئول شەمئ ئارا شۇئلەئى پۇرسوز نېدۇر.
كۇلبەڭ قالۇر ئول شەمئ ئۆچەر، شۇئلە ئۆچەر،
ئاخىر ئاڭا بىر تىيرى جىگەردۇز نېدۇر.

ساقى، ماڭا بەر شاراب مەستانە كەتۇر،
تۇتقاندا ئانى مەستۇ ئەلەستانە كەتۇر.

بىخۇد بولسام جىلۋەئى ھۇسنۇڭنى كۆرۈپ،
ساغەرنى پۇر ئەيلە مەي پەرەستانە كەتۇر.

يارىم مېنى گاھى سەنلەرۇ گەھ سىزلەر،
بىقەدرلىغىمنى ھېچ بىلمەيسىزلەر.
مەئشۇق ئىلە ئاشىقلار ئاراسىدا بەسى،
رەمزى باردۇركى ئانى بىل، مەيسىزلەر.

بىز لۇئبەتۇ بۇ ئالەم ئېرۇر لۇئبەتباز،
بىرنەچچە كۈن ئاندا قىلغۇمىز ئەيش ئىلە ناز.
ئەلقىسسەكى قالغۇسى ھەقىقەت باقى،
ئاخىر ھەمە فانى بولغۇسى ئەمرى مەجاز.

ئىشقىڭدا بۇ خاتىرىم دەمى شاد ئەمەس،
بىر لەھزە غەم - غۇسسەدىن ئازاد ئەمەس.
باغ ئىچرە يۈزۈ قەددىڭ خەيالىن قىلسام،
مانەند چەمەندە گۈلۇ شەمشاد ئەمەس.

ئاشىق بىلە مېھنەتۇ ئەلەم ھەمدەم ئىمىش،
خۇنابە ئاڭا شەربەتۇ قۇتى غەم ئىمىش.
كىم بولسا نەسىب ئاڭا بۇ ھىجران ئەلەمى،
ئاخىر ھەرەمى ۋىسال ئارا مەھرەم ئىمىش.

ئابىدغە ۋەتەن كۈنجى خەرابات ئېرمىش،
مەي ئىچمەك ئىلە ھەممىشە ئەۋقات ئېرمىش،
ھەر چەند گۇناھىمە نىھايەت يوقتۇر،
لېكىن ئاڭا لۇتفى بىنىھايات ئېرمىش.

بىر كۈن ماڭا مەست ئولۇپ دېدى بادەفۇرۇش:
كىم قىلسا فەنا جامى بىلە جۇرئەئى نۇش.
قالماس ئارادا ھىجاب ئاڭا ئۆزلۈكىدىن،
ھەر لەھزە يېتەر كۆڭلىگە پەيغامۇ سۇرۇش.

دەۋران غەممىدىن قىلاي دېسەڭ ئۆزنى خەلاس،
ئىچ بادەۋۇ قىل پىرى مۇغانەغە ئىخلاس،
ئول مەيكى ئەۋام قىسمەتىدۇر زىنھار،
فەرھىز قىل ئاندىنۇ ئىشت نۇكتەئى خاس.

كىم نەفسۇ غۇلنى روھ ئۈچۈن قىلدى قىساس،
بولدى ھەرەمى ئىشق ئارا مەھرەمى خاس.
فانى قىل ئۆزۈڭنى ئىستەسەڭ مۇلكى بەقا،
تاپغان ئانى بارچە غۇسسەدىن بولدى خەلاس.

نې ۋاجىبۇ نەفل مەندە نې سۇننەتۇ فەرز،
كۆپدۇر گۇنەھۇ خەتاۋۇ تەقسىر ئىلە قەرز.
يا رەب، كەرەمىڭدىن ئۇلماغۇمدۇر نەۋمىد،
تەڭ بولسا ئەگەر گۇناھىمە فەسھەتۇ ئەرز.

ئەي سەفھەئى رۇخسارىڭە رەيھان ئىلە خەت،
لەئلىڭ ئۆزە خال ئەنبەرىن ئاندا نۇقەت.
ئەئراب ئاڭا مەددى قاشلارىڭ كاتىب سۇنئ،
تەھرىر قىلۇردا تۇشمەدى ئاندا غەلەت.

ئەي چاشنىئى نۇتقىدا شىرىن ئەلفاز،
ھەر نۇكتە ئەداسىدا نىگارىن ئەلفاز.
ئىيسا كەبى تىرگۈزۈر ئۆلۈكنى لەئلىڭ①،
ھەر لەھزە فەساھەت بىلە رەڭگىن ئەلفاز.

سانىئكى، سېنى كەتتىم ئەدەمدىن مەسنۇئ،
ھەم سۇرەتۇ مەئنى بىرلە قىلدى مەجمۇئ.
مەقسۇد ئاڭا مەئرىفەت ئىدى خىلقەتىڭە،
تەقدىرى قەزا دېسەڭ ئەمەستۇر مەسمۇئ.

خۇرشىدى ئەزەل كىمسەگە بولسا لامىئ،
زەرراتى جەھان نۇرىغە بولماس تابىئ.
تاپقان بۇ ھەقىقەتنى بەقانى بولماس،
ئەنقا كەبى كىشۋەرى ئەدەمگە قانىئ.

بەزمىڭ ئارا، ئەي سەرۋ گۇلئەندام، تەمەئ،
لەئلىڭدىن ئىبرۇر بۇسەئى ئىنئام تەمەئ.
فىلھال ماڭا دېدى: ئەمەسدۇر مۇمكىن،
سەۋدايى مەھال قىلما، ئەي خام تەمەئ.

يا رەب، مېنى قىلما دەردۇ غەمدىن فارىغ،
ئۆلگۈنچە بۇ مىھنەتۇ ئەلەمدىن فارىغ.
باشدىن - ئاياغىم بولسا ئەگەر فەرسۇدە،
يولۇڭدا بۇ پۇيە قەدەمدىن فارىغ.

بولدى بۇ سەھەر نەسىمى مەششاتەئى باغ،
تۇتقىل ماڭا ساقىيا لەبالەب بىر ئاياغ.
مەست ئەيلەكى بىخەبەر بولاي ئۆزلۈكدىن،
كۆپدۇر ماڭا ئىشقىدا ئانىڭ دەرد ئىلە داغ.

كىم دەھرىدە بولسا ئارىفۇ ھەم مەئرۇف،
ئەسرارى ئىلاھى بولغۇسدۇر مەكشۇف.
ھەردەم قىلۇر ئول كەسب كەمالەت ئەفزۇن،
غەفلەت بىلە ئۆمرىن ئەيلەمەس ئول مەسرۇف.

جەۋرۇ سىتەم ئەتمەيىن، دەپ ئول ۋەئدەخىلاف،
مىژگان ئوقى بىرلە كۆكرەكىم قىلدى شىكاف.
كۆپ قىلما دېسەم جەفا، دېدى ئول بەدخۇ:
«شۇكر ئەتكىلۇ ئۆلتۇرمەدىم، ئەي نائىنساف.»

بۇ سۆز ئەسلى قول يازمىدا «لەئسىك» دەپ يېزىلىپ قالغان.

ۋەسلىڭ تەلەببىدەدۇر ماڭا ھەيرانلىق،
ھەجرىڭدە ماڭا بىسەرۇ سەمانلىق.
كەۋنەيىن فەراغەتغە بەرمەم ئانى،
كويۇڭدا گەدالىغىم ئېرۇر سۇلتانلىق.

ئايتۇرغا كۆڭلۈم دەردىنى ھەمرازىم يوق،
ھەل قىلغالى مۈشكىلىمنى دەمسازىم يوق.
ھەر سۇبھىدەم ئول گۇل ئىشتىپ فەريادىم،
سەندەك دېدى، بۇلبۇلى خۇش ئاۋازىم يوق.

جانا، يەنە سەندەك ئافەتى دەۋران يوق،
كۆڭلۈمدە غەمىڭدىن ئۆزگە ھېچ مېھمان يوق.
كىم قىلماسا ئىقرار كۆرۈپ ھۇسنۈڭنى،
كۆڭلىدە ئانىڭ نىشانەئى ئىمان يوق.

ھۇسن ئەۋجىدە سەن كەبى مەھى تابان يوق،
ئىنسان ئارا شوخلۇقدا بىر جانان يوق.
ئىشقىڭدا كۆڭۈل نەقدىنى قىلدىڭ تاراج،
مەندەك بۇ جەھاندا بىسەرۇ سەمان يوق.

ئەي كانى مەلاھەتدە كېلىپ رەشكى مەلەك،
باشىڭ ئۆزە بىقەرار خۇرشىدى فەلەك.
كۆڭلۈمنى غەمىن كۆرۈپ تەبەسسۇم قىلدىڭ،
لەززەت بېرۇر ئول كەباب ئۆزە قۇيسا نەمەك.

تا ئىشق مۇھەببەتىڭ ھەۋەيدا قىلدىڭ،
يۈز فىتنە جەھان ئىچىدە پەيدا قىلدىڭ.
ئاسارى مۇھەببەتىڭ سالىپ ئالەمگە،
ئىشق ئەھلىنى مۇبتەلاۋۇ شەيدا قىلدىڭ.

ئاشىقغە ھەمىشە مېھنەتۇ دەرد كېرەك،
كۆڭلىدە غەمۇ چېھرە ئاڭا زەرد كېرەك.
جەمئىيەتى دىل ئېرۇر پەرىشانلىقدىن،
ھەم ئەنجۇمەن ئىچرە خەلقدىن فەرد كېرەك.

ئەي ھۇسن لەتافەتدە ئەمەسدۇر سەندەك،
نې ئادەمۇ نې پەرى نې ھۇرۇ نې مەلەك.
زەھرابەئى ھەجرىم ئەيلەدىڭ شەھد ئامىز،
ناگاھ تەبەسسۇم ئەيلەپ ئەي كانى نەمەك.

ئەي بۇلبۇلى زارۇ ئاشىق شىفتە ھال،
گۇل شەۋقىدە سۇبھۇ شام ئاشۇفتە خەيال.
كىم ئىستەسە رەڭگۇ بۇ ئەمەسدۇر ئاشىق،
سۇرەت بىلە مەئنى ئىستەمەك ئەمرى مەھال.

يا رەب، ھەمە مەئسيەت بىلە كەچتى ياشىم،
كۆڭلى قارالىق بىلە ئاقاردى باشىم،
دۇنيا بىلە خەلقىنى ۋەفاسىز كۆردۇم،
سەندەك ماڭا يوق ئىكەندۇرۇر يولداشىم.

يا رەب، ماڭا سەندىن ئۆزگە يوق ھېچ كىشىم،
كۆڭلۈم قارا، ئاق ساچۇ سەقال، تۇشتى تىشىم.
باشدىن ئاياغىم بولغاي ئۇچۇن غەرق گۇناھ،
ئەل ياخشى يامانغە مېنىڭ يوقتۇر ئىشىم.

ۋەسلىڭ تەلەببىدە، مەھۋەشا، ھەيرانمەن،
ھەجرىڭ ئەلەمىدە بىسەرۇ سامان مەن.
سەھرايى فىراق ئارا قۇيۇندەك ھەريان،
ئاۋارەۋۇ بىقەرارۇ سەرگەردانمەن.

خۇنابى ئەلەم بۇ دىيدەئى پۇرخۇندىن،
ھەردەم ئاقار ئول لەئلى لەبى مەيگۇندىن.
سورماڭ غەمى روزگار مەندىن ھەرگىز،
لەيلى غەمى فۇرقەتدىن سوراڭ مەجنۇندىن.

نې باغۇ نه بوستان نه سەرۋ نه چەمەن،
نې سەۋسەنۇ سۇنبۇلۇ بىنەفشه نه سۇمەن.
فىلجۇملە فەنا يەلىگە بەرباد ئېرۇر،
باقى ھەمە ئىشقۇ بۇلبۇلانۇ شىۋەن.

يۈزۈڭ يەنە بىر قاتلا كۆرۈپ ئۆلسەم مەن،
كۆرگەندە يۈزۈڭگە تەلمۈرۈپ ئۆلسەم مەن.
زۇلفۇڭنى تۈشۈمدە بەس پەرىشان كۆردۈم،
ۋەسلىڭگە يېتىپ ئانى ئۈزۈپ ئۆلسەم مەن.

ئەي مەھۋەشى لاله رۇخۇ مۇشكىن بۇ،
ۋەي سەرۋ قەدۇ سىمىنبەرۇ سۇنبۇل مۇ.
ھەريان يۈرۈپ ئىستەرەم نىشان سەندىن،
ئاۋارە بولۇپ دەربەدەرۇ كويۇ بەكۇ.

ئابىد، ۋەتەنىڭ كۇنجى خەرابات ئەيله،
گەھ باده ئىچۇ گاھى مۇناجات ئەيله.
نې تەقۋىيۇ زۇھدغه مۇباھات ئەيله،
نې شەيخى رىيايىدەك كەرامات ئەيله.

ئابىد، مەي ئىچىپ ئۆزۈڭنى مەسرۇر ئەيله،
كۆڭلۈڭ ئۆيىنى زەۋقىدە مەئمۇر ئەيله.
رەسۋالىغ ئېتىپ خەلق ئارا بولغىل بەدنام،
ئەل تەئنۇ تەمەسخىر ئەتسه مەئزۇر ئەيله.

ئۇل شەمئ نېدۇر خانەئى تارىك ئىچرە،
بىر شۇئله تۈشۈپ رىشتەئى بارىك ئىچرە.
ئۇل رىشتەۋۇ شەمئ پەرتەۋىدىن ناگەھ،
يۈز فىتنه تۈشۈپ خەيلى مەلائىك ئىچرە.

نې نامۇ نىشان نه خانىماندۇر مەنده،
نه ئۇلفەت خەلقۇ نې مەكاندۇر مەنده.
قۇشمەنكى قەفەس ئىچره گىرىفتار ئولغان،
نه ھەمنەفەسۇ نې ئاشياندۇر مەنده.

زاھىد، ساڭا مەسجىدۇ ماڭا مەيخانه،
جەننەت ساڭا بولغۇسى ماڭا جانانه.
ھەر يەردە تاپارغه يوق تەفاۋۇت ئانى،
گەركەئبە ئىچىدە بول ۋەگەر بۇتخانه.

دۇنياكى ئېرۇر مىسال مەكتەبخانه،
تەئلىمى ئانىڭ فۇسۇن ئىله ئەفسانه.
ئۇل مەكتەب ئىچىدە كىم ئۆزىن دانا دەر،
ئەرباب خىرەد ۋەقتىدە دىل دىۋانه.

تاكى غەمۇ دەرد بىرله ھەمخانه بولاي،
تاپماي سېنى ئالەم ئىچره دىۋانه بولاي.①
... ...
... ...

① بۇ رۇبائىينىڭ ئاخىرى كۆچۈرۈلمەي قالغان.

گۇل ۋە نەۋرۇز

مەۋلانا ئۇبەيدۇللا لۇتفى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇقادىر سادىر

مۇھەررىردىن: «ئۇيغۇر تىلىنىڭ پاساھەت ئىگىلىرى» دىن بىرى بولغان مەۋلانا لۇتفىنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىيى پائالىيەتلىرى كىتابخانلىرىمىزغا ناھايىتى تونۇش. ئۇنىڭ مۇھىم ئەسەرلىرىدىن بولغان «گۇل ۋە نەۋرۇز» داستانى مىلادى 1411 - يىلى يېزىلغان. بۇ داستان جەمئىي 120 بابتىن تەركىب تاپقان. ئۇنىڭ قىسقارتىلمىسى «بۇلاق» مەجمۇئە - سىنىڭ 1981 - يىللىق 1 - سانىدا ئېلان قىلىنغانىدى. ئۇ چاغدا «گۇل ۋە نەۋرۇز» داستانىنىڭ قول يازمىسى تېخى بىزدە تېپىلمىغانلىقتىن، نەشرگە تەييارلاشتا بۇ ئەسەرنىڭ ئۆزبېكچە نەشرى ئاساس قىلىنغانىدى. بۇ قېتىم خوتەن ۋىلايىتىنىڭ گۇما ناھىيىسىدىن بۇ داستانىنىڭ بىر پارچە قول يازمىسى تېپىلدى. بۇ قول يازما گەرچە تولۇقسىز بولسىمۇ، لېكىن لۇتفى ئەسەرلىرىنىڭ قول يازمىسى خەلقىمىز ئىچىدە ھازىرغىچە ساقلىنىپ كېلىۋات - قانلىقىنى، ئەگەر بۇ جەھەتتە ئىزدىنىدىغانلا بولساق، بىزدىن ئۇنىڭ تولۇق نۇسخىلىرىنى تېپىش مۇمكىنلىكىنى ئىسپاتلاپ بەردى. شۇڭا بىز بۇ تېپىلغان قول يازمىنى تەۋرىزۈك بىلىپ، كىتابخانلارنىڭ ھۇزۇرىغا سۇندۇق. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن كۆپچىلىكنىڭ لۇتفى ئەسەرلىرىنىڭ قول يازمىلىرى ھەققىدە ئىزدىنىپ كۆرۈشىنى تەۋسىيە قىلىمىز.

* *

... ...
تىلەر فەرخار ئىقلىمىنە كەتسە،
بارىپ گۇلنى تىلەر كامىڭ ئايىتسە.
ھېچ ئىش بىرلە تەسەللى تاپقۇسى يوق،
ماھۇق بىرلە بالىنىنى تاپقۇسى يوق.
بۇگەر فەررۇخ كۆڭۈلنى بىرگە ئۈزدى،
نەچەند فىكرى بىلە تەدبىر تۈزدى.
ياسادى ھەرنېمەدىن بىر خەزىنە،
ئالىپ قالمادى بىر ئالتۇن ئۆزىنە.
كى نەۋرۇزغە كۆپ ئىستېمداد بەردى،
ياساپ فەرخار مۇلكىنە يىبەردى.
ئېلىنى كۆچلۈكىن پايىنى سۇردى،
نەكىم يولغا كېرەك بارىنى بەردى.
بار ئېردى بەگلەرىندە بەھمەن ئاتلىق،

چىرايى ساپسارىق بەھمەن سىفاتلىق،
ئانى ھەمراھ قىلىپ نەۋرۇز بىرلە،
كۆچۈردى تالىئى فىرۇز بىرلە.
ئۇزاتتى ئوغلىنى بىر نەچچە مەنزىل،

قالىبان كۆز ياشىدىن پايى دەرگىل.
ئاتاسى يىغلايۇ ئۆيىنە ياندى،
ئوغۇل ئويناي-كۈلەيۇ ياسانادى.
مۇنىڭدەك كۈندە ئەر يىگمەي كۆچۈرلەر،
نۆكەر سەردار بارى كېيىن قاچۇرلەر.

بەھمەن نەۋرۇزغە سۆزلەشكەنى

تەفەككۇر قىلدى بىر كۈن بەھمەنى پىر،
كى فىكر ئەتمەك كېرەك بىر ئۆزگە تەدبىر.
مەگەر بولغايمۇ بۇ ئوغلان پۇشەيمان،
قويۇپ يانغاي بۇ سەۋدايى پەرىشان.
كېلىپ نەۋرۇز بىلە ياداشتى كۇستاخ،
كۆزىن يۇمىدىكى ئاغزى ئاچتى ئۇستاخ.
كېلۇر ئىشنى سوگىنىدىن ياد قىلدى،
بەسى دەم سەردلىغ بۇنياد قىلدى:
«كى بىز مۇنداق سۇرۇپ قايدا بارۇرسىز،
ئولۇسنى كۆچ بىلە ئوتقە سالۇرسىز.
غەرىبلىقدە بۇ ئەل كۈن نېتكۇسدۇر،
نېتۇك فەرخار ئېلىنە يەتكۇسدۇر.
كېلىك ‹لاھەۋل› ئېتىك بۇ يولىسىز ئىشنى،
يانىڭ بۇ مەئنىسىز تەلبە يۈرۈشنى.
ئېرۇر نەۋشاد مۇلكى ھۇسن كانى،

ئىرەم يەڭلىغ مەلاھەت بوستانى.
پەرىلەر يۈزى گۈللار گۈلشەنىدۇر،
لەتافەت شەھرى، نازۇكلار يەرىدۇر.»
بۇ سۆزلەرنى ئىشىتتى ئېرسە نەۋرۇز،
ئاچىغلاندى، دېدىكىم: «ئەي بەد ئامۇز.
ئېسىك ئازىپتۇرۇر ساقال ئاقارتىپ،
مۇنىڭتەك ئەقلىك ئارتماي جەھلىك ئارتىپ.
باشىڭدىن بۇ تەمەننانى چىقارغىل،
قولۇمسەن، قايدا بارسام ئاندە بارغىل.
نې قۇلكىم بۇ نې باغلىغ بىر ئىتىمسەن،
ساڭا تەگمەس فۇزۇللۇق تەرلە كىم سەن؟!
ئەگەر سەندىن يانا بىر ئىش تىيەيىن،
ئۆز ئىلكىم بىرلە ئورتاڭدىن چاپايىن.
قوپ ئەمدى ئايتماگىل ئۆزگە فۇزۇللۇق،
ياراشۇر بەگكە بەگلىك، قۇلغە قۇللۇق.»

بەھمەن ئۆز سۆزىدىن پۇشەيمان بولغانى

پۇشەيمان بولدى بەھمەن ئۆز سۆزىدىن،
قاتىق ۋەھم ئىچرە قالدى ئۆز-ئۆزىدىن.
يامانلىق خەنجەرىنى تىز قىلدى،
يامان كۆڭلىدە فىكر ئەنگىز قىلدى.
چۇ بەھمەن چىقتى، بولدى خىلۋەتى خاس،
كىم ئايتتى ئىچلىدىن بىر ساھىب ئىخلاس:
«كىم ئەي شاھى‌جەھان بەختى جەھانگىر،
ھەراسان بولدى سەندىن بەھمەنى پىر.
قاتىڭدا كەلتۇرۇپ كۆڭلىنى ئالغىل،

ۋەيا خۇد خالى-ئوق باشىنى چاپقىل.
يوق ئېرسە، بىزگە ئانداق ھىيلە ئەتكەي،
كى بار يوقنى ئالىپ يولىنە كەتكەي.»
مەلەكزادە بۇ سۆزنى ئەسلەمەدى،
رەۋان ئىشرەت ئۈچۈن ئىشرەت تىلەدى.
قەدەھ گەردان قىلىبان ساقۇ بىھۇش،
غەزەلخان بولدى مۇترىب ياخشى دىلكۇش.
كېچە تا سۇبھ ئانداق ئىچتىلەر مەي،
كى ياتتىلار ئاياق-باشىنى بىلمەي.

بەھمەننىڭ بەگلەرنى يولدىن چىقارغانى

يىغىپ بەھمەن نەكىم سەردارلارنى،
ئۆزىگە يار ئېتىپ غەددارلارنى.
ھەمىنىكىم گۆكرەدى تۇن ئەژدەھاسى،
تۇتۇنكىبى يايىلدى كۆك قاراسى.
قۇيۇن قوپتى، ئۆچۈردى كۈن چىراغىن،
تۇمان تۇتتى جەھان باشىن ئاياغىن،
چۇ ئۆتتى بىر زەمان تۈن يارىمىدىن،
ياسانىپ چىقتىلار بىرلىك يەرىدىن.
مۇكەممەل جۇببەلىك ئاتلاركى چەمپۇش،
جەھان توپسىز تېگىزتەك باشلادى جۇش.
سەراسەر يۈكلەتىپ ئالتۇن خەزانە،
رەۋان بولدى ئۆز ئېلىگە رەۋانە.

نەۋرۇز ئۇيقۇسىدىن ئويغانغانى

چۇ يۇنۇس چىقتى بالىق قورساغىدىن،
خوتەن تىندى ھەبەشنىڭ تولغانىدىن.
چۇ تالىئ بولدى مېھرى ئالەم ئەفرۇز،
خۇمار ئۇيقۇسىدىن ئويغاندى نەۋرۇز.
كۆرەر دۇشمەن قىلىپ دۇشمەنلىگىنى،
ساۋۇق بەھمەن قىلىپ بەھمەنلىگىنى.
نە ئەل بارۇ نە ئۇلۇس نە خەزىنە،
تەھەييۇر قالدى دۇنيانىڭ ئىشىنە.
كۆڭۈل سالدى ئالار بارغانلارىنە،
ئىجازەت بەردى ھەم قالغانلارىنە.
كىشىكىم ئىشق بىرلە ئاشنادۇر،
ئاڭا ھەردەم فەلەكدىن مىڭ بەلادۇر.
بەلادۇر سەرسەرى ئىشقى جەھانسوز،
كىم ئۆرتەر مۇبتەلا كۆڭلىنى شەب روز.
ئەر ئوغلى گەر قەدەم قويسا بۇ يولدا،
قەدەم باشىن كېرەكتۇر جانى قىلدا.
ئېرۇر ئاشىق ئىشى خۇنابە يۇتماق،
جەھانۇ جاندىن بىر يولى كەچماق.
ئاياق ئۈستىندە تۇردىلار سەراسەر،
كىم «ئەي شاھى جەھان دارايى داۋەر،
تىرىكچە بەندەمىز ھەر نەتسەڭ ئەتكىل،
نېچۇككىم بولسە مەقسۇدۇڭغە يەتكىل.
ساڭا ياراماسە كىمگە يارالى،
سېنى مۇندا قويۇپ قايدا بارالى.
جەھان ئەيشىنى قىلدۇك دەۋلەتىڭگە،
رەۋا بولغايمۇ قاچسەك مېھنەتىڭگە.

نەۋرۇز خىرقەپۇش بولۇپ پەرخارغە بارغانى

«چۇ ئاڭلادى ئالارسىدقىنى نەۋرۇز،
بېلىن باغلادىيۇ تۇرمادى شەب-روز.
قەلەندەرۋار كىيدى كىسۋەتى فەقر،
كى ئەتتى كۆڭلىنى دەر مېھنەتى فەقر.
نۇكەر-سەۋدەر بىلە چۇن تەلبە ئەبدال،
كىيىنىپ ھەر بىرى بىر ئەسكى قارا شال.
تەۋەككۇل بىرلە يولغە كىردىلەر خۇش،
بۇرۇنقىدىن تەقى ھەم ئېردىلەر خۇش.
كى چۇن فەرخار ئېلىنە يەتتى نەۋرۇز،
غەرىبلەرتەك يۈرۈر بادەردۇ باسوز.
يۈرۈدى سوردى بۇلبۇل ئاشيانىن،
نېچۇك بولسا تىلەپ تاپتى نىشانىن.
كۆرۈپ شەھنى بۇ سۇرەت بىرلە بۇلبۇل،
تەئەججۇبدا قالىپ باشلادى غۇلغۇل.
ئىلىن تۇتقاچ ئاياغىن قۇچتى دەرھال،
دۇئادىن سوڭرا سوردى شەرھى ئەھۋال:

«كىم ئەي سۇلتانى ئالەم قايدا ئېردىڭ؟
ئېلىڭ، خەلقىڭ قانى، قايدا يىبەردىڭ؟»
دېدىكىم قىسسەنى نەۋرۇزى بىدىل،
كى بەھمەندىن نە ئىشلار بولدى مۇشكىل.
كېچە بىرلە نې تۈرلۈك ھىيلە ئەتتى،
ئارا بولدى نېچۈك سالدىيۇ كەتتى.

نەۋرۇز بۇلبۇلدىن گۇلنىڭ خەبەرىن سورغانى

شەھ ئايدى:«ئەي مېنىڭ دەمساز نازىم،
كى ھەددىن ئاشتى ئىشتىڭ دەردۇ رازىم.
مەھەل تاپتىڭمۇ ھېچ كۆردۈڭمۇ گۇلنى،
ساغىنىدۇردۇڭمۇ بۇ بىچارە قۇلنى.
سېنىڭ ئۈممىدىڭە كەلدىم بۇ يولغا،
كى ئەرسەن بەرمەگىل رەختىڭنى بۇلغا.»
دېدى بۇلبۇلكى:«ئەي بىچارە، ئەي شاھ،
قاچانكىم گۇلنى كۆردۈم گاھۇ بىگاھ.
چۇ رىغبەت قىلماس ئېردى ئۆزگە سۆزگە،
تىلەمەدى سېنىڭ ۋەسفىڭدىن ئۆزگە.
بۇكۈن ئانداق مۇھەببەت ئاشىقىڭدۇر،
كى سەن ئۇزراسەنۇ ئول ۋامىقىڭدۇر،
قىلۇر يادىڭنى دائىم ئۇقلى مەجلىس،
بولۇپتۇر سەندىن ئارتۇقراق مۇلەۋۋىس.»

نەۋرۇز بۇلبۇل بىلە گۇل تاپۇغىدا بارغانلارى

ئىشتتى بۇ بىشارەتنى شەھەنشاھ،
سۆيۈنگەندىن ئۇلۇسلار باردى ناگاھ.
ئۆپۈپ بۇلبۇل يۈزىن بوينىنى قۇچتى،
ئانىڭتەك بولدىيۇ كىمگە ياۋۇشتى.
ئۇنۇتتى بارچە يول ئەمگەكلەرىنى،
چىقاردى كۆڭلىدىن مېھنەتلەرىنى.
كىيىپ بىر قاپقاراق تون شەب رەۋانە،
يەرىدىن ساجرادى شاھى زەمانە.
قىلادۇر بۇلبۇلۇ نەۋرۇزغە پەيرەۋ،
قىلىپ ئەيىيارلىق بىرلە تەكۇ دەۋ.
مۇنىڭتەك يەتتىلەر گۇل مەھفىلىنە،
نېچۈككىم تۈشتى ئاي-كۈن مەنزىلىنە.
قەدەم ئۇرنىدا شەھزادە قويۇپ باش،
مۇھەببەت بىرلە ئويناپ جاننى فاش.
بۇلار يەتكەندە سەۋسەن گۇل قاتىنىدا،
قەدەھ گەردان قىلىپ نەۋرۇز ئاتىنىدا.
سۇرۇد ئايتىپ قاشىندا چەڭگى بىرلە،
مۇلايىم زۇھرەسى ئاھەڭگى بىرلە.
كى ناگەھ بۇلبۇلى شورىدەئى مەست،
سۇرۇدى راست قىلدى ئارى سەردەشت.
مەھەل ساقلاپ مۇبارەك فال بىرلە،
غەزەل باشلادى ھەسبى ھال بىرلە.

بۇلبۇل نەۋرۇز تىلىدىن غەزەل ئايتقانى

كىم ئەي گۇل، گۇلشەن ئىچرە شاد بولغىل،
جەھان ئىچرە بەلەند، ئازاد بولغىل.
مېنى سەۋگەن ھەمىشە شاد بولسۇن،
فەلەكنىڭ جەۋرىدىن ئازاد بولسۇن.
سېنىڭ ئىستەگەن ئول مىسكىنۇ غەمخار،
ۋىسالىڭدىن تىلەر بىر ئاخىرى كار.
نىگارا مەن ئۇشال بىچارەدۇرمەن،
كى ھىجران ئىلكىدىن ئەۋۋارەدۇرمەن.
يانار ئوت ئىچرە ئۆرتەپ جانلىغىمنى،
قۇلى بولدۇم قويۇپ سۇلتانلىغىمنى.

ئەگەرچە شاھ ئىدىم ئەمدى گەدامەن،
غەرىبلىغ دەردى بىرلە مۇبتەلامەن.
فەقىرۇ بىكەسۇ مىسكىنمەن، ئەي جان،
غەرىبۇ ئاشىقۇ غەمكىنمەن، ئەي جان.
سېنىڭ ئۈممىدىڭگە كەچتىم جەھاندىن،
كېچىپ ئەۋۋارە بولدۇم خانۇماندىن.
غەرىبلەر نالىشىدىن بولغىل ئاگاھ،
كى خىرمەن سوز ئېرۇر ئاھى سەھەرگاھ.
ئەلا ئەي ئاي يۈزلۈك مۇشتەرى فال،
كۆز ئۈچچى بىرلە باقىنىكىم نەدۇرھال.
كىم ئايتقاي شەرھى ھالىنى قاشىڭدە،
چۇ بادى سۇبھى ئەتمەس ھەزرەتىڭدە.
يۈزۈم كۆرسەڭ مەگەر بىلگەيسەن، ئەي مار،
كى ئىشقىڭدا نېچۈكدۇر مەن گىرىفتار.
كى سەن ئول مەسنەد ئۈستىندە قەدەھ نۇش،
كى مەن مۇنداق ئەسرۇ زارۇ مەدھۇش.
....
ئىسىنۇرمۇ كىشى ئۆتقا يىراقتىن،
مېنى سەۋگەن نېتەر نەۋشاد بەختىن.

نەۋرۇز گۈل سۆزلەرىنى ئاڭلاپ بىھۇش بولغانى

بۇ ئەفسانە ئىشىتتى ئېرسە نەۋرۇز،
يالىندەك ئۇردى بىر ئاھى جىگەر سوز.
دېدى: يا رەب، بۇ نە رەھمەت تۈندۈر،
نە تۈندۈركىم ۋەلى رەھمەت كۈندۈر.
ئىنانىمان تالېئىمدىن بۇ نەزەرنى،
كى بەرمەدى مۇنەججىم بۇ خەبەرنى.
يانا بۇلبۇلغە بىر دەرخاست قىلدى،
كى ئول سۆزنىڭ جەۋابىن راست قىلدى.

بۇلبۇل نەۋرۇز تىلىدىن غەزەل ئايتقانى

«ئەلا ئەي ھۇسن ئىچىندە ماھى فەرخار،
لەتافەت ئورتاسىندا شاھى فەرخار.
ئىشىكىڭ توزى كۆزلەر تۇتىياسى،
بۇساغاڭ گەردى ئالەم خۇن بەھاسى.
غەمىڭ چۈن سالدى كۆڭلۈم ئىچرە بۇنياد،
ھەم ئول دەم ئۆتقا ياقتىم تەختى نەۋشاد.
ئاياغىڭ تۇپراغى تاجىم، نە يەتمەس،
ئۇرامۇڭ گەردى مېئراجىم. نە يەتمەس.
جەمالىڭنى كۆرۈپ بۇ بولدى ھالىم،
ۋىسالىڭگە قاچان يەتكەي مەجالىم.
ئىنانا بىلمەنەم بەختىمدىن، ئەي ماھ،
مېنى مۇندا نېچۈك يەتكۈزدى ناگاھ.
ۋىسال ئۈچۈن ئەمەس ئېردى بۇ كەلمەك،
تەلەب قىلدىم ھەۋاسى بىرلە ئۆلمەك.
يانا بىلمەنكى بۇ دەۋلەتكە يەتسەم،
تۈشۈممۇدۇركى بۇ دەۋلەتكە يەتسەم.
نە تىل بىرلە مۇنىڭ شۈكرىن قىلايىن،
ئوغاندىن مۇندىن ئۆزگە نې تىلەيىن.
ئەگەر بىردەم ساڭا نەززارە قىلسام،
ئۆكۈنچۈم قالماغاي ئۆلسەم ـ تىرىلسەم.
تىلەكىم دۇنيادا سەن ـ ئوقسەن ئاخىر،
تىلەكىم مۇندىن ئۆزگە يوقتۇر ئاخىر.

گۈل نەۋرۇزنىڭ كەلگەنىن ئاڭلاپ سەۋسەنگە ئايتقانى

گۈلى فەرخار ئىشىتكەچ ئۇشبۇ ئەشئار،
قۇچۇپ سەۋسەن ئاياغىن يىغلادى زار.
كى ھەمدەملىق كۆندۇر باز قىلما،
بۇرۇنقى شىيۋەلى ئاغاز قىلما.

نېچە بىر يولى غافىل قىلماغ ئۆزنى،
نېچە نەۋرۇزكىم سۆزلەر بۇ سۆزنى.
ئانى ئاندىن تاپادۇرمەن سەبادىن،
خەبەر بەرگىل ماڭا ئول ئاشنادىن.
ئەگەر مۇشفىقلىقىڭ بار كۆركۆز ئەمدى،
بۇزۇق كۆڭلۈم تۈزۈكىن تۈزگىل ئەمدى.

سەۋسەن مەنئ قىلىپ جەۋاب دېگەنى

يانا سەۋسەن ئاڭا دېدىكىم: «ئەي ماھ،
قاچان كېلۈر بۇ غۇربەت ئىچرە ئول شاھ،
....
يىراغ كۆردىكىم ئاتلانساڭ بۇ شەبگىر،
قىلىپ باشتىن ئاياغ تۇتالى تەئبىر.
رىزا بەردى گۈلۈ مۇشكىن بۇ سۆزگە،
بۇرۇنقى ئەھدىنى قىلمادى ئۆزگە.
ئۇياتۇ نامۇ نەڭگىن كۆزگە ئىلمەس،
ئاتاسى تاجۇ تەختىن جەۋجە بىلمەس.
كۆتەرىپ كۆڭلىنى جۇملە جەھاندىن،
يۇۋۇپ جۇملە ئىلىكلەرىنى جاندىن.
يۈرەك بەركىتتى دەردۇ سوز بىرلە،
ياسانىپ تەبرەدى نەۋرۇز بىرلە.
ئۇلۇق يولدىن چىقىپ ئىككى دىلارام،
قويۇپ تاغلارغە يۈزلەپ گامى ناكام.
نە يولدۇز باركى بىر پەرىنى كۆرسە،
نە ئاي باردۇركى بىر ئايدىنىدە يۈرسە.
ئەگەر دەريا يولۇقسا ئىز تۇتارلار،
ئەگەر يولۇقسا ئوت ئىنماي قاچارلار.
يولۇقتى نەگەھان ئانداق دابانلار،
كىم ئۈستىدە تايانۇر ئاسمانلار.
نېچۈك بولسا چىقىپ ئول ئىككى دىلخاھ،
ياپۇشۇپ تارماشۇرلار ئاندە بىراھ.
كى ئارتىپ ئەرشى ئەئلاغە ئاشارلار،
گەھى ئىشلەپ ھارىپ ئاندا ياتارلار.
بۇ ھالەت بىرلە ئىككى-ئۈچ شەبا روز،
سۇ ئىچىپ يۈرۈدى گۈل بىرلە نەۋرۇز.
نە بارماقدىن، نە بارماقدىن خەبەردار،
نە تەنلەرى ئۇيۇماقدا تەلەبكار.
ئىكەۋلەن بىر-بىرىن ۋەسلىن قىلىپ قۇت،
بىر ئاشا ياندىشىپ چۇن دۇررۇ ياقۇت.
قاپارغاندىن ئاياقلار قالدى ئىشتىن،
تالىپ بېكار بولدىلار يۈرۈشتىن.
تۈشۈبان بىر قىيا باغرىندا بىردەم،
تىنالى دېدىلەر ئول ئىككى ھەمدەم.
بىرى بىرىن تىزىگە باش قويۇشۇپ،
ئۇيۇدىلار ئاياقلار كويۇشۇپ.
بۇ ھالەتدە ئالارنى ئۇيقۇ باستى،
فەلەك سىپپايە تاپتى سۇپرە ئاچتى.
كى ناگەھ قىلدى بىر بازىچە ئەنگىز،
ياڭى باشتىن يانا باشلادى خۇنرىز.

زەڭگى نەۋرۇز بىرلە گۈلنى تۇتۇپ خاقانى چىنغە يىبەرگەنى

بار ئېردى ئاندا بىر زەڭگىئى خۇنخار،
زۇھەلدىن نەھسراق مىررىخ كىردار.
سۇ ئورنىدا قان ئىچىپ قانماغۇچى،
يانار ئوتقا سالىپ ئۆرتەنمەغۇچى.
ئاتى يەلدا بويى مىسلى چىناردەك،
كۆزى دەۋزەخ يۈزى مەھشەر كۈنىدەك.
ئانى قويمىش بۇ سەرھەدلەرغە خاقان،
«كى سورماسەن ئەگەر قىلساڭ تۈمەن قان.»
ئۆزىندەك بىرنەچە زەڭگى بىلەن ئول،
قاراۋۇللار قويۇپ ساقلار ئىدى يول.
كۆرۈپ ناگەھ گۈلۈ نەۋرۇز ئىزىنى،
ياساتىپ ئۈستەدى تاپتى ئۆزىنى.

[سەۋسەن ئەاچىلەر خەبەرىن گۈلغە ئايىتقانى]

بولۇپ سەۋسەن بۇ سۆزدىن لالۇ خامۇش،
كىلىپ گۈلنى كۆرۈپ بىسيار مەدھۇش.
دەمى چىقماي مەلامەتتىن پەرىشان،
ھەيا بىرلە ھەياتىدىن پۇشەيمان.
كۆزى تۇرماسكى باقسا گۈل يۈزىگە،
دەرىن ئېردى پىچاق ئۇرسا ئۆزىگە.
چۇ بۇ ھالەت بىلە كۆردى ئانى گۈل،
يەرىدىن قوپتى بىسەبرۇ تەھەممۇل.
ئانىڭتەك دەردى بىرلە ئۇردى بىر ئاھ،
كى ئولتۇرگان بارى ئەل بولدى ئاگاھ.
دېدى سەۋسەنكى: «ئەي سەرۋى رەۋانىم،
كى سەندىن ئۆزگە يوقتۇر مېھرىبانىم.
تىلىم كەسكىن، چىقارغىل كۆزلەرىمنى،
ئىشىتمەگىل پەرىشان سۆزلەرىمنى.
نە ئىستەيىن، نە دەيىن نە سورارسەن،
بۇسىز يالغۇز يۈزۈمنى نې كۆرەرسەن.
سەنى خاقانكى تەختى توكتەرىلسۇن،
تىلەپتۇركىم توزۇكلۇكى بۇزۇلسۇن.
ئىشىتكەچ گۈل ياقاسىن چاك قىلدى،
كى ئايتقان ئاغزىنى يەر خاك قىلدى.
باشىن يەرگە ئۇرۇپ ئانچە ئۇرۇندى،
كى بويىندا سۆڭەكلەرى كۆرۈندى.
يۈزى گۈل بەرگىتەك سۇندى غەم ئىچرە،
تار ئاغرى غۇنچە بولدى بىردەم ئىچرە.
ئىشىتىپ بۇلبۇلى مىسكىن بۇ سۆزنى،
ئونۇتتى ھەم يۈرۈشنى ھەم تۇرۇشنى.
بۇ كىز بولدى ئۆلۈمگە ئارزۇمەند،
ھەياتىدىن بەكۆللى ئۈزدى پەيۋەند.
فەلەك دەۋرىنە لەئنەت قىلدى بىسيار،
جەھاندىن كەچتىيۇ ئاندىن بەيەكبار.
تەۋەججۇھ ئەتتى گۈلنىڭ ھەزرەتىنە،
يۈرۈپ كىردى رەۋان سەۋسەن قاتىنە.
كۆرۈشكەچ بىر-بىرىن ئول ئىككى ھەمدەرد،
فىغانلار بىرلە ئۇردىلار دەمى سەرد.
خەبەر ئايماقغە سەۋسەن ئاغزى بارماس،
تەھەييۇر بىرلە بۇلبۇل خۇد دەم ئۇرماس.
بىرى بىرىن كۆرۈپ قان-ياش ساچارلار،
بىرەر لەھزە كۆڭۈل رازىن ئاچارلار.
بۇ ھالەتتە گۈلى پەژمۇردە ئەھۋال،
قوپۇپ سەۋسەن ئۆيىگە كىردى فىلھال.
كۆرۈپ سەۋسەن بىلە بۇلبۇلنى ئانداغ،
بۇ كىز بولدى يانا داغ ئۈستىدە داغ.

گۈل بۇلبۇلدىن نەۋرۇزنى سورغانى

يانا سوردى نېچۈكدۇر ئول غەرىبىم،
مۇھىببىن ياد ئېتەرمۇ ئول ھەبىبىم.
سېزىپېمدۇر بۇ دەرمانسىز بەلانى،
ساغىنۇرمۇ بۇ مىسكىن مۇبتەلانى.
فەلەكنىڭ جەۋرىدىن ھالى نېچۈكدۇر،
بۇ ماتەم ئىچرە ئەھۋالى نېچۈكدۇر.

....

سۆز ئايتىپكىم قىلىپ سۆزلەرنى مەزكۇر،
ئالىپ گۈلدىن قەبا، نەۋرۇزدىن قۇر.
گۈلۇ نەۋرۇز ئالارنىڭ ھالىن ئاڭلاپ،
فۇسۇنۇ سېھر تەزۋىرىنى ئاڭلاپ.
دېدىلەركىم: قاچار «لاھەۋل» دىن دىۋ،
بەنى ئادەم بىلە ھەمراھ ئېرۇر دىۋ.
يۈزۈتتى دىۋ ئۆزە ھۆكمىن سۇلەيمان،
مۇنىڭدەكلەرنى قىلمادى مۇسۇلمان.
بۇ يول ئازغۇرغۇچىنى كۆرسە تەلبىس،
ئەجەب يوقتۇركى يولدىن ئازسە ئىبلىس.
قىلىپ فەرھىز ئالارنىڭ سۇھبەتىندىن،
پەرىلەر كەتتىلەر شەيتان قاشىندىن.

گۆل، نەۋرۇز كېمەگە كىرگەنلەرى

كىمەگە كىردىلەر ئىككى دىلئارام،
بولۇپ دەريا نىشىن ناچارۇ ناكام.
چۇ نەۋرۇزۇ گۆلى مۇشكىنى فەرخار،
تەڭىزگە كىردىلەر چۇن دۇررى شەھۋار.
بارۇردا مەۋج ئۇرۇپ دەريايى پۇرشور،
قىلۇر ئىردى جەھەننەم قەئرىغە زور.
مۇنىڭتەكدە ئول ئىككى يارۇ ھەمدەم،
نەچە كۈن رو بەرويى مېھنەتۇ غەم.
قايىن قاينار تەڭىزگە فىكر قىلماي،
ئەزىز جان قەدرىنى بىر جەۋجە بىلمەي.

بىلە بولسا ئىككى يارۇ ۋەفادار،
سۇ ئىلتە دۇنيانى نى غەملەرى بار.
نە مەنزىلدەكى بولسا ئىشىق ھەمراھ،
ھەقىقەت مىسرى تەختىگە ئېرۇر شاھ.
نە يولدۇركىم نە مېھنەت نە قۇلابۇز،
نە مېھنەت بەلگۇرۇر نە غەم قويار يۈز.
ئەگەر تاپسا فەرىدۇن دەۋلەتىنى،
ئۇنۇتماس ئول بەلانى لەززەتىنى.
فەلەك دوزى دو ئەسپە قىلدى تەئجىل،
كۆز ئاچگۇنچە ئالارنى قىلدى تەبدىل.

كېمە غەرق بولۇپ گۆل نەۋرۇزدىن جۇدا بولغانى

مۇخالىف يەل قوپۇپ چايقالدى دەريا،
قىيامەتتەك قاتىق كۈن بولدى پەيدا.
بۇلۇت گۆكرەپ ياشىن ئانداق چاقىلدى،
دېگەيسەن پاختەدەك ئوتقە ياقىلدى.
دېگەيسەن چالدى ئىسرافىل سۇرىن،
ۋەيا خۇد ئاچتىلار توفان تانۇرىن.
بار ئېردى ئول تەڭىزدە بىر ئۇلۇغ تاغ،
كۆرەرگە قاف تاغىندەك ئۇلۇغ تاغ.
كېمەلەرنى ئىگىرىپ تىز پۇر تاب،
ئۇراندۇردى قىيا باغرىندا گىرداب.
قاداقلار ساچرادى يەرلىك يەرىدىن،
ئۈزۈلدى تەختەلەر بىرى بىرىدىن.
بۇ كىز ھەر بىرىسى تۈشتى كەنارە،
تۇتۇپ ھەر بىرىسى بىر تەختە پارە.
ئايىردى بىر-بىرىندىن چەرخى غەددار،
ئانىڭتەكلىك بىلە ئول مەۋجى خۇنخار.
... ...
بىرى ئايتۇركىم، ئەي دانەندەئى راز،
ساڭا رەۋشەنتۇرۇر ئەنجامۇ ئاغاز.

چۇ سەن سالدىڭ مېنى نەۋرۇزدىن دۇر،
مېنى ئاڭا ئانى ماڭا قاۋۇشتۇر.
كۆرۈپتۇرلار ئالار كىم دەردۇ دىلنى،
كۆتەردىلەر ئوغان شۇكرىغە تىلنى.
ئاتارلاردىن تاپىپ ئول ئىككى غەمخار،
سۆيۈنگەندىن بەسى يىغلادىلار زار.
يازۇق قىلغان كىشىدەك ئەز سەرى سوز،
كېلىپ مۇشكىننى ئانداغ ئۆپتى نەۋرۇز،
يەنە فەررۇخ ئاياغىدا تۈشۈپ گۆل،
تەۋاف ئەتكۈچىلەرگە تۈشتى غۇلغۇل.
ئۇلۇس بارچە بۇلارغە بولدى مەشغۇل،
يىغىلدى بىر زەماندا ئىككى قەيتۇل.
نە خۇش بولغايكى بەئدەز سەبر بىسيار،
كۆرۈشۈلگەي سەئادەت بىرلە دىيدار.
كۆرۈپ ئول ئىشتىياقى زەخمى ھىجران،
كى ئىستەپ ۋەسل تاپقاي جانۇ جانان.
خۇش ئولدەمكىم بولۇپتۇر لەب مۇۋافىق،
تىلەپ تاپقاي مۇرادىن ئىككى ئاشىق.
نە خۇش بولغايكى ئەمگەكلەر تۈگەنىپ،
ئىكى دىلدار يايراتقاي قوۋانىپ.

توٚرت پادىشاھ بارگاھلار تىكىپ، نەۋروُز بىلە گوُلنى [ئەقد] ئېتىپ نىكاھ قىلغانلارى

تەۋاقى شوُكر ئېتىپ ئوُل پادىشاھلار،
كېلىپ تىكتىلەر ئوُل دەم بارگاھلار.
تېكىلدى ياندا توٚرت ئوُردە بەردەم،
بولوُبان توٚرت ئىقلىم ئەھلى خوُررەم.
ئوُلوُق تويلار قىلىپ بوُ توٚرت سىستان،
سوٚيوٗنوٚپ قىلدىلار كوٚپ خەيروُ ئېھسان.
يوٗروٗپ گوُلنى ئاتاسىغە يىبەرىپ،
توُرا بىرلە ئوُلوُق ئەۋگە كوٚتەرىپ.
ۋەسىئى تەخت ئوُروُپ شايەستەئى خوُش،
ياساپ ئوٚزگە ئىشىنى شادوُ دىلگوُش.
ئەبىر ئەفشان قىلىپ سەھرا يوٗزىنى،
موُئەتتەر قىلدىلار جان بىرلە تەننى.
ئارىسلان كوُچ بىلە ھەيرانى ئالدى،
سەبا گوُل غوُنچەسىن يەل بىرلە تىلدى.
چوُ سيمىن غەبغەبىن ئاغزى ئاچىلدى،
توٚكوٚلدى لوُئلوُئى ئىنجوُ ساچىلدى.
بالىق بوغزىدىن ئاقتى دوُررى غەلتان،

سەدەف قوُرساغىدىن ساچرادى مەرجان.
تاڭ ئاتگوُنچە ئاياغوُ باش ئوُرماق،
ئوٚزوٚك ئوُيناماغوُ بارماق ياشوُرماق.
بىرىگە بىرىدىن ئوٚستوٚن قىلوُر تەر،
بىرەر دەمكىم ئوُروُپ مەستانە شەككەر.
بىرى مىڭ شيۋەلەر بىرلە قىلىپ ناز،
بىرىسى ھەم قىلىپ يوٗز شيۋە ئاغاز.
ئىنانىشماي بىرى بىرىن مەقالىن،
توٚش ئېرمىش دەپ ساغىنىپ ئىتتىسالىن.
ئاغىزلارى شەكەر بىرلە شەكەر پاش،
سوٚيوٗنگەندىن ساچار كوٚزلەرىدىن ياش.
ئاقى ئارتوُق بولوُرلار رەنجىدىن شاد،
نېچوٚككىم شىرىن ئوٚچوٚن ئوٚلدى فەرھاد.
چوُ جان بېرىپ تاپار گەۋھەرنى غەۋۋاس،
ئەزىز جاندىن ئارتوُقكىم توُتار خاس.
ھەمىنكىم ئوُردى دەم سوُبھى سەئادەت،
قوپوُپ قىلدىلار ئاندا كوٚپ ئىبادەت.

توٚرت پادىشاھ مەسلىھەت قىلغانى

قويوُپ ھەر قافىلە ئوٚز موُلكىنە يوٗز،
دو ئەسبى ئىلكەرى چىقتى قوُلاۋوُز.
رەبىئ ئايتوُر: گوُلى رەئنا مېنىڭدوُر،
ياراتقانىكىم مېنىڭ جانىم ئانىڭدوُر.
بەدىئ ئايتوُركى: مەن نەۋروُزنىڭمەن،
بوُ زيبا ماھى مېھر ئەفروُزنىڭمەن.

ماڭا سەنسىز تەن ئىچرە جان كېرەكمەس،
بوُ تاجوُ تەختوُ ئوُل ھىجران كېرەكمەس.
دېدىكىم شاھ موُشكىن: ئەي سەلاتىن،
كېچىڭىز ئەھلى يوق بوُ ماجەرادىن.
نې مەن گوُلسىز نە گوُل نەۋروُزسىز خوُش،
كى يوقتوُر جانوُ جان ئەفروُزسىز خوُش.

شاھ فەرروخ ئەلنى تـۆرت فەسل قىلىپ، ھەر ئۆچ ئايدا بىر يەردە قەرار بەرگەنى

دېدى فەررۇخ: «ئۇلۇسنى بىر ئېتەلى،
تەئەسسۇب يولىنى تەغيىر ئېتەلى.
تىلەلى ئىتتىپاق ئۈستىدە ئەلنى،
قىلالى ئورتادا تەئيىنسىز ئەلنى.
نە كىم ئەئزاز ئىچىدە بارسا ـ كەلسە،
ھەم ئول خۇشتەركى جان ئورتادە بولسە.
ئېرۇر نەۋشاد يازى فەسلى بەسى خۇش،
ھەۋاسى خۇررەمۇ ئەۋلائى دىلكۇش.
يانا كۆر، ھۇشمەندا، مۇلكى فەرخار،
ئېرۇر قىلجۇملە جەننەتتىن نەمۇدار.
ئەدەندۇر قىلىش كۈنى ئىشرەت يەرىدۇر،
ئىرەم ياغلىغ پەرىلەر كىشۋەرىدۇر.
بىھىشدۇر شەھرۇ سەھراسى چەمەنىنىڭ،
جەھاندا بولماغاي خۇشلۇغ يەمەنىنىڭ.
مۇخالىفلىق ئەگەر قويسا ئارادىن،
قۇتۇلۇرسىز تۈگەنمەس ماجەرادىن.»
كەڭەشلەر بارچە بۇ سۆزدە تۈگەندى.
ئۇلۇس بارچە بۇ زەھمەتتىن قۇتۇلدى.
ئاياق قويدى يەمەنلىغلەر يەمەنغە،
يۈزىن قويدى ئەدەنلىغلەر ئەدەنغە.

شاھ فەررۇخ بىلە شاھ مۇشكىن گۈل، نەۋرۇز بىلە كۆچكەنلەرى

گۈلۇ نەۋرۇزۇ مۇشكىن بىرلە فەررۇخ،
مەدىنە قەلئەسىغە قويدىلار رۇخ.
بارالى مۇستەفانىڭ ھەزرەتىغە،
ئەبىر ئەفسان قىلالى تۇربەتىغە.
قىلىپ ھەججى زىيارەت رەسمىنى تۈز،
كۆچۈپ نەۋرۇز ئەۋىنە قويدىلار يۈز.
تۇرۇپ تويلاپ ئول ئەلدە بىر ـ ئىكى ئاي،
كېتۈردىلەر ئەدەب شەرتىنى بەرجاي.

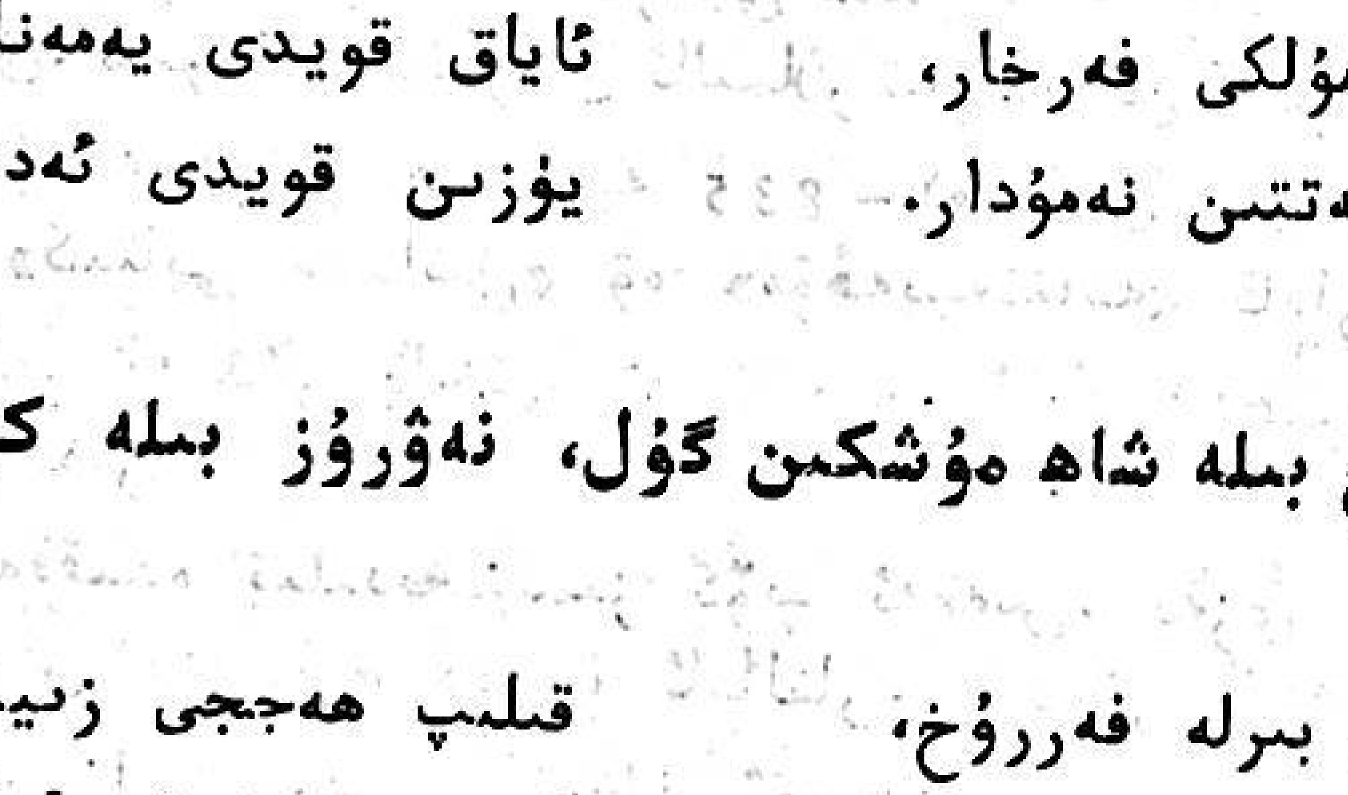

مەنسۇر باخشى شېئىرلىرىدىن

نەشرگە تەييارلىغۇچى: سۇلايمان يۇنۇس

مۇھەررىردىن: ئىستانبۇل ئۇنىۋېرسىتېتى تەرىپىدىن 1975 - يىلى نەشر قىلىنغان «تۈرك تىلى ۋە ئەدەبىياتى» ناملىق كىتابتا كۆرسىتىلىشىچە، بىرىتىش (British) مۇزېيىدا قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن كۆچۈرۈلگەن 8193 ئىنۋېنتار نومۇرلۇق بىر قول يازما ساقلانغان. مەجمۇئە خاراكتېرىدىكى بۇ قول يازمىغا «سىراجۇل - قۇلۇب»، «كىتابى مەسائىل»، «راھەتۇل - قۇلۇب»، «مۇھەببەتنامە» (خارەزمىي)، ۋە يەنە بەزى نەزمىي ۋە نەسرى پارچىلارمۇ كىرگۈزۈلگەن.

بۇ قول يازما ۋ. ۋ. بارتولد تەرىپىدىن تۇنجى قېتىم ئىلىم دۇنياسىغا تونۇشتۇرۇلغان. كېيىن گ. كلاۋسون، ئۇ. ف. سىرتقايا قاتارلىق ئالىملار تەرىپىدىن ئەتراپلىق تەتقىق قىلىنغان.

قول يازمىدىكى بۇ ئەسەرلەر ھىجرىيە 835 - (مىلادى 1431 -) يىلى كۆچۈرۈلگەن «سىراجۇل - قۇلۇب»، «كىتابى مەسائىل» ۋە «مۇھەببەتنامە» قاتارلىق ئەسەرلەردە قەيت قىلىنىشىچە بۇ ئەسەرلەر مەنسۇر باخشى تەرىپىدىن يازد شەھىرىدە، ئەمىر جالالىددىن ھوزۇرىدا كۆچۈرۈلگەن.

مەنسۇر باخشى ھەققىدە بىلىدىغىنىمىز كۆپ ئەمەس. بەزى مەنبەلەردە ئۇ «مەنسۇر بىتىكچى»، «دەرۋىش مەنسۇر» دەپمۇ ئاتالغان. مەنسۇر باخشى XV ئەسىرنىڭ باشلىرىدا يەنى شاھرۇخ مىرزا دەۋرىدە ياشىغان ۋە يەزد شەھىرىنىڭ ھۆكۈمدارى ئەمىر جالالىددىننىڭ ئوردىسىدا ئىشلىگەن. ئۇ ئۆز دەۋرىنىڭ كامالەتكە يەتكەن باخشى (ئالىم) لىرىدىن بىرى بولۇپ، كاتىبات ئىشلىرى ۋە بەدىئىي ئىجادىيەت بىلەنمۇ شۇغۇللانغان.

مەنسۇر باخشى يۇقىرىدىكى قول يازمىنىڭ ئاخىرىغا «بەزى مەنزۇم ۋە مەنسۇر پارچىلار» نامى ئاستىدا ئۆزىنىڭ بىر پارچە قەسىدىسى ۋە بىر تۆتلىكىنى كىرگۈزگەن. بۇ قەسىدىنىڭ ئاخىرىغا مەۋلانا لۇتفى، جەۋھەرى، ئىبنى قەمبەر، سەييىد، قاسىم سوزى قاتارلىق زاماندashلىرىنىڭ شېئىرلىرىنىمۇ قوشۇپ كۆچۈرگەن.

مەنسۇر باخشى ئىجادىيىتىدىن بىزگە مەلۇم بولغىنى ئەنە شۇ بىر قەسىدە ۋە تۆتلىكتىنلا ئىبارەت. لېكىن بىر تامچە سۇدىنمۇ قۇياشنىڭ ئەكسىنى كۆرگىلى بولغىنىدەك، بۇ ئىككى پارچە شېئىردىن شائىرنىڭ شېئىرىي ئىستېداتىنى كۆرۈش مۇمكىن. شائىرنىڭ بۇ قەسىدىسى بەلگىلىك دىنىي تۈس ئالغان. بۇ ئۇنىڭ ئىدىيەۋى چەكلىمىلىكىنىڭ ئىنكاسى بولۇپ، ئۇنىڭغا تەنقىدىي مۇئامىلە قىلىشقا توغرا كېلىدۇ ئەلۋەتتە. لېكىن بۇ قەسىدە شائىرنىڭ بىزگىچە يېتىپ كەلگەن بىردىنبىر ئىجادىي مىراسى ئىكەنلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، بىز بۇ قەسىدىنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە كۆچۈرۈلگەن يۇقىرىدىكى زاماندash شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنىمۇ قوشۇپ كىتابخانلارغا تونۇشتۇردۇق.

ئەي خۇدايى لەميەزەل، ئەي پادشاھى لايەزال،
بارچە ئالەمنىڭ خۇداۋەندى ئېرۇرسەن بىزەۋال.
مىسلى مانەندىڭ سىنىڭ يوقدۇر، يانا بولغۇسى يوق،
ئوخشاماس كىمسە ساڭا پەرۋەردىگارى باكەمال.
مۇلكەتىڭگە يوق زەۋال، ئەي ھەييۇ قەييۇيۇمۇ ئەھەد،
خالىقۇل - ئەرشۇس - سەماۋات، ئەي كەرىمى باكەمال.
ياغىياسەل - مۇستەغىس، سەن بارچەغە فەريادەرەس،
ئالىمۇل - ئەسرارى ئالەم، يائەلىمى زۇلجەلال.
قۇدرەتىڭ بىرلە ياراتتىڭ ئەرشى، كۇرسيۇ قەلەم.
ھېكمەتىڭنىڭ ھۇكمىگە يەتمەيتۇرۇر ئەقلۇ خەيال.
جىننۇ ئىنسۇ ۋەھسۇ تەيرۇ مۇرۇ ماھى رىزقىنى
يەتكۇرۇرسەن بارچەغە قۇدرەت بىلە بىقىيلۇ قال.
كىمكى ئىچتى رەھمەتىڭ دەرياسىدىن بىر جۇرئەئى،
بارچە ئالەمدىن مۇنەززەھ بولدىيۇ بولدى زۇلال.
كىم فەنا بولدى مۇھەببەت بەھرىگە جاندىن كېچىپ،
ۋاسىلىيەت مۇلكىدە باقى بولۇپ تاپتى نەۋال.
كىمگە كىم قىلدىڭ نەزەر ھىرسۇ ھەۋادىن بولدى ساف،
دۇنيەدىن كەچتى، كۆرۇنمەس كۆزىگە مالۇ مەنال.
مۇلكۇ مال، ئەۋلادۇ خاتۇندىن مۇنەززەھ قىل كۆڭۈل،
چۇن ھىجاب ئېرمىش ساڭا ھەق يولىدا ئەھلۇ ئەيال.
ماسىۋەللاھدىن كۆڭۈل مۇلكىنى خالىي قىلماغان،
ئاقىبەت مەردۇد ئولۇپ، تەگدى ئاڭا سانسىز مەلال.
يا ئىلاھى، ئول ئەرەنلەرنىڭ ھەققىكىم سىدق ئىلە،
ۋەسل گەنجىنى تىلەبان تاپتىلار سەندىن ۋىسال.
بارچە مۇئمىنلەر گۇناھىن قىل كەرەم بىرلە ئەفۇ،
ھەشر كۇنىندە ئالارغە بەرمەغىل سەن ئىنفىئال.
بۇ فەقىر مەنسۇر باخشىنىڭ دۇئاسىن قىل قەبۇل،
ئاخىرەتدە ھەق مۇھەممەد بىرلە بەرگىل ئىتتىسال.

* *

سىنىڭ دەردىڭ ماڭا دەرماندىن ئارتۇق،
ساڭا قۇل بولماقىم سۇلتاندىن ئارتۇق.
سىنىڭ زىكرىڭنى ئايتسام چۆل ئىچىندە،
بولۇر ئول چۆل ماڭا بوستاندىن ئارتۇق.

ئۇتتەي

ئەي لەتافەت بوستانى ئىچرە سەرۋى خۇش خىرام،
تاپتى رۇخسارىڭ گۇلىندىن ھۇسن باغى ئېھتىرام.
ئاي يۈزۈڭنى كۇنگە ئوخشاتسام مۇۋەججەھدۇر دەلىل،

ئابی هەیۋان دىسەم ئىرنىڭنى ئىرۇر مالا کەلام.
بولسا دەۋزەخدە خەیالىڭ تەنگە کۆیمەکلىك هەلال،
بولماسا جەننەتدە یادىڭ جانغە ئاسایىش هەرام.
زەر ۋەرەقتەك بولمىشەم سیمىن ساقاقىڭ شەۋقىدىن،
کۆرکی، نە زەردۇ نىزار ئەتتی مىنی سەۋدایی خام.
«ۋەززۇها»، «ۋەللەیل» ئوقۇرمەن یۈزۈ زۇلفىڭنی کۆرۈپ،
کەچدی ئۇمرۇم بارچەۋۇ ۋىردىم ئىرۇر بۇ سۇبهۇ شام.
گەرچە مەهرۇمدۇر رەقىبىڭ، سەندىن ئۆزمەسمەن ئۇمىد،
بەردی کافىرنىڭ مۇرادىن، بەرمەگەیمۇ بىزگە کام.
ئىتلارىڭىز بىرلە بولدی لۇتفی یارىم ئاشنا،
جان قەدەملەری فىداسی قىلسالار ئىشنی تەمام.

* *

ئەي ئایەتی رەهمەت یۈزۈڭۈز شەئنىدە نازىل،
بولغاي قاچارىڭ بىرلە قاچان مىهر مۇقابىل.
سىزدىن کىرەك ئۆرگەنسە پەری ئادەمىیلىكنی،
یۇسۇف تەقی تەئلىم کىرەك ئالسە شەمایىل.
یالغۇز مەن ئەمەسمەن هەۋەسىڭ بىرلە گىرىفتار،
هۇسنۇڭغە ئىرۇر هۇرۇ مەلەك جان بىلە مایىل.
هارۇت کۆزۈڭ سىهرىنی کۆردی خىجىل ئولدی،
ئاندىن یاشۇنۇپ ئىختیار ئەتتی چەهی بابىل.
ئول ساچمۇتۇرۇر سۇبهە یەقىن یاخۇد ئۇزۇن تۈن،
یا غالیەتىن تىلۇ کۆڭۈللەرگە سەلاسىل.
جان مۇسهەفی سىپارە بولۇر قایغۇدا هەردەم،
هەیکەل ئىلىکی بوینۇمە تا بولدی هەمایىل.
هەجرىڭدە تىلەر لۇتفی قۇلۇڭ ئۆز ئەجەلىنی،
سەنسىز کەچۈرەن ئۇمردىن، ئەي دوست، نە هاسىل.

* *

سىنىڭ ئۇسرۇك کۆزۈڭگە نە خەبەر بار،
کىم ئاندىن ئەقلۇ جانغە کۆپ خەتەر بار.
مۇنەججىم قاشۇ کۆزۈڭ کۆرگەچ ئایتۇر،
کىم ئۇشبۇ ئاي باشىندا فىتنەلەر بار.
قاشىم کۆز بەهری ئۆزرە کىرپىکىڭدۇر،
ساڭا هەرنىچەکىم مۇندىن کۆتەر، بار.
قىران قىلدی کۆزۈڭ ئایتەك یۈزۈڭدە،
قىراندۇر ئاندا ئارىکىم نەزەر بار.
قەزا کەلگەندە لۇتفی ئۆز هەلاکىن،
تىلەر ئاللىڭدە کامی بۇ قەدەر بار.

ئىبنی قەمبەر

کۆرك ئىچىندە سىزلەیىن بىر سەۋکی دىلبەر بولماغاي،
ساچی سۇنبۇل، یۈزی گۇل، قەددی سەنەۋبەر بولماغاي.

چىنۇ ماچىنۇ ختايدا بولماغاي مانەندىڭىز،
سىزلەيىن بىر قەددى سەركەش زۇلفى چەمبەر بولماغاي.
غەمزەئى غەممازىڭىزتەك دىدەئى نەرگىس ئەمەس،
تۇررەئى تەرراردىڭىزتەك مۇشكى ئەنبەر بولماغاي.
يانماغايمەن ئىشقىڭىزدىن گەر مېنى ياندۇرسالار،
قايدا بارغانلار ئەجەب گەر ئەھلى خەيبەر بولماغاي.
سۇرەتىڭ ۋەسفىڭ قىلانلار كۆرمەگەندۇر ھۇسنۇڭى،
سىزگە ئوخشاش رەۋزەدە بىر ھۇر پەيكەر بولماغاي.
تاكى تەكرار ئەيلەدىم خۇب سۇرەتىڭ مەجمۇئەسىن،
خاتىرىمدە مۇندىن ئارتۇق نەرسە ئەزبەر بولماغاي.
گەرسېنىڭ تەركىڭ قىلۇرسام، ئەي دىلئارامىم، مېنىڭ،
بەس مېنىڭ ئاتىم جەھاندە ئىبنى قەمبەر بولماغاي.

* *

دىلبەررا زەنجىرى زۇلفۇڭ شانە قىلدىڭ، قىلماغىل،
سەد ھەزاران ئاقىلى دىۋانە قىلدىڭ، قىلماغىل.
چىن كۆڭۈل شەھرىن مۇسەخخەر قىلدىڭ، ئەي تۇركى ختا،
خەتتەئى مەئمۇرۇمى ۋەيرانە قىلدىڭ، قىلماغىل.
كىچۇ بەھرەيىن ئولدى چەشمىم خۇنى دىلدىن مەۋج ئۇرار،
قەترە ـ قەترە ئەشكۇمى دۇردانە قىلدىڭ، قىلماغىل.
ئاشنا قىلدىڭ ماڭا ئىشقى ھەقىقىينى مەجاز،
ئەقلۇمى يەكبارەئى بىگانە قىلدىڭ، قىلماغىل.
بىتەھاشى جامى مەي نۇش ئەيلەدىڭ ئەغيار ئىلە،
گەرچە سەن بۇ شيۋەنى رىندانە قىلدىڭ، قىلماغىل.
شەمئى رۇخسارىڭ قاتىندە يۈز تۈمەن پەرۋانەلەر،
مەن زەئىفى يانغۇچى پەرۋانە قىلدىڭ، قىلماغىل.
قەمبەر ئوغلىن بۇلبۇلى دىل خەستەدەك زارئەيلەدىڭ.
گۇل يۈزۈڭدە سۇنبۇلى تەر دانە قىلدىڭ، قىلماغىل.

* *

تاكىم ئول سەرۋى سىھى سۇنبۇلنى گۇلپۇش ئەيلەدى،
سەد ھەزاران بۇلبۇلى گۇلشەندە مەدھۇش ئەيلەدى.
ھەيرەت ئېلتۇرمەنكى ساغەر ئىچۇن ئۆپتى لەبلەرىن،
باغرۇمىڭ قانى مەيى خۇمخانەدەك جۇش ئەيلەدى.
ھەرنېچە فەرياد ئېتەرمەن ياد ئولۇر، ياد ئەيلەمەس،

دىلبەرى پەيمان شكەن ئاهدىن فەرامۇش ئەيلەدى.
يانمىشەم باشدىن ئاياغقە شەمشىدەك هەجر ئوتىنە،
بىلمىشەم بۇ ئىشق ئوتىن قايدىن ماڭا دۇش ئەيلەدى.
قەسدى جانىم قىلدى دىلبەر ناۋەكى مىژگان بىلەن،
نىچەكىم نىش ئۇردى ئول بۇ خەستە دىل نۇش ئەيلەدى.
يارۇمۇڭ ئەختەر قاشىندا ماهى نەۋ كۆردى فەلەك،
شول سەبەبدىندۇر هىلالى هەلقە دەرگۇش ئەيلەدى.
بۇلبۇل ئايرۇ تۈشسە گۇلدىن لال ئولۇر هىچ سۆزلەمەس،
قەمبەر ئوغلىن يار فىراقى بۇيلە خامۇش ئەيلەدى.

جەۋهەرى

خەستە كۆڭلۇم ئول شەكەر ئىبرنىن تىلەپ جان تارتادۇر،
ئارزۇلۇغ بىچارەنى يا رىزق، يا قان تارتادۇر،
دۇنيەدە مەندۇرمەنۇ يالغۇز كۆڭۇل، ۋاي ئانى هەم،
زۇلفىيۇ كۆزى، قاشى هەر بىرى بىر يان تارتادۇر.
قوش قاشىنىڭ ياسىنى كىرپىك ئوقى بىرلە كۆزى،
گەرچە ئۇسرۇكتۇر، كۆرۈڭ، نە ياڭلۇ ئاسان تارتادۇر.
تا خەيالى قىلدى مىهمان كۆز، ئەزىز مىهمانىغا،
گەه دۇرى ئۇممانۇ گەه لەئلى بەدەخشان تارتادۇر.
هەر كىشى تارتتى مەتائىن دىلبەرىنىڭ ئالدە،
هىچ نىمە لايىق يوقدىن جەۋهەرى جان تارتادۇر.

لۇتفى

غەمزەڭىز خۇنىيۇ هەردەم كۆڭلۇم ئول يان تارتادۇر،
بارماسام بولماس قاشىندا چۇن مىنى قان تارتادۇر.
داد كۆزۈڭدىنكى دىنغا نىچە يۈز ئۇرسەم، مىنى
كۇفر سارى زۇلم ئىلە ئول نامۇسۇلمان تارتادۇر.
خاكى پايىكىم ئاڭا زۇلفى دىگەر كۆپ ئىزدەرەم،
يا مىنى تۇپراق، يا رىزقى پەرىشان تارتادۇر.
ئالدە جان تارتادۇرمەن، تا مەگەر تۈشكەي قەبۇل،
هىچ نەزەر قىلماس بۇ مىسكىن سارى كىم جان تارتادۇر.
قاشلارى ياسىن قۇلاققا يەتكۇرە تارتار كۆزى،
....

سەيیىدى

....

ئەھسەنۇت ـ تەقۋىمى كۆرگەن چۇن ئەنەل ـ ھەق دېمەسۇن،
بەس نىدىن بەردار ئولۇپدۇر مەنسۇرى دىۋانەسى.
شەمئى ۋەھدەتدۇر جەمالىڭ سۇھبەتى رەۋشەن قىلۇر،
قارشۇدا قوش ـ قوش یانادۇر سەیيىدىڭ پەرۋانەسى.

قاسىم سوزى

ئەي سەنەم، تەگرىڭ ئۈچۈن دەردىمگە قىلغىل چارەنى،
غەمزە ئوقىنى ئاتىپ قىلدىڭ یۈرەككە یارەنى.
ئىشۋەلەر قىلماق بىلە باغرىمنى پارە ئەیلەدىڭ،
نەزىیان قىلغاي ساڭا سورساڭ بۇ باغرى پارەنى.
تەركى دۇنیا تەۋبە قىلدىم، ئاشىق ئولدۇم ھۇسنۇڭە،
قىلدىم ئىبرسە مەن سېنىڭ ئاي یۈزۈڭە نەززارەنى.
ئول كاغەزدەك ئىككى نۇرلۇق مۇددەئىنى، ئەي سەنەم،
باشىنى كەسكىل قەلەمدەك، سۆرتەیىن مەن قارەنى.
قاسىمى بىچارە گەر ئۆلسە ئىشىكىڭدە، بىگىم،
ئۆز قولۇڭ بىرلە كۆتەرگىل سەن ئوشۇل بىچارەنى.

قوشۇقلا

تا كۆڭۈل ئول بىۋەفا ئىلكىندە دۇر،
جان قۇشى دائىم جەفا ئىلكىندە دۇر.
نەۋلا ئىلكىن قویسا خەستە كۆڭلۈمە،
ئانىڭ ئۈچۈنكىم دەۋا ئىلكىندە دۇر.

ئىككى چەشمىم بىر پەرى رۇخ ساریدۇر،
ھەر چەمەندە فىتنەئى رۇخساریدۇر.
تا زەنەخدان ئالماسىنى كۆرگەلى،
ھەسرەتىڭدىن چۇن بىھى رۇخساریدۇر.

*　*　*

كىر چەمەن ئىچرە خىرامان بوي ئىلە،
گۈلشەنى قىلغىل مۇئەتتەر بۇي ئىلە.
ئەندەلىبۇ ھۇرنى قىلغىل خىجىل،
بىرنى ھۇسنۇڭ، بىر گۇفتۇ ـ گۇي ئىلە.

تا كۆڭۈلگە سالدى دىلبەر مېھرىنى،
مېھرۇ مەھ قىلدى زىیادە مېھرىنى.
ئول قەمەردەك یۈزۈ زۆھرەدەك جەبىن،
مۇنفەئىل قىلدى فەلەكنىڭ مېھرىنى.

هافىز شىرازى شېئىرلىرىدىن

شەمسىددىن مۇھەممەد خوجا ھافىز

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئىسراپىل يۈسۈپ

مۇھەررىردىن: ھايات كۆيچىسى، بۈيۈك شائىر شەمسىددىن مۇھەممەد خوجا ھافىز شىرازى (1300 — 1389) ۋە ئۇنىڭ لىرىكىلىرى جاھان ئەدەبىياتىدا يۈكسەك شان-شۆھرەتكە ئىگە بولۇپ كەلمەكتە. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھافىز شىرازى ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن تونۇشۇش تارىخى ناھايىتى ئۇزۇن، ھافىز لىرىكىلىرىنىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى تەسىرى تېخىمۇ كەڭ ۋە چوڭقۇر. نۇرغۇن كلاسسىك ئەدىبلىرىمىز ھافىزنى ئۇستاز تۇتۇپ كەلگەن، بەزىلىرى خېلى بۇرۇنلا ھافىز شېئىرلىرىنى چاغاتاي تىلىغا تەرجىمە قىلغان. ئەپسۇسكى بۇ خىل تەرجىمىلەر تارىخنىڭ بوران-چاپقۇنلىرىدا يوقالغان. ئۆتكەن يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېينىڭ قول يازمىلار بۆلۈمىدىن بايقالغان «باياز» ناملىق قول يازمىغا ھافىز شىرازى غەزەللىرىدىن 10 پارچىسىنىڭ تەرجىمىسى تاللاپ كىرگۈزۈلگەن. بۇ شېئىرلارنىڭ تەرجىمانى ھەققىدە «باياز» دا ھېچنەرسە دېيىلمىگەن. لېكىن «سىلسىلەتۇز-زەھەب» (ئالتۇن زەنجىرلەر) ناملىق تەزكىرىدە: «خوجا مۇھەممەد ھاجى يۈسۈپ خوجام جاھانىنىڭ تەڭداشسىز كىشىسى ئىدى. زىلەيخا بېگىممۇ تەڭداشسىز ئىستېدات ئىگىسى ئىدى. ئەرەبچە ۋە پارسىچىدا ھېچكىم ئۇنىڭغا يېتىشەلمەيتتى، شېئىر ۋە قەسىدە ئىجادىيىتىدە نۇقسانسىز ئىدى.» دېيىلگەن. زىلەيخا بېگىم مىر سەيىد جېلىل قەشقىرى ئىسىملىك نامدار كىشىنىڭ خىزمەتكارىنىڭ قىزى بولۇپ، ئۇ كىشى زىلەيخا بېگىمنى قۇمۇلدا خوجا مۇھەممەد ھاجى يۈسۈپ (ۋاپاتى مىلادى 1600-يىل) كە ياتلىق قىلغان. بۇ كىتابتا ئېيتىلىشىچە، زىلەيخا بېگىم ھافىز شېئىرلىرىنى ناھايىتى زور ئىشتىياق بىلەن ئوقۇپ، مۇتالىئە قىلغان ۋە تۈركىي تىلغا تەرجىمە قىلىش بىلەن شۇغۇللانغان. بۇ ھەقتە مۇنۇ غەزەل مىسال كەلتۈرۈلگەن:

ئەگەر ئول تۈركىي شىرازى قولىغە ئالسە كۆڭلۈمنى،
كى خالى ھىندۇغە بەرگۈم سەمەرقەندۇ بۇخارانى.

زىلەيخا بېگىم تەرىپىدىن تەرجىمە قىلىنغان ھافىز شىرازىنىڭ بۇ توققۇز بېيىتلىق غەزىلىنى يۇقىرىقى «باياز» غا كىرگۈزۈلگەن نۇسخا بىلەن سېلىشتۇرغىنىمىزدا، بۇ ئىككى نۇسخىنىڭ بىر كىشى تەرىپىدىن قىلىنغان تەرجىمە ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى. دېمەك، ھافىز شېئىرلىرىنىڭ تەرجىمىسىدىن دەۋرىمىزگە يېتىپ كەلگەن بۇ 10 غەزەل XVI ئەسىرنىڭ ئاخىرى، XVII ئەسىرنىڭ باشلىرىدا زىلەيخا بېگىم تەرىپىدىن قۇمۇلدا تەرجىمە قىلىنغان. ھافىز شىرازى غەزەللىرىنىڭ بىر ئۇيغۇر شائىرەسى تەرىپىدىن بۇندىن تۆت ئەسىر بۇرۇن ئىشلەنگەن بۇ تەرجىمىسى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدىكى زور ۋەقە. شۇڭا ھافىز غەزەللىرىنىڭ زىلەيخا بېگىم تەرىپىدىن

قىلىنغان تەرجىمىسىنى ۋە ئۇنىڭغا ئۇلاپ، 1985 - يىلى تاشكەنتتە نەشىر قىلىنغان «ھافىز شىرازى شېئىرىيىتىدىن» ناملىق كىتابچىدىكى بىر قىسىم غەزەل ۋە رۇبائىيلارنى تاللاپ ئېلان قىلدۇق.

* *

ئەلا يا ئەييۇھەس - ساقى، كېلىپدۇر رىندلەر تىلىغە،
كۆرۈندى ئاسان ئەۋۋەل ئىشق، ۋەلىكىن تارتتى مۇشكىلىغە.
سەبا ئۇل تۇررەنىڭ بۇيىنىكى ئاچتى تۇررەدىن ئاخىر،
كى مۇشكىن جەئد تابىدىن نە خۇنلار باغلادى دىلىغە.
كى سەججادەڭنى رەڭگىن مەيدە قىل پىرى مۇغان ئايتۇر،
كى سالىك بىخەبەر بولمايكى يەتكەي راھۇ مەنزىلىغە.
كى جانان مەنزىلى ئىچرە ماڭا خۇش ئەيش چۇن ھەردەم،
قوڭغۇرغۇ ئەيلەگەي فەرياد ئەگەر باغلانسە مەھمىلغە.
قاراڭغۇ تۈندە مەۋجىدىن ۋەھم ھەم گىردابىدىن قايغۇ،
نېچۈك بىلگەي مېنىڭ ھالىمنى مىڭ يۈك تۈشسە ساھىلغە.
ھەمە كارىم، ئۆزۈم كامىم (كى) ئاخىر تارتتى بەدناملىق،
قاچان قالغاي نىھان رازى ئەگەر كەلتۈرسە مەھفىلغە.
ھۇزۇر ئىستەر ئىسەڭ، ھافىز، ئانىڭدىن بولماغىل غافىل،
قاۋۇشماقلىق بۇ دۇنيادا قاچان ئۇل ئىشق ئەھلىغە.

* *

ئەگەر ئۇل تۈركى شىرازى قولىغە ئالسە كۆڭلۈمنى،
كى خالى ھىندىغە بەرگۈم سەمەرقەندۇ بۇخارانى.
بەر، ئەي ساقى، مەيى باقىنى جەننەتدە تاپالمانكىم،
كى رۈكن ئاباد ياقاسىدا ئاچىپ گۈللار مۇسەللانى.
فىغان ئۇل لولىيانكىم شوخى نازۇك كار شەھر ئاشۇب،
ئېلىتتى سەبرىنى دىلدىن سالۇر تۈركخانى ياغمانى.
بۇ ئىشقى ناتەمامىمدىن جەمالى يار مۇستەغنا،
نە ھاجەت رەڭگى خەت پەرداز سالماس رويى زىيبانى.
كىم ئېسە دەھردىن رازىكى مۇترىب مەي سۆزىن سۆزلە،
كىشى ئاچمابدۇ ھېكمەتدىن ئاچالماس بۇ مۇئەممانى.
مەن، ئۇل ھۇسنۈكى يۇسۇفدە ھۆۋەيدا ئېردىكىم، بىلدىم،
كى ئىسمەت پەردەسىدىن ئىشق چىقاردىلار زىلەيخانى.
يامان دېدىڭكى، خۇرسەندمەن، ئەفاكەللاھ، نەخۇش ئايدىڭ،
نە زىينەت ئەيلەسەڭ تەلخ سۆز شەكەرخا ئاغزىدىن ئانى.
نەسىھەت ئال، قۇلاق، جانانى جاندىن دوستراق تۇتقاي،
سەئادەتمەند جەۋانلاركىم بۇ پەندى پىرى دانانى.
غەزەل ئايدىڭۇ دۇر تەشتىڭ كېلىپ ياخشى ئۇنۇڭ، ھافىز،
سېنىڭ نەزمەڭ بىلە باقمىش فەلەك ئەقدى سۇرەييانى.

* *

سۇبھەدەمدە ئاچتى خۇمارى ئىشىك مەيخانەغە،
بۇق - بۇق ئاۋازى سۇراھى جان بېرۇر مەستانەغە.
مەن يىراقدىن بەزمغە كەلدىمكى ئاخىراقدەكىم،
ساقىيا، قوپ، مەينى پۇر ئەيلەكى بۇ پەيمانەغە.
مەجنۇن ئولدۇم لەيلىنىڭ ئىشقىدا بۇ ئالەم ئارا،
ئاقىلا، قىلما نەسىھەت مەن كەبى دىۋانەغە.
چەۋرۇلۇپ شەمئى جەمالى مەئشۇقىغە ئاشىقى،
ئىشقىدا كۆيمەكنىكىم ئۆرگەتتى بۇ پەرۋانەغە.
سىينە زەڭگارىنى تەقۋا سەيقەلىدە پاك قىل،
پاكلىك بىرلە قارا ئايىنەدە جانانەغە.
يوقدۇرۇر دۇشنام سەيیادى ئەزەلكى جانىمە،
كەلدىلەر مۇرغى ھەۋا ئالەمغە بەھرى دانەغە.
تەۋبە قىل زۇھدۇ رىيايىغە بۇرۇنراق، ھافىزا،
بەسكى ئاچماسدا ئىشكنى بۇ كېچە مەيخانەغە.

* *

بۇلبۇلى خۇشرەڭگى گۇلنىڭ بەرگىدىن مىنقار ئېتەر،
بىنەۋا بەرگى نەۋا خۇش نالەھايى زار ئېتەر.
نالە فەريادىندىن ئايدى كىمكى بۇ ۋەسل ئىچرەكىم،
ئايدى مەئشۇق جىلۋەسى جانۇ دىلىم فەرياد ئېتەر.
يا ئەگەر ئولتۇرمەسە يانىمدە يوقدۇر ئېتىراز،
پادىشاھى كامرانلاركىم گەدادىن ئار ئېتەر.
نازدىن ئول دوست چىنى ئالمايىن قىلسام نىياز،
خۇش ئېرۇرمەن نازەنىنلەر ناز بەرخوردار ئېتەر.
قوپقاسەن نەققاش، ئىلكىن جانىمە ئەفشان قىلاي؛
بۇ ئەجايىب نەقشلەرنى گەردىشى پەركار ئېتەر.
قىلماغىل بەدنامىلىق فىكرىن مۇرىدى ئىشق سەن،
خىرقەنى ئەيلەپ گەرەۋ سەنئانكى دەفئى خۇمار ئېتەر.
ۋەقتىدە شىرىن قەلەندەر خۇشما سەير ئەتۋارىدە،
زىكرى - تەسبىھۇ مەلەكنى ھەلقەئى زۇننار ئېتەر.
ئىستىلىقدە سەير ئېتەر ئارىف مەقامى قايدادۇر،
مەھۋ ئېتىپ ئۆزلۈك ۋۇجۇدىن ئالەمى ئەسرار ئېتەر.
قەسر ئول ھۇران سىرىشتىنىڭ بامىدە ھافىز كۆزى،
شىۋەئى «جەنناتۇ تەجرى تەھتىھەل - ئەنھار» ئېتەر.

* *

خەيرى مەقدەم مەرھەبا، ئەي تايىرى قۇتلۇق قەدەم،
مۇژدەلەرنى كەلتۈرۈك ئىقبالدىن ساھىب كەرەم.

نامەنی ئاچیپ سیریشکم بیرلە یازغان مەن خەتین،
شەرھی ئارزۇمەندی هەرگیز یازماغای ئەمدی قەلەم.
سەبر قولدین کەتتی، نەیلەي، تەرکی ئیشق تاراج ئېتیپ،
روزی ئاخیر سورکی دەرۋیش هالینی، ئەي مۇهتەشەم.
گەنجیغە ئەرزیر بۇ نۇکتە، ساتقۇم ئانی رایگان،
سۇهبەتی یارانۇ هەمدەم بیل غەنیمەت مۇغتەنەم.
گەر هەریمی کەئبە خاھلارسەن جەمالی بیننقاب،
لالەئی گۇل بیل هەمە خارۇ بەیابانین هەرەم.
هەلقەدەك چیرمانسە نەچچە زۇلفی ئەفئی بەندیکیم،
مېهر ئۇزمەك ئاسان ئېرمەس، ئەي دیل، ئەفسۇن قیلمە دەم.
سۇهبەتی ئۇششاق قاچ، زاهید سېنی بەدنام ئېتەر،
بادە دەۋریغە نېگەه قیلغیلکی مەجلیس مۇتتەهەم.
ئۆتتی، ئەي دیل، خارلیق كۆردۈم رەقیبنیڭ جەۋریدین.
یار یېتیپ كەلدی، بیهەمدۇللاه، ئەزیزی مۇهتەرەم.
ساقیا، مەي بەرکی دیگەر بار ریندی ئیشقغە،
چەکتی هافیز نامەسیغە خاجە کیلکیدین رەقەم.

* *

بەردی بینەفشە ئۆزرە تاب تۇررەئی مۇشك سایینگیز،
پەردەئی غۇنچەنی ئاچۇر خەندەئی دیلکۇشایینگیز.
ئەي گۇلی خۇش نەسیمکیم بۇلبۇلینگیزنی قوغلامالڭ،
سیدق ئیلە نالەدین قیلۇر ۋەقتی سەهەر دۇئایینگیز.
مەنکیم مەلۇل بولماسام بۇ نەفسیئی فەریشتەدین.
قالۇ مەقالە ئالەمی تارتادۇمەن فیراقینگیز.
مېهری رۇخۇڭ سیریشتیمەن، خاکی دۇرىك بیهیشتیمەن،
ئیشقیڭۇ سەرنەۋیشتیمەن، راهەت ماڭا ریزاییڭیز.
دەۋلەتی ئیشقی كۆرگەسەن، فەقری یولیدا مۇهتەشەم،
تاجی سەریری سەلتەنەت سیندۇرادۇر گەدایینگیز.
جامی مەي ئەخرقەکیم گەرچە مېنیڭ خورۇم ئەمەس،
ئین هەممە نەقشینی چېکیپ ئەیلەپ تەلەپ ۋەفایینگیز.
شورۇ شەرابی ئیشقینگیز چیقسە ئاغیزدین باش ئۇرۇپ،
بولغۇسی پۇر هەۋەس بۇ باش خاکیدەری سەرایینگیز.
شاهی نیشین بۇ جیسمیکیم تەکیەگەهی خەیالدۇر،
جایی شەهی دیلیم مېنیڭ فیکری خەیالی یادینگیز.
ئیشقی گەدایی دەلقینیڭ قوینیدا گەنجی پۇر ئېرۇر،

پاتغىنە سەلتەنەت تاپۇر كىمكى بولۇر گەدايىڭىز.
خاسەئى ھۇسنىدە ئىبرۇر، خۇشە چەمەندۇر ئارەزىڭ،
ھافىزى خۇش كەلام ئىبرۇر مۇرغى غەزەل سەرايىڭىز.

* *

قىلسە مۇشكىن چىنىدىن ئۇتروك كاكۇل سىندۇرۇر،
لالەكىم دىل خۇن قىلۇر بازارى سۇنبۇل سىندۇرۇر.
ئول خىرامان سەرۋى گۇلنار قىلسە گەر مەيلى چەمەن،
سەرۋ ئاياغىغە يىقىلىپكىم ۋەلى گۇل سىندۇرۇر.
ئەبرۇيى جانان خەيالى بولدى كۆزۈمدىن يىراق،
سەيللەر كەلدى بۇ يولغە ئەمدىكىم بۇل سىندۇرۇر.
تەگسە گۇلنىڭ پەردەسىغە سۇھبەتىدىن تازە نەم،
غەم تىكەنىدىن دىلى مەجرۇھ بۇلبۇل سىندۇرۇر.
ھافىزا، بۇ سىررى ۋەھدەتنى قولۇڭدىن بەرمەگىل،
تا خەيالى زۇھدى تەقۋانى تەۋەككۇل سىندۇرۇر.

* *

ھەم ئىيد، مەۋسۇمى گۇل، ساقى، كىتۇر فىيالە،
كىم كۆردى گۇل چاغىدا مەيسىز قەدەھۇ بادە.
ۋائىز قىلۇر نەسىھەت ئاشىقلاغە تۇنۇ كۇن،
كۆردۈم بۇ كۇن ئانى مەست تەقۋاسى يوق تالادە.
تاڭلا بۇ كۇن ئىكى كۇن بىل غەنىمەت گۇل ۋەقتى،
ئاشىق ئىبسەڭ تەرەب قىل تاپ شاھدانى سادە.
گۇل كەتتى، ئەي ھەرىفلەر، نى غافىل ئولتۇرۇرسىز،
قىلماي سۇرۇدى نەغمە يارسىزۇ جامى بادە.
مەجلىس سەبۇھىدەكىم نە نەرسە خۇش كۆرۈنۇر،
ساقى ئۇزارى ئەكسى جام ئىچرە بولسە بادە.
مۇترىبكى چەكسە نەغمە، شاھىدكى سەۋت قىلسە،
ھافىزى شۇيى تەرزىدەكىم بەزمى شاھزادە.

* *

كىشىكى ھۇسن ۋەفا ئىچرە يارىمە يەتمەس،
سىنىڭ بۇ سۆزىمە ئىنكار كارىمە يەتمەس.
ئەگەرچە ھۇسنفۇرۇشلار كىبلىپدۇ جىلۋەغەكىم،
كىشىكى ھۇسنۇ مەلاھەتدە يارىمە يەتمەس.
بىھەققى سۇھبەتى دەيرىنىڭ ئىچرە مەھرەمى زار،

كى يار يەكجىھەتى ھەق گۈلزارىمە يەتمەس.
ھەزار نەقىش چىقار كىلكى سۇنئىدىنكى بىرى،
كۆكۆل ئالۇرغە بۇ نەقشى نىگارىمە يەتمەس.
ھەزار نەقدىكى بازارى كائىنات ئېلتۇر،
بىرى بۇ سىككەئى ساھىب ئارىمە يەتمەس.
دەرىغ، قافىلەئى ئۆمر كەتتىلەر ئانچە،
نەئىنكى كىردى ھەۋايى دىيارىمە يەتمەس.
دىلا، كى قورقمە ھۇسۇد، خەبىسدىنكى ئىمىن بول،
يامانكى خاتىرى ئۈمىدۋارىمە يەتمەس.
چۇنان تىير مەيلكى خاكرەھ بول ھەر كىمگە،
غۇبارى خاتىرە ئول رەھ گۇزارىمە يەتمەس.
كىيۇردى قورقامە ھافىزنى شەرھى قىسسەسىكىم،
كى سەمئى پادىشەھى كامكارىمە يەتمەس.

* *

سەھەر چۇ بۇلبۇلى بىدىل كەبىكى كەزدىم باغ،
يۇرۇپكى نەكھەتى سۇنبۇل قىلاي ئىلاجى دىماغ.
نىگاھكىم گۇلى سوردى يۇزىغەكىم قىلدىم،
ئېرۇركى تۇن كىچەدە رەۋشەنىكى ھەمچۇ چىراغ.
چۇنانكى ھۇسن جەۋانلىغدا ئۆزىگە مەغرۇر،
ئالىپدۇرۇر دىلى بۇلبۇل ھەزار گۇنە فەراغ.
ئاچىبدۇ نەرگىسى رەئنا كۆزىنى ھەيرەتدىن،
قويۇپدۇ لالەكى سەۋدادا جانۇ دىل يۇز داغ.
تىلىنىڭ تىيغىنى سەۋسەنكى سەرزەنىشدە ئاچىپ،
ئاغىز ئاچىپكى شەقايىقكى خەلقغە ئىنغاغ.
گەھى چۇ بادەپەرەستدەك سۇراھى ئىلكىدەكىم،
گەھىيۇ ساقىئى مەستدەك ئالىپ قولىغە ئاياغ.
نەشات ئەي بۇ جەۋانلىق چۇ گۇل غەنىمەت بىل،
كى ھافىزا، يوق ئېرۇر جۇز رەسۇلۇ غەيرى بەلاغ.

* *

كەلدى مەسجىددىن بۇ كەچ مەيخانە سارى پىرىمىز،
نە بولۇر يولداشلىرىم بۇندىن كىيىن تەدبىرىمىز؟
بىز مۇرىدلار قايسى يول بىرلە بارۇرمىز كەئبىگە؟
باشلىماقتا يولنى مەيخانە تامانغا پىرىمىز.
ئوتپەرەستلەر مەنزىلىدە بىزمۇ ئەيلەرمىز ماكان،

چۇنكى شۇنداق دەپ يېزىلمىشتۇر ئەزەل تەقدىرىمىز.
بەنت بولۇپ زۇلپىغا دىل شاد بولغىنىن بىلسەدى ئەقل،
ئەقل ئېلى ئىستەردى، دىۋانە بولۇپ زەنجىرىمىز.
شۇ گۈزەل يۈز لۇتپۇ ئېھسان ئايىتىن ئەتتى بايان،
شۇ ئۈچۈن ياخشىلىقىڭدىن ئۆزگە يوق تەپسىرىمىز.
تاش كەبى قاتتىق دىلىڭدا ھېچبىر ئەيلەرمۇ ئەسەر،
شۇنچە ئۇتلۇق ئاھ بىرلە يوقمىدۇر تەسىرىمىز.
ئاھىمىزنىڭ ئوقلىرى، ھافىز، پەلەكتىن ھەم ئۆتەر.
رەھم قىل جانىڭغا، ساقلان، تەگمىگەي تا تىيرىمىز.

*

يۈزۈڭدەك يارقىن ئاي ئاسماندا ھەم يوق،
قەدىڭدەك سەرۋى ھېچ بوستاندا ھەم يوق.
لېۋىڭدەك لەئلى يوق دىل ئەتكۈچى شاد،
چىشىڭدەك تازا بىر دۇر كاندا ھەم يوق.
لىۋىڭ جانبەخش رەيھان ئارىسىدا —
بۇ خىسلەت چەشمەئى ھەيۋاندا ھەم يوق
ساڭا بىر تەن تەڭ ئولماس بۇ جاھاندا:
تەن ئېرەمەس، ئۇشبۇ تەڭلىك جاندا ھەم يوق.
ئېرۇر ھافىز شېئىرى شىرىن، ئەمما
شىرىنلىك يار لېۋىدەك ئاندا ھەم يوق.

*

ئەجەپ شىرازكىم، يوقتۇر مىسالى،
خۇدايا، بولمىسۇن ھەرگىز زاۋالى.
بۇ رۇكناباد سۈيى تەھسىنگە لايىق،
بېرۇر خىزىر ئۆمرىنى سالقىن زۇلالى.
مۇسەللا، جەئفەر ئاباد ئارىسىدا
ئېسەر مۇشك ئىلە ئەنبەردەك شامالى.
كېلىپ شىرازغا بۇل پەيزۇ شەرەپلەر،
نىھايەت كۆپ ئەزىز ساھىب كامالى.
كىشىدە مىسىر قەندىن ياد ئېتەرگە
شىرىنلەر ئالدىدا قالماس ماجالى.
سابا، ئول شوخ، گۈزەل مەستلەر ھەقىدە
نە بىلگەيسەن، نېچۈك ئانلارنىڭ ھالى.
مېنى بۇ ئۇيقىدىن ئويغاتمىغىز ھېچ:
دىلىمنى شاد ئېتەر شىرىن خىيالى.
ئەگەر ئول شوخ بالا قانىمنى تۆكسە،
ئانا سىنىڭ سۈتىدەك قىل ھالالى.
ئەگەر ھىجرىڭدىن ئەتسەڭ خەۋف، ھافىز،
نېچۈن شۈكر ئەتمىدىڭ، ۋاختى ۋىسالى.

*

كەل ئەمدى گۈل چېچىپ ھەر يان، قەدەھ قولدا ئوتتۇرغايمىز،
بۇزۇپ چەرخ ئەسكى تامىن، يېڭى بىر تەرھ ئىلە قۇرغايمىز.
ئەگەردە تارتسا غەم لەشكەر تۆكۈشكە ئىشق ئېلى قانىن،
مەنۇ ساقى بولۇپ بىرگە، بۇ تەشۋىشنى يوقتۇرگەيمىز.
ئېرۇر قولدا گۈزەل چالغۇ يېقىملىق، كۈيلە، سازەندە،
ئوقۇپ شېئىرۇ، ئاياغ رەقسىنى ئەۋجىگە كەتۈرگەيمىز.
سابا، ئېلىت جىسمىمىز گەردىن ئۇ يۈكسەك ئاستان سارى،

كى شايەد خوبلار شاھى يۈزىن بىر بارە كۆرگەيمىز.
بىرى ئەقلىدىن ئۇرغاي لاپ، بىرى دائىم توقار يالغان،
كەل، ئارزۇ دادىمىزنى ئەمدى ھاكىمگە گەپۈرغايمىز.
ئەگەر جەننەت تىلەرسەن، بىز بىلەن مەيخانىغا يۈرگىن،
سېنى خۇمنىڭ تېگىدىن ھەۋزى كەۋسەرگە يەتۈرگەيمىز.
قەدەھنى تولدۇرۇپ لىپ-لىپ قىزىل گۈل سىڭارى مەيدىن،
چېچىپ ئەتىر، ئۇد تۇتاتقايمىز، ئۇلۇغ بىر بەزم قۇرغايمىز.
كەل، ئەي جانان، يۈزۈڭ نۇرى بىلەن مەجلىسنى پارلاتقىن،
قېشىڭدا شېئىر ئوقۇپ بۇ دەم، ئاياغىڭغا باش ئۇرغايمىز.
بىلىمدانلىق ۋە خۇشخانلىق ئەمەس شىرازدا ھېچ مەنزۇر،
كەل، ئەي ھافىزكى، بىز يۈزنى بۆلەك يۇرتقا ئۆگۆرگەيمىز.

* *

خىرقەمنى گۆرەۋ قويغۇم، بىر كاسە شاراب ئەلا،
بىمەنى نەسھەتتىن ماڭا مەيى ناب ئەلا.
ھەر قانچىكى كۆز تۇتتۇم، بېھىدىگە ئۇمر ئۆتتى،
بەس، ماڭا پەقىر بىلە بىر كۇنجى خەراب ئەلا.
زاھىدنى يۈرەك سىررىن خەلققە دېمىگەيمەن ھېچ،
بۇ قىسسەنى ئېيتماققا چاڭ بىرلە راۋاب ئەلا.
شۇنداق پەلەك ئەھۋالى، باش ھەم سوكى يوق بۇندا
ساقىنىڭ خەيالىلە قوللاردا شاراب ئەلا.
بىر سەن كەبى دىلبەردىن كۆڭلۈمنى ئۈزەلمەسمەن،
سەندىن باش ئەگەر تارتسام، بويىنۇمغا تاناب ئەلا.
ئۆلغايدىڭ ئايا ھافىز، تەرك ئەت مەيۇ مەيخانە،
ياشلىقتا ھەۋەسكارلىق، رىندلىق مەيى ناب ئەلا.

* *

مەنكىم، ئول مەيخانە بۇرچى خانىقاھىمدۇر مېنىڭ،
تىلدادۇر ساقى دۇئاسى، تاڭ گۇۋاھىمدۇر مېنىڭ.
بولمىسا تاڭ چاغى مەي بىرلە راۋابىم يوق مېنىڭ،
تاڭ ئاتاردا ئاھۇ ئەپغان ئۆزرىخاھىمدۇر مېنىڭ.
شۇكرىكىم، يوقدۇر گەدايۇ شاھلار بىرلە ئىشىم،
چۈنكى دوست يولىن گەداسى پادىشاھىمدۇر مېنىڭ.
ۋەسلىڭىزدۇر مەقسىدىم مەسجىد بىلەن مەيخانىدىن،
ئۆزگە يوق پىكرىم، گۇۋاھىم بىر ئىلاھىمدۇر مېنىڭ.
سەن ئۈچۈن بولسام گەدا، ئۇ تاجۇ تەختتىن ياخشىراق

جەۋرۇ زۇلمىك — مەرتىبەم، زەررىنى كۈلاھىمدۇر مېنىڭ.
كەسمىگۈنچە تا ئەجەل تىيغى ھاياتىم تومۇرنى،
خىزمىتىڭدىن كەتمەك، ئەلبەتتە، گۇناھىمدۇر مېنىڭ.
ئول زاماندىندۇركى، ئول ئاستانىغا قويدۇم يۈزۈم،
تاكى بارمەن يار ماكانى تەكيىگاھىمدۇر مېنىڭ.
گەرچە بىزدە يوق ئىدى، ھافىز، گۇناھقا ئىختىيار،
ساقلىغىن ئادابۇ، ئېيتقىن: بۇ گۇناھىمدۇر مېنىڭ.

* *

يارۇ دوستلار سۆھبىتىيۇ، زوقلى بوستان ياخشىدۇر،
ياخشى گۈل پەسلى، مەي ئىچمەك ۋاقتى ئوبدان ياخشىدۇر،
تاڭ نەسىمىدىن كۆكۈللەر ئاچىلۇر ھەر لەھزىدە،
تازا دىل، تازا نەپەسلەر چۈنكى ھەر ئان ياخشىدۇر.
گۈل ئېچىلماستىن تۇرۇپ، كەتمەككە قەست قىلدى يەنە،
يىغلا، بۇلبۇل، كۆكلى مەجرۇھلارغا ئەپغان ياخشىدۇر.
مۇژدا بولسۇن تۈندە كاككۇك قۇشقا ئىشقىڭ يولدا،
يار ئۈچۈن ھەركىمكى بولسا تۈندە نالان ياخشىدۇر.
گەرچە شادلىقنىڭ جاھاندا ئىسمى بارۇ جىسمى يوق،
خۇش تەبىئەت شوخلۇق رەسمىلە جانان ياخشىدۇر.
باغدا سەۋسەننىڭ تىلىدىن بۇ سادانى ئىڭشىدىم،
دەر ئىدى: «دۇنيادا ئۆتمەك تىزۇ چاققان ياخشىدۇر».
ھافىزا، تەركى جاھاندىن سۆزلىمەك كۆكۈل ئاچار،
ئويلىمايسەن، شاھلارغا دەۋرى دەۋران ياخشىدۇر.

* *

قايسى ئۆينىڭ شامىدۇر ئۇ، قايسى جايدا خانىسى؟
ئۆرتىدى جانىنى، سوراڭ، كىمنىڭ ئېرۇر جانانىسى؟
يۈ زامان دىنۇ دىلىمنى خانىۋەيران ئەيلىدى،
بىلمىدىم كىمنىڭ ئېرۇر ئۇ مۇنىسۇ ھەمخانىسى؟
لەۋلىرىنىڭ بادىسى ھەرگىز لېۋىمدىن كەتمىسۇن،
كىمگە سۆز بەرمىش ۋاپادىن، مەي تولا پەيمانىسى؟
ئول سائادەت شامىنىڭ بەزمى ئېرۇر كىمگە نەسىب،
سىز، خۇدا ھەققى، سوراڭ، كىمدۇر ئۇنىڭ پەرۋانىسى؟
ھەر كىشى ئەفسۇن بىلەن تارتماقچى، ئەمما بىلمىدۇك،
تارتىدۇ نازۇك دىلىن كىمنىڭ قىزىق ئەپسانىسى؟
يا رەب، ئول ئاييۈزلى، يۇلتۇز چېھرەلىك ئالىي نىشان،

قايسى كاننىڭ گۆھىرى، كىمنىڭ ئېرۇر دۇردانىسى؟
قىلدى ئىچمەستىن لېۋىنىڭ بادىسى دىلنى خاراب،
كىمگە ئۇلپەت، كىم ئېرۇر ھەمكاسە، ھەمپەيمانىسى؟
«ئاھكىم، ھافىز دىلى دېۋانىدۇر سەنىسىز»، — دېدىم.
شوخ تەبەسسۇم بىرلە: «بۇ كىمنىڭ، — دېدى، — دېۋانىسى؟»

* *

يۈزۈڭ ھۆسنۈڭلە تۈزدى ئىتتىپاقۇ، ئالدى دۇنيانى،
جاھاننى ئالسا بولغاي ئىتتىپاقلىق بىرلە ھەر ئانى،
مۇھەببەت ئەھلىنىڭ سىررىنى ئاچماق بولغان ئېردى شام،
خۇداغا شۈكرىكىم، كۆيدى تىلىيۇ، كەتتى دەرمانى.
سېنىڭ رەڭگۈ ھىدىڭدىن سۆزلىمەكنى خاھلاپ ئېردى گۇل،
سەبا قىزغاندىيۇ دەم تارتتى، گۇلنىڭ پۈتتى ئىمكانى.
غۇرۇر ئەيلەپ، بېشىغا ئەگرى قويدى دوپپىسىن لالە،
قىزىل مەي كۆكسىنى داغ ئەتتى، رۇشەندۇر يۈرەك قانى.
ئۇ كۈن بىر كاسا مەي ئىشقى پۈتۈن كۆيدۇردى بارىمنى،
گۈزەل ساقى يۈزىنىڭ ئەكسىدىن ئوت چۈشتى پىنھانى.
زامانە ئىشلىرى بىر نۇقتىدەك جىسمىم ئوراپ ئالدى،
يۈرەتتىم ئايلىنىپ، پەركار كەبى، سالدى بۇ غەۋغانى.
يېزىپتۇرلار بۇنى گۇل ياپرىقىغا لالە قانىدىن،
كىمىكى پۇختىدۇر، ئالغاي قىزىل مەي قولغا ھەر ئانى.
قولۇمغا جامى جەمشىدىدە مەي بەر تاڭدا، مەينۇشلار
قۇياشتەك نۇر چاچار تىيغى بىلەن پەتھ ئەتتى دۇنيانى.
كۆز ئاچ، پۇرسەتكە باق، ئالەمئارا كۆپ پىتنە قوزغالغاچ،
مەي ئىچتى غەم بىلەن، ساز ئالدى قولغا يۇرتنىڭ ئىشانى.
مېنىڭ قەلبىم ئارا ھەردەمدە يانغان يوشۇرۇن ئوتتىن
قۇياش بىر شولىدۇركىم، كۆككە چىقتى بولدى نۇرانى.
لەتاپەت سۇلىرى، ھافىزكى، نەزمەڭدىن تېمىپ تۇرغاي،
بۆلەكلەر قاي يوسۇن پەھمى قىلۇر بۇ خىلدا مەنانى.

* *

شىرىن مېۋە بېرۇر، دوستلۇق دەرىخىن تىككىن، ئەي ئىنسانە
ئاداۋەتنىڭ نىھالىن يۇلكى، بەرگەي غەم، ئەلەم، ئارمان.
بولۇپ مەيخانا مېھمانى، مەي ئىچ، مەستانىلەر بىرلە،
خۇمارى بولما ھەرگىزكىم بېشىڭ ئاغرىيدۇ، ئەي جانان.
بۇ سۆھبەت تۇنلىرىن بىلگىن غەنىمەت، شادۇ خەندان بولە

قاراڭغۇلۇق، يورۇقلۇقـلار كېلۇر، كۆپ ئۆزگۈرۇر دەۋران.
يولىن مەجنۇنغا بۇرسۇن، لەيلىنىڭ ساربانىنى يوللا،
ئۇنىڭ ھۆكمىدىدۇر، يا رەب، قۇياش بىرلە مەھى تابان.
ھاياتىمىزنىڭ باھارىن تاپىقى، يوقسە بۇ چىمەن ھەر يىل
ئاچار يۈز غۇنچە نەسرىندەك، كۆرەر بۇلبۇلچە مىڭ خۇشخان.
مېنىڭ مەجرۇھ دىلىم زۇلپىڭغا باغلانمىش، خۇدا ھەققى،
بۇيۇر، جانىمغا ئارام بەرسۇن، ئۇ لەئلى لېۋىڭ شۇ ئان.
مادارىڭ كەتمىش، ئەي دىل، غەم يۈكى ئاستىدا قالمىشسەن،
بېرىپ بىر كاسا مەي ئىچ، بەلكى بولغاي دەردىڭە دەرمان.
قىرىلىق چېغىدا ھافىز تىلەر بۇ باغدا تەڭرىدىن،
ئېرىق بويىدا تاپسا سەرۋى قامەتلىك گـۈزەل جانان.

* *

بۇلبۇل ئويلاركىم، ھېمىشە ئاڭا گۈل گوياكى يار،
گۈل خىيالى نازى بۇلبۇلنىڭ دىلىغا قىلسا كار.
دىلرەبالىق بىرغىنە ئىشق ئەھلىن ئۆلتۇرمەك ئەمەس،
گەر يېسە قۇللار غېمىن شۇدۇر ئۇلۇغلۇق، ئەي نىگار.
لەئلىنىڭ قەلبىدە قان، مەۋج ئۇرمىقى قىممەتلىدۇر،
بادە نەرخىن پەستلىتۇر ئەپسۇس، ساپالدا بادە خار.
بۇلبۇل ئۆرگەندى شىرىن سۆزلەشنى گۈلنىڭ پەيزىدىن،
يوق ئىدى ئۇندا بۇ خىل نەزمۇ تەرەننۇم يار-يار.
كەتتى دىلدار، قانچە دىللار بىرگە يولداشى ئېرۇر،
قايدا بولسا ساقلىغىن دائىم سالامەت بىرۇبار.
سەن ئەگەر نەپسىڭ يېغىپ، بىھۇدە يولغا كىرمىسەڭ،
شۇبھىسىز ۋەسلىڭگە يەتكەيسەن، بولۇرسەن بەختىيار.
ئەي يولاۋچى، دىلبىرىمنىڭ كوچىسىدىندۇر يولۇڭ،
باش يارار دىۋارى، ھۇشيار باس قەدەم، ئاھىستە بار.
گەرچە سۆھبەت ئىشرەتىڭ خوپ ياخشىدۇر، ئەمما، كۆڭۈل،
بەرمىگىن ئىشقىنى قولۇڭدىن، ئۇ ئەزىزۇ ئېتىبار.
سوپى ئىچكەن بولمىسا، نېچۈن كۇلاھى قىيشىيۇر؟
ئىككى جام ئىچسە يەنە، سەللە چۇۋۇلغاي، ئەي نىگار.
ئۆگىنىپ قالمىش جامالىڭغا بۇ ھافىزنىڭ دىلى،
پەرۋەرىش قىلمىش ۋىسالىڭ، بەرمىگىن ئازار، يار!

* *

دىلىمغا غەمزىدىن ئوق ئۇرما، جانان، چىرايىڭ دۆلتى يەتتى كامالغا،
سۆزۈك كۆزۈڭگە باقىپ، چىقمىسۇن جان. زاكاتىن ماڭا بەر، مەن ھەقلىق ئىنسان.

قەدەھ تولدۇركى ئىشقىلىك دۆلىتىدىن،
يېشىم ئۆتكەچ، بولۇپمەن بەختلىك ئوغلان.
كۆڭۈل يارىم خىيالى بىرلە بەنددۇر —
بۆلەك ھېچ نەرسە سىغماس دىلغا شۇ ئان.
مەيۇ مەشۇقتىن ئۆزگە ئېيتسا بىر سۆز،
قەلەم سىنسۇن، تېنىمدە قالمىسۇن جان.
ئۇ غەۋغا ئىچرەكىم، بىر ـ بىرىگە باقماس،
كېلۇر پىرى مۇغاندىن ماڭا ئېھسان.
سېنىڭ، زاھىد، ماڭا تاكەي فىرىبىڭ،
ھەسەل، سۈت، ئالما دەپ، ھەم باغۇ بوستان.

مەن ئۇ قۇشمەنكى، ھەر شامۇ سەھەردە
يۈرەكتىن سايرىشلە تولغاي ئاسمان.
ئىچەرمەن غەملى كۆنلەردە پەقەت مەي،
قىلىپمەن مەيپۇرۇشلە ئەھدۇ پەيمان.
بۇ قانداق ياخشى پۇرسەت، بادە ئىچكەچ،
ۋەزىر، شاھ ۋەھمى يوق، راھەتتەدۇر جان.
مېنى كۆرگەندە دەۋاگەر گادا دەر:
«ۋەلي غەم بايلىقى دىلدا پاراۋان».
كۆڭۈلنى ئول زامان ھافىزدىن ئۈزدۈم،
قاچانكىم بولدى ساقى مۇنىسى جان.

* *

كەل، ئەي جانان، جامالىڭدىن تۈنىمىزنى مۇنەۋۋەر قىل،
ھالاۋەتبەخش بۈيۈك بىرلە بۇ سۆھبەتنى مۇئەتتەر قىل.
ئۇ جانان كۆزىيۇ قاشىغە جانۇ دىلنى تاپشۇردۇم،
بۇ ھالەتنى تاماشا ئەتكىلى ئەزمىڭ مۇقەررەر قىل.
بۇ يەڭلىغ ھۇسنۇ سۆلەت بىرلە كەل مەجلىسكە، ئەي دىلبەر،
چىراغ بولغىن، يورۇتقىن، ئىشق ئىلى بەزمىنى دىلبەر قىل.
سەن، ئەي جەننەت نەسىمى، مەجلىسىمىز خاكىنى ئېلىپ،
تۈناتقۇچتا تۇتاپ بۈينى ھەر يان مۇشكۇ ئەنبەر قىل.
نە ھەددىم باركى، مەن نەقدى ۋىسالىڭ ئارزۇ قىلسام،
ئۈمىدىم شۇ: لېۋىڭنىڭ شەربىتىن ماڭا مۇيەسسەر قىل.
چىمەن زىبالىرىغا جارى ھۆسنۈڭ ئەمرۇ پەرمانى،
كەرەشمە، ناز بىلە سەرۋۇ سەنەۋبەرنى مۇسەخخەر قىل.
نىھايەت خىرەدۇر ھىجران تۈنىنىڭ يۈلتۈزى، ئەي يار،
چىقىپ كاشانە تامى ئۆزرە ئاي شامىنى مۇزتەر قىل.
بۇ يۈكلۈق جەنددىن كۆپتىن بۇيان نامۇسۇ ئار ئەتكۈم،
كەل، ئەي جان، سوپىيانە بىر قاراش بىرلە قەلەندەر قىل.
بىلەرمەن كۆرستىپ ئۆزنى تۇتار گەپكە سېنى ساقى،
قۆلاق سالما گېپىگە، دەم غەنىمەت، نوشى ساغەر قىل.
ئەگەر مۇپتى ساڭا مەي ئىچمە، دەپ بەرسە ئۈگۈت، ئاڭا —
پىيالە مەي بېرىپ، ئەس ـ ھۇشىنى يەرگە باراۋەر قىل.
سۆيۈپ ئەۋۋەل قەدەھنى، سوڭرا تۇتقىن مەيپەرەستلەرگە،
بۇ خۇلقىڭلە ئەقلىنىڭ جان دىماغىنى مۇئەتتەر قىل.
گۈزەللىك شولىسى ئىدرەك كۆزىگە پەردە تۇتمىشتۇر،

تارات نۇرۇ زىبا، خۇرشىد خىرگاھىن مۇنەۋۋەر قىل.
سۇرۇپ ئەيشىڭنى ئاي يۈزلۈك نىگارلار ئىشقىدىن، سوڭرە،
ئوقۇپ ياد ئەيلە ھافىز شېئىرىنى، قەلبىڭدە دەپتەر قىل.

* *

زۇلپىڭىز قىلسا مۇبادا بىر خاتا نە بولغۇسى؟
ئەتر ئۇرۇپ، باردىبۇ، كۆرسەتسە جاپا، نە بولغۇسى؟
ئىشق ئوتىدىن جەندەپوشنىڭ خىرمىنى كۆيسە، نە باك،
شاھدىن زۇلمۇ سىتەم كۆرسە گادا، نە بولغۇسى؟
ھېچقىسى يوق، غەمزىڭىز گەر دىلنى قۇربان ئەيلىسە،
قىلسا جاڭجال جانۇ جانان ئۆز ئارا، نە بولغۇسى؟
رەنجىمەك يوقتۇر مۇھەببەت مەسلىكىدە، مەينى قۇي،
ھەر كۇدۇرەت بولسا ھەم تاپقاي ساپا، نە بولغۇسى؟
ئىشقۋازلىقتا كىبرەكتۇر سەۋرۇ تاقەت، ئەي كۆڭۈل،
گەر مالال كەلسە نە بولغاي، يا خاتا، نە بولغۇسى؟
بىداۋا غەيۋەتچىلەردىن تۈرلى غەۋغا قوزغىلۇر،
سۆھبەت ئەھلى قىلسا ھەمكى ماجىرا، نە بولغۇسى؟
خانىقاھدىن كەتتى ھافىز، زاھىدا، ئەيب ئەتمىگىن،
تاپقۇسى ئەركىن كىشى ھەر قايدا جا، نە بولغۇسى؟

* *

زامان ئەندۇھىغا ھېچ ساھىلۇ پايان كۆرمەسمەن،
بۇ دەردكە ئەرغۇۋان مەيدىن بۆلەك دەرمان كۆرمەسمەن.
دېدىم، مەيخانە پىرىن خىزمىتىن تەرك ئەتمىگۈم ئەسلا،
بۇ ۋەدەمدىن بۆلەك ئۆزگە بىرەر ئىمكان كۆرمەسمەن.
خۇمارمەن، تامچا مەينى ماڭا لازىم كۆرمىگەي ھېچكىم،
دېمەك، ئەھلى جاھاندا دوست بىلە ياران كۆرمەسمەن.
ئىشق ئەھلى خۇدا بىرلە يېقىن دەرلەر، ئۆزۈڭنى يىغ،
كى شەھرىم شەيخلىرىدا ئىشقدىن ئۇنۋان كۆرمەسمەن.
بىلىڭدە كاكۇلۇڭ، ئاڭا دىلىمنى باغلامىشمەن مەن،
بولۇپمەن زۇلمەتى زۇلپۇڭ ئارا پىنھان، كۆرمەسمەن.
سېنىڭ قەددىڭ مېنىڭ كۆز ياشلىرىمدىن بەھرەلەر ئالغاي.
بۇ خىل ئابى راۋانۇ ھەم سولىم بوستان كۆرمەسمەن.
بۇ ھەيران ئىككى كۆزۈمدىن مىڭ ئەپسۇسكىم، مىڭ ئەپسۇسكىم،
ئىككى ئايىنەدۇركى، ھۇسنى نۇرەفشان كۆرمەسمەن.

بۇ دەريا مەۋجىدە ھافىز دىلى بىر كېمىدەك ئۆزگەي،
قۇرۇق سۆزۇ سۇخەندان پايداۋۇ ئېھسان كۆرمەسمەن.

* *

تا مەگەر دۇنيادا بار مەيخانىدىن نامۇ نىشان،
باشىمىز مەيخانە پىرىنى يولىدا خاكۇ توزان.
ھەم قۇلاقتا دەيرى پىرىنى ھالقىسى باردۇر ئەزەل،
ھالقا بىرلەمىز ھېمىشە، ھالقا بولغايدۇر ھامان.
قەبرىمىز ئۈستىدىن ئۆتسەڭ، ھىممەت ئەيلەگىل تەلەب،
قىلغۇسدۇرلار زىيارەتگاھ ئانى رىندى جاھان.
پاك پايىڭ كەپتى تەگكەن بۇ زېمىن يىللار مۇدام،
سەجدىگاھى قىبلەئى ھۇشيار دىل بولغاي، ئىشان.
كەت، يوقال، زاھىدى خۇدبىن، كۆزىمىزدىن تا ئەبەد،
پەردە ئارتىندا جاھانىنىڭ سىرلىرى بىزدىن نىھان.
ئىشقى چۈشكەن گۆزىلىم تۈرك قىزى بۇ كۈن يانا مەست،
ئىشقىدا خۇنى دىلىم بولدى ياقاقلاردىن راۋان.
تەنە ئەتمە مەستنى، ئەي زاھىدكى، ھېچ مەلۇم ئەمەس،
كىم، نېچۈك كەتكەي بۇ ئالەمدىن ۋە بولماسمىز قاچان.
شوقىڭ ئىچرە كىرسە گۆرگە كۆزلىرىم بىل، ئەي نىگار،
تا قىيامەت بولغىچە ساڭا نىگاران ھەر بىر ئان.
ھافىزا، بەختىڭ ئەگەر شۇنداق ئالار بولسا مەدەت،
سۆگىلىك زۇلپى ھەم ئۆزگە قولدا بولغاي بىگۇمان.

* *

گۇل بىروخى يار دىلغا ياقماس،
بىبادە باھار دىلغا ياقماس.
بىزەۋقۇ ساپا ئېرۇر چىمەن ھەم،
بىلالە ئۇزار، دىلغا ياقماس.
بۇلبۇل ئەگەر قىلماس ئىرسە نالە،
سەرۋۇ گۇلۇ خار دىلغا ياقماس.

يەر ئېرسە شەكەر لەبۇ گۇلەندام،
بىبۇسەۋۇ ئار دىلغا ياقماس.
سۇرەت گەر ئېتەر ئىقلنى ھەيران،
بىنەقشى نىگار دىلغا ياقماس.
بولماس ئىسە، ھافىزا، بۇ جانىڭ
يارىڭغا نىسار، دىلغا ياقماس.

* *

كەتمەكتە دىل قولۇمدىن، دىل ئەھلىدۇر سەۋەبكار،
دىلدا نىھان سىرىم ھەم بولغۇسى ئەمدى ئاشكار.
بىزنىڭ كېمە سۇنۇقتۇر، دېڭىز شامالى، قوزغال،
بەلكى يانا كۆرەرمىز ئاشنا يۈزىنى بىر بار.

بەش كۈنلۈك ئۆمر ۋاپاسى ئەپسانەۋۇ، خىيالدۇر،
ئىنسانغا ياخشىلىق قىل، پۇرسەت غەنىمەت، ئەي يار.
گۈل شاخى ئۈزرە بۇلبۇل مەستانە قىلـدى نالە،
تاڭ ئاتتى، ئەي خۇمارى، كەلتۇر شارابنى تەكرار.
ئەي، ساھىبى كارامەت، شۈكرانە قىل سەھەت سەن،
تەرەننۇمىڭنى دەرۋىش ئەھلىگە ئەيلە بىسيار.
بۇ ئالەمۇ ئۇ ئالەم ئاسايىش ئىككى ئىشتىن:
دوستلارغا چىن مۇرۇۋۋەت، ياۋلارغا سۇلھى دەركار.
بىزنى يولاتمىدىلەر ئەسلىدە ياخشى يولغا،
خۇش ياقمىسا دىلىڭغا، قىلغىن قازانى بىكار.
ئاچچىق بۇ سۇنى سوپى دەر: «مەنبەئى پالاكەت»،
قىزلار لىۋىدىن ئەلا ماڭا شاراب — مەدەتكار.
يوقلۇق چېغىدا، ئەي دوست، تەرك ئەتمە ئىشرىتىڭنى،
مەي — كىميا گادانى ئەيلەر قارۇنچە مالدار.
سەركەشلىك ئەتمە شامدەك، كۆيدۈرمىسۇن دىلىڭنى،
تەپتىدە خادە تاشنى مۇم ئەيلىگۈچى دىلدار.
ئىسكەندەر ئەينىكى ھەم مەي جامىغۇ، نەزەر سال،
دارا دىيارى ھالىن ئۇ ساڭا قىلغاي ئىزھار.
پارسىي زۇۋانلى تۈركلەر، ئۆمرىگە يىل قوشارلار،
ساقى رىندانە مەي تۇت، رەقس ئەيلىسۇن ئەزمكار.
مەيگە تېگىپتۇ جەندە، كىيمەيدۇ ئۇنى ھافىز،
بىزنى كەچۈرگىن ئەمدى، ئەي شەيخى پاك كىردار.

* *

كېلىپ گۈل قاشىغا بۇلبۇل ئەزاندە،
دېدى: «كېيىرىڭنى قوي، كۆپ قىلما خەندە.
جاھان ئايۋانىدا تەنھا ئەمەسسەن،
سېنىڭدەكلەر تولا كۆپ بۇ چىمەنـدە».

دېدى بۇلبۇلغا گۈل: «سۆزۈڭ ھەقىقەت،
شۇنىڭچۈن ئېتىراز يوق جانۇ تەنـدە
ۋەلېكىن قايسى يار يارىغا بۇنداق
قوپال سۆزلەرنى ئېيتقاي ئەنجۇمەندە؟»

* *

جان بىجامالى جانان مەيلى جاھانى يوقتۇر،
مەيلى جاھانى يوقتۇر، دېمەككە جانى يوقتۇر.
ھېچكىمدە دىلبىرىمنىڭ تاپالمىدىم نىشانىن،
يا مەن خەۋەرسىز ئامى، يا ھېچ نىشانى يوقتۇر.
ھەر شەبنەمى بۇ يولنىڭ ئاتەشلى بەھرى ئۇممان،
ھەر دەردى بىر مۇئەمما، شەرھۇ بايانى يوقتۇر.

قولدىن چىقارە كۆرمە پاراغەتنى دىمىن ھېچ،
ئەي ساربان، جىلاۋ تارت، يولنىڭ پايانى يوقتۇر.
چاڭ قامەتنى ئېگىلگەن، ئىشرەت ئارا چالۇرلار،
چال سۆزىگە قۇلاق سال، ئەسلا زىيانى يوقتۇر.
دىل، رىندلىق تەرىقىن سەن مۇھتەسىبدىن ئۆرگەن،
ئىچىپ يۇرەرغۇ ئەلنىڭ ئۇندىن گۇمانى يوقتۇر.
قارۇن يىغىپتۇ بايلىق، زامان ئېتىپتۇ بەربات،
زەر يىغمىغىن دىيە ئېيت، ۋاپا ھايانى يوقتۇر.
ئەگەر رەقىبى شادۇر، ئۇندىن سىرىڭنى تەركەت،
بىلگىنكى شوخ دىلئەفرۇز، بەندى زوۋانى يوقتۇر.
ھېچ كىمسىنىڭ جاھاندا ھافىز كەبى قۇلى يوق،
ھېچ كىمسىنىڭ سىنىڭدەك شاھى زامانى يوقتۇر.

رۇباﺋﯩيلار

كۆز ئوڭۇمدا پەقەت سىنىڭ جامالىڭ،
ئۆتەر يولۇم سىنىڭ كوچاڭ ـ دىۋالىڭ.
ئادەملەر ئۇيقىدىن تاپىدۇ ئارام،
مەندە بولسا تۈنلەر سىنىڭ خىيالىڭ.

ئۇ پەرى چىھرىنىڭ قەستى ئىدى جان،
ئەمما پەردىلەردەك تۇتاتتى پىنھان.
دىدىم: «ئاغزىڭ كىچىك، گويا تامام يوق!»
دىدى: «يوقتىن ئۇمىد قىلما، ئەي نادان!»

پەلەك مىنى سەندىن ئەيلەگەچ جۇدا،
لىۋىمدىن يوقالدى كۈلكە مۇتلەقا.
يۈرىكىمدە چەندان پىراقىڭ غىمى،
بۇنى بىلەر پەقەت مەن بىلەن خۇدا.

كوچاڭدا مەن كەبى بىخانە يوق ھېچ،
نەزرىڭدە مەن كەبى بىگانە يوق ھېچ.
چىچىڭ زەنجىرىگە ئېسىلغانلار كۆپ،
ئەمما مىنىڭ كەبى دىۋانە يوق ھېچ.

دىدىم: «يىغىلسا ھەم مەيلى، دوست ئەھباب،
گۈل مەۋسۇمىدە تەرك ئېتەي مەيى ناب».
چىمەن ئىچرە بۇلبۇل نالان دەر جاۋاب:
«ئەي غاپىل، نىدۇر گۈل پەسلى بىشاراب؟!

دىلىم قۇشى چۈشتى غىمىڭ دامىغا،
غىمىڭ تىغى يىتەر دىل ئەنجامىغا.
دۇنيا جامىدىكى شەربەتتىن كەچتىم،
جىگەر قانىن تولدۇر غىمىڭ جامىغا.

خۇررەملىك شارابىن، جانان، ئېلىپ كەل،
شۇم رەقىب ناكەستىن پىنھان ئېلىپ كەل.
ئەغيار: «ئۆلتۇر!» ـ دىسە، قۇلاق سالمىغىن،
سەن قۇلاق سال ماڭا، چاققان ئېلىپ كەل.

ھەر كۈن دىلىم دەردۇ بارى ئۆزگىچە،
ھىجرىدە ئىككىنەك ـ خارى ئۆزگىچە.
ئىشىم ئۆڭلىماقتا كۆپ تىرىشتىم مەن،
ئەمما بۇ پەلەكنىڭ كارى ئۆزگىچە.

ئىشقىڭنىڭ غەمدە يۈرىكىم خۇندۇر،
ھۆسنۈڭ ھېچ ئەقىلگە سىغماس ھۆسۇندۇر.
زۇلپىڭ خىيالىدا غېرىبدۇر دىلىم،
يا خۇدا، شام غېمى غېرىب ئۈچۈندۇر.

مەي ئىچ، ئەبەدىيلىك، ئۆمۈرھىكمىتى شۇ،
ئۆتكۈنچى دۇنيانىڭ خاسىيىتى شۇ.
گۈل لالە پەسلى دوستلار بىلە مەست—
بولالىساڭ، ھايات غەنىمىتى شۇ.

يۈزلىرىڭدۇر خىيال كۆزگۈسىگە روھ،
قەدىمىڭ ئەرتە تاڭ چېغىدا شۇكۇھ.
كۆزلىرىڭگە ئاياغ باس دەيمەن، ئەمما،
كىرپىكىم قىلماسمۇ ئايىغىڭ مەجرۇھ.

ۋاپا لاپىن ئۇرغان دوست دۈشمەن بولدى،
ھەر پاكىزە ئىنسان چىرىك - تۆۋەن بولدى.
«كىچە - ھامىلدار» دېگەن گەپقۇ بار،
ئەجەب، بىر مەرد كۆرمەي ئۇ كىمدىن بولدى؟

سۇ بويىدا مەيلە شادان بولايلۇق،
غەم - غۇسسىدىن ئازات خۇشخان بولايلۇق.
ئۆمرىمىز بەش كۈنلۈك گۈلگە ئوخشايدۇ،
خۇش چېھرە، خۇررەمۇ خەندان بولايلۇق.

بۇ چۆلدىن ھەمدوستلۇق تاپماس بەربادلىق،
ھەر نەپەس كۆكۈلگە يېتىشەر شادلىق.
ئۇ بىلەن ھەمدەملىك ئىستەيمەن ھەردەم،
ئۇندىن ئېسەر بۇيى ئادەمىزادلىق.

ئادەمسەن، جىنمۇ ھۆر بولۇپ بولمايدۇ،
چۆلدە شىرۇ سۇخسۇر بولۇپ بولمايدۇ.
ئۆز كۆنۈلگە ئۇچقۇر بولۇپ بولمايدۇ،
ئۆز ئەقلىڭگە مەغرۇر بولۇپ بولمايدۇ.

چەرختىن ئۈمىدىڭنى ئۈزمىگىن دەرھال،
گەردىشىدىن تىترە مىسلى مەجنۇنتال.
ھېچقانداق رەڭ ئالماس قارا، دېيىشەر،
نېچۈن ئاپئاق بولدى قارا چاچ - ساقال؟

جان جاي تەلەب قىلدى يار زۇلپى ئارا،
بەندىدىن يېگىلمىش ھەر بەندى بالا.
قاشىدىكى مەھرەم يۈزىن ئاچقان چاغ،
جانىم يار قېشىدا ئەيلىدىم پىدا.

مېيىقىڭدىن ئاي ماتەمسەرا بولدۇ،
تەكەببۇر بازىرى بىجا بولدۇ،
مېنى «يالغانچى» دەپ خىجىل ئەيلىدىڭ،
مەلۇم بولدىكىم، يۈزى قارا بولدۇ.

مېنى ئەسىر ئەتتى شەۋقى بار كىشى،
بويىدا مۇھەببەت تەۋقى بار كىشى.
سەن قانداق بىلىسەن ئىشق لەززىتىنى؛
ئىچكەي بۇ شارابنى زەۋقى بار كىشى.

كىشىلەر بار، مەيدىن ئىچىشەر قەسەم،
گويا شۇنداق تۇرار قىيامەتتە ھەم.
مەيۇ مەشۇق بىلەن بىرگە مەن دائىم،
خاكىمدىن مەي ئىسى پۇرقىرار ئۆلسەم.

مەن دەرۋىش جانىغە جاپادۇر ھىجران،
يارامغا تۇز سىپەر، جىگەر - باغرىم قان.
سەندىن ئايرىلىشتىن قورقىمەن يامان،
مانا، شۇ يامان كۈن كەلدى شۇ زامان.

نە دۇنيا دەۋلەتى ستەمگە ئەرزىر،
نە مەستلىك لەززەتى ئەلەمگە ئەرزىر.
نە يەتتە مىڭ يىللىق جاھان شاتلىقى،
يەتتە كۈن مېھنىتى ۋە غەمگە ئەرزىر.

جاھان گۈزەللىرىنى ئۇۋلايدۇ ئالتۇن،
خوش ـ خوش مېۋىلىرىن تېتىماق مۇمكىن.
نەرگىسقۇ گۈزەللەر تاجىدارىدۇر،
ئۇنىڭمۇ زەرگە باش ئەگكىنىنى كۆرگىن.

كۆزلەرنىڭ سىلىدىن ئۇمۇر ۋەيرانە،
ئۇمۇر تىزلىكىدىن تولمىش پەيمانە.
غەپلەتتىن تۇر، خوجا، ئۇمۇر ھامالى
جىھازلىرىن توشۇر، خالىدۇر خانە.

ئۇزۇن سۇنبۇلىغا ئېسىلىپ نالان،
دېدىم: «ئېشلىرىمنى ئۇڭشىغىن، جانان!»
دېدى: «زۇلپىمنى قوي، لېۋىمگە يېپىش،
ئۇزۇن ئۇمۇر دېمە، ئەيش ئىستە، نادان!»

نەزەر سال، باغدا گۈل بەختى كۈلگەندە،
گاھ بۇلۇت يىغلار، گاھ گۈل قىلار خەندە.
گەرچە سەرۋى «ئازادمەن» دەپ ناز قىلار،
راستىن ئېيتسا ئۇمۇ گۈلگىدۇر بەندە.

مەردلىك نېمە، دەرى خەيبەردىن سورا،
كەرەم سىرىن خاجە قەمبەردىن سورا.
ھەق پەيزى تەلىپىن قىلساڭ، ئەي ھافىز،
سەرچەشمە ساقىيسى ـــ كەۋسەردىن سورا.

كۆزلىرىڭدۇر بابىل سېھرىگە ئۇستاد،
يا رەب، بۇ ئەپسۇننى ئۇنۇتمايدۇ يات.
ھۆسۈن قۇلىقىغا ھالقا ئىستىبان
ھافىز شېئىرلىرىنى ياد ئېتىپدۇر، ياد.

ئەي دوست، كۆڭلۈمنى ئۇز مەككار دۈشمەندىن،
قايتىپ كەل، سىپقارغىن مەيى روشەندىن.
ئوچۇق چېھرىلەرگە سەن ھەم ياقاڭ ئاچ،
نا ئەھلىلەرگە جاي بەرمە گۈلشەندىن.

خىيالىڭدا كىرپىك قاقمىدىم بىر دەم،
كىرپىكىمگە ياقۇت تېرىدى ئەلەم.
دەردىڭنى بىراۋغا يا ئېيتالمىدىم،
ئۆزۈمدىن ئۆزگىگە سۆزلەلمىدىم ھەم.

لىباسىن يەشكەندە تاشۇ مۇشكىن خال،
ھۆسنى تەڭداشسىز ئۇ تولۇن ئاي جامال.
سىنەسىدە دىلى كۆرۈنمەس نازدىن،
زىلال سۇ ئىچىدە قاتتىق تاش مىسال.

ياردىن كىم كۆرۈپتۇ ۋاپا، مەن كۆرەي؟
راھەت بارمۇ چەكمەي جاپا، مەن كۆرەي؟
ئۇمۇرغۇ ئەسلىدە ۋاپادىن يىراق،
كىم كۆرۈپتۇ ئۇمرى باقا، مەن كۆرەي؟

ياخشىسى شارابتىن دىلنى شاد ئېتىڭ،
ئۆتكەن ئارزۇلارنى كەمرەك ياد ئېتىڭ.
نادامەت زىندانى، غەربىي روھنى
ئەقىل بەندىدىن بىر دەم ئازاد ئېتىڭ.

ھىجرىڭدە يىغلايمەن شامدىنمۇ ئەفزۇن،
كوزىندەك كۆزۈمدىن ئاقار ياش گۈلگۈن.
دىلىم سىقىلغاندۇر مىسالى قەدەھ،
چاك ئۇنى ئىشتسەم كۆزدىن ئاقار خۇن.

ھاياتىم ھاسىلى پەقەت قايغۇ، غەم،
يار ئىشقىن مېۋەسى ـــ نادامەت، ئەلەم.
بىر نەپەس تاپمىدىم سىرداشۇ ھەمدەم،
بىرەرمۇ يوق غەمخور، مۇنىس دوستۇم ھەم.

غەمدىن مۇسەللەسدەك قايناماق مۇمكىن،
غەم لەشكىرى باسسا، ئايناماق مۇمكىن.
لەۋدىن مەي جامىنى ئۈزاقلاشتۇرما،
كۆكلەمدە مەي ئىچمەك، ئوينىماق مۇمكىن.

نىگار، سەندىن ئاجراش ئەمەسدۇر ئاسان،
شۇ زۇمرەد مىيىقىڭدا تاپشۇرمىسام جان.
جېنىم ئوزۇقىدۇر لېۋىڭ ياقۇتى،
بەرمەسمەن، بەرسىمۇ ئاڭا مىلىك مارجان.

سەن بىلەن كېچە تاڭ ئاتتۇردۇم، جانان،
نامەردمەن، ئۆتكۈزسەم سەنسىز بىرەر ئان.
ئۆلۈمدىن قورقمايمەن، ئابىھاياتنى
نۇش ئەتكەچ لېۋىڭدىن تويۇپ بىئارمان.

ھەي سابا، خەۋەر ئال شوخ دىلدارىمدىن،
ئۇنىڭ غېمى يوقتۇر ئاھۇ زارىمدىن.
ئۇزۇن تۈنلەر ئۇخلار ئۇ ئەيش بۆشۈكىدە،
خەۋەر ئالماي مېنىڭ دىل بىدارىمدىن.

لېۋىڭدىن شەرمەندە غۇنچەئى مەستۇر،
ھەيرانۇ خىجىلدۇر نەرگىسى مەخمۇر.
گۈل قاچان سەن بىلەن تەڭلىشەلىسۇن،
ئۇ ئايدىن نۇر ئالسا، ئاي سەندىن ئالۇر.

زۇلپۇڭ سايىسىدا سۈمەن يېتىشەر،
ياقۇت لەۋدە دۇررى ئەدەن يېتىشەر.
لەۋلىرىڭ ئەيلىگەچ جېنىمنى پەرۋىش،
بۇنداق رۇھ بىلەن جان ۋە تەن يېتىشەر.

شۇ شادلىق ئەلچىسى جامنى بەر قولغا،
نىگاردەك ساغەر دىل كامنى بەر قولغا.
زەنجىر كەبى چېگىل، قايناپ تۇرغان مەي،
مەيلى ئەقلىمگە شۇ دامنى بەر قولغا.

گۈل دېدى: «بولسىدى مېنىڭ پاناھىم،
قاچاتتىم بولسىدى يولۇم، ھەمراھىم.
گۇناھسىزمەن شۇنداق كۆيدۈرىشىدۇ،
ھالىمغا ۋاي، ئەگەر بولسا گۇناھىم».

يېنىمدا دىلبەرۇ قولدا بەربەت، نەي،
خارابە بۇرجىكى، كاۋاپ، كوزا، مەي.
ئازاد ئولتۇرىمىز تومۇرلار قىزىپ،
ھاتەم مىننىتىنى قىلچە كۆتۈرمەي.

ھافىز ئۆزگىنى ئەمدى سۇخەن قەدىمىڭ،
سىندۇر بۇ يالغانۇ رىيا قەلىمىڭ.
جىم بول، سۈكۈت ۋاقتى يەتتى ساقىمۇ،
جامنى مەيگە تولدۇر، ئىچگە تارت دېمىڭ.

گۈل كۆردۇم شاھ تەختى ئۆزرە بەرقاراز،
دېدى: «مەرد سۆزىگە بەرگىن ئېتىبار.
بىگۇناھ بالىمەن، مېنى ئۆزۈشتى،
ئاھ، كۆرەر نە ئىشلار سەندەك گۇناھكار».

1985 ـ يىلى تاشكەنتتە نەشر قىلىنغان «ھافىز شىرازى شېئىرىيىتىدىن» ناملىق كىتابچىدىن ئېلىنىدى.

مەشھۇر ئېنسىكلوپېدىك ئالىم

شەمسىددىن سامى

ھاجى ياقۇپ يۈسۈپى

ئېنسىكلوپېدىك ئالىم، تالانتلىق مۇھەررىر مەرھۇم شەمسىددىن سامى يانىيا ئۆلكىسىدىكى پېرىمدى ۋىلايىتىگە تەۋە تاغلىق رايوندىكى ناھىيە مەركىزى فراشېردا① 1850 - يىلى 1 - ئىيۇن كۈنى دۇنياغا كەلگەن. ئاتىسى خالىد بەگ ئىسىملىك كىشى بولۇپ، بوۋىسى دۇرمۇش بەگ ئوسمانلى دۆلىتىگە كۆرسەتكەن خىزمىتى ئۈچۈن، فراشېردىن سۇيۇرغال تەگكەچكە، شۇ يەرگە يەرلىشىپ قالغان بەگلەردىن ئىدى. ئانا تەرەپتىن سۇلتان مۇھەممەد پاتىھ② ۋە سۇلتان بايەزىد③ دەۋرى ئەربابلىرىدىن مىراخور④ ئىلياس بەگكە تۇتىشىدۇ. توققۇز يېشىدا ئاتىسىدىن، 11 يېشىدا ئانىسىدىن ئايرىلىپ قالغان ش. سامى ئاكىسى ئابدۇل بەگنىڭ تەربىيىسىدە ئۆستى. باشلانغۇچ مەكتەپنى فراشېردا تۈگەتتى. 1894 - يىلى ئابدۇل بەگ ئائىلىسى يانىياغا كۆچكەنلىكى ئۈچۈن ش. سامى بۇ يەردىكى زوسسىمائىيا مەكتىپى ناملىق رۇم (يونان) تولۇقسىز ۋە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلىرىدە ئوقۇدى. ئۇ سەككىز يىللىق مەكتەپنى يەتتە يىلدا (1871-يىل) پۈتتۈردى. زامانىۋى ئۇسۇلدا ئوقۇتۇلىدىغان بۇ مەكتەپتە ش. سامى رۇم (قەدىمكى يونان)، فرانسۇز، ئىتاليان تىللىرىنى ئۆگەندى. يەنە يانىيا ئىسلام مەدرىسلىرىنىڭ مەشھۇر مۇدەررىسلىرىدە ئوقۇپ، ئەرەبچە، پارسچە تىللارنىمۇ ئىگىلىدى. مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ش. سامى ۋالىي مەھكىمىسىدە قىسقا بىر مەزگىل كاتىپ بولدى. 1872 - يىلى ئىستانبۇلغا كېلىپ، قېرىندىشى نەئىم بەگ بىلەن مەتبۇئات ساھەسىدە ئىشلىدى. ش. سامىنىڭ يازغۇچىلىق ۋە نەشرىياتچىلىق ھاياتى مۇشۇ يەردە باشلاندى. شۇ يىلى ئۇنىڭ «قىسقىچە فرانسىيە تارىخى» ناملىق دەسلەپكى تەرجىمە ئەسىرى نەشر قىلىندى. شۇ يىلىنىڭ نويابىر ئېيىدا «ھازىقە» ناملىق گېزىتتە ژۇرنالىستلىق ھاياتىنى باشلىدى ۋە دەسلەپكى ئەسىرى بولغان «تەئەششۇقى تەلئەت ۋە فىتنەت» (تەلئەت بىلەن پىتنەتنىڭ مۇھەببىتى) ناملىق رومانى (1872 - 1873 - يىللار) نەشر قىلىندى. يەنە «سۆھراب — ياكى — پەرزەند كۇش» ناملىق بىر تراگېدىيە بىلەن «ئىككى ئۆلگەن» ۋە «رىقابەت» ناملىق رومانلىرىنى يېزىشقا كىرىشكەندى.

1873 - يىلى مارتنىڭ بېشىدا «ھازىقە» گېزىتى پېچەتلەنگەنلىكتىن، ئۇنىڭ ئور-

نىغا ئەبۇ زىيا تەۋپىق ⑤ «سىراج» ناملىق گېزىت چىقاردى. ش. سامى بۇ گېزىتتە
مۇھەررىر ۋە تەرجىمان بولۇپ ئىشلىدى. كۆپ ئۆتمەستىن «ۋەتەن ياكى سىلىستىرە ها-
دىسىسى» ⑥ ئاقىۋىتىدە يەنە 1873 - يىلى 9 - ئاپرېل كۈنى «سىراج» گېزىتى پېچەتلى-
نىپ، نامىق كامال ⑦، ئەبۇزىيا تەۋپىقلەر سۈرگۈن قىلىندى. بۇنىڭ بىلەن بىر مەزگىل
گېزىتچىلىك چۈشكۈنلۈككە ئۇچرىدى. مۇشۇنداق كۈنلەردىمۇ ش. سامى مەتبۇئات ساھە-
سىدە قەلىمىنى توختاتماي ئەدەبىي پائالىيىتىنى داۋاملاشتۇردى. 1873 - يىلى «گالات-
بى» نامىلىق ھېكايىسىنى يازدى، «ياشانغان ئۈنبېشى» ماۋزۇلۇق ئەسەرنى تەرجىمە قىلىپ،
نەشىر قىلدۇردى ھەمدە شۇ يىللارنىڭ مودىسى بويىچە «ئەھدۇ ۋاپا» (بېسا) نامىلىق ترا-
گېدىيىسىنى يازدى. بۇ ئەسىرى 1874 - يىلى ئاپرېلدىن باشلاپ گىدىك پاشا تىياتىرىدا
ئوينىلىشقا باشلىدى.

تىرابلۇس غەرب⑧ ۋىلايەت گېزىتىگە بىر باشلىق سورالغاندا، ش. سامى مەتبۇئات ئىدارىسى
تەرىپىدىن ئۇ يەرگە ئەۋەتىلدى. ش. سامى ئاۋۋال يۇرتى يانىغا كېلىپ، ئاندىن يېڭى
خىزمىتىگە ماڭدى. سەپىرىدە بىرىندىسى، ناپولى، مىسسىنا ۋە مالتا ئارقىلىق ماڭغاچقا،
بىر تۈركۈم ياۋروپا شەھەرلىرىنى كۆرۈش پۇرسىتىگە ئىگە بولدى، نەزەر دائىرىسى كېڭەي-
يدى. بۇ يەردە بىر مەزگىل ئىشلىگەن ش. سامى 1875 - يىلى ئىستانبۇلغا قايتتى. نا-
مىق كامال، ئەبۇ زىيا تەۋپىق باشچىلىقىدىكى «تەسۋىرى ئەپكار» مەتبەئەسىدە «يېڭى
مەتبۇئات» نامى بىلەن بىر كىتابلار كۈللىياتى چىقىرىشقا باشلىدى. 1876 - يىلى دىكابىر-
دىن باشلاپ رودوس ⑨ ئارىلىغا سۈرگۈن قىلىنغان ئەبۇ زىيا تەۋپىق نامىدىن «مۇھەر-
رىر» مەجمۇئەسىنى باشقۇردى. سۇلتان ئابدۇلئەزىز ⑩ تەختتىن چۈشۈپ، ئەبۇزىيا تەۋ-
پىق رودوستىن قايتقىچىلىك «مۇھەررىر» نامىلىق مەجمۇئەنىڭ تۆت سانى ش. سامى
نامىدىن چىقىرىلغانىدى. بۇ ۋاقىتلاردا نامىق كامال بىلەن ئارىسى بۇزۇلغان ئەبۇزىيا تەۋ-
پىقنى ياراشتۇرۇش ئىشىغا كۆڭۈل بۆلگەن ش. سامى بۇلار بىلەن مەكتۇبلىشىپ تۇردى.
مۇشۇ يىلى «تەسۋىرى ئەپكار» مەتبەئەخانىسىنى ئىجارىگە ئالغان مېھران ئەپەندى ۋە
ئىمتىياز ئىگىسى پاپادوپولوس ئاتلىق بىر رۇملۇق بىلەن «ساباھ» گېزىتىنى چىقاردى.
جىددىي ۋە مەزمۇندار بولغان بۇ گېزىت بىر ۋەقە تۈپەيلى مەلۇم ۋاقىت توختىتىپ قويۇلدى.

1877 - يىلى ش. سامى جازائىرى بەھرىسەفىد⑪ ۋالىيلىقىغا تەيىنلەنگەن ساۋا پاشا-
نىڭ مۆھۈردارى بولۇپ رودوسقا كەتتى. مۇشۇ يىلى پارتلىغان تۈرك - رۇس ئۇرۇشىدا،
رۇسلارنىڭ بالقاندىكى ئىلگىرىلەشلىرى تۈپەيلى، رودوستا بەش يىل ئىشلىگەن ش. سامى
مۆھۈردالىق خىزمىتىدىن ئىستىپا بېرىپ، يازدا يانىياغا كەلدى ۋە ئابىدىن پاشانىڭ⑫ رە-
ئىسلىكىدە قۇرۇلغان ئەسكىرىي كومىتېتتا بىرنەچچە ئاي كاتىپلىق قىلدى.

1878 - يىلى ش. سامى ئىستانبۇلغا قايتىپ كېلىپ، مېھران ئەپەندى چىقارغان
«تەرجىمانى شەرق» گېزىتىگە مۇھەررىر بولۇپ كىردى. بۇ گېزىتتە ئۇ «شۇندىن - بۇندىن»
ماۋزۇسى بىلەن يازغان قىسقا ماقالىلىرى تۈپەيلى «شۇندىن - بۇندىنچى» دەپ نام ئالغا-
نىدى. ش. سامى بۇ گېزىتتە نۇرغۇن ماقالىلەرنى ئېلان قىلدى، بولۇپمۇ 1878 - يىلى
بولغان بېرلىن يىغىنى ۋاقتىدا ھەم ئارقىدىنلا ئۆلشىپ كەلگەن رۇم ئېلى ۋە بالقان مە-

سىلىملىرى ئۈستىدە كۆپ ماقالىلەر يازدى. ئالبان زېمىنلىرىدىن بىرقىسمىنى بېرىش ھەققە- دىكى ئاياستافانۇس مۇئاھىدىسى نەتىجىسىدە تۇغۇلغان بېرلىن كونگرېسى قارارلىرىدىن كېيىن تېخىمۇ كۈچەيگەن «ئالبان بىرلىكى» ھەرىكىتىدە ش. سامىنىڭ ئاكىسى ئابدۇل بەگ (ئابدۇللا ھوسنى) ئالدىنقى قاتاردا رول ئوينىغانىدى. ئالبان مەسىلىسىدە ئىستان- بۇل مەتبۇئاتىدىكى بەزى تۆھمەتلەرگە قارشى ئالبانىيەدە تۇغۇلغان بۇ ھەق سۆز مۇھەررىر ماقالىلىرىدە، نۇتۇقلىرىدا ئالبانلارنى مۇداپىئە قىلاتتى ۋە ئالبانلارنىڭ ئوسمانلى ئىمپېرا- تۇرلۇقىدىن ئايرىلىش ھەرىكىتىدە بولمىغانلىقىنى چۈشەندۈرەتتى. ئەھمەد مىدھەت ئەپەن- دى⑬ ش. سامىنىڭ ئالبان مەسىلىسىدىكى قاراشلىرىنى تەنقىدلەپ ماقالە يازغىنىدا، «تەرجىمانى ھەقىقەت» گېزىتىدە جاۋاب بېرىشكە مەجبۇر بولغانىدى. 1879 - يىلى ش سامىنىڭ تۇغۇلغان يۇرتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك كۆز قاراشلىرى توپلانغان «ئارناۋۇتلۇق نەئىدى، نەدۇر، نە ئولاجاق؟ (ئالبانىيە نېمە ئىدى، نېمىدۇر، نېمە بولغۇسى؟)» ناملىق بىرتوپلىمى تۈرك، ئالبان، فرانسۇز تىللىرىدا بۇكرەشتە⑭ بېسىلغانىدى. مۇشۇ يىلى سۇلتان ئابدۇلھەمىتنىڭ⑮ رۇخسىتى بىلەن ئىستانبۇلدا قۇرۇلغان «ئارناۋۇت (ئالبان) ئىلمىي جەمئىيىتىنى» قۇرغان ئابدۇل بەگ، ۋاسا ئەپەندى، يوۋان ۋرېتوئالار قاتارىدا ش. سامىمۇ بار ئىدى. جەمئى- يەت قۇرۇلۇپ ئۇزۇن ئۆتمەي ش. سامى ئالبان تىلىنىڭ لاتىن ھەرپلىرىنى ئاساس قىل- غان ئېلىپبەسىنى تۈزۈپ چىقتى. ش.سامى يەنە ئالبان تىلىنىڭ گرامماتىكىسىنىمۇ يازغانىدى.

1878 - يىلى «تەرجىمانى شەرق» گېزىتىنىڭ ياپتورۇلۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن گېزى- چىلىك ھاياتى ئاخىرلاشقان ش. سامى «شەيتاننىڭ يادىكارلىرى» ناملىق يېرىك بىر رو- ماننىڭ تەرجىمىسىگە كىرىشتى. ئۇ 1879 - يىلدا مېھران ئەپەندى بىلەن بىرلىكتە «چەپ كۈتۈپخانىسى»نى قۇرۇپ، ئىسلام مەدەنىيىتى ھەققىدە بەس - مۇنازىرە قىلىدىغان تۈرلۈك ئىلىم ساھەلىرىگە ئائىت، شۇنداقلا ئېنسىكلوپېدىك خاراكتېرغا ئىگە كىتابچىلەرنى نەشىر قىلىشقا كىرىشتى.

ش. سامى 1880- يىلى سۇلتان ئابدۇلھەمىتنىڭ تەلىپى بويىچە سارايدا قۇرۇل- غان «ھەربىي تەپتىش كومىسسىيىسى»نىڭ كاتىپلىقىغا تەيىنلەندى. دەرىجىسى ئۆرلەپ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە ساقلىنىپ قالغان بۇ ۋەزىپىسى ئۇنىڭغا كەڭ دائىرىلىك تەتقىقات ۋە ئىجادىيەت ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىشقا ئىمكانىيەت يارىتىپ بەردى. ئاپتورنىڭ يېرىك ۋە مۇھىم ئەسەرلىرى بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن مەيدانغا چىقىشقا باشلىدى. بۇيەردە تەرجىمىلىرىنىڭ ئەڭ يېرىكى بولغان «سەفىلەر» ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. 1880 - يىلى «ئائىلە»، ئارقىسىدىنلا 1881 - 1882 - يىللىرى «ھەپتە» ئىسمىلىك ئىككى مەجمۇئە چىقارغان ش. سامى 1882 - 1883 - يىللىرى چوڭ ئەسەرلىرىنىڭ دەسلەپكىسى بولغان «فرانسۇزچە، تۈركچە قامۇس»نى ئوتتۇرىغا قويىدى. بۇ ئەسىرىنىڭ نەشرى مۇناسىۋىتى بىلەن ش. سامى- نىڭ يېزىقچىلىق ھاياتىدا، تۈركىيە جامائەتچىلىكىدە ئالاھىدە بىر ئورۇن ئىگىلىگەن لۇغەت- چىلىك دەۋرى باشلىنىدۇ. 1884 - يىلى ئۇ ئۆيلىنىپ ئائىلىلىك بولىدۇ. 1885 - يىلىغىچىلىك ئىككى يىل داۋام قىلغان ئىلمىي ئەمگىكى بىلەن «تۈركچە - فرانسۇزچە قامۇس»نى نەشر- دىن چىقىرىدۇ. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن سۇلتان ئابدۇلھەمىت ئاپتورغا «ئولاسىنچى سانىسى»⑯

ئىلمىي ئۇنۋانى ۋە «ئىپتىخار» نامىلىق مېدال بېرىدۇ. ش. سامى كېيىنكى يىللىرىنىمۇ بوشقا ئۆتكۈزمىدى. «ئوسمانلىچە» نىڭ كەڭ ۋە ئىشەنچلىك لۇغىتىنى ئىشلەپ چىقتى. يەنە جەپ كۈتۈپخانىسى كۆللىياتىنىڭ باشقا كىتابلىرىنى تاماملاشتىن باشقا بىرقانچە كىچىك ئەسەر ۋە تەرجىمىلىرىمۇ چىقتى. 1886 - يىلى «فرانسۇزچە كىچىك قامۇس» نى ئىشلىدى. ش. سامى 1888 - يىلدىن 1899 - يىلغىچە بولغان 12 يىللىق ئۆمرىنى ئۆز ئالدىغا ئىشلىگەن زور ئىلمىي ئەمگىكى ئالتە توملۇق «قامۇسۇل - ئەئلام»نى تۈزۈش ۋە نەشىر قىلىش ئىشلىرىغا بېغىشلىدى. 1893 - يىلى ئۇنىڭ رەپىقىسى ۋاپات بولدى، بىر يىلدىن كېيىن يېڭىدىن تۇرمۇشلۇق بولغان ئاپتور يىرىك ئىلمىي پائالىيىتى («قامۇسۇل - ئەئلام»)نى تۈگەتمەستىنلا كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان بىر غەيرەت ۋە ھۇجۇم بىلەن «قامۇسى ئەرەبى» نامىلىق ئەسىرىنى نەشر قىلدى. ئارقىدىنلا 1898 - يىلى «فرانسۇزچە قامۇس» نى قايتىدىن كېڭەيتىپ، ئىككىنچى نەشرىنى ئوتتۇرىغا قويدى ۋە «قامۇسۇل - ئەئلام» نىڭ ئاخىرقى جىلدىنى پۈتتۈردى.

ش. سامى بۇ يىللاردا ئەرەبچە ۋە پارسچىلىشىپ بۇزۇلغان ۋە ئوسمانلىچە دەپ ئاتالغان تۈرك تىلىنى ئىسلاھ قىلىش مەسىلىسىگە دائىر كۆپ ماقالىلەر يېزىپ، تىلنى تۈركچىلەشتۈرۈش تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. «قامۇسۇل - ئەئلام»نى پۈتتۈرۈپ ئۇزۇن ئۆتمەي، چارچاشنى بىلمەيدىغان بۇ ئىلىم خادىمى «قامۇسى تۈركى» نى يېزىشقا باشلىدى.

مېھران مەتبەئەخانىسىنىڭ ئېغىر شەرتلىرىگە چىدىمىغان ش. سامى «قامۇسى ئەرەبى» بىلەن كېيىنكى ئەسەرلىرىنى بابى ئالىي ⑰ دا ئىجارىگە ئالغان بىر مەتبەئەدە ئۆز ھېسابىغا باستۇرغانىدى.

1899 - يىلى ش. سامى «كۈتۈپخانەئى مۇنتەخەبات» (كۈتۈپخانىدىن تاللانمىلار) نامى ئاستىدا بىر نەشر سېرىيىسى قۇرۇپ، ئالدى بىلەن 1899 - يىلى 1900 - يىللاردا باقى ⑱ نىڭ شېئىرلار توپلىمىنى ۋە ئەلى بىننى ئەبۇتالىبنىڭ ⑲ «شېئىرلار تاللانمىسى» نى نەشر قىلدى.

1901 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا «قامۇسى تۈركى» نى تاماملىغان ئاپتور ھاياتىنىڭ قالغان يىللىرىنى تۈرك تىلى ۋە ئەدەبىياتى تەتقىقاتىغا ئاتايدۇ. 1902 - يىلى «قۇتادغۇ بىلىك» نىڭ، 1903 - يىلى ئورخۇن ئابىدىلىرىنىڭ ئىزاھلىق تەرجىمىلىرىنى، ھەم «تۇھفە تۈززەكىيە فى لۇغەتىت - تۈركىيە» نىڭ مەتىن ۋە تەرجىمىسىنى ئىشلەپ چىقىدۇ. 1904 - يىلى ئۇ «لەھجەئى تۈركىيەئى مەمالىكى مىسىر» نامى ئاستىدا «قىپچاق تۈركچىسىنىڭ ئومۇمىي لۇغىتى» نى ھازىرلىدى. ئەپسۇسكى ماددىي ئىمكانسىزلىقلار ۋە سالامەتلىكى تۈپەيلى بۇ كېيىنكى مۇھىم ئەسىرىنى باستۇرۇشقا پۇرسەت بولمىغانىدى.

ئۆمۈر بويى تىنماي - ھارماي قەلەمكەشلىك قىلغان بۇ مۇئەللىپ 1904 - يىلى 19 - ئىيۇن كۈنى - 54 - يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى، ئالىمنىڭ پۈتۈن تۈركىيىدە ئومۇمىي مۇسىبەت قايغۇسىغا سەۋەب بولغان ۋاپاتى مەتبۇئاتتا كەڭ تەسىر ئويغاتتى. مەسىلەن، «چوڭ بىر خەۋەر — شەمسىددىن سامى بەگنىڭ ۋاپاتى» ئىقدام گېزىتى؛ «چوڭ بىر يوقىتىش» ساباھ گېزىتى؛ «چوڭ يوقىتىش — مەرھۇم شەمسىددىن سامى» ئەھمەد ئېھسان «سەرۋە-

تى فۇنۇن»؛ چەت ئەللەردىكى «ژۈن (ياش) تۈرك» نەشرىياتلىرىدىمۇ مەرھۇمنىڭ پائالىيەتلىرىدىن، ئىلغار پىكىرلىك ئىكەنلىكلىرىدىن بەھس قىلغان ماقالىلەر ئېلان قىلىندى («ئىجتىھاد» جەنۋە. ئابدۇللا جەۋدەت). مىسىر مەتبۇئاتلىرىدىمۇ شەمسىددىن سامىنىڭ ۋاپاتى ھەققىدە ماقالىلەر ئېلان قىلىنغانىدى.

مەرھۇم شەمسىددىن سامىنىڭ قەبرى ئىستانبۇل ۋىلايىتى قازىكوي ناھىيىسى ئېرەنكويدە سەھرايى جەدىد جامەسى ئۇدۇلىدىكى قەبرىستانلىقتا مەرھۇمە رەپىقىسىنىڭ مازىرى يېنىغا دەپنە قىلىنغان بولۇپ، بۈگۈنگىچە بىر خاتىرە تاشتىن مەھرۇمدۇر.

مەرھۇم ش. سامى تۈرك ئەدەبىياتى ۋە تەپەككۇرى دۇنياسىدا ئەڭ كۆپ ئەسەر يازغان سىمالاردىن بىرىدۇر. ئۇ ئىلىمنىڭ تۈرلۈك ساھەلىرىدە ئەسەر يازغان بىر مۇھەررىر ۋە مۇئەللىپ. ئۇنىڭ گېزىتچىلىك بىلەن باشلانغان يېزىقچىلىق ھاياتى ئەدەبىي پائالىيەت، تەرجىمە، مەجمۇئەچىلىك، ئېنسىكلوپېدىيىچىلىكتىن تىل ۋە لۇغەتچىلىك پائالىيەتلىرىگە قاراپ راۋاجلانغان بىر جەرياندىن ئىبارەت بولۇپ، كېيىن گېزىتچىلىك، رومان، تىياتىر ۋە مەجمۇئەچىلىككە ئىككىنچىلەپ قايتمىغانىدى. گېزىتچىلىك بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى كېيىنكى ۋاقىتلاردا شۇغۇللىنىۋاتقان چوڭ ئىلمىي ئەمگەكلىرىدىن ۋاقىت چىقىرىپ، پىكىر ۋە تىل ساھەسىدىكى ماۋزۇلاردا يازغان ماقالىلىرى بىلەن داۋام قىلغانىدى.

ئەدەبىي ئەسەرلىرى

1. «تەئەششۇقى تەلئەت ۋە فىتنەت» (تەلئەت بىلەن پىتنەتنىڭ مۇھەببەتلىشىشى) ناملىق سەھنە ئەسىرى شۇ دەۋردىكى سەھنىلەردە كۆپ ئوينالغان، ياشلارنى ئۆزى خالىمىغانلار بىلەن ئۆيلەندۈرۈشتىن كېلىپ چىققان ئاقىۋەتلەر ئەكس ئەتتۈرۈلگەن بىر ئەسەر بولۇپ، بەزىلەر بۇ ئەسەرنى تۈركىيە ئەدەبىياتىدا غەرب ئۇسلۇبىدا يېزىلغان دەسلەپكى رومانتىك ئەسەر دەپ ھېسابلايدۇ. بۇ ئەسەر 1964 - يىلى ئەنقەرەدە يېڭى لاتىن ھەرپى بىلەن قايتا بېسىلدى.

2. «سۇھراب» ياكى «پەرزەند كۇش». بۇ تىراگېدىيىلىك ئەسەر. 1874 - ۋە 1876 - يىللاردا ئاپتور ئۈچ سەھنە ئەسىرى يازغانىدى. ش. سامى سەھنە ئەسەرلىرىدە ئىشقىي سەرگۈزەشتىلەر ئارقىلىق مىللىي، تارىخىي، ئەخلاقىي ئەنئەنىلەر ئاساسىدىكى تېمىلارنى يازغان بىر ئاپتوردۇر.

3. «ئەھدۇ ۋاپا» (بېسا) بۇ سەھنە ئەسىرىدە: ۋەتىنىگە قايتىۋاتقان، ئېرى ئۆلتۈرۈلۈپ، قىزى بۇلاپ كېتىلگەن ۋە ئۆزى قۇتۇلۇپ قالغان بىر ئايالنىڭ ھاياتى تەسۋىرلەنگەن. ئايال ئۇ بۇلاڭچىنىڭ كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئىنتىقام ئېلىشقا قەسەم قىلىدۇ. تەكشۈرۈش جەريانىدا ئۆزىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكى بىلىنىدۇ. ئانىنىڭ ئۆز قەسىمىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئوغلىنى ئۆلتۈرگەنلىكى ھېكايە قىلىنىدۇ. ئابدۇلھەق ھامىد[20] بۇ ئەسەرنى «مىللىي پىيەسىلەرنىڭ ئۈرنىكى» دەپ يازغانىدى.

4. «سەيدى يەھيا» بۇ ئەسەر تارىخىي ماۋزۇدا يېزىلغان بولۇپ، ئەندۇلۇس[21] تا-

رىخنىڭ پارچىلىرىنى يورۇتۇپ بېرىدىغان بىر سەھنە ئەسرىدۇر.
5. «گاۋە» ㉒ بۇ ئەسەر «شاھنامە» ئەپسانىلىرىدىن ئىلھاملىنىپ يېزىلغان سەھ-
نە ئەسىرى بولۇپ، زەھھاكنىڭ ㉓ زۇلمىغا قارشى چىققان تۆمۈرچى گاۋە ۋەقەسىنى
تەسۋىرلەيدۇ. ئەسەر سۇلتان ئابدۇلئەزىز تەختتىن چۈشكەندىن كېيىن سۇلتان مۇراد㉔
زاماندا نەشىر قىلىنغانىدى. ش. سامىنىڭ دراما ئەسەرلىرى سەھنە تەلەپلىرىگە مۇۋا-
پىقلىقى، ۋەقەلىرىنىڭ تەرتىپى، سەھنە تىلىغا ئۇيغۇنلىقى ۋە دەۋرىگە نىسبەتەن ھەيران
قالارلىق دەرىجىدە تەبىئىي بولۇشى، يارىتىلغان تىپلىرىنىڭ مۇبالىغىدىن يىراق بولۇش-
تەك خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن ئۆز دەۋرىدىكى باشقا سەھنە ئەسەرلىرىگە قارىغاندا تېخىمۇ
مۇۋەپپەقىيەت قازانغانىدى. ئاپتور ھايات ۋاقتىدىلا ئۇنىڭ سەھنە ئەسەرلىرىنى تەتقىق
ۋە تەھلىل قىلغان كىچىك بىر كىتابچىمۇ نەشىر قىلىنغانىدى.

تەرجىمىلىرى

ش. سامى ئىجادىي پائالىيىتىنى باشلىغان دەسلەپكى 12 يىللىق جەريانىدا تەر-
جىمە خىزمىتى مۇھىم سالماقنى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ ياۋروپا ئەدەبىياتىدىن قىلغان تەر-
جىمىلىرى، ئەدەبىي ئەسەرلىرىدىن كۆپ. ئاپتور 1885 - يىلغىچە فرانسۇزچىدىن تۈركچى-
گە چوڭ - كىچىك بولۇپ ئالتە ئەسەر تەرجىمە قىلدى. تەرجىمىدە تۈرك خەلقى قىزى-
قىپ ئوقۇيدىغان ئەسەرلەر تاللانغانىدى:
1. «سەفىللەر» فرانسۇز يازغۇچىسى ھيوگونىڭ ئەسىرى. بۇ ئەسەرنىڭ تەرجى-
مىسى باشتا مەنىئى قىلىنىپ، سېتىلمىغاچقا چالا قېلىپ، ۋاپاتىدىن كېيىن تولۇق تەر-
جىمىسى ھەسەن بەدرىدىندىن تەرىپىدىن تاماملاندى ۋە يېڭى لاتىن ھەرپى بىلەن
بېسىلدى (1934 - يىل).
2. «روبىنسون» ئىنگلىز يازغۇچىسى دانىئېل دېفونىڭ ئەسىرى. ش. سامىنىڭ
تەرجىمىسى ئەسلى كىتابتىن بولماستىن، باللار ئۈچۈن قىسقارتىپ تەرجىمە قىلىنغان
فرانسۇزچە تەرجىمىسىدىن تۈركچىگە تەرجىمە قىلىنغانىدى.
3. «شەيتاننىڭ يادىكارلىرى» ھەجمى جەھەتتىن چوڭ ئەسەر بولسىمۇ، ئەدەبىي
قىممىتى يوق بىر ماجىرا رومانىدۇر.
4. «گالاتې» بۇنىڭ تەرجىمىسى تۈركىيىدە كۆپ ئالقىشلانمىدى.
5. «ياشانغان ئۇنبېشى» بۇ تراگېدىيىلىك ئەسەر تۈركىيىدە كۆپ ئوينالغانىدى.
6. «خوردەچىن» بۇ تەرجىمە ئەسىرىدە تەرجىمان پارس شائىرلىرىنىڭ تەزكىرى-
لىرىدىن تاللانغان نەزمىلەرنى توپلىغانىدى (1885 - يىل).
7. «ئەلى ئىبنى ئەبى تالىب» ھەزرىتى ئەلىنىڭ دىۋانىدىن تاللانغان بىر قىسىم
شېئىرلار بولۇپ، ئىزاھلىق تەرجىمە بىلەن چىقىرىلغان ئىككى كىچىك توپلامدۇر.
8. «ئورخۇن ئابىدىلىرى» مەنىۋى ھاياتىدا تۈركلوگىيە تەتقىقاتى ئاساسىي ئورۇن-
ھا ئۆتكەن كېيىنكى يىللاردا ش. سامىنىڭ تەرجىمە پائالىيىتىدە يېڭى بىر يۈزلىنىش
كۆرۈندى. شۇڭا ئۇ «ئورخۇن ئابىدىلىرى» نى غەرب تۈركچىسىگە تەرجىمە قىلدى.

و. «قۇتادغۇ بىلىگ» تۈركىيىدە «قۇتادغۇ بىلىگ» تەتقىقاتى ۋە تەرجىمىسى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار ئىچىدە ش. سامىنى تىلغا ئالماي ئۆتۈش مۇمكىن ئەمەس.

تەرجىمە ساھەسىدە ش. سامى ئەسلىگە سادىق بولۇش پرىنسىپى بويىچە تەرجىمە قىلغاچقا، ئۆز دەۋرىدە سۇلايمان نەزىپ، ئابدۇلھەق ھامىت، خالىد زىيا ... لارغا ئوخشاش يازغۇچى - ئەدىبلەرنىڭ تەنقىدىگە ئۇچرىغان بولسا، ئەھمەد مىدھەت ئەپەندىگە ئوخشاش يىرىك قەلەمكەشلەرنىڭ قوللىشىغىمۇ ئىگە بولغانىدى.

تىلغا دائىر ئەسەرلىرى

ئوقۇ - ئوقۇتۇش، مائارىپ ئىشلىرىغا بەك ئەھمىيەت بېرىدىغان ش. سامى بىر تۈركۈم ئەمەلىي تىل دەرسلىكلىرىنى يازغانىدى:

1. كىچىك ئېلىپبە. ئەرەب ئېلىپبەسىنى قولاي ئۆگىنىش ئۈچۈن تۈزگەن ئېلىپبە بولۇپ، قايتا - قايتا بېسىلدى.

2. يېڭى ئۇسۇلدىكى تۈرك ئېلىپبەسى. كىچىك ئېلىپبەدىن كېيىن تېخىمۇ ئاسان ساۋات چىقىرىش ئۈچۈن تۈزگەنىدى.

3. يېڭى ئۇسۇلدىكى تۈركچە مورفولوگىيە. بۇرۇنقى گرامماتىكىلارغا ئوخشىمايدىغان يېڭى ئۇسۇلدا تەجرىبە قىلىپ يېزىلغان تىلغا ئائىت كىتاب.

4. تۈركچە ئوقۇش كىتابى.

5. يېڭى ئۇسۇلدىكى تۈركچە سىنتاكسىس. بۇ ئىككى ئەسىرى بېسىلمىغانىدى.

6. ئەرەبچە مورفولوگىيە (تەسرىفاتى ئەرەبىيە) ئەرەبچە ئۆگىنىش ئۈچۈن يېزىلغان.

7. ئەرەبچىنىڭ يېڭى ئۇسۇلدىكى قائىدىلىرى (ئۇسۇلى جەدىدى قەۋائىدى ئەرەبىيە) 1900 - يىلى يېزىلغان.

8. ئەمەلىي ئەرەبچە (تەتبىقاتى ئەرەبىيە) 1901 - يىلى يېزىلغان. ئاپتور بۇ ئەسەرنى كونا ئۇسۇلدا تىل ئۆگىنىش قىيىن بولغانلىقى ئۈچۈن، تىل ئۆگىنىشنى قولايلاشتۇرۇش يۈزىسىدىن يازغانىدى.

لۇغەت ۋە ئېنسىكلوپېدىيىگە دائىر ئەمگەكلىرى

ش. سامى ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ۋە مەدەنىيەت تارىخىدىكى ئەسلى ئورنىنى لۇغەتچىلىك ساھەسىدە ۋە تۈركىي تىل مەسىلىلىرى ھەققىدىكى قىممەتلىك ئىلمىي ئەمگەكلىرى بىلەن كۆرسەتتى. ش. سامى ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى 23 يىلىنى ئېنسىكلوپېدىيە ۋە لۇغەتچىلىك بىلەن ئۆتكۈزدى. ئۇنىڭ بۇ ئەمگەكلىرى بۇ يىرىك ئالىمنى كىچىك ئاسىيا ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادا لۇغەتچىلىكنىڭ ئالاھىدە ۋە كۆپ مېۋە بەرگەن بىر سىماسى دەرىجىسىگە كۆتۈردى. ئۆز دەۋرىدە ئالدىنقىلارنىڭ ھېچبىرى قىلىشقا جۈرئەت قىلالمىغان لۇغەتچىلىك ۋە ئېنسىكلوپېدىيىچىلىك ئىشىنى يالغۇز ئۆز ئۈستىگە ئالغان ش. سامى بۇ ساھەنى ئاخىرغىچە تاشلىمىغانىدى. ئاپتور دەسلەپ «فرانسۇزچە - تۈركچە لۇغەت» تىن ئىشىنى باشلاپ، ئاخىرىدا تۈركچىنىڭ ئەڭ مۆتىۋەر لۇغىتىنى مەيدانغا كەلتۈردى.

1. «قامۇسى فرانسەۋى» (فرانسۇزچە قامۇس). ش. سامىنىڭ لۇغەتچىلىك ساھەسىدىكى دەسلەپكى ئەمگىكى بولغان بۇ فرانسۇزچە - تۈركچە قامۇس شۇ دەۋردە مەيدانغا چىققان لۇغەتلەرنىڭ ھەممىسىدىن يۇقىرى تۇراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ لۇغەت نەشر قىلىنىش بىلەنلا ش. سامىغا تۈركىيىدە قىزغىن تەبرىك ۋە تەشەككۇرلار يېغىپ كەتتى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ۋەھبى ناملىق بىر كىشى «تەرجىمانى ھەقىقەت» گېزىتىنىڭ 1883 - يىللىق سانلىرىنىڭ بىرىدە سامى بەگ ئەفەندىگە تەشەككۇر بىلدۈرۈپ: «قامۇسى فرانسەۋى» يېرىم ئەسىردىن ئارتۇق ۋاقىت ئىچىدە كۆپ ئىزدەلگەن لۇغەت بولۇپ، دەۋرىمىزدىكى كىشىلەرنىڭ ۋە كەلگۈسىدىكى ئەۋلادلارنىڭ ئېھتىياجىغا جاۋاب بەرگەن بىر ئەسەردۇر. شۇنىڭدەك مىللىي ئاپتورلىرىمىزنىڭ تۈرلۈك لۇغەتلەرنى ئىشلەشلىرىگە يول ئېچىپ بەردى ھەم كېيىنكى بارلىق لۇغەتلەرگە مەنبە بولدى...» دەپ يازغانىدى. شۇ دەۋرنىڭ فرانسۇزچە ئۆگىنىۋاتقان بەزى تىل ھەۋەسكارلىرى: «بۇ لۇغەت بىزنى ئاتالمىلارنى تېپىش قىيىنچىلىقىدىن، ئىزاھى تۈركچە بولمىغان يات لۇغەت كىتابلىرىنىڭ ئاسارىتىدىن قۇتقۇزدى...» دەپ يېزىشتى (مەسىلەن، خالىد زىيا ئۇشاقلىگىل، ئەھمەد ئېھسان قاتارلىقلار). «قامۇسى فرانسەۋى» ئاپتور تېخى ھايات چېغىدىكى 18 يىل ئىچىدە ھەر قېتىمقى باسمىسى تۈزىتىلىپ تولۇقلانغان ھالدا ئۈچ قېتىم بېسىلدى. ئاپتورنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىنمۇ ھۈسەيىن جاھىد يالچىن[25] ۋە سۇلايمان نەزىپلەرنىڭ[26] مۇھەررىرلىكىدە يەنە ئىككى قېتىم بېسىلدى.

2. «تۈركچە - فرانسۇزچە قامۇس». لۇغەت ساھەسىدە دەسلەپكى لۇغىتىنىڭ قارشى ئېلىنغانلىقى ۋە ئېھتىياج تۈپەيلى ئىككى يىل ئۆتمەيلا (1883 - 1885) 1208 بەتلىك «تۈركچە - فرانسۇزچە قامۇس» نەشردىن چىقتى. شۇ دەۋردە ئوسمانلى تۈركىيىسىدە ھېچكىم مۇنداق ئېھتىياجغا جاۋاب بېرەلىگۈدەك بىر لۇغەت ئىشلىمىگەنىدى. ئاپتور بۇ لۇغىتىدە تۈركچىدە قوللىنىلمىغان ئەرەبچە، پارسچە سۆزلەرنى تولۇق ئېلىش بىلەن تۈركچە سۆزلەرگە ئالاھىدە ئورۇن بەرگەنىدى. تۈركچىدىن باشقا تىللارغا ئىشلەنگەن لۇغەتلەرنىڭ يېتەرسىزلىكى ئالدىدا، فرانسۇزچە قارشىلىقلىرىنى بەلگىلەش ۋە بېكىتىشتىن بۇرۇن، شۇ دەۋردىكى كىتابخانلار ئۈچۈن تۈركچە سۆزلەرنىڭ فرانسۇزچە قارشىلىقىنى تاپقىلى بولىدىغان سۆزگە باي بولۇشى جەھەتتىمۇ بۇ «تۈركچە - فرانسۇزچە قامۇس» ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن ئىگىلىدى. ئاشۇ دەۋر تۈركىيىسىدە ئەھمەد ۋەپىق پاشانىڭ[27] «لەھجەئى ئوسمانى» ناملىق لۇغىتىدىن باشقا تۈركچىگە خاس بىر لۇغەتنىڭ بولمىغانلىقى، ئاپتورنى بۇ لۇغەتنى تۈزۈشكە مەجبۇر قىلغانىدى. ھەقىقەتەن كېيىنكى ۋاقىتلاردا بۇ لۇغەت تۈركچە ئۈچۈن يات تىللاردا بولغان لۇغەتلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسى بولۇپ قالدى.

3. «قامۇسۇل - ئەئلام» ئومۇمەن تارىخ، جۇغراپىيە ۋە مەشھۇر ئادەملەر ئېنسىكلوپېدىيىسى بولۇپ، بۇ ئەسەر شەرق مۇسۇلمانلىرىغا ئائىت نۇرغۇن ساندىكى ماددىلىرى بىلەن بىر ئىسلام ئېنسىكلوپېدىيىسى خاراكتېرىنى ئالدى. XIX ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدىن باشلاپ تۈركىيىدە قامۇسقا بولغان ئېھتىياج كۈچەيگەچكە، ئەلى سۇئاۋى[28] ۋە باشقا ئاپتورلارنىڭ تەشەببۇسلىرى بىلەن 1870 - يىلى «قامۇسۇل - ئۇلۇم ۋەلمەئارىپ» (ئىلىم

لەر ۋە مائارىپ قامۇسى) ناملىق قامۇس تۈزۈلگەن بولسىمۇ بۇ تەشەببۇس يېرىم يولـدا
توختاپ قالغانىدى. كېيىن ئەھمـەد رىپئـەت [29] 1882 - 1883 - يىلـلـىرى «لۇغاتى
تارىخىيە ۋە جۇغراپىيە» (تارىخ ۋە جۇغراپىيە لۇغىتى) سىنى چىقىرىـشـقا كىرىـشـتى.
1876 - يىلىدىن باشلاپ ش. سامى بەگ «مۇھەررىر»، «ھەپتە» ناملىق ئۆزى باشقۇرۇ-
ۋاتقان مەجمۇئەلەردە بوئۇ ئىللەت[30] نىڭ «ئۇنىۋېـرسال تارىخ ۋە جۇغراپىيە لۇغىـتى»
ئاساسىدىكى «قامۇسۇل - ئەئلام»نىڭ ماددىلىرى يېزىلىپ، تەرجىمە قىلىندى ۋە نەشىر قىلىنىشقا
باشلىدى. خەلق ئىنتايىن قىزغىن قارشى ئېلىپ تەشەككۇرلار بايان قىلىشتى. «قامۇسۇل - ئەئـ-
لام» ئۇنىۋېرسال تارىخ ۋە جۇغراپىيە ھەم شەرق ۋە غەربكە دائىر خاس ئىسىملار لۇ-
غىتى بولۇپ، تارىخىي، دىـنىي، ئىلمىي ئاتالما ۋە ئىبارىلەردىـن ئىبارەت ئىدى. مەنبە-
لەر ئارىسىدا غەرب مەنبەلىرى بولغىنىدەك ئىسلام ۋە شەرق ساھەسى سىرتىدىـكى نۇر-
غۇن ماددىلارنى ئاپتـور قۇرمۇ قۇر تەرجىمە قىلدى ياكى بوئۇ ئىللەتنىڭ ئەسىرىـدىن
ئاللاپ ئالغانىدى. «قامۇسۇل - ئەئلام» بوئۇ ئىللەتنىڭ ئەسىرىگە قارىغاندا ھەجمى چوڭ
(6 توم، 4830 بەت) بولۇپ، ش. سامى كېڭەيتىپ يازدى ۋە نۇرغۇن ماددىلارنى قوشـ-
تى. مۇھىم بىر تەرىپى شۇكى، ئاپتور شەرق ۋە غەرب مەنبەلىرىدە بولغان ماددىلاردىن
زۆرۈر بولمىغانلىرىنى چىقىرىپ تاشلاپ ياكى قىسقارتىپ، كىتابخانلارنىڭ ئىلمىي ئېھتىيا-
جىنى نەزەردە تۇتقان ھالدا، مۇھىم ماددىلارنى قالدۇرماي، كېڭەيتىپ يازدى.

غەرب ئېنسىكلوپېدىستلىرى ئەھمىيەت بەرمەي قالغان شەرق ئىسلام دۇنياسى ۋە
ئوسمانلى مۇھىتىغا مۇناسىۋەتلىك ماددىلارغا ئالاھىدە دەرىجىدە ئورۇن بېرىشكە تىرىشقان
ئاپتور بۇنداق ماتېرىياللارنى بىۋاسىتە شەرق مەنبەلىرىدىن ئېلىپ، باشقا ساھەلەرگە دائىر
ماددىلارنى بوئۇ ئىللەت، گ. ۋاپېرېئائو، ۋ. دې سائىنت - مارتىن، ئا. دانتېس قا-
پۇتۇن تارلىق ئاپتورلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن پايدىلاندى. ئاپتور ئەرەبچە، پارسچە بىلگەچكە شەرقنىڭ
قەدىمكى ۋە تونۇلغان كىتابى «تەبەقات» تەرجىمىھال، ئېنسىكلوپېدىـيىلـىرى شائىـرلار
تەزكىرىلىرى ۋە جۇغراپىيە كىتابلىرى ھەمدە ئىستانبۇل كۈتۈپخانىلىرىدىكى مۇناسىۋەتلىك
ماتېرىياللاردىنمۇ پايدىلاندى. ئوسمانلى كىشىلىرىگە دائىر ماددىلاردا مەنـبەلەر يېتەرلـىك
بولمىغاچقا، بۇلارنىڭ تەرجىمىھالى، ھايات - پائالىيەتلىرى دېگەنىدەك مۇكەممـەل بولال-
ماي قالدى. شەرققە دائىر ماددىلار ئۈچۈن د. ھېربېلوت ۋە دې روسسىنىڭ ئېنسىكلوپې-
دىك ئەسەرلىرىدىن پايدىلانغانلىقى مەلۇمدۇر.

بىر تەرەپتىن يېزىلىپ، بىر تەرەپتىن، بېسىلىۋاتقان «قامۇسۇل - ئەئلام» دەسلـەپ
ئىككى توم پىلانلانغان بولسىمۇ، 1888 - يىلىدىن باشلاپ رەسمىي چىقىشقا باشلىـغاندا
ئەسەر 12 يىلدا ئالتە توم بولۇپ تاماملاندى. بۇ ئۆز دەۋرىنىڭ مەتبۇئاتچىلىقىـدا چوڭ
بىر ۋەقە بولغاچقا، ھەر ساھەنىڭ تەبرىك ۋە ئالقىشىغا سازاۋەر بولدى.

4. «قامۇسى ئەرەبى» (ئەرەبچە - تۈركچە قامۇس). ش. سامى بۇ ئەسىرىـنى زاما-
نىۋى ئۇسۇلدا تۈزۈلگەن چوڭ بىر لۇغەت قىلىش ئارزۇسىـدا بولـغاچـقا، ئاپتـور ئەرەب
تىلىغا دائىر شەرق ۋە غەربتە نەشىر قىلىنغان بارلىق لۇغەت كىتابلىرىدىن پايدىـلىـنىـپ
يازغانلىقىنى، فىرۇز ئابادىنىڭ ئەسىرىدىنمۇ چوڭ ھەجىمدە، ھەر بىرى 2 مىڭ بەتـلىك

بولۇپ، ئىككى توم بىلەن تۈگەيدىغانلىقىنى خەۋەر قىلىنغاندى. ئەپسۇسكى بۇ لۇغەت تۈرلۈك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن «ج» ھەرپىنىڭ ئاخىرىغىچە يېزىلىپ، 504 بېتى نەشىر قىلىندى. (1896 - 1897 - يىللار)

5. «قامۇسى تۈركى» (تۈركچە قامۇس). ش. سامىنىڭ قىممىتىنى، ئىلمىي ئابرويىنى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈرگەن ۋە ھازىرغىچە ساقلاپ كېلىۋاتقان ئەڭ مۇھىم ئەسىرى شۈبھىسىزكى، تۈرك تىلى ساھەسىدە ئەسىرلەرچە داۋام قىلىپ كەلگەن چوڭ يېتەرسىزلىكنى تولدۇرغان تۈركچە قامۇسدۇر. XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرىغىچە تۈركىيىدە مىللىي ئانا تىلنىڭ لۇغەتلىرىنى ئىشلەپ چىقىش زۆرۈرىيەتسىز، دەپ ھېسابلايدىغان بىرخىل خاتا قاراشنىڭ نەتىجىسىدە، ئەسئەت ئەپەندىنىڭ «لەھجەتۇل - لۇغەت» ناملىق ئەسىرى (1733 - يىل) بىلەن ئەھمەد ۋەپىق پاشانىڭ «لەھجەئى ئوسمانى» (1876 - يىل) سىدىن باشقا تۈركچە لۇغەتلەر ئىشلەنمىگەندى، چىقمىغاندى.

«قامۇسى تۈركى» غەرب تۈركچىسىدە تۈرك تىلىنىڭ تارىخى ۋە جۇغراپىيىۋى تارقىلىشى ئىچىدىكى ئومۇمىي ئورنى، مۇقەددىمىسى، مەزمۇنى، تەرتىپلىرىغىچە بولغان تۈرلۈك ساھەلىرىدە ئۈستۈن ئورۇننى ئىگىلىگەن يېڭى ئىدىيىسى بىلەن تۈرك لۇغەتچىلىكىدە يېڭى بىر باسقۇچنى تەشكىل قىلىدۇ. ئاپتور تۈركچىگە ئوسمانلىچە دەپ ئات قويۇشنى رەد قىلىپ، ئۇنىڭ بارلىق شۆبىلىرى بىلەن پۈتۈن بىر تۈركىي تىل ئىكەنلىكىنى، تۈركچىگە مەيلى شەرقى ياكى غەربىي يات تىللاردىن كىرگەن سۆز - ئىبارىلەر قانچە بولسا بولسۇن، ئۇنى تۈركچە دېيىشنىڭ توغرا بولىدىغانلىقىنى، تىلشۇناسلىقتا ئوسمانلىچە دەپ ئاتىلىدىغان بىر تىلنىڭ يوقلۇقىنى بىلدۈرگەندى.

چىقارغان مەجمۇئەلىرى

ياۋروپا سەۋىيىسىدىكى يېڭى بىلىملەرنى خەلققە تونۇشتۇرۇشتا مەجمۇئەنىڭ مۇھىم ۋاستە ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن ش. سامى لۇغەتچىلىك پائالىيەتلىرىگە كىرىشىشتىن بۇرۇن، ئىككى مەجمۇئە چىقىرىش تەشەببۇسى بىلەن بۇ پىكىرنى ئەمەلگە ئاشۇرماقچى بولغاندى. ئۇ 1876 - يىلى ئىشنى «مۇھەررىر» مەجمۇئەسىنى چىقىرىشتىن باشلىدى. 1880 - يىلى ئايالالار ئۈچۈن «ئائىلە» مەجمۇئەسىنى چىقاردى. لېكىن ئۈچ ساندىن كېيىن توختاپ قالدى. ش. سامى ئۆزىنىڭ پائالىيىتىنى 1881 - يىلى چىقارغان، دەۋرىنىڭ ئەڭ جىددى مەجمۇئەلىرىدىن بىرى بولغان «ھەپتە» ناملىق مەجمۇئەسىدە كۆرسىتىدۇ. پۈتۈن ماقالىلىرىنى ئۆزى يېزىپ، ھەپتىدە بىر چىقىدىغان بۇ مەجمۇئەدە، بىر ئېنسىكلوپېدىست سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىققان ئاپتور ژۇرنالنى پەننىي بەھسلەر، تىل - ئەدەبىيات مەسىلىلىرى، ئەخلاق ۋە سەنئەت قاتارلىق تۈرلۈك مۇرەككەپ مەسىلىلەر بىلەن تولدۇرۇۋەتكەندى. «ھەپتە» مەجمۇئەسى بەش ئاي داۋام قىلىپ، 1882 - يىلىغىچە 20 سانى چىقىپ توختاپ قالغان. نامى ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئېلىنىدىغان ۋە ئىلىم ھەۋەسكارى بولغان ش. سامى بۇ مەجمۇئە ئارقىلىق خەلققە ئىلىم - مەرىپەت تونۇشتۇردى، مەدەنىيەتنى ئىلگىرى سۈردى. دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان بىر نۇقتا باركى، ئاپتور تىل-

ئەدەبىيات مەسىلىلىرىگە باشقىلارنىڭ قارىشى بويىچە ئەمەس ئۆزىنىڭ مىللىي كۆز قارىشى بويىچە قاردى ۋە بۇ قارىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە چىڭ تۇردى.

شەمسىددىن سامىنىڭ ئىلىم ساھەسىدىكى شانلىق مۇۋەپپەقىيەتلىرى شىنجاڭغىمۇ خېلى بۇرۇنلا يېتىپ كەلگەن. ئۇنىڭ «قامۇسۇل ـ ئەئلام» دىن ئىبارەت بۇ يىرىك ئەسىرى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ئىلىم ئەھلىلىرى، جۈملىدىن ئۇيغۇر زىيالىيلىرىغا كۆپ يىللاردىن بېرى تونۇشلۇق. ھازىرمۇ نۇرغۇن پېشقەدەم مۇتەخەسسىسلىرىمىز «قامۇسۇل ـ ئەئلام» نى قەدىرلەپ ساقلاپ، ئۇنىڭ ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرىدىكى رولىدىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىپ كەلمەكتە. شۇڭا، كىتابخانىلىرىمىزغا، بولۇپمۇ ياش ئىلىم ھەۋەسكارلىرىغا «قامۇسۇل ـ ئەئلام» نىڭ ئاپتورى، ئىجتىھادلىق ئالىم شەمسىددىن سامىنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ ئۆتۈشنى لايىق تاپتۇق.

ئىزاھاتلار

① يانىيا، پرېمىدى، فراشېر ــ يۇرت نامى، ھازىرقى ئالبانىيىدە.

② سۇلتان مۇھەممەد پاتىھ II (1432 ــ 1481) ئوسمانلى ئىمپېراتورلۇقىنىڭ 7 ـ سۇلتانى، ئىستانبۇلنى پەتھى قىلغانلىقى ئۈچۈن «پاتىھ» ئۇنۋانىنى ئالغان.

③ سۇلتان بايەزىد II (1448 ــ 1512) ئوسمانلى ئىمپېراتورلۇقىنىڭ 8 ـ سۇلتانى.

④ مىراخور ــ ئەمىر ئاخور، ئوردا ئاتخانىسىنىڭ باشلىقى.

⑤ ئەبۇ زىيا تەۋپىق (1849 ــ 1913) يازغۇچى ھەم نەشرىياتچى.

⑥ ۋەتەن ياكى سىلىستىرە ھادىسىسى ــ نامىق كامال يازغان سەھنە ئەسىرى. سىلىستىرە ــ بىر قەلئەنىڭ نامى. بۇ ئەسەر سەھنىدە ئوينىلىپ، زور ھاياجان ۋە تەسىر ئويغاتقاچقا، خاپا بولغان ساراي دائىرىلىرى نامىق كامالنى سىپرۇستىكى ماگوسا زىندانىغا قامىدى. بۇ ۋەتەن ياكى سىلىستىرە ھادىسىسى دەپ ئاتالدى.

⑦ نامىق كامال (1840 ــ 1888) تۈرك يازغۇچىسى، شائىر.

⑧ترابلۇس غەرب ــ ھازىرقى لىبىيەنىڭ مەركىزى ترىپولى.

⑨ رودوس ــ ئارال. ئىگەي دېڭىزىدىكى 12 ئارالنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان يۇنان تاقىم ئاراللىرىنىڭ ئەڭ چوڭى، مەيدانى 1400 كۋادرات مېتىر.

⑩ سۇلتان ئابدۇلئەزىز (1830 ــ 1876) ئوسمانلى ئىمپېراتورلۇقىنىڭ 32 ـ سۇلتانى.

⑪ جازائىرى بەھرى سەفىد ــ (ئاق دېڭىز ئاراللىرى) ئوسمانلى دۆلىتىگە قاراشلىق ئىگەي دېڭىزىدىكى ئاراللاردىن قۇرۇلغان بىر ئۆلكە (رايون) ئىدى. XX ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا سىپرۇس، رودوس، ئىستانكوي، سىسام، ساقىز، مىدىللى، لىمنى، ئىمروز ۋە بوزچا ئادا ئاراللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى.

⑫ ئابىدىن پاشا (1843 ــ 1906) ئوسمانلى ئىمپېراتورلۇقىنىڭ ۋەزىرلىرىدىن بىرى. ئۇ ئالباندا ۋالىمۇ بولغان.

⑬ ئەھمەد مىدھەت ئەپەندى (1844 — 1912) گېزىتچى، يازغۇچى ۋە دراما توروگ.

⑭ بۇگرەش — ھازىرقى رۇمىنىيىنىڭ پايتەختى بۇخارىست.

⑮ سۇلتان ئابدۇلھەمىت II (1842 — 1891) ئوسمانلى ئىمپېراتورلۇقىنىڭ 33-سۇلتانى.

⑯ ئۇلاسىنپى سانسى — ئوسمانلى دۆلتىدە مۇلكى دەرىجە بولۇپ، ھەربىيدە بىرىگادىرغا تەڭ كېلەتتى. نامىلىرىنىڭ ئاخىرىغا ئەپەندى، بەگ قوشۇلاتتى، ئىسمىنى چاقىرغاندا «سائادەتلىك» دېگەن سۆز قوشۇلۇپ ئېيتىلاتتى.

⑰ بابى ئالىي — ئالىي قوۋۇق دېگەن بولۇپ، ئوسمانلى ئىمپېراتورلۇقىدا ئىستانبۇلدىكى باش مىنىستىرلىك، ئىچكى — تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكى، پارلامېنت (شورايى دۆلەت) ئورۇنلاشقان جاي بابى ئالىي دېيىلەتتى.

⑱ باقى (ئابدۇلباقى مەھمۇد 1526 — 1600) تۈركىيىنىڭ XVI ئەسىردىكى شائىرلىرىدىن بولۇپ، سۇلتانۇش-شۇئەرا (شائىرلار سۇلتانى) دەپ لەقەم قويۇلغانىدى.

⑲ ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب (598 — 661) مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ تاغىسى ئەبۇتالىبنىڭ ئوغلى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ كۈيئوغلى.

⑳ ئابدۇلھەق ھامىد (1852 — 1937) تۈرك شائىرى، يازغۇچىسى.

㉑ ئەندۇلۇس — ئىسپانىيىنىڭ جەنۇبىدىكى چوڭ بىر رايون. بۇ يەرگە رومانلىقلاردىن كېيىن ئەرەبلەر ئەسىرلەر بويى ھۆكمرانلىق قىلدى. شۇڭا بۇ رايوندا ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم ئىزلىرى بار.

㉒ گاۋە — ئىران شاھنامىسىدىكى ئەپسانىۋى شەخس — تۆمۈرچى بولۇپ، زالىم زەھهاكنى ئۆلتۈرگەن.

㉓ زەھهاك — ئىران شاھنامىسىدىكى ئەپسانىۋى شەخس بولۇپ، مۇستەبىد، قانخور ئىدى.

㉔ سۇلتان مۇراد V (1840 — 1904) ئوسمانلى ئىمپېراتورلۇقىنىڭ 35-سۇلتانى.

㉕ ھۈسەيىن جاھىد يالچىن (1874 — 1957) تۈرك شائىرى، يازغۇچى، ھەكىم.

㉖ سۇلايمان نەزىپ (1870 — 1927) تۈرك شائىرى ۋە يازغۇچىسى.

㉗ ئەھمەد ۋەپىق پاشا (1823؟ — 1891) تۈرك دۆلەت ئەربابى، ئەدىب.

㉘ ئەلى سۇئاۋى (1839 — 1878) يازغۇچى، گېزىتچى.

㉙ ئەھمەد رىيئەت — XIX ئەسىردىكى تۈرك ئەدىب ۋە مۇھەررىرلىرىدىن بىرى.

㉚ بوئو ئىللەت — فرانسۇز ئېنسىكلوپېدىستلىرىدىن بىرى.

سەنەۋبەر

(خەلق داستانى)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئەيساجان مۇسا

مۇھەررىردىن: «سەنەۋبەر» داستانى «بۇلاق» نىڭ 1981-يىللىق 1-ساندا ئېلان قىلىنغانىدى. بۇ قېتىم بۇ داستاننىڭ يەنە بىر قول يازمىغا ئاساسەن نەشرگە تەييارلانغان نۇسخىسىنى تاپشۇرۇپ ئالدۇق. سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق كېيىنكى نۇسخىنىڭ ئىلگىرى ئېلان قىلىنىپ كەتكەن نۇسخىغا قارىغاندا خېلى دەرىجىدە تولۇق ۋە مۇكەممەل ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى. داستاننىڭ ۋەقەلىكى ۋە شېئىرلىرىدىمۇ بۇ ئىككى نۇسخا ئوتتۇرىسىدا پەرق خېلىلا زور. شۇڭا«سەنەۋبەر» داستانىنىڭ بۇ قول يازما نۇسخىسىنى ئېلان قىلىشنى مۇۋاپىق تاپتۇق.

*

ئەمما راۋىيانى ئەخبارۇ ناقىلانى ئاسار ۋە بوستانى داستان ئاندىن نەقىل قىلۇرلاركىم، چىنى ماچىن شەھرىندە خۇرشىد شاھ ئاتلىق بىر پادىشاھ بار ئېردى ۋە ئانىڭ بىر ئوغلى بار ئېردى. ئاتى سەنەۋبەر ئېردى. ئۆزى بائەقىل، ساھىب جەمال ئېردى. يەتتە ياشدىن تا ئون ياشغىچە ئىلىم ئۆرگەندى. خۇرشىدشاھ ئوغلىغە بىر كۈن ئايدىكى:

— ئەي پەرزەندى دىلبەند، يەتتە ياشىڭدىن بۇ ۋەقتكىچە ئىلىم ئۆرگەندىڭ. ئەمدى سىپاھىلىقدىن باخەبەر بولساڭ ياخشى ئېردى.

شاھزادە سەنەۋبەر ئاتاسىنى سۆزىنى قەبۇل قىلىپ، خىزمەتتە بەل باغلاپ، نەچچە كۈنلەر سىپاھىلىقنى خۇپ بىلدى. ئاندىن سوڭ خۇرشىدشاھ ئوغلىغە قاراپ ئايدىكى:

— ئەي ئوغلۇم، لايىق سازاۋەر بۇ ئېرۇركىم ئۆزۈڭگە نەۋكەرى ئەلدار قىلساڭ، سالاھ سىپاگەرلىكنى ھەر قايسىسىگە بېرىپ ۋە ئۇلارنى ئۆزۈڭدىن ۋەزىپەخور قىلساڭ. ئانىڭ ئۈچۈنكىم، سەن پادىشاھ ئېرۇرسەن، لايىق شول ئېرۇر، — دەپ خۇرشىد شاھ قىرىق مەھرەم ناز پەرۋەردۇ دىلپەزىرگە ئات سەرۇپا ۋە سەلاھلار بېرىپ ئوغلىغا جۈرە قىلدى. نەچچە مۇددەت — نەچچە ئەييامىلار ئەيش - ئىشرەتتە شاد - خۇررەم بولۇپ يۈرۈر ئېردى. ناگاھ، شاھزادە سەنەۋبەر ئۆز ئۇلپەتلىرى بىلەن سەير سەھرا قىلۇر بولدىلار، ئەمما، پادىشاھنىڭ بىر مەنزىلگاھى بار ئېردى، باغى مەيدان دېگەن. شاھزادە جۈرەلەرى بىلەن ئوشۇل جايغە بارىپ، ئەيش - ئىشرەت قىلۇر ئېردى، شۇ يۇسۇندا نەچچە مۇددەت ئۆمر ئۆتكەردىلەر. شاھزادە ئالتۇن تەخت ئۈستىگە چىقىپ ئىستىراھەت قىلدى، ناگاھ، شاھزادەنى خابى غەپلەت ئېلىپتى. بەيەكبار تۈش كۆردىكىم، بىر پەرىزاد

گۇللارنىڭ ئاراسىندا سەير قىلىپ يۈرۈر، شاھزادە ئۇشۇل پەرىزادنى كۆرگەچ ئەقلىدىن بىگانە بولدى ۋە بىھۇش بولۇپ يىقىلدى، بىر زاماندىن سوڭ ھۇشىغە كەلدى. ئېرسە بىر پەرىزاد تىزىنىڭ ئۈستىگە باشىنى ئالىپ، مۇشكى ئەنبەر زۇلفلارىن دىماغىغە تۇتار ئېردى.

ئەلقىسسە، شاھزادە ھۇشىغە كەلگەنىدىن سوڭ، خۇشۋەقت بولۇپ، قوللارىن بوينىغە سالىپ، مۇھەببەت تامام ۋە مېھرىبانلىق بىرلە سورىدىكىم:

— قايسى باغىنىڭ گۇلسەن ۋە قايسى چەمەنىنىڭ بۇلبۇلىسەن ۋە قايسى ئاشيانىدىن بولۇرسەن؟ پەرۋاز قىلىپ كېلەرسەن ۋە قايسى گۇلزارغا قونارسەن؟

ئۇشۇل پەرىزاد شەكەرفىشان فەسىھ تىل بىلەن جاۋاب بەرگەنى:

— شەمسۇقەمەر يۈزلۈكۈم زۇلفى ئەنبەرىدىم،
كۆزلەرى مەستانىم قايدىن بولۇرسەن؟
...لاچىندەك ئۇچۇشلۇق پەرىدىم،
تازا نەۋجەۋانىم قايدىن بولۇرسەن؟

—مېنى سورىساڭ پەرىزادنىڭ شاھىمەن،
ئەسلى شەھرى شەبىستاندىن بولۇرمەن.
فەھم ئەيلەسەڭ ھۇسن ئەھلىنى ماھىمەن،
خەزانى يوق گۇلىستاندىن بولۇرمەن.

—باشىڭگە كېيىپسەن مۇرەسسەئ تاجى،
كۆرگەن ئادەم بولۇر يۈزۈڭ مۇھتاجى.
چەشمەڭ چىراغى، باشىمنىڭ تاجى،
غەمزەسى پەيكانىم قايدىن بولۇرسەن؟

—ئاشىقلارنىڭ مەسكەنى مەلامەت تاشى،
سەلدەيىن ئاققۇزمە كۆزۈڭدىن ياشى.
مەسكەنىم خەلقدۇر، چەشمەلەر باشى،
مېنى سورساڭ پەرى مەكانىدىن بولۇرمەن.

—خىنايى قوللارىڭ بويياپسەن قانە،
زەرەفشان زۇلفىڭگە ئۆرۈپسەن شانە.
يۇسۇفدەيىن سالدىڭ مېنى زىندانە،
زىلەيخا نىشانىم قايدىن بولۇرسەن؟

—يەئقۇبدەيىن كەلدىم سېنى سوراغلاپ،
ھەسرەتىڭدە لېك سىينەمنى داغلاپ،
كەلمىشەم بۇ ئىشقىڭ مەتائىن باغلاپ،
بىر تۇتى شەكەر كانىدىن بولۇرمەن.

—خەنجەر چېكىپ باغرىم قانە تولدۇرماڭ،
قىزىل يۈزۈم زەئفىرانىدەك سولدۇرماڭ،
غەمزە بىلە نازلى دىلبەر ئۆلتۈرمەڭ،
كەرەملى سۇلتانىم قايدىن بولۇرسەن؟

—ئۇززارىنىڭ ھەمدەمى دەريادە ماھى،
ئالەمنى ياندۇردى ۋامىقنى ئاھى،
ئەسلىمنى سورساڭ، پەرىلەر شاھى،
ياقۇتلى، گەۋھەرلى كانىدىن بولۇرمەن.

—كۆزلەرىڭ نەرگەسدۇر، قامىتىڭ تۇبى،
نازلى دىلبەر سەن جەھان مەھبۇبى،
نەچچە يىللىق يولدۇر مەنزىلىڭ خۇبى،
سۆزلە نەۋجەۋانىم قايدىن بولۇرسەن؟

— ئەسلىمىز پەرىدۇر، يوقتۇر نىشانىم،
ئەگەر ئاشكار ئەتسەم سىررى نىھانىم،
ئۈچيۈز يىللىق يولدۇر مېنىڭ مەكانىم،
بىلسەڭ شەھرى شەبىستاندىن بولۇرمەن.

— شاھى خۇرشىد ئوغلى ئاتىم سىنەۋبەر،
ھەسرەتىڭدە بەسكى كۆڭلۈم مۇكەددەر،

مەلائىنىڭ سۇرەتلى، گۇل يۈزلى دىلبەر،
راستىن دېگىل قايسى كاندىن بولۇرسەن؟

— شاھى فەررۇخ قىزى ئاتىمىز گۇلدۇر،
غەممىدىن پەرىلەر شەيدا بولبۇلدۇر،
تا ئۈلگۈنچە قىلغان ئىقرارىم شولدۇر،
فەھم ئەيلەسەڭ ئول مەكاندىن بولۇرمەن.

ئەلقىسسە، ئاندىن سوڭ پەرى بىر گۇل شاھزادەنىڭ قولىغە بەردى، ئىسلەگىل دەپ. سەنەۋبەر ئول گۇلنى ئىسلەدى، بىھۇش بولدى. زەماندىن سوڭ ھۇشىغە كەلدى. كۆردىكىم، تۈشى ئىكەن. شاھزادە فەرياد قىلدى ۋە دىلدارىنى ياد قىلىپ بىر سۆز ئايتقانى:

غەمزەسى جان ئالىپ كەتكەن پەرىزاد،
گۇلگۈن كىيىپ يانە - يانە كەل ئەمدى.
شەمسۇقەمەر يۈزلىم، قامەتى شەمشاد،
خەنجەر چېكىپ بۇ قۇربانە كەل ئەمدى.

بىلقىسنىڭ ھىجرىندە كۆيدى سۇلەيمان،
يەئقۇب ئوغلى ئۈچۈن دىيدەسى گىريان.
بىچارە ئاشىقمەن دىيدەسى گىريان،
رەھم ئەيلەيۈپ ناتەۋانە كەل ئەمدى.

شىرىن ئۈچۈن كۆپ جەفا چەكتى فەرھاد،
بۇ دۇنيادىن كەچتى ئول شاد - ناشاد.
مەستانە كۆزلۈكۈم قامەتى شەمشاد،
قۇلاق سالىپ بۇ ئەفغانە كەل ئەمدى.

مەجنۇن ئاشىق بولۇپ كېزەردى ھەريان،
لەيلىنى ئىشقىدىن يىغلادى چەندان،
رەھم ئەيلە ھالىمە ئەي شاھى خۇبان،
ئەرەق ئەيلەپ دانە - دانە كەل ئەمدى.

سەيفۇلمۇلۇك يۈردى نەچچە يىل يىغلاپ،
بەدىئىن ئىشقىدە باغرىنى داغلاپ.
مۇرەسسەئ بېلگە شەددەلەر باغلاپ،
ئەرەق ئەيلەپ دانە - دانە كەل ئەمدى.

مەھمۇدنى كۆيدۈردى مەھۋەش غۇلامى،
ھەمدەمنىڭ ئەفكارى مەۋلەۋى جامى،
كۆزۈمنىڭ رەۋشەنى كۆڭلۈم ئارامى،
سەيلانە - سەيلانە يانە كەل ئەمدى.

مۇشكى تاتار بويلى قەددى نىھالىم،
غەمزەسى جان ئالغان كۆزلەرى زالىم.
سەنەۋبەر ھەمدەمى ۋەفالىق يارىم،
رەھم ئەيلەپ بۇ گىريانە كەل ئەمدى.

ئەلقىسسە، ئاندىن سوڭ شاھزادە مەست بىئىختىيار بولۇپ، ھۇجرەگە كىرىپ سىينەسىنى يەرگە قويۇپ ياتتى. ئاندىن سوڭ جۆرەلەرى خەبەردار بولۇپ كېلىپ سورىدىلار. ھەرگىز جەۋاب بەرمەدى.
ئەلقىسسە، ئۇلارنىڭ ئاراسىندا ۋەزىرنىڭ زىبۋەر نامىلىق ئوغلى بار ئېردى، كېلىپ شاھزادەدىن جەۋاب سورغانى، ئاندىن سوڭ بۇ بېيىتنى ئوقۇغانى:

سۇلەيمان دەۋلەتىم ئىسكەندەر تىلىم،
سۆزلە ھالى پەرىشانىڭ، نە بولدى؟
سەلاتىن باقشىلىق كاكۇلى زەرىم،
رەۋشەن قىلغىل بۇ ھىجرانىڭ، نە بولدى؟

ئەلفدەك قامەتىڭ يايدەك پۈكۈلمىش،
جەمالىڭ سەفھەسى كۈندەك تۇتۇلمىش.
ئاھۇ نالەڭ يەردىن ئەرشە چېكىلمىش،
راستىن دېگىل بۇ ئەفغانىڭ، نە بولدى؟

يۈسۈف كەنئانىنىڭ ئاتاسى يەئقۇب،
يىغلامادى سەنچە ئەي تازە مەھبۇب.

فىراقىڭدىن يىغلاپ خۇب ئىلە ناخۇب،
سۆزلە، كۆزدىن ئاققان قانىڭ، نە بولدى؟

كۆزلەرىڭنى قانلىق ياشقە تولدۇرمە،
گۈل يۈزۈڭنى كەھرىبادەك سولدۇرمە.
دوست يىغلاتىپ، دۈشمەنىڭنى كۈلدۈرمە،
تۈگەنمەس ھەسرەتلىك جانىڭ، نە بولدى؟

گۈلشەنىڭ تولۇپتۇر خەزان بادىغە،
بىر سۆزۈم بار ئاڭلا كۆڭۈل شادىغە.
قۇلاق سالغىل زىيۋەر قۇلۇڭ دادىغە،
سۆزلە چاكى گىرىبانىڭ نە بولدى؟

ئەلقىسسە، ئاندىن سوڭ شاھزادە ھېچ جەۋاب بەرمەدى. جۆرەلەرى گىرىبانىنى چاك قىلىپ، پادىشاھنىڭ خىزمەتىغە باردىلار. بايانى ۋاقىئەنى پادىشاھگە بىر-بىر ئايدىلار. ئېرسە، شاھ غەمكىن بولدى.

ئەلقىسسە، پادىشاھ جەمىئي مۇنەججىملەرنى، قۇرئەندازلارنى يىغىپ كەلتۈردى. مۇنەججىملەر ئايدىلار: پەرى ئەسەر قىلىپ-دۇر، خانىنى ئوقۇتسە سېھەت بولۇر، دېدى ۋە يەنە ئول پەرىنىڭ مەكانى ئۈچيۈز يىللىق يولدۇر، دېدى.

ئەلقىسسە، ھەرچەند ئەزايىملار ئوقۇدىلار، سۈد قىلمادى. ئاخىر پادىشاھ مۇنادى قىلدۇردى: «ھەر كىم سۆزلەتسە بىر ھۇجرە زەر بېرۇرمەن»، دېدى. شۇل زەمان بىر كېنىزەك كەلدىكىم:

— ئەي شاھزادە، ھەرنە كۆڭلۈڭدە بولسا ئايت، مەن مەقسۇدكە يەتكۇرەيىن، — دېدى. ئېرسە، شاھزادە ئاتاسى قاشىغە كىرىپ، ھەرنە كۆرگەنىن بىر-بىر بايان قىلىپ سۆزلەگەنى:

بىر سۆز ئايتاي ئاغالار، بەگلەر،
تۈشۈمدە كۆرۈندى بىر چەمەنزارلىق.
ئەلفدەك قامەتى، گۈل يۈزلۈك دىلبەر،
ئانىڭ ئىشقى بىلە بولدۇم ئەسەرلىك.

دىلبەر بىزگە ئەيلەدىكى ئىشارەت،
بۇزۇلغان كۆڭلۈمنى قىلىپ ئىمارەت.
كۆزلەرى جان ئالۇر غەمزەسى ئاپەت،
زۇلفى زەرەپشانلىق، مۇشكى ئەنبەرلىك.

بىر پەرى كۆرۈندى شىرىن شەمايىل،
كۆرگەن زەمان ئەتتى ئەقلىمنى زايىل.
مۇندا ھەسرەتدە تۇرماغىم مۇشكىل،
مۇرەسسەئ كەمەرلىك، زۇلفى گەۋھەرلىك.

غەمزەسى بىرلە گاھى قايرىلىپ باقار،
ھەر باققاندا شىرىن جانىمنى ئۆرتەر.
روھىم پەرۋاز ئېتىپ تېنىمدىن چىقار،
بىر مۇرچە مىيانلىق مۇشكى چىن پەرلىك.

بىر گۈل بېرىپ قىلدى دىلبەر مەستانە،
ئول مىنا گۆھەرلىك دۇررى يېگانە.
ئۈچيۈز ئەھىد ئېتىپ، بەردى نىشانە،
بىر غۇنچە دەھانلى شەھدۇ شەكەرلىك.

كالامە يۈزلەندى نىقابىن ئاچىپ،
تۇتىدەك سۆزىدىن شەكەرلەر ساچىپ.
سەنەۋبەر دەر كېلىپ سىينەسىن ئاچىپ،
ھۇمايۇن باقىشلىق، كاكۇلى زەرلىك.

ئەلقىسسە، ئۇمەرا، فۇزەلالارغە:
— بۇ ئىشنىڭ مەسلەھەتى نەچۈك بولۇر، — دېدى. ئېرسە، ھەممە:
— ئەي شەھرىيارى ئالەم، پەرىنىڭ مەكانى ئۈچيۈز يىللىق يول بولسا، ئىلاجى

يوقتۇر، — دېدىلەر، — ئەمما دۇنيانىڭ چاھار تەرەپىغە كىشى ئەۋەرىڭ، ھەر يەردە سا- ھىبجەمال بولسا ئالىپ بېرىڭ، — دېدى. ئاندىن سوڭ پادشاھ ئوغلىغە ئايدى:

— ئەي يېگانە پەرزەند، كىشى تۇ- شىدە كۆرگەننى ئويغىدا تاپسا بولماس، ھەر يەردە ساھىبجەمال قىز بولسا ئالىپ بېرەي، — دېدى.

ئېرسە شەھزادە زار - زار چۈن ئەب- رى نەۋبەھار يىغلاپ، ئاتاسىدىن رۇخسەت بەر، دەپ بىر سۆز ئايتقانى:

بىر رۇخسەت ئېتكىنىز ئادالەت شاھى،
قايتادىن شاد بولسۇن يۈز پارە كۆڭلۈم.
جان دىلدىن سۆيۈنسۇن قادىر ئىلاھىم،
سۆزۈڭدىن تۈشمەسۇن ئازادە كۆڭلۈم.

لاچىندەك سىلكىنىپ قاقتى قانات - پەر،
جانىمنىڭ ئافەتى غەمزەسى كافەر.
كۆزلەرىمدىن بىر زەمان كەتمەس ئۇ دىلبەر،
تەلپۈنۈپ جۇش ئۇرار ئول يارغە كۆڭلۈم.

مەنسۇردەكىن تۇرغان دارغە ئاسلماي،
ئىبراھىم خەلىلدەك نارغە ئاتىلماي.
يۇسۇفدەك بۇ بازارغە ساتىلماي،
ھېچ قەرار ئەيلەمەس بول پارە كۆڭلۈم.

ھەر كىمسەگە تۈشسە ئىشقىنىڭ ھەۋاسى،
بولغۇسى سۇلتانلار ئانىڭ گەداسى.
بۇ ئىشقىنىڭ يەنە مىڭ بىر بەلاسى،
ياندۇرۇر ئەسل زەمان يۈز پارە كۆڭلۈم.

ئاشىقلار قۇۋانماس دۇنيا مالىغە،
كىمسە يىغلار غەرىبلەرنىڭ ھالىغە.
ئاق يۈزىگە قوشە - قوشە خالىغە،
ئاچىلۇر غۇنچەدەك يۈز پارە كۆڭلۈم.

ئەلقىسسە، ئاندىن سوڭ پادشاھ زار- زار يىغلاپ رۇخسەت بېرىپ بىر سۆز ئايتقانى:

ئەيلەيىن جانىم بالام ئەۋۋەلدە نې كۆردۈم سېنى،
جانىم ئىچرە جا ئىدىڭ سىينەمدە جا قىلدىم سېنى.
ناز پەرۋەر ئەيلەبان ... رەسا قىلدىم سېنى،
بارغىل، ئەي جانىم بالام، ئاللاغا تاپشۇردۇم سېنى.

گۈلشەنى ئۇمرۇمدە گۈل بەرگى بەھارىم سەن ئىدىڭ،
دۇررى ناياېىم، شەكەر خەندىم نىگارىم سەن ئىدىڭ.
ئەقلى - ھۇشۇم، راھەتىم، جانىم - مەدارىم سەن ئىدىڭ،
بارغىن، ئەي جانىم بالام، ئاللاغا تاپشۇردۇم سېنى.

مەن نەچۇك تاقەت قىلاي، ھەجرىڭدە جانىم، ئەي ئوغۇل،
يىغلاپ ئايتقان بۇ مۇناجاتىمنى ھەق ئەتكەي قەبۇل.
دائىما بولسۇن ئىلاھا كىم مەدەدكارىڭ رەسۇل،
بارغىل، ئەي جانىم بالام، ئاللاغا تاپشۇردۇم سېنى.

سەن كېتەرسەن باش ئالىبان، مەن يەنە مەستۇ خەراب،
ھەسرەتىڭدە يۈرەكىم قاندۇر [يەنە] باغرىم كەباب.
فۇرقەتىڭدە ئەمدى نەيلەيىنكى يوقتۇر مەندە تاب،
بارغىن، ئەي جانىم بالام، ئاللاغا تاپشۇردۇم سېنى.

مەنكى خۇرشىدىم ئەجەب يوق، ئاھۇ ئەفغان ئەيلەسەم،
ھەر زەمان يادىڭدە مىڭ چاكى گىرىبان ئەيلەسەم.
پەندىم ئالمادىڭ ئەگەر يۈز باغرىمى قان ئەيلەسەم،
بارغىن، ئەي جانىم بالام، ئاللاغا تاپشۇردۇم سېنى.

ئەلقىسسە، بۇ سۆزدىن سوڭ، شاھزادە كېتەر بولدى. جۆرەلەرى:

— ئەي شەھرىيار، سەندىن ئايرىلماسمىز، — دېدى. ئېرسە، شاھزادە جۆرەلەرىگە:

— سىزلەرگە يۇرت قۇتلۇق بولسۇن، ماڭا يول! ئەمدى سىزلەر مۇندا خۇش قالىڭىزلار، — دەپ بىر سۆز ئايتقانى:

قاشىمىزدە ئايە مەگزەپ،
دەۋران جانلار خۇش قال ئەمدى.
كېسىپ - كېسىپ باغرىم تۇزلاپ،
كەلگەن جانلار خۇش قال ئەمدى.

مەجلىسىندە قۇلى سازلىق،
نالەسى بۇلبۇل ئاۋازلىق.
بەدۇ ئاتلىق تەبلىبازلىق،
نەۋ جەۋانلار خۇش قال ئەمدى.

بىزلەر بىلەن ھەمدەم بولغان،
دىيدەلەرى پۇرنەم بولغان.
سىررىمىزغە مەھرەم بولغان،
نۇكتەدانلار خۇش قال ئەمدى.

ئاتامىز مۈلكىنىڭ ماھى،
بەگلەر كىشۋەرلەرنىڭ شاھى.
بارچە مىسكىنلەر پەناھى،
بەگۇ خانلار خۇش قال ئەمدى.

ياۋ كۈنى رۇستەم سىفەتلىك،
باش چاقماق، تىلى پاكلىق.
نەيزە زەررىن..........
خۇش فىشانلار خۇش قال ئەمدى.

ھەققەت شەرابىن ئىچكەن،
مەجلىسىندە دۇرلار ساچقان.
مەئرىفەت بازارىن ئاچقان،
خۇب ئىشانلار خۇش قال ئەمدى.

ھەق كالامىن چىن بىلگەنلەر،
قارا باغرى قان قىلغانلەر.
قارى قۇرئان ھەم بولغانلار،
دۇر فىشانلار خۇش قال ئەمدى.

تۈشۈپدۇر ئىشقىنىڭ ھەۋاسى،
تىلىمدىن كەتمەس سەناسى.
شەھرى چىن كەد خۇداسى،
ئەھلى ئىشان خۇش قال ئەمدى.

سەنەۋبەر دەر ۋەفادارىم،
ئىشىتىڭ ئاھ ئىلە زارىم.

بارچە كەلگەن دوست ـ يارىم،
مېھرىبانلار خۇش قال ئەمدى.

ئەلقىسسە، بۇ سۆزدىن سوڭ بەشىـۋز يىگىت شاھـزادە بىرلە كېمىگە كىردىلەر. ئۇممان دەرياسىغە كىرىپ رەۋان بولدىلار. نەچچە كۈنلەر يول يۈرۈپ، ناگاھ بىر گىردابى خۇنخارغا تۈشتىلەر.

ئەلقىسسە، ئالتە ئاي ئول گىرداب ئىچرە يۈردىلەر. بىسيار ھەلاكەتتىن قۇتۇلدى. سەھەرلەردەن بىر سەھەردە خۇدايى تەئالانى ياد قىلىپ، زار ـ زار يىغلاپ، مۇناجات قىلۇر ئېردى. جۆرەلەرى «ئامىن» دەر ئېردىلەر. سەنەۋبەر خۇداغە نالە قىلىپ، دەرياغە بىر سۆز ئېيتقانى:

تۈشۈپدۇر باشىمە ئىشقىنىڭ سەۋداسى،
بىر مۇرۇۋۋەت قىلغىل مىسكىن گەداغە.
قايناپ جۇش ئۇرغان ئۇممان دەرياسى،
قويما مېنى مۇنچە جەبرۇ جەفاغە.

ئەۋۋەل ئادەم سەفىيۇللا ھەققى ئۈچۈن،
دەۋۋۇم نۇھ نەبىيۇللاھ ھەققى ئۈچۈن.
يەنە مۇسا كەلىمۇللا ھەققى ئۈچۈن،
گىرىفتار ئەيلەمە جەۋرۇ جافاغە.

ئەرزىمنى ئىشىتكىل، قادىر ئاللاھىم،
بۇ تەقى جەھاندە سەن ـ سەن پەناھىم.
فەلەك تىترەشۇر ئىشىتىپ ئاھىم،
بىر مۇرۇۋۋەت ئەيلە مىسكىن گەداغە.

ئاغۇ قوشتى فەلەك ئىچكەن ئاشىمغە،
بىر پەرىزاد كىردى مېنىڭ تۈشىمغە.
ئىلياس پەيغەمبەرنى يەتكۈر قاشىمغە،
بىر مۇرۇۋۋەت ئەيلە مىسكىن گەداغە.

كۆڭلۈمغە تۈشۈپدۇر ئىشقىنىڭ ھەۋاسى،
مەئىشۇقىنىڭ ۋەسلىدۇر يار مۇددەئاسى.
بىر مۇرۇۋۋەت ئەيلەگىل ئۇممان دەرياسى،
قويمە مېنى مۇنچە جەبرۇ جەفاغە.

كۆڭلۈمنى ئالدى بىر زۇلفى ئەنبەر،
ماڭا كېرەكمەسدۇر تاج ئىلە گەۋھەر.
بېچارە ئاشىقمەن ئاتىم سەنەۋبەر،
بىر مۇرۇۋۋەت ئەيلەگىل مىسكىن گەداغە.

ئەلقىسسە، بۇ سۆزدىن سوڭ، ناگاھ، بىر بادى مۇخالىق ئۇردى، كېمەلەرنى بىر-بىرىگە ئۇرۇپ، پارە ـ پارە قىلدى. تەمام يىگىتلەرنى دەرياغە غەرق قىلدى. سەنەۋبەر ۋە يەنە ۋەزىر بەچچە زىيۋەرنام ھەرقايسىسى بىر تەختە پارە ئۈستىدە قالىپ ئىدىلەر. سەنەۋبەر بۇ ۋاقىئەدىن ھەيران بولۇپ، زار ـ زار چۇن ئەبرى نەۋبەھار يىغلاپ بىر سۆز دېگەنى:

مەن كىمگە ئايتايىن ئەرزى ھالىمنى،
بۇ كۈن ماڭا ئاخىر زەمان بولۇپتۇر.
ھەق تەئالا كۆرگەيسەن، دەرد ھالىمنى،
بۇ كۈن ماڭا ئاخىر زەمان بولۇپتۇر.

جانىمە قەسد ئەتمىش دەريايى ئافەت،
مۇندىن قۇتۇلماغىم يوقتۇر سەلامەت.
بوكۈن بولدى ماڭا ۋەھمى قىيامەت،
بۇ كۈن ماڭا ئاخىر زەمان بولۇپتۇر.

ياقامنى چاك ئېتىپ، ئەيلەيىن فەرياد،
يىقىلسۇن، يىمىرىلسۇن بۇ چەرخى ناشاد.
ھەيف ئول نەۋجەۋانلار قامەتى شەمشاد،
بۇ كۈن ماڭا ئاخىر زەمان بولۇپتۇر.

ئەمدى مەن يىغلايىن بۇ خەستەئى جان،
يۇسۇفدىن ئايرىلىپ قالدى ئول كەنئان.

بىر ياندىن قايغۇسى، بىر ياندىن ھىجران،
بۇ كۈن ماڭا ئاخىر زەمان بولۇپتۇر.

سەنۋەر ھەمراھى قۇدرەتلىك رەھمان،
مېنى بۇ غەملەردە قويمە سەرگەردان.
ئەۋۋەلدە ئامان بەر، ئاخىردا ئىمان،
بۇ كۈن ماڭا ئاخىر زەمان بولۇپتۇر.

ئەلقىسسە، ئۈچ كېچە - كۈندۈزدىن سوك، دەريانىڭ ياقاسىغە چىقتىلار. زىيۋەر ئول بىشەدە بىمار بولدى، بىر نەچچە كۈندىن سوڭ زىيۋەر ھالى زەبۇن بولدى. ئېرسە، سەنۋەر زىيۋەرنىڭ باشىنى تىزىغە ئالىپ تەلمۈرۈپ، «نەچۈكدۇرسەن؟» دەپ بىر دەۋر ساقى ئايغانى:

— سۆيۈكلۈك ھەمدەمىم، ۋەفالىق يارىم،
تازە نەۋجەۋانىم ھالىڭ نەچۈكدۇر؟
رەفىقىم، مۇنىسىم، ئەيشىم، مەدارىم،
نۇرى دىيدەم، جانىم ھالىڭ نەچۈكدۇر؟

— ئەرزىمنى ئىشىتكىل ئەزىز پادىشاھىم،
مەن سۆزلەيىن سەن قۇلاغىڭ سال ئەمدى.
قۇلاق سالىپ فەھم ئەيلەگىل سۆزۈمنى،
مەن كېتەرمەن، سەن بۇزارە كەل ئەمدى.

— يۈزۈك ئاتەشىندۇر، كۆزلەرىڭ بىمار،
نازۇك تېنىڭ سىمابدەيىن بىقەرار.
يارۇ ۋەفادارىم ئەيلەگىل ئىزھار،
كۆزلەرى مەستانىم ھالىڭ نەچۈكدۇر؟

— ئىشبىتەمەس پىكرىم نارە تۇتاشدىم،
ئەۋۋەلا غەرىبلىك ئوتىغە پىشدىم،
ئاخىرى شۇم ئەجەل دامىغە تۇشدۇم،
ئالۇر بولساڭ بۇ زىندانىدىن ئال ئەمدى.

— ساڭا پىدا بولسۇن بۇ شىرىن جانىم،
تەسەددۇق جانىڭگە روھى رەۋانىم.
سەنسەن تىرىكلىكىم، شاد - شادمانىم،
يارۇ مېھرىبانىم ھالىڭ نەچۈكدۇر؟

— ھالىم بولۇپتۇر بەتتەردىن بەتتەر،
ئەجەل نەشتەرى جانىمنى ئۆرتەر.
ئەجەل ئەژدىھادۇر، بارچەنى يۇتەر،
غەنىمەتدۇر بۇ دەۋرانلار بىل ئەمدى.

— ئەۋۋەل ئانادىن بولماسام ئىدىم،
غەرىب كۈنىدە قالماسام ئىدىم.
سېنى بۇ ھەسرەتتە كۆرمەسەم ئىدىم،
خەتەرلىك كارۋانىم ھالىڭ نەچۈكدۇر؟

— ئەۋۋەل ئەمەس ئىدىم، غەمدىن ئازادە،
غەرىبلىك كۈنىدە قالدىم پىيادە.
يىغلا - يىغلا، دەردىم بولۇر زىيادە،
رۇيمال ئالىپ كۆزۈم ياشىن سىل ئەمدى.

— بىسەنۋەر دەر ئەمدى باغرىم ئېزىلدى،
ساڭا ھەقدىن بۇيلە قىسمەت يازىلدى.
ۋاقتى يېتىپ، جان جەسەددىن ئايرىلدى،
يۇسۇفى كەنئانىم ھالىڭ نەچۈكدۇر؟

— زىيۋەر ئايتۇر: جىسمىم نارغە تۇتاشتى،
قىرمىزى كۆيلەكىم قانغە بۇلاشتى.
جانىم چىقىپ، ئۆلەر ۋەقتىم يېتىشتى،
مەن كېتەرمەن سەن يىغلاشىپ قال ئەمدى.

. ئەلقىسسە، بۇ سۆزدىن سوڭ زىيۋەر «ھەق» دەپ جان بىھەق تەسلىم قىلدى. ئېرسە، سەنۋەر زار - زار چۇن ئەبرى نەۋبەھار يىغلاپ بىر سۆز ئايتقانى:

غەرىبلىك كۈنىدە غەرىبلەر كەتتى،
مېنىڭ ئۈچۈن غەرىب ئۆلگەن زىيۋەرىم.
گۈل يۈزلەرنى زەئفىراندەك سارغىرىپ،
مېنىڭ ئۈچۈن غەرىب ئۆلگەن زىيۋەرىم.

مېنىڭ ئۈچۈن ئاتا - ئانادىن كېچىپ،
قارا ئۇقلارىغە سىينەسىن ئاچىپ.
ئاخىرى ئەجەلنىڭ شەربەتىن ئىچىپ،
مېنىڭ ئۈچۈن غەرىب ئۆلگەن زىيۋەرىم.

مەگەر جان ئالغۇچى كەلگەنىن بىلىپ،
چەهار تەرەفكە تەلمۈردۈڭ باغرىمنى تىلىپ.
شىرىن جانىڭ چىقتى تەندىن ئايرىلىپ،
مېنىڭ ئۈچۈن غەرىب ئۆلگەن زىيۋەرىم.

گۈل - غۇنچەدەك ياقاڭ بەندى ئاچىلماي،
بۇلبۇل بولۇپ، كۆزۈڭ ياشىن ساچىلماي.
مىڭ گۈلۈڭدىن بىر گۈلى هەم ئاچىلماي،
مېنىڭ ئۈچۈن غەرىب ئۆلگەن زىيۋەرىم.

شىرىن سۆزلەر بىلەن كۆڭلۈمنى ئالىپ،
ئۆرتەنگەن جانىمغە ئوتلارىن سالىپ.
سەنەۋبەر دەر ئاخىر دۇئالار قىلىپ،
مېنىڭ ئۈچۈن غەرىب ئۆلگەن زىيۋەرىم.

ئەلقىسسە، ئاندىن سوڭ، زىيۋەرنىڭ جىنازەسىن ئوقۇپ، دەفن قىلدى. ئاندىن سوڭ، فەلەكنىڭ دەستىدىن داد، دەپ بىر سۆز ئايتقانى:

بىر پەرىنىڭ هەسرەتىدىن،
كۆزدە ياشىم قان بولدى.
كېچە - كۈندۈز فۇرقەتىدىن،
رەۋشەنىم هىجران بولدى.

بىزگە قىسمەت شولدۇر باشدىن،
يدەممىز قانلىقدۇر باشدىن.

ئايرىلىپ قەۋم - قېرىنداشتىن،
سەۋدا ئىشىم زىيان بولدى.

قانى مۇنچە يارۇياران،
فەلەك ئەتتى، بىزنى يەكسان.
باشىمىزدە ياخشى جەهان،
قاپقاراڭغۇ زىندان بولدى.

رەهم ئەتمەدى بىرۇ بارىم،
يېتىشمەدى ئاهۇ زارىم.
سىياه بولدى روزىگارىم،
قارا باغرىم قان بولدى.

سەنەۋبەر ئىستەر يولداشىن،
ئۈچۈرۈپ قولدىن شۇڭقارىن.
ئاققۇزۇپ بۇ كۆزدىن ياشىن،
قايتادىن هىجران بولدى.

ئەلقىسسە، سەنەۋبەر بىشەنىڭ ئىچىندە بارۇر ئېردى. كۆرەركىم، مېۋىلەر پىشىپ، بەزىلەرى تۆكۈلۈپ مەينە، قۇمرى ۋە تۇتىلار نالە قىلىپ، زار يىغلاردى. سەنەۋبەر بىر دۇرساقى بىلەن بۇلاردىن يارىن سوراغانى:

گۈلىستان ئىچىندە كەزگەن تۇتىلار،
خەبەر بېرىڭ بىزنىڭ يارنى كۆردۈڭمۇ؟
چەمەندە سەير ئەتكەن شەيدا بۇلبۇللار،
خەبەر بېرىڭ بىزنىڭ يارنى كۆردۈڭمۇ؟

بىرلاچىن باقىشلىق سەلاتىن بويلۇق،
قولى تەر هىنالى زەرەفشان بويلۇق.
ياخشى مەلاهەتلىك مەلائىك خۇيلۇق،
شۇنداي يارى ۋەفادارنى كۆردۈڭمۇ؟

كۆيلەكى گۈلگۈندۇر، تونى قىرمىزى،
شەكەردىن شىرىندۇر لەئلىنىڭ سۆزى.

ئەسلىنى سورىساڭ پەرىنىڭ قىزى،
ئۇشۇل شوخى دىلئازارنى كۆردۈڭمۇ؟

چەمەندە چىرماشقان سەبزە، سۈنبۈللار،
تازە ئەرغەۋانلار قىرمىزى گۈللار.
بىشەنىڭ شۇڭقارى ئالغۇر لاچىنلار،
تەر ئاچىلغان لالەزارنى كۆردۈڭمۇ؟

سەنەۋبەر قالمىش بۇ يەردە ھەيران،
بىر گۈزەل يار ئۈچۈن ھالى پەرىشان.
تاغدىكى تاۋۇس بۇ چۆلدە ھەيران،
شۇنداغ يارى ۋەفادارنى كۆردۈڭمۇ؟

ئەلقىسسە، ئافتاب پاتتى. سەنەۋبەر بىر تەرەفغە بارۇر ئىردىكىم، ناگاھ، كۆزىگە بىر بىشە سۇفە كۆرۈندى، زىيادە ئارەستە، ۋە يەنە بىر چىنار بار ئىردى. سەنەۋبەر چىنارغا چىقىپ ئولتۇردى.

ئەلقىسسە، يېرىم كېچە بولدى. كۆردىكىم، دەريانىڭ ئىچىندە ناگاھ بىر قارا ئۆكۈز پەيدا بولدى. ئاغزىدا بىر گەۋھەرى شەب چىراغ بار ئىردى، كەلتۈرۈپ سۇفەنىڭ ئۈستىدە قويدى. ئىرسە، تەمام بىشە مۇنەۋۋەر بولدى. سەنەۋبەر بىر سۆز دىدى:

غەۋۋاس كەبى چىقتىم بۇ جاندىن كېچىپ،
شۇكرى لىللاھ، لەئلى كانغە يېتۈشتۈم.

ساقى ئىلكىدىن ئال شەراب ئىچىپ،
قايتا باشدىن چىققان جانغە يېتۈشتۈم.

بىر يار ئۈچۈن بۇ چۆللەردە يالبارىپ،
مېھنەت چېكىپ، زەئفىراندەك سارغارىپ.
سەرراف ئىدىم، دۇررى نىھان ئاختارىپ،
شۇكرى لىللاھ، بەدەخشانغە يېتۈشتۈم.

بەختىمنىڭ كەۋكەبى ياندى، ساچىلدى،
ئۈمىدىم غۇنچەسى گۈلدەك ئاچىلدى.
مېھنەتنى شەرابى قولدىن ئىچىلدى،
قىش ئاچىلغان گۈلىستانغە يېتۈشتۈم.

غەمنىڭ گىردابىندە سەرگەردان بولۇپ،
يىراغلىغ دەردىدىن باغرىمنى تىلىپ.
مەجنۇندەك چۆللەرگە باش ئالىپ غەرىب،
ياقۇتلۇق، گەۋھەرلىك كانغە يېتۈشتۈم.

سەنەۋبەر دەر: ئۆتكەرمە ئۇشبۇ دەۋراننى،
يۈرەكلەردە كۆپلەپ قالدى ئارمانى.
ھەق مۇيەسسەر ئەتمىش دۇررى غەلتاننى،
بۈگۈن مانا بەدەخشانغە يېتۈشتۈم.

ئەلقىسسە، سەنەۋبەر دەرەختىن تۈشۈپ ھۆكۈزنى شەئىندە ئوقۇدى:

كۆردۈم بىر ئۆكۈز ئاغزىدا بىر دۇررى غەلتان،
كىم ھەيبەتىدىن تىترەپ ئاقار دەريايى ئۇممان
ئوت ئوتلاماققە كەلدى، ئول ۋەھشى ھەيۋان،
بىردەمدە قىلۇر يەر يۈزىن مىڭ يولى يەكسان،
ئول لەھزە قاراڭغۇ كېچەنى ئەيلەدى تابان.

بىر تۇرفە ئۆكۈز كۆرىڭىز سەنئەتى جەببار،
چۈن كوھ تەنى، باشى ئۇنىڭ گۈنبەزى دەۋۋار.

کىم شاخى چىنارە تىنى مارۇ نى غار،
بىردەمدە قىلۇر يەر-يۈزىنى مىڭ يولى فەركار،
ئەزم ئايىن جۇدا قىلماق ھەرسارى ئېتىپ تابان.

ئول كاۋشەپ ئېگىز بىلە گاۋقەششەم،
دۇنيا يۈزىنى تۆپتۈز ئەيلەيدۇ ئولدەم.
ياندى ئاخىرى ئانچەسىن پىشەزەم،
تۇرغان يېرىدىن قوزغالىبان، كۆچتى ئۇشۇلدەم،
كىم ھەيبەتىدىن شىر پەلەك رەۋزىگە ھەيۋان.

ھەر بىر سۆزىن دېيەيىن مىسلى سەنەۋبەر،
ئول ۋەھشى سىفەتىن قىلايىن ئالەمە يەكسەر.
خۇرشىد چىقتى، جەھان بولدى مۇنەۋۋەر.
كەلگەن يولىنى تاپتى ئۇشۇل ۋەھشىئى خەيبەر،
ئۇممان تۆبىگە سالدى ئۆزىن ئەيلەدى پىنھان.

ئەلقىسسە، سەنەۋبەر يارىنى قايىدىن
ئىزلەشنى ئويلاپ، بۇ بېيتنى ئوقۇدى:

كەلگىل كۆڭلۈم ئەمدى ۋەفالىق ياردىن،
ئاختارىپ بىر نەچچە نىشان ئىزلەيىن.
زۇلفى بىنەفشەلىك تازا بەھادىن،
بۇلبۇل بولۇپ گۇلى خەندان ئىزلەيىن.

ئاشىق بولماس شىرىن جاندىن كەچمەگەن،
ئىشق ئوتىغە كۆيۈپ-يانىپ ئۆچمەگەن.
ھىجرانلىقنىڭ شەرابىنى ئىچمەگەن،
پەرۋانەدەك شەمئى سوزان ئىزلەيىن.

ئۇممان كەبى تولۇپ-تاشىپ جۇش ئۇرۇپ،
پەرۋانەدەك ھەر شۇئلەگە باش ئۇرۇپ،
مەجنۇن بولۇپ، كۆكسۈم ئۆزە تاش ئۇرۇپ،
مېھنەتلىك كۇلفەتلىك ھىجران ئىزلەيىن.

ئەمدى ئەزم ئەيلەيىن خەتەرلىك جايدىن،
سوراغىن ئەيلەيىن خۇرشىدنى ئايدىن،
تىللا تۇماغلىق ھۇسنى ھۇمايدىن،
ئاختارىپ دۇنيانى نىشان ئىزلەيىن.

سەنەۋبەر دەرلەر مېنى ئاتىمنى،
ئاللاھدىن ئىزلەيىن كۆڭۈل شادىمنى،
ئىشق ئېلىندىن يەتمىگەن يەنە دادىمنى،
مۇرەسسەئ كەمەرلىك سۇلتان ئىزلەيىن.

ئەلقىسسە، سەنەۋبەر بىرنەچچە كۈن-لەر يول يۈرۈپ بارۇر ئېردى. بىر توپ بۆدۈنە ھەۋادىن ئۇچۇپ بارۇر ئېردى. سە-نەۋبەر بۆدۈنەلەرنى كۆرۈپ، يارىغە سالام ئېبەرگەنى:

قىرقىلاشىپ كۆكدە ئۇچقان بۆدۈنە،
مېنىڭ سەلامىمنى يارغە دېگەيسىز.
شەبىستان شەھرىغە كېتەن بۆدۈنە،
ئەرزىم، ھالىم بىرۇ بارغە دېگەيسىز.

قۇربان بولاي يارنى قارا كۆزىغە،
پىستە دەھانىغە، شىرىن سۆزىغە،

قەلەم قاشلىق ماھى تابان يۈزىغە،
مەن قالمىشىم ئاھۇ - زارە دېگەيسىز.

مەرھەمەت ئەيلەسۇن ئۇممان قۇللارغە،
سارغىرىپ مەن ئۆرتەنىبان چۆللەرغە.
سەلامىمنى دېگەيسىز ئىنچكە بەلـلەرغە،
زىنھار - زىنھار ئەرزىم يارغە دېگەيسىز.

مەن مۇندا قالمىشىم غەمدە، مېھنەتدە،
يارىم ئاندا كېزەر ئەيشۇ ئىشرەتتە،
پەرىشان ھالىمنى بارساڭ ئەلبەتتە،
قولى خىنالىق يارغە دېگەيسىز.

سەنەۋبەر دەر قالدىم ياردىن ئايرىلىپ،
قاناتلارىم سىندى غەمدە قايرىلىپ،
ياتىمشىم يولۇڭدا كۆزۈم تەلمۈرۈپ،
ئەرزى ھالىم زۇلفى تارغە دېگەيسىز.

ئەلقىسسە، بىرنەچچە كۈنلەر يۈرۈپ ئىدى،
ئەمما بىر كېچە تاڭ ۋەقتـىدە بادى سەبا
ئەستى. سەنەۋبەرنىڭ يارى تۇشغە كىرىپ
بادى سەبادىن سەلام يىبەرگەنى:

ئەي بادى سەبا يەتكۈر ئول يارغە سەلا-
مىمنى،
خۇرشىدى قەمەر يۈزلۈك دىلدارغە سەلا-
مىمنى؛
ئول خالى سىيەھ زۇلفى سەير مارغە سە-
لامىمنى،
مەستانە قارا كۆزلۈك خۇنخارغە سەلا-
مىمنى،
ئەرز ئەيلە بارىپ شۇلدەم دىلدارغە سە-
لامىمنى.

ئول سەرۋى خىرامانىم بىر شۇخى شەمايىلدۇر،
كىرفىكلارى قەسدىمدە بىر خەنجەرى قا-
تىلدۇر،
رەھىم ئەتمەسە ھالىمغا شۇل دىلبەر نە
مۇشكىلدۇر،
باشىمغە بەلا ھەردەم ھىجرانىغا نازىلدۇر،
مەستانە بارىپ ئايتقىل ئول يارغە سەلا-
مىمنى.

شەيدايى، گىرىفتارى ئول قاشى قارا بولدۇم،
ھەجر ئاتەشىغە ھەردەم ئۆرتەندىم، ئەدا
بولدۇم،
غەم دەشتىدە مەجنۇندەك، ئىشقىدا گەدا
بولدۇم،
بىر تازە نىھال ئېردىم، غەم بىرلە دۇتا
بولدۇم،
ئەي پەيك، بارىپ ئايتقىل ئول يارغە سە-
لامىمنى.

ھەجرىندە سەمەندەردەك ئوتلارغە تۇتاشىپ-
مەن،
بىر زەررە ۋەفا كۆرمەي، يۈزغەمگە ئۇلا-
شىپمەن؛
مەجنۇنى بەلاكەشدەك چۆللەردە ئادا-
شىپمەن،
كۆكسۈمنى تىلىپ گويا قانىمغە بۇلاشىپمەن،
بۇ نەۋئى بارىپ ئايتقىل ئول يارغە سەلا-
مىمنى.

جانىمغە جەفا قىلغان ئول غەمزەلى دىل-
بەردۇر،
مەستانە سىيەھ چەشمى جان ئالغۇچى كا-
فەردۇر،
باشىمغە مېنىڭ گويا يۈز شورىشى مەھ-
شەردۇر،
ئەرزىمنى بەيان ئەتكىل بىچارە سەنەۋبەردۇر،
ئەرز ئەيلە بارىپ شولدەم ئول يارغە
سەلامىمنى.

ئەلقىسسە، نەچچە كۈنلەر يول يۈرۈپ ئىدى، كۈنلەردە بىر كۈن بىر چەھارباغ كۆرۈندىكىم، دىۋارى مۇشكى زەئفىراندىن قىلىنغان ئىدى. سەنەۋبەر ئۆز كۆڭلىدە خۇشۋەقت بولۇپ، يارىمنىڭ مەكانى كۆرۈندى بولغاي، دەپ بىر سۆز ئايتقانى:

كۆزلىرىمدە جىلۋە ئەيلەر باغلارى،
شۇكرى ئەمدى يار مەكانى كۆرۈندى.
بۇلبۇللارى قۇنۇپ، ئۇچار زاغلارى،
شۇكرى ئەمدى يار مەكانى كۆرۈندى.

مەن مۇندا كەلمىشىم يارنى سوراغلاپ،
يىراقلىق ئوتىغە باغرىمنى داغلاپ،
ئەمدى غەم يېمەسمەن ئاھ ئۇرۇپ يىغلاپ،
شۇكرى ئەمدى يار مەكانى كۆرۈندى.

مۇندا كەلدىم ئەرز ئەتمەككە دادىمنى،
ئاختارىپ تاپمىشىم كۆڭۈل شادىمنى،
ھەق مۇيەسسەر ئەتمىش شول مۇرادىمنى،
شۇكرى ئەندى يار مەكانى كۆرۈندى.

يارىمنى ياراتمىش قىزىمىزى گۈلدىن،
زۇلفى بىنەفشەلىك، ساچى سۇنبۇلدىن،
سوراغىن ئالمىشىم شەيدا بۇلبۇلدىن،
شۇكرى ئەمدى يار مەكانى كۆرۈندى.

چىن شەھرىدىن ئىستەپ بىر ھەمدەم،
كۆز ياشىم بولۇپتۇر لالەگە شەبنەم.
سەنەۋبەر يىغلاما داد ئېتىپ شولدەم،
شۇكرى ئەمدى يار مەكانى كۆرۈندى.

ئەلقىسسە، ئاستا رەۋان بولۇپ چەھارباغقە كىردىكىم، ھېچ ئادەمزادنىڭ قەدىمى يەتكەن جاي ئەمەس، ئول جايدا تەمام تىللادىن قىلىنغان بىر گۈمبەزنى كۆردى ۋە ئىچكەرى كىردى، ئامما بۇ بىر جادۇگەرنىڭ مەكانى ئېردى. ئول جادۇگەر ئادەمزادنىڭ ئىسىنى ئالىپ قارادىكىم، باغدا بىر ئادەمزاد يۈرۈپتۇر. فەرياد قىلدىكىم :«ئەي ئادەمزاد خەبەردار بولغىن!» — سەنەۋبەر يۇقارى قارادى. جادۇگەر بىر ئاۋۇچ توپراقغە ئىسمى ئەزەم ئوقۇپ تاشلادى. ئېرسە [سەنەۋبەر] بىر كىيىك سۈرەتىدە بولۇپ قالدى. ئاندىن سوڭ سەنەۋبەر بىر بەيابانغە باش ئالىپ كەتتى. نەچچە كۈنلەر يول يۈرۈپ، زار - زار چۈن ئەبرى نەۋ بەھار يىغلاپ مۇناجات قىلغانى:

قادىر ئاللاھ، سەنسەن مېنىڭ پەناھىم،
ھېچ كىمنى مېنىڭدەك ھەيران ئەيلەمە.
بىر ئاسى قۇلۇڭمەن كۆپتۇر گۇناھىم،
رەھم ئەيلە قولۇم تۇت، گىريان ئەيلەمە.

كۈن - كۈندىن بولدى زۇلۇم زىيادە،
غەرىبلىك كۈنىدە قالدىم خەتەردە،
مېنىڭدەك ھېچ كىمنى فانى دۇنيادە،
يار كويىدا زارى گىرپان ئەيلەمە.

مەن مۇندا قالمىشىم نەسەبىم تارتىپ،
يىراغلىق خەنجەرى باغرىمنى تىلىپ،
ھېچكىمنى مېنىڭدەك رەڭگىن سارغارتىپ،
غۇنچەلىكدە رەڭگىن خەزان ئەيلەمە.

مەن قايتابان بارايىن، ئەمدى باش ئالىپ،
كىمگە داد ئەيلەيىن كۆزگە ياش ئالىپ،
ھېچكىمنى باشىغە مۇنداغ كۈن سالىپ،
سەنەۋبەر دەر: ھالىن يامان ئەيلەمە.

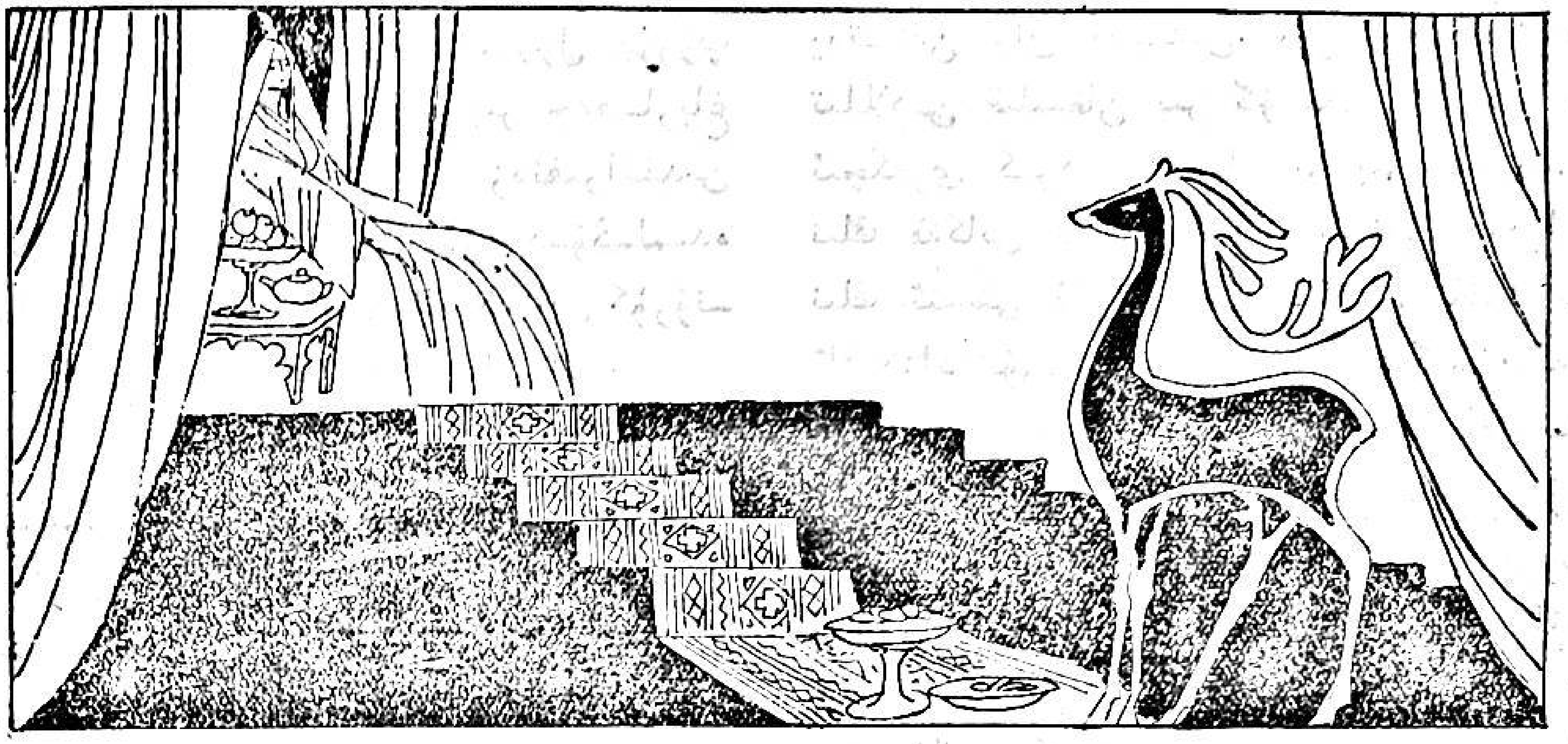

ئەلقىسسە، نەچچە كۈنلەر يول يۈرۈپ بىر گۈنبەزگە يېتۈشتى. ئىشىككە پەردە تارتقان [بىر ئۆينىڭ] ئىچكەرىسىگە [كىردى]. كۆرەر كىم تەختىنىڭ ئۈستىدە يۈزىگە پەردە تارتقان [بىر قىز] ئولتۇرۇپدۇر. جەمالى ماهى تابان ئىدى. قىز كىيىكنى كۆرۈپ كۆڭلىگە رەھىم كەلدى. ئايدىكىم، «مەگەر ئوۋچىلاردىن قۇتۇلۇپ كەلگەندۇر»، دېدى. ئاندىن سوڭ [كىيىكنىڭ] ئالدىغە سۈت، كىشمىش قويدى. كىيىك ھەرگىز باقمادى. ئەمما ئۇنىڭ كۆزىدىن ياش ئاقار ئېردى. ئاخىر مەلىكە ئايدى: «ئەي جانىۋار، مەن سېنىڭ دەردىڭنى بىلمەسمەن، ئۆزۈڭ ئايغىل»،— دېدى. [كىيىك] زەبانغە كېلىپ يىغلاپ، بىر سۆز دېدى:

قەمەر يۈزلۈك، قەلەم قاشلىق نىگارىم،
چاكى گىرىبانىم غەرىب يەرلەردە،
كىيگەنى قىرمىزى، قامەتى شەمشاد،
ھالى پەرىشانىم غەرىب يەرلەردە.

ھېچ كىشى ياردىن جۇدا بولماسۇن،
بىر مېنىڭدەك بەختى قارا بولماسۇن،
يار كويىدە يىغلاپ ئادا بولماسۇن،
دىيدەسى گىريانىم غەرىب يەرلەردە.

ھەر كۈنۈم بولۇپتۇر بىر ئايدىن بەتتەر،
كېچە ـ كۈندۈز يىغلاپ ئەۋقاتىم ئۆتەر،
يىراغلىق تىغى باغرىمنى يىرتار،
بىر باغرى بىريانىم غەرىب يەرلەردە.

قەبا فەلەك سالدى خەتەرلىك جايغە،
مېنى چاتۇشتۇردى سانسىز بەلاغە،
مۇناجات ئەيلەيمەن قادىر ئاللاھغە،
ئاداشقان كارۋانىم غەرىب يەرلەردە.

سەنەۋبەرمەن شاھى خۇرشىد ئوغلىدىم،
بىر يار ئۈچۈن سىينەلەرىم داغلادىم،
بىر جادۇگەر قولىندە بەند باغلادىم،
پۇر سەرگەشتە ئىنسانمەن غەرىب يەرلەردە،

ئەلقىسسە، ئەسلىدە [بۇ قىزنى] مېھر ئەنگىز جادۇ دەر ئېردىلار. بۇ جاي ئۇنىڭ مەكانى ئېردى. [ئۇ] بىر ئاۋۇچ تۇپراغقە ئىسمى ئەئزەم ئوقۇپ، ساچىپ

ئىدى، سەنەۋبەر دەرھال ئادەم سۈرەتىدە
كەلدى. مېھرىنىگىز: «نە سەبەبتىن بۇ
يەرگە تۈشتۈڭ؟»، — دېدى. [سەنەۋبەر]
ئەھۋالنى بەيان قىلدى:

شۈكرىللىلاھ، قايتادىن ئالەمدە گويا بولمىشەم،
گۈلشەن ئىچرە ئەندەلىبى مەستۇ شەيدا بولمىشەم،
گويىيا بىر بەرق ئىدىم، يوقدىن ھۈۋەيدا بولمىشەم،
يا ئەسىرى كافەرى بەد مېھر تەرسا بولمىشەم،
بولمىشىم سەرگەشتەئى مەجنۇنى سەھرا بولمىشەم.

قالمىشەم يالغۇز بەلا دەشتىدە يوقتۇر مەھرەمىم،
ھەرزەمان يۈز دەردۇ مېھنەتتىن قۇتۇلماس پەيكەرىم،
ھەمدەمىم مېھنەت مۇساھىب، غەم فەلاكەت لەشكەرىم،
كۆيدۈرۈپ ھىجران ئوتى ساۋۇردى بۇ خاكىستەرىم،
غەم قولىدا بىسمىلى شەمشىر بۇررا ئولمىشەم.

ئەي قەمەر يۈزلۈك، شەكەر سۆزلۈك پەرىلەر سەرۋەرى،
مەھۋ بولدۇم مەن جەمالىڭغە قاراپ، ئەي مۇشتەرى،
دەھر ئارا سەنسەن سەنەۋبەرنى ۋەفالىق دىلبەرى،
مەستۇ ھەيرانىم خەتى خالىڭنى كۆرگەندىن بېرى،
مەن ئەجەب مۇستەغرەقۇ رويى تەماشا بولمىشەم.

ئەلقىسسە، سەنەۋبەر مېھرىنىگىز جادۇ
بىرلە ئىكەۋلەن بىرلىكدە مەستان جادۇنى
ئۆلدۈردىلەر. سەنەۋبەر جادۇگەرنى ئۆلتۈ-
رۈپ، «بىۋەفا دۇنيا» دەپ بىر سۆز ئايت-
قانى:

ۋەلى كۆڭلۈم بۇ دۇنياغە قۇۋانمە،
بۇ دۇنيا كىمسەگە ۋەفا ئەيلەدى
كەل كۆڭلۈم بۇ دۇنياغە قۇۋانمە،
بى بەقادۇر كىمگە ۋەفا ئەيلەدى.

ھەرگىز قۇۋانماغىل دۇنيا مالىغە،
ئېتىماد ئەتمەگىل ماھۇ سالىغە،
بىرەۋنى يەتكۈزۈپ يار ۋىسالىغە،
بىرەۋگە مىنىڭ تۈرلۈك جەفا ئەيلەدى.

بۇ دۇنيادە ھەركىم مەنمەنلىك ئەتتى،
فەلەك ئاخىر ئانىڭ باشىغە يەتتى،
بىرنەچچە ئاشىقلار مۇرادىغە يەتتى،
نەچچەنى ياردىن جۇدا ئەيلەدى.

دۇنيادە كەچتى نەچچە دەۋرانلارى،
خەزاندىن قۇتۇلماس گۈلىستانلارى،
ئەجەلنىڭ قولىندىن بەگ - سۇلتانلارى،
ئاخىر ھەسرەت بىلەن فەزا ئەيلەدى.

ئاشىقلار نەيلەسۇن يارسىز بۇ جاننى،
زىنداندۇر كۆزىگە ياخشى جەھانى،
سەنەۋبەر يارىنىڭ داغى ھىجرانى،
ئەلغەدەك قەددىمنى دۇتا ئەيلەدى.

ئەلقىسسە، مېھرئەنگىز سەنەۋبەرگە ئاشىق بولدىلار. ئۇلار ئەيش - ئىشرەتكە مەشغۇل بولدىلار، بىرنەچچە كۈندىن سوڭ سەنەۋبەر دۇئا قىلىپ كېتەر بولدى. مېھرئەنگىز كۆڭلى بۇزۇلۇپ: «مۇندىن كەتسەڭ مېنى ئۇنۇتمىغايسەن»، — دەپ بىر سۆز ئايتقانى:

مۇندىن كەتسەڭ سۆيەر يارىم،
بىزنى ھەم پىنھان ئەيلەمە.
سەن مېنىڭ ۋەفالىق يارىم،
قارا باغرىم قان ئەيلەمە.

سەن بارۇرسەن ئايدەك تولۇپ،
باغرىم ئىچى زەرداپ بولۇپ،
مەن قالۇرمەن گۈلدەك سولۇپ،
ئەھد ئىلە پەيمان ئەيلەمە.

سەنسەن جانىمنىڭ جەۋشەنى،
گۈل يۈزلۈك جۇفت گۈلشەنى،
يادىڭدىن چىقارىپ مېنى،
ھالىم پەرىشان ئەيلەمە.

سەنسەن جانىمنىڭ جەۋشەنى،
قويدى ماڭا ھىجران بەسى،
پەرۋەر ئېتىپ بۇلبۇل كەبى،
گۈلشەنىم خەزان ئەيلەمە.

سەن كېتەرسەن ئايدەك تولۇپ،
يۈرەكىم پەردەسىن يىرتىپ،
مېھر ئەنگىزنى قان يىغلاتىپ،
باغرىمنى بىريان ئەيلەمە.

ئەلقىسسە، سەنەۋبەر مېھر ئەنگىزگە تەسەللى بېرىپ، قايتىقىل دەپ كۆڭلىنى ئالىپ بىر سۆز ئايتقانى:

سۇنبۇلدەك باشىن ئىگىپ يىغلاغان،
ئاھۇ كۆزلۈك شەھسەۋارىم، قايت ئەندى.
يىراغلىق ئوتىغە باغرىن داغلاغان،
شىرىن تىللىق شەھسەۋارىم، قايت ئەندى.

مېنى دەبان بولما يەنە پەرىشان،
بىھۇدە تارتمىغىن ئاھ ئىلە ئەفغان،
مەجنۇندەك بولۇرسەن چۆللەردە ھەيران،
نازلىق دىلبەر بوگۈن يەنە قايت ئەندى.

نې سەبەبتىن قارا كۆزۈڭ سۈزۈلدى،
زەئفىراندەك رەڭگى - روييۇڭ ئۈزۈلدى،
يىغلاما دىلبەرىم باغرىم ئېزىلدى،
خۇش قىلىقلىق ۋەفادارىم، قايت ئەندى.

مېنى كەتتى دەبان چىقما يوللارغە،
قايرىلىپ باقماغىل ساغۇ سوللارغە،
جانىم فىدا بولسۇن ئىگىچ بەللەرگە،
نازەنىنىم، ۋەفادارىم، قايت ئەمدى.

سەنەۋبەرنىڭ سەنسەن ۋەفالىق يارى،
ساڭا سەدقە بولسۇن جانى ئەفكارى،
كۆزۈم رەۋشەنى، كۆڭلۈم مەدارى،
ئورتا بويلۇق، ئاق مەزارىم قايت ئەمدى.

ئەلقىسسە،[سەنەۋبەر يۈرۈپ كەتتى.] كۈنلەردىن بىر كۈنى بىر جايغە يېتۇشتەكىم، ئاخشام ياتارغا ھېچ يەر تاپمادى. ئاخىر بارىپ، بىر چىنارنىڭ ئۈستىدە ياتتى ئېرسە، تۈشىدە بىرەۋ ئۇنىڭغا ئايدىكىم:

— بۇ يەردە چەھار باغ باردۇر، ئاندە نەسىبەڭنى ئالغىن، — دېدىلەر.

ئەلقىسسە، ئەتىسى تۇرۇپ قارىسا بىر چەھارباغ كۆرۈندى، بارىپ چەھارباغقە داخىل بولدى. كۆرەركىم، بىر ھەۋزنىڭ لېۋىدە قىرىق قەلەندەر شەراب ئىچىپ ئولـ

ئۇرۇپدۇرلار. ئۇلار سەنەۋبەرنى چىرلاپ ئالدىلار ۋە يەنە بىركاسە شەراب بەردىلەر [سەنەۋبەر شەرابنى ئىچتى.] كۆككە باقىپ يەتتە قات ئاسماننى كۆردى. يەرگە باقىپ پۇشتى ماھىنى كۆردى.

قەلەندەر سورادىكىم:

— ئەي يىگىت، كۆكتە نە كۆردىڭ؟ ۋە يەنە يەردە نە كۆردىڭ؟

سەنەۋبەر بىر - بىر بەيان قىلغانلارى:

ئەرزىمنى ئىشتىڭ ئەزىز ئىشانلار،
ئەۋۋەلا چىھىلتەنلەر بارىنى كۆردۈم.
قولىندە پىيالە، يانىدە شەراب،
ئاندا قىرىق قەلەندەر قارىنى كۆردۈم.

بىر كاسەنى قۇيۇپ بەردى رەۋانە،
ئالىپ ئىچتىم يەنە بولدۇم دىۋانە،
نەززارە ئەيلەدىم باقىپ ئاسمانە،
يەتتە قات ئاسماننى بارىنى كۆردۈم.

بارچەسىنىڭ ئىچى تولا پەرىشتە،
ئانى كۆرمەس بول ئادەمى سىرىشتە،
تۇبى ياغاچىنى كۆردۈم بىھەشتىدە،
ئاندا بۇلبۇللارنىڭ زارىنى كۆردۈم.

رەسۇلنى كۆرمىشەم ئۇممەت غەمىندە،
سەھابە يانىدا كەۋسەر بويىندە،
ھەرقايسى ھەريانىدە كاسە قولىندە،
رەسۇلنىڭ تۆت سۇيەر يارىنى كۆردۈم.

تۆرتىلەنچى ئاسماندا ھەزرەتى ئىيسا،
ئالتىلەنچى كۆكدە مەسجىدى ئەقسا،
ئول مەقامنى بولغان جۇملە ئەنبىيا،
ئاندا جىبرىئىلنىڭ پىرىنى كۆردۈم.

بىر نەچچە مەلائىك تەسبىھىن ئايتىپ،
چىقارىپ ئافتابىنىڭ تەئابىن تارتىپ،
بىرنەچچەسى تائەت ئەيلەپ سەپ تۈپ-تۈپ،
ئاندا مەلائىكلەر زارىنى كۆردۈم.

بۇ دۇنيانى كۆردۈم يوقتۇر بەقاسى،
غەنىمەتدۇر ۋەلى زەۋقى سەفاسى،
ھەزرەتى مۇسانىڭ قولدا ئەساسى،
مۇناجات ئەيلەگەن تۇرىنى كۆردۈم.

مەي ئىچىپ ھالىم بولدى دىگەرگۇن،
ئالدىمدىن پەردەنى كۆتەردى شول كۈن،
ئىبراھىم خەلىلنى كۆيدۈرمەك ئۈچۈن،
نەمرۇدنىڭ ياندۇرغان نارىنى كۆردۈم.

مەنسۇرنىڭ تىرەسىنى سويدۇردىلار،
سەمان تىقىپ دەرۋازەگە قويدۇردىلار،
باشىن كېسىپ، دەرۋازەگە ئاستىلار،
مەنسۇرنىڭ ئاسىلغان دارىنى كۆردۈم.

كەراماتى ھەقدۇر بارچە ۋەلىنىڭ،
بىر ئاللاغە ئاشىق بولغان قۇلىنىڭ،
خانىقاھ ئىچىندە ھەزرەت ئەلىنىڭ،
ئۇن بىر ئوغلى بىلەن چىھرىنى كۆردۈم.

سەنەۋبەر دەر يىغلاپ ئەفغان ئەيلەسەم،
نىھان سىرلارىمنى ئەيان ئەيلەسەم،
كۆرگەنىمنى بىر - بىر بەيان ئەيلەسەم،
ھەقنىڭ دەرگاھىندە بارىنى كۆردۈم.

ئەلقىسسە، سەنەۋبەر ئۇلاردىن رۇخسەت ئالىپ كەتتى. بىرنەچچە كۈنلەر يول يۈرۈپ، بارۇر ئىردىكىم، ناگاھ بىر ھەۋز ۋە يەنە بىر چەھار باغ كۆرۈندى. ئايدىكىم: «بۇ مەنزىلدە فەراغەت قىلماسام بولماس» دەپ، سايەدە ياتىپ ئارام ئالدى. ئاما، بول جايدا بىر زەڭگى پادىشاھنىڭ قىزى

باز ئېردی [بۇ] ئانىڭ چەھارباغی ئېردی. چەھارباغدا شەراب ئىچىپ ئولتۇرۇپ ئىردی. ناگاھ، قىزلارنىڭ بىرسی بۇ چەھارباغقە كەلدی. ئېرسە، سەنەۋبەرنی كۆرۈپ، مۇنی ئۇلارغە خەبەر بەردی. سەنەۋبەرنی تۇتۇپ ئالىپ بارار ئېردی. قىزلار مۇنی كۆرۈپ، دەخلی قىلدىلار. ئاما سەنەۋبەر زار-زار يىغلاپ،بىر سۆز ئايتقانی بۇتۇرۇر:

ئىشق ئوتىغە يانە ـ يانە،
گۇل يۈزۈم سولدی نەيلەيىن،
قولۇمدىن كەتتی دەۋرانىم،
پەيمانە تولدی نەيلەيىن.

ئۆرتەنىپ داغی ھىجرانىم،
خەزان ئۇردی گۇلىستانىم،
يىغلاشىپ يارۇ يارانىم،
رەقىبلەر كۈلدی نەيلەيىن.

نەلەر كەزدىم چۆللەری،
تولانىسە ساغ ـ سوللاری،
شۇم فەلەك ئۆتمەس كۆنلەری
باشىمە سالدی نەيلەيىن.

ئۆلدۈم يىراغلىق دەردىغە،
قالدىم غەرىبلىق يۇرتىغە،
ئىككی كۆزۈم يار يولىغە،
تەلمۈرۈپ قالدی نەيلەيىن.

تۈشۈمدە كۆردۈم بىر پەری،
باشىمە سالدی مەھشەری،
تېشىپ بۇ ئىشقىڭ خەنجەری،
باغرىمنی تىلدی نەيلەيىن.

ئۈستىمىزدىن ئۆتەر ئايلار،
بىزە قويدی ئاھ ـ ۋايلار،
زەررىن جىيغالىق ھۇمايلار،
بىگانە بولدی نەيلەيىن.

سەنەۋبەر يىغلا بۇ فۇرسەت،
پىرىڭدىن ئىستەگىن ھىممەت،
بىزگە بۇ يازىلغان قىسمەت،
ئاللادىن كەلدی نەيلەيىن.

ئەلقىسسە، زەڭگىنىڭ قىزی سەنەۋبەرغە ئاشىق بولۇپ، ئايدىكىم:

— ئەي ئادەمزاد، شەئنىمدە بىر سۆز تەئرىف قىلىپ ئايتقىن، — دېدی. ئېرسە تەئرىف قىلغانی:

تەئرىفىڭ ئايتايىن مامىلىق مەستان،
قازاندىن قارادۇر يۈزلەرىڭ سىنىڭ،
قاشلارىڭ قىلىچدۇر، قۇلاغىڭ قالقان،
شەھ كاسە مەڭزەر كۆزلەرىڭ سىنىڭ.

ساچباغىڭ ئىلاندۇر، قەددىڭ مۇنارە،
قوللارىڭ ئوخشايدۇر شاخی چىنارە،
ماڭا باقىپ كۆپ سۆزلەمە بىر بارە،
زەھەردىن ئاچچىغدۇر سۆزلەرىڭ سىنىڭ.

ئىگنىڭگە كىيىپسەن قارا لىباسی،
بىلمەدىم كىم ئۈچۈن تۇتتۇڭ ئەزاسی،
ئۈزاتما قولۇڭنی كۆپدۇر ئىزاسی،
تاياقتىن قاتتىقتۇر نازلارىڭ سىنىڭ.

خىزمەتىڭدە تۇرۇپدۇر بىرنەچچە قارقىن،
باشىغە كىيىپدۇر ئەسكی قۇلاقچىن،
بارىنىڭ بويداشی ئالا ئارغامچىن،
ئۇرداتە مەڭزەر قىزلارىڭ سىنىڭ.

سەنەۋبەرنی ئۆرتەپ، كۆيدۈردی داغىڭ،
ئەجەب بەدنەمادۇر باشدىن ـ ئاياغىڭ،
كەربەلا چۆلىندە باغ ـ چەھارباغىڭ،

زىمستان مەڭزەر يازلارنىڭ سىنىڭ.

ئەلقىسسە، قىزنىڭ ئاچچىغى كەلدى:

— سەنەۋبەرنى ئۆلتۈرۈڭلار، — دەپ بۇيۇردى.

سەنەۋبەرنىڭ قول - ئاياغىن باغلاپ ئۆلتۈرۈر بولدى. ئىرسە، سەنەۋبەر «يارىمنى كۆرمەس بولدۇم» دەپ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، زار - زار چۇن ئەبرى نەۋبەهار يىغلاپ بىر سۆز ئايتقانى:

مەن نەيلەيىن نازۇك قولۇم باغلاندى،
يار جەمالىن كۆرمەس بولدۇم مەن ئەمدى.
بۇ زەڭگىلەر ئۆلتۈرۈرگە چاغلادى،
يار جەمالىن كۆرمەس بولدۇم مەن ئەمدى.

قەبىھ فەلەك ئاغۇ قوشتى ئاشىمە،
تۈگەنمەس سەۋدالار سالدى باشىمە،
هىچكىم رەهىم ئەيلەمەس قانلىق ياشىمە،
يار جەمالىن كۆرمەس بولدۇم مەن ئەمدى،

ئەمدى بىلدىم جانىم تەندىن ئۈزۈلدى،
يىراغلىغ دەردىدىن باغرىم ئىزىلدى،
پىشانەمگە بۇ قىسمەتلەر يازىلدى،
يار جەمالىن كۆرمەس بولدۇم مەن ئەمدى.

جۇدالىغ دەردىدىن باغرىم پارەدۇر،
هىچ بىلمەدىم بەختىم نىدىن قارەدۇر،
هەسرەت بىلەن ئۆمرۈم ئۆتۈپ بارەدۇر،
يار جەمالىن كۆرمەس بولدۇم مەن ئەمدى.

سەنەۋبەرنىڭ پىرى يا شاهى مەردان،
زەڭگىلەر قولىندا قالمىشەم هەيران،
رەهىم ئەيلە قولۇم تۇت، قويما سەرگەردان،
يار جەمالىن كۆرمەس بولدۇم مەن ئەمدى.

ئەلقىسسە، بىر دايە تىلەپ ئالدى ۋە يەنە بىرنەچچە ئادەم سەنەۋبەرنى قەپەسكە سالىپ قويدى. كۈنلەردە بىر كۈن [زەڭگىلەر] شەراب ئىچىپ مەست بولۇپ يەقىلدى. ئىرسە، سەنەۋبەر قەپەسنى ئۈشاتىپ چىقتى. ئاخىر قاچىپ، نەچچە كۈنلەر يول يۈرۈپ بىر مۇرغىزارىغە يولۇقتى. هاۋادا سوپى تورغاي سايرار ئىردى، سەنەۋبەرنىڭ يارى يادىغە تۈشۈپ بىر سۆز ئايتقانى:

كۆكدە كەزگەن تورغاي قۇشى،
يارنى كۆردۈڭمۇ - كۆردۈڭمۇ؟
نە ئۈچۈن چەكدىڭ نالەشى،
يارنى كۆردۈڭمۇ - كۆردۈڭمۇ؟

بۇلبۇلدەك چىكىپمەن زارى،
ئىستەرەم ۋەفالىق يارى،
بىشەدە لاچىن، شۇڭقارى،
يارنى كۆردۈڭمۇ - كۆردۈڭمۇ؟

باغچەلىق، بوستانلىق باغلار،
تەر ئاچىلغان گۈلىستانلار،
تۇتى قۇمرى غەزەلخانلار،
يارنى كۆردۈڭمۇ - كۆردۈڭمۇ؟

ئۈستى قارلىق بىيىك تاغلار،
ئاۋجى مەزارىن ئاۋلار،
باغدەكى بۇلبۇلۇ زاغلار،
يارنى كۆردۈڭمۇ - كۆردۈڭمۇ؟

كۆككە باقتىم كۆردۈم ماهى،
يەر يۈزىدە چەكتىم ئاهى،
سەنەۋبەر قۇلنىڭ هەمراهى،
يارنى كۆردۈڭمۇ - كۆردۈڭمۇ؟

(ئاخىرى كېيىنكى ساندا)

پەرىزاد بىلەن شاھزادە

رىۋايەت قىلىنىشىچە، پەرەك شەھىرىدە خۇسرەۋ شاھ ئاتلىق ناھايىتى ئادىل بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ لەشكەرلىرى بىھىساب بولۇپ، خەزىنە - دەپىنىلىرىدىكى لەئەل - گۆھەرلەرنىڭ تەگدىشى يوق ئىكەن. شاھنىڭ شۇنداق گۈزەل بىر بېغى بار ئىكەنكى، كىشىگە جەننەت ھۇزۇرىنى بېغىشلايدىكەن. يەر يۈزىدە بۇنداق باغدىن يەنە بىرى يوق ئىكەن. بۇ باغدا رەڭگارەڭ گۈللەر، ياپيېشىل چىمەنزارلار، خۇش ناۋا بۇلبۇللار بار بولۇپ، ھەر تۈرلۈك قۇشلارنىڭ چاڭ كەلتۈرۈپ سايراشلىرى ئادەمنى مەست قىلار ئىكەن. باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر كۆل بار بولۇپ كۆلنىڭ ئەتراپى خام مەر مەردىن ياسالغان ئىكەن. كۆلنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئىككى مەر مەر شىر ئورنىتىلغان بولۇپ، سۇ بىرىنىڭ ئاغزىدىن كىرىپ قۇيرۇقىدىن چىقسا، يەنە بىرىنىڭ قۇيرۇقىدىن كىرىپ ئاغزىدىن چىقىپ نوكەشنىڭ رولىنى ئۆتەيدىكەن. بۇ باغدا يوغان بىر توپ چىنار بار ئىكەن. ئەگەر قىرىق ئادەم غۇلچىنى كېرىپ بۇ چىنارنى قۇچاقلىسىمۇ ھەرگىز قۇچىقى يەتمەيدىكەن. بۇ چىنارنىڭ ئۈستىدە پەرىزات ماكان تۇتقان ئىكەن. پەرىزاتنىڭ گۈزەل جامالى قاراڭغۇ تۈننى روشەن قىلار ئىكەن. نۇرغۇنلىغان پادىشاھلار بۇ پەرىنىڭ ئىشقىدا باش قويۇپ مەقسىتىگە يېتەلمىگەن ئىكەن.

خۇسرەۋ شاھنىڭ ھۆسن - جامالى كۈننى خىجىل قىلىدىغان 14 ياشلىق بىر قاۋۇل ئوغلى بار ئىكەن. كۈنلەردىن بىر كۈنى پادىشاھ شىكارغا چىقماقچى بولۇپ ئوغلىنى ئالدىغا چاقىرتىپ ئۇنىڭغا:

— ئەي پەرزەنتىم، سۆزۈمگە قۇلاق سالغىن. سەن بۇ باغنىڭ ئىچىگە زىنھار كىرمىگىن. مۇبادا كىرىپ تارتىپ قالساڭ يوغان چىنارنىڭ تۈۋىگە بارمىغايسەن. ئۇزۇندىن بۇيان بىر پەرىزات ئۇ چىنارغا ماكان تۇتقاندۇر. مۇبادا ئەگەر سەن ئۇ پەرىزاتنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا شەيدا بولۇپ قالساڭ ھەرگىز مەقسىدىڭگە يېتەلمەيسەن. چۈنكى پەرىزاتقا ئاشىق بولغان ھېچقانداق كىشى مۇرادىغا يەتكەن ئەمەس. ئوغلۇم، سەن مېنىڭ بۇ نەسىھىتىمنى ئېسىڭدىن چىقارمىغىن، — دەپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن پادىشاھ باغۋەنلەرگىمۇ شاھزادىنى باققا كىرگۈزمەسلىكنى قاتتىق جېكىپ شىكارغا ئاتلىنىپتۇ.

بىركۈنى شاھزادە ھېلىقى باغنىڭ ئىشىكىگە كېلىپتۇ. ئۇ ئىشىكنى ئاچالمىغاندىن كېيىن ئىشىكنى سۇندۇرۇپ باغقا كىرىپتۇ. ئۇ باغدا سەيلە قىلىپ يۈرۈپ يوغان چىنارنىڭ تۈۋىگە كېلىپ قاپتۇ ۋە تۇيۇقسىزدىن چىنارنىڭ ئۈستىدىكى پەرىزاتقا كۆزى چۈشۈپتۇ. پەرىزات بۇنى كۆ-

روّپىلا قاقاقلاپ كوّلگەن پېتى
پەرۋاز قىلىپ ئۇچۇپ كېتىپتوّ، شوّ
كوّندىن باشلاپ شاهزادە پەرىزات-
نىڭ ئىشقىدا مەجنوّنغا ئايلىنىپ-
توّ. ئوّ ئانىسىنىڭ قېشىغا كىرىپ:
— ئەي ئانا، ماڭا روّخسەت
قىلىسىڭىز، مەن پەرىزاتنى
ئىزدەپ تاپىسام، — دەپ
يالۋوّروّپتوّ. ئانىسى شاهزادىگە توّرلوّك نە-
سىهەتلەرنى قىلىپ بوّ يولدىن قايتوّروّشقا
هەرقانچە ئامالّلارنى قىلغان بولسىموّ شاه-
زادە زادى ئوّنىماپتوّ. ئاخىرى ئانىسى:
— ئوّغلوّم، هېچ بولمىسا ئاتاڭ كەل-
گوّچە بولسىموّ سەبرى قىل. ئاتاڭ قايتىپ
كەلسە سېنى ئوّبدان جابدوّپ يولغا سالاي-
لى، — دەپتوّ.
— ئەي ئانا، مېنى ياخشىلىقچە يو-
لوّمغا ماڭغىلى قويسىڭىز، — دەپ يالۋوّروّپ-
توّ شاهزادە.
مەلىكە ئامالسىزلىقتىن يول تەييار-
لىقلىرىنى راسلاپتوّ. خوّسرەۋ شاهنىڭ بىر
ئايلىق يولنى ئوّچ كوّندە باسىدىغان، توّك-
لىرى رەڭگارەڭ پارقىراپ توّرىدىغان
بىر ئېتى بار ئىكەن. شاهزادە ئانىسىدىن
شوّ ئاتنى سوراپتوّ. ئانىسى ئوّ ئاتنى جاب-
دوّپ تەييارلىتىپتوّ ۋە بىر قانچە قېچىر-
توّگىلەرگە ئوّزوّق - توّلوّكلەرنى يوّكلەپتوّ.
شاهزادىنىڭ كوكوّلدىشىنى ۋە ئوّچ خىز-
مەتكارنى بىللە قوشوّپ يولغا ساپتوّ.

شاهزادە يول يوّروّپتوّ. يوّرگەندىموّ
مول يوّروّپتوّ. ئوّچ ئاي بولغاندا بىر چوّل
باياۋانغا يېتىپ كەپتوّ. بوّ چوّلدە قوّم -
تىكەندىن باشقا هېچنەرسە يوق ئىكەن.
شاهزادە بوّ سەهرادا مېڭىپ - مېڭىپ بىر
يەرگە كەلگەندە قارىغوّدەك بولسا ئالدىدا
بىر چېدىر كوّروّنوّپتوّ. ئوّ چېدىرغا كىرىپ-
توّ. چېدىرنىڭ ئىچىدە چېهرىسىدىن نوّر
چېچىلىپ توّرغان، چاچ - ساقاللىرى كوّموّش-
تەك ئاقارغان بىر مويسىپىت ئادەم ئوّلتوّر-
غوّدەك. شاهزادە ئوّنىڭغا سالام قىپتوّ ۋە

ئۇ زاتتىن پەرىزات توغرىسىدا سوراپتۇ. ئۇ مويسىپىت شاھزادىگە قاراپ مۇنداق دەپتۇ:

— مېنىڭ بىر ئاكام بار. شۇ پەرىزات ھەققىدە مەندىن ياخشىراق بىلىدۇ.

— بوۋا، قانچە ياشقا كىردىڭىز؟

ئەي بالام، ھازىر 700 يىل ئۆمۈر كۆردۈم. تەڭرى ماڭا شۇنداق كارامەت ئاتا قىلغانكى، مەن ئۆلگىلى ئۈچ ئاي بولغان ئۆلۈكنى بىر دەمدە تىرىلدۈرەلەيمەن.

شاھزادە بىر قېچىر ئالتۇن ـ كۈمۈش بىلەن بىر قۇلنى خۇدا يولدا سەدىقە قىلىپ بوۋايغا قالدۇرۇپ، ئۆزى سەپىرىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. ئۇ مەنزىلمۇ مەنزىل يول يۈرۈپ بىر يەرگە كەلگەندە بىر چېدىر كۆرۈنۈپتۇ. چېدىرغا كىرىپ قارىسا مۇبارەك ساقاللىرى ئۈچىتەك ئاقارغان، چىرايىدىن رىيازەت چەككەنلىكى نامايان بولۇپ تۇرغان بىر بوۋاي ئولتۇرغۇدەك. شاھزادە بۇ ئەزىزگە سالام بىجا كەلتۈرگەندىن كېيىن ئۇنىڭدىن پەرىزادنىڭ ئۇچۇرىنى سوراپتۇ. بوۋاي دەپتۇكى:

— مېنىڭدىن چوڭ بىر بۇرادىرىم بار. شۇ بۇ ھەقتە ناھايىتى ئوبدان سۆزلەپ بېرىدۇ.

— شاھزادە بوۋاينىڭ يېشىنى سوراپتۇ.

— ئەي بالام، — دەپتۇ بوۋاي، — مەن سەككىز يۈز يىل ئۆمۈر كۆردۈم. تەڭرى ماڭا شۇنداق بىر قۇدرەتنى بەرگەنكى، كىمنىڭ يۈلتۈزى يەرگە چۈشسە، يەنى كىم ئاخىرەتكە سەپەر قىلماقچى بولسا مەن ئۇنى ئالدىن بىلەلەيمەن.

— ئەي بۇزرۇكۋار، مەن كەمىنىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالغايسىز، — دەپ، شاھزادە بىر قېچىرغا يۈكلەنگەن ئالتۇن ـ كۈمۈش بىلەن بىر قۇلنى سەدىقە قىپتۇ، ئاندىن بوۋايدىن رۇخسەت ئېلىپ يولغا چىقىپتۇ.

شاھزادە شۇ ماڭغىنىچە بىر ئاي بولغاندا بىر چېدىرغا يېتىپ كەپتۇ. چېدىرغا كىرىپ قارىسا قارا ساقاللىق بىر ئادەم ئىبادەتكە مەشغۇل بولۇۋاتقان ئىكەن. شاھزادە ئۇنىڭغا سالام بىجا كەلتۈرگەندىن كېيىن ئۇ ئادەم شاھزادىدىن ھال ـ ئەھۋال سوراپ داستىخان كەلتۈرۈپتۇ. تائامدىن كېيىن شاھزادە بۇ ئادەمنىڭ يېشىنى سوراپتۇ.

— مەن توققۇز يۈز ياشقا كىردىم. تەڭرى ئاتالا ماڭا شۇنچىلىك كۈچ ـ قۇدرەت بەرگەنكى، ئالتە ئايلىق يولنى بىر سائەتتە باسىمەن، — دەپتۇ ھېلىقى زات.

— ئەي بۇزرۇكۋار، مەن بىر غېرىب ـ مۇساپىرمەن. مېنىڭ مۇشكۇلاتلىرىمغا يار ـ يۆلەكتە بولارسىز، — دەپتۇ شاھزادە ۋە بىر قېچىر مال ـ دۇنيا بىلەن بىر قۇلنى سەدىقە قىپتۇ. ئاندىن ئۆزىنىڭ نېمە سەۋەبتىن بۇ سەپەرگە ئاتلانغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. بۇ زات شاھزادىگە:

— مۇشۇ يولدىن چىقماي ئۇدۇل ماڭغىن. بولمىسا خەتەرگە يولۇقىسەن، — دەپتۇ. شاھزادە بۇ ئادەمنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ ھەيران بوپتۇ. بۇ ئۇلۇغ زات شاھزادىگە چۈشەندۈرۈپ:

— شاھزادە، كىچىك ئىنىم بىر ئايدا بىر قېتىم ئىپتار قىلىدۇ. چوڭ ئىنىم ئىككى ئايدا بىر قېتىم ئىپتار قىلىدۇ. مەن ئۇلاردىن چوڭ، لېكىن ئۈچ ئايدا بىر قېتىم غىزالىنىمەن. بىزنىڭ چاچ ـ ساقاللىرىمىزنىڭ ئاق ـ قارا بولۇشىنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇنىڭدىندۇر، — دەپتۇ.

شاھزادە بۇ زاتتىن رۇخسەت سوراپ

يولغا چىقىدىغان چاغىدا ئۇلۇغ زات شاھزادىنىڭ كوكۇلدىشىنى ئالدىغا چاقىرىپ ئۇنىڭغا تاپىلاپتۇ:

— بۇ يولدا بىر جادىگەر موماي ماكان تۇتقان. بۇ جادىگەر پەرىزاتقا ئاشىق بولغان نى-نى شاھزادىلەرنى ئۆلتۈرگەن. پەرىزاتنىڭ ماكانىغا بېرىشتا يۈز تۈرلۈك مۇشكىلات بار بولۇپ، جادىگەر موماي شۇ مۇشكۇللەرنى قانداق يېڭىشنىڭ چارىسىنى بىلىدۇ. جادىگەر موماي ئالدىڭلارغا تائام ئەپكەلسە ھەرگىز يېمەڭلار، بەلكى ئۇستىلىق بىلەن ئۇنىڭ پۇت-قولىنى چۈشەپ قويۇپ بارلىق سىرلارنى سوراپ بىلىۋېلىڭلار. ئاندىن ئۇنى تىرىك قويۇۋەتمەي چوقۇم ئۆلتۈرۈپ تاشلاڭلار. بولمىسا ئۇ سىلەرگە زىيان يەتكۈزىدۇ.

كوكۇلداش ئۇلۇغ زاتنىڭ بۇ نەسىھەتلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن شاھزادىسىنىڭ قېشىغا قايتىپ كەپتۇ. شاھزادە ئۇنىڭدىن نېمە دېگەنلىكىنى سوراپتۇ. ئەمما كوكۇلداش:

— ئۇلۇغ زات «بۇ سۆزلەرنى شاھزادىگە دېمە» دېگەنىدى، — دەپ ئېيتماپتۇ.

ئەلقىسسە، ئۇلار يولغا چىقىپ بىرقانچە كۈندىن كېيىن بىر يەرگە يېتىپ بېرىپتۇ. شاھزادە ئېتىنى ئوتقا قويۇۋېتىپ ئۆزى بىر دۆڭگە چىقىپ ئەتراپقا قارىسا، يىراقتىن تۈتۈن كۆرۈنۈپتۇ. شاھزادە بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ تۈتۈن چىققان يەرگە يېقىنلىشىپتۇ. يىراقتا كۆرۈنگەن تۈتۈن ئەسلىدە مۇشۇ يەردىكى بىر ئەسكى كەپىنىڭ تۈرخۇنىدىن چىقىۋاتقان ئىكەن. بۇ كەپىنىڭ ئىچىدە بىر قېرى موماي بار ئىكەن. ئۇ شاھزادىنى كۆرۈپ كەپىدىن ئالمان-تالمان چىقىپ ئۇنىڭ ئاستىغا كۆرپە سېپتۇ، دەرھال تاماق تەييارلاپ بىر تاۋاق ئاشقا زەھەر ئارىلاشتۇرۇپ شاھزادىنىڭ ئالدىغا كەلتۈرۈپتۇ.

بۇ چاغدا شاھزادىنىڭ كوكۇلدىشى چۈشكۈن قىلغان جايدا قالغانىكەن. شاھزادىنىڭ بىر ياققا قاراپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قېلىپ، كەينىدىن ئۇمۇ مېڭىپتۇ.

شاھزادە ئاشنى ئەمدى ئاغزىغا ئاپىرىپ تۇرۇشىغا، كوكۇلدىشى يىراقتىنلا ئۇنىڭغا «ئەي شاھزادە، ئۇ ئاشنى ھەرگىز يېمەڭ!» دەپ ۋارقىراپتۇ. شاھزادە ئاشتىن قولىنى تارتىپتۇ. كوكۇلدىشى يېتىپ كېلىپ جادىگەر مومايغا سالام قىپتۇ. جادىگەر يەنە بىر تاۋاق ئاش ئەپكېلىپ ئۇنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. بۇ چاغدا ئۇ جادىگەرنىڭ ئىككى قولىدىن مەھكەم تۇتۇۋېلىپ يەرگە يىقىتىپتۇ-دە، كۆكسىگە مىنىۋاپتۇ.

— ئەي قانجۇق، راستىنى ئېيتقىن، پەرىزات زادى قەيەردە؟ ئۇ يەرگە قانداق بارغىلى بولىدۇ؟ ئۇنى قانداق قىلىپ قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ؟

— ئەگەر دەپ بەرسەم مېنى قويۇۋېتەمسەن؟

— شۇنداق.

— پەرىزاتنىڭ ماكانىغا پالانى يول بىلەن بارغىلى بولىدۇ. ئەمما بۇ يولدا تۆت تۈرلۈك تىلسىم ئورنىتىلغان تۆت دەريا بار. بىرىنچىسى دەريا ئوت دەرياسى، ئىككىنچىسى بوران، ئۈچىنچىسى تۇپراق، تۆتىنچىسى سۇ دەرياسىدۇر. بۇ دەريالارغا يېتىپ بارغاندا ئىسمى ئەزەمنى ئوقۇساڭلار بۇ تۆت تۈرلۈك تىلسىم دەريادىن سالامەت ئۆتۈپ كېتەلەيسىلەر. ئۇ يەردىن ئۆتكەندىن كېيىن بىر يېشىل گۈمبەز نامايان بولىدۇ. پەرىزاتنىڭ ماكانى ئەنە شۇ جايدۇر.

ئۇ گۈمبەزنىڭ ئالدىغا ئىككى ئىت باغلاقلىقتۇر. ئەگەر پاشا، چىرۋىن ئۇچۇپ ئۆتسىمۇ بۇ ئىتلار دەرھال سېزىۋالىدۇ. بۇ ئىتلارنىڭ بىرىنى بوران، بىرىنى بۇلۇت دەپ ئاتايدۇ. سىلەر گۈمبەزنىڭ ئىشىكىنىڭ تۈۋىگە بىر ئورا كولاپ، ئۆزۈڭلار ئۇنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇنۇۋېلىڭلار. بارغىچە پىستە مېغىزىدىن يانچۇقۇڭلارغا قاچىلاۋېلىڭلار. ئورىدىن كەينى - كەينىدىن ئۈچ قېتىم بېشىڭلارنى چىقارساڭلار، ئىتلار ھەر قېتىمدا قاتتىق قاۋاپ كېتىدۇ. بۇ چاغدا پەرىزات ئويغىنىپ تالاغا چىقىپ قاراپ، ھېچقانداق غەيرىي نەرسە كۆزىگە چېلىقمىغاندىن كېيىن قايتىپ كىرىپ كېتىدۇ. تۆتىنچى قېتىم ئورىدىن چىقىپ ئىتلارنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇلارنىڭ باش - كۆزلىرىنى سىلاپ، ئالدىغا پىستە مېغىزىنى تۆكۈپ بەرسەڭلار ئۇلار ھەرگىز ھاۋشۇمايدۇ. شۇ چاغدىلا سىلەر گۈمبەزگە كىرەلەيسىلەر. گۈمبەزگە كىرىپ پەرىزاتنى ئۆزىنىڭ چېچى بىلەن مەھكەم باغلىۋېتىڭلار. چۈنكى پەرىزادنى ئۆزىنىڭ چېچىدىن باشقا ھەرقانداق نەرسە بىلەن باغلىغان بىلەنمۇ كار قىلمايدۇ. ئۇ يەردە يەنە سۇلايمان ئەلەيھىسسەلامنىڭ ھەيكىلى بار. سىلەر ئاشۇ ھەيكەلنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ قەسەم قىلىڭلار.

— شۇنىڭ بىلەن ھەممە ئىش پۈتەمدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ كوكۇلداش جادۇگەردىن.

— ھە، شۇنداق، — دەپتۇ جادۇگەر.

— ئەي شاھزادە، — دەپتۇ كوكۇلدىشى، — بۇ ئابۇشقىنى ئىتقا تاشلاپ بېرىش كېرەك.

ئۇلار جادۇگەر موماينى ئىتقا تاشلاپ بېرىپتىكەن، ئىتلارنىڭمۇ كۆڭلى ئاينىپ يېيەلمەپتۇ.

— ئەي قانجۇق، سەن نېمىشقا شۇنچىۋالا شاھزادىلەرگە زەھەر بېرىپ ھالاك قىلىسەن. ئۇلار ساڭا نېمە قىلغان؟ ھېلىمۇ مەن يېتىپ كەلمىگەن بولسام بۇ شاھزادىنىمۇ ئۆلتۈرگەن بولار ئىدىڭ، — دېگىنىچە شاھزادىنىڭ كوكۇلدىشى غەزىپىگە پايلىماي جادۇگەر مومايىنىڭ جېنىنى جەھەننەمگە يوللاپتۇ.

شاھزادە بىلەن كوكۇلدىشى جادۇگەر مومايىنىڭ ئېيتىپ بەرگىنى بويىچە پەرىزات بار تەرەپكە قاراپ راۋان بوپتۇ. تىلسىم قىلىنغان دەريالاردىن ئىسمى ئەزەمنى ئوقۇپ، سالامەت ئۆتۈپ كېتىپتۇ. يەنە بىر مۇنچە يوللارنى بېسىپ ھېلىقى يېشىل گۈمبەزگە يېتىپ بېرىپتۇ. دېگەندەك گۈمبەزنىڭ ئىشىكىگە ئىككى ئىت باغلاقلىق تۇرغۇدەك. شاھزادە بىلەن كوكۇلدىشى جادۇگەر مومايىنىڭ ئېيتقانلىرى بويىچە ئىتلارنى جىمىقتۇرۇپ، گۈمبەزگە كىرىپتۇ. قارىسا ئالتۇن تەخت ئۈستىدە پەرىزات ئۇيقۇغا غەرق بولغانىكەن. ئۇلار تۇيدۇرماي بېرىپ پەرىزاتنى ئۆزىنىڭ چېچى بىلەن باغلىۋېتىپتۇ. بۇ چاغدا پەرىزات ئويغىنىپتۇ ۋە قاتتىق نالە - پەرياد قىپتۇ.

— ئەي پەرى، سەن شاھزادىگە مەڭگۈ ۋاپا قىلىمەن دەپ، مۇشۇ ھەيكەلنىڭ ئالدىدا قەسەم ئىچكىن، — دەپتۇ كوكۇلداش.

پەرىزاد قەسەم ئىچىپتۇ. ئاندىن كوكۇلداش شاھزادە بىلەن پەرىزادنى نىكاھ قىپتۇ. بىر كۈنى شاھزادە بىلەن پەرىزات سۇغا چۈمۈلۈپ ئويناۋېتىپ پەرىزاتنىڭ بىر تال چېچى سۇغا چۈشۈپ ئېقىپ

كېتىپتۇ. شاھزادە چاچىنى تۇتۇۋالماقچى بولۇپ خېلى ھەپىلەشكەن بولسىمۇ تۇتالماپتۇ. پەرىزات شاھزادىگە:

«ھەرقاچان بىرەر ياققا ئاتلانماقچى بولسىڭىز مۇشۇ ئىتلارنىڭ قۇيرۇقىدىن بىر تالدىن يۇلۇۋېلىپ يېنىڭىزدا ساقلاڭ. مۇبادا بىرەر پېشكەللىككە ئۇچراپ قالسىڭىز دەرھال ئوتقا سالسىڭىز ئىتلار ئالدىڭىزدا ھازىر بولىدۇ. ئەگەر يۈزمىڭ لەشكەر بولسىمۇ ئىتلار ئۇلارنى يەر بىلەن يەكسان قىلىۋېتىدۇ. چۈنكى بۇ ئىتلار دىۋە نەسلىدىندۇر. تەڭرى ئۇلارنى ئىت سۈرىتىدە قىلىپ ياراتقان،» دېگەن ئىكەن. شۇڭا شاھزادە ئىتلارنىڭ تۈكىنى يېنىدا ساقلايدىكەن.

شۇ ئەتراپتا بىر شەھەر بار بولۇپ، پادىشاھى دېڭىزغا تور سالغىلى قىزىقىدىكەن. بىر كۈنى پادىشاھ دېڭىزغا تور تاشلاپتۇ. شۇ چاغدا پەرىزادنىڭ چېچى ئېقىپ كېلىپ تورغا ئىلىشىپ چىقىپتۇ. پادىشاھ بۇ چاچنى كۆرگەن ھامان چاچ ئىگىسىگە غايىبانە ئاشىق بوپتۇ ۋە يۈزمىڭ لەشكەرنى باشلاپ، شاھزادىنىڭ قېشىغا ئاتلىنىپتۇ. شاھزادە ئۆزىگە قارشى دۈشمەن كەلگەنلىكىنى بىلىپ ئۇلارغا قارشى جەڭگە چىقىپتۇ. ئەمما دۈشمەنگە ئاجىز كەپتۇ. ئاخىر يېنىدىكى ئىتنىڭ قۇيرۇقىدىن يۇلۇۋالغان تۈكنى كۆيدۈرۈپتۇ. شۇ زامان ئىككى ئىت پەيدا بوپتۇ. ئىتلار پادىشاھنىڭ لەشكەرلىرىنى قوغلاپ يۈرۈپ چىشلەپ يەر بىلەن يەكسان قىلىپتۇ، پادىشاھ قېچىپ شەھەرگە ئاران كىرىۋاپتۇ.

پادىشاھنىڭ ئوردىسىدا خىزمەت قىلىدىغان بىر موماي بار ئىكەن. پادىشاھ ئۇنى ئالدىغا چاقىرىپ ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ئۇنىڭغا بايان قىپتۇ. بۇ قېرى دەللە پادىشاھتىن ئىنئاملار ئېلىش تەمەسىدە ھىيلە-مىكرى روماللىنى بېشىغا ئارتىپ ئۇدۇل پەرىزاتنىڭ قېشىغا يېتىپ بېرىپتۇ. پەرىزات ئۇنى كۆرۈپ، يالغۇزچىلىقتا ئۆزىگە ھەمراھ تېپىلغىنىغا خۇشال بولۇپ دەللىنى ئۆز يېنىدا ئېلىپ قاپتۇ. موماي شاھزادە بىلەن كوكۇلدىشى ئۇۋلاپ ئېلىپ كەلگەن گۆشلەردىن ھەر خىل غىزالارنى تەييارلايدىكەن. بىر كۈنى ئۇ شاھزادە بىلەن كوكۇلدىشىنىڭ تامىقىغا زەھەر ئارىلاشتۇرۇپ تەييارلاپ بېرىپتۇ. ئۇلار تاماقنى يېگەن ھامان يىقىلىپ چۈشۈپ ئۆلۈپتۇ. پەرىزات ھەرقانچە نالە-پىغان قىلسىمۇ ئورنىغا كەلمەپتۇ. ئىپلاس دەللە پادىشاھقا:

«ئەي پادىشاھ، دۈشمەنلىرىڭىزنى ئۆلتۈردۈم. سەن دەرھال بىر كېمىنى چىرايلىق ياساپ، سۇنىڭ ئاستى بىلەن بۇ يەرگە كەلگىن. پەرىزاتنى مەن سۇ بويىغا باشلاپ كەلسەم، دەرھال ئۇنى تۇتۇپ كېمىگە سېلىپ ئېلىپ كەتكىن» دەپ خەۋەر قىلىپتۇ. ئاندىن پەرىزادنى ئالداپ-سالداپ يۈرۈپ دەريا بويىغا ئېلىپ كەپتۇ. پادىشاھنىڭ مۇلازىملىرى پەرىزادنى تۇتۇپ كېمىگە ساپتۇ. پەرىزات ھەرقانچە قىلىپمۇ ئۇلارغا تەڭ كېلەلمەپتۇ.

پادىشاھ پەرىزاتنى ئوردىسىغا ئاپارغاندىن كېيىن ئۇنى ئۆز نىكاھىغا ئالماقچى بوپتۇ.

— مېنىڭ جۈپتۈم سىزنىڭ قولىڭىزدا ھالاك بولدى. مەن ھېچ بولمىغاندا ئۇنىڭ ماتىمىنى تۇتۇپ 40 كۈن ئولتۇراي. ئاندىن كېيىن سىزنىڭ ئەمرىڭىزگە بويسۇناي، — دەپتۇ پەرىزات پادىشاھقا.

— ئەمدى ئىككى كەلىمە سۆزنى يولدا

شاھزادىگە ئۇچرىغان ئۇلۇغلاردىن ئىشتمەك كېرەك.

بىر كۈنى ئۇلار ئۇچىلىسى ھەمسۆھبەت بولۇپ ئولتۇرۇپ:

—ھېلىقى يىگىتتىن خەۋەر ئالمىدۇق. ئۇنىڭ ئەھۋالى قانداق بولۇۋاتىدىكىن...،— دېيىشىپتۇ.

ئەلقىسسە، ئۇلار بىرلىكتە ئەدەن سەھراسى تەرەپكە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار بىر يەرگە كەلگەندە شاھزادە بىلەن كوكۇلدىشنىڭ ئۆلۈكى ئۇچراپتۇ. ئۇلار بىر قاراپلا بۇ ئىككىسىنىڭ كىشى قولىدا ئۆلگەنلىكىنى بىلىپتۇ. ئۇلۇغلارنىڭ بىرى دۇئا قىپتۇ، قالغان ئىككىسى قول كۆتۈرۈپ «ئامىن» دەپتۇ. ئىككى ئۆلۈككە دەرھال جان كىرىپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. پادىشاھ پەرىزاتنى ئايرىم بىر ئۆيگە سولاپ قويغانىكەن. ئۇلۇغلاردىن بىرى ھېچ توسالغۇسىز پەرىزاتنى ئېلىپ چىقىپتۇ. ئاندىن شاھزادە، پەرىزات ۋە كوكۇلدىشنى بىللە ئېلىپ پەرىزادنىڭ ماكانىغا ئاپىرىپ قويۇپ، خوشلىشىپ ئۆز يوللىرىغا راۋان بوپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى شاھزادە ئۆز يۇرتىنى ۋە ئاتا-ئانىسىنى سېغىنىپ پەرىزادنى ئېلىپ ئۆز يۇرتىغا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. «شاھزادە پەرىزادنى ئېلىپ كېلىۋاتقۇدەك» دېگەن خەۋەر خۇسرەۋ شاھقا يېتىپتۇ. پادىشاھ دەرھال شاھزادىنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ. ئۇ ئوغلىنى كۆرۈپ خۇشال بوپتۇ. ئەمما پەرىزاتقا ئاشىقى بىقارار بولۇپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھنىڭ كۆڭلىگە بىر يامان نىيەت چۈشۈپتۇ. ئۇ شاھزادىگە:

—ئەي ئوغلۇم، سەن سۇ بويىغا چۈشۈپ ئارام ئېلىپ تۇرغىن. مەن قايتىپ بېرىپ، سېنى شەھەر خەلقى ھەيران قالغۇدەك داغدۇغا بىلەن ئېلىپ كېتىمەن،— دەپ، ئۆزى شەھەرگە قايتىپ كېتىپتۇ. شاھزادە بىلەن كوكۇلدىشى سۇ بويىغا چۈشۈپ دەم ئېلىپ ئولتۇرۇپتۇ. بۇ چاغدا كوكۇلدىشنىڭ قۇلىقىغا غايىبتىن ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. «ئەي يىگىت، ھازىر خۇسرەۋ شاھ شاھزادىگە ئىگەر جابدۇقلىرى زەھەرلەنگەن ھەل بىلەن نەقىشلەنگەن بىر ئات ۋە چاڭگىلىغا زەھەر سۈرتۈلگەن بىر قارچىغا ئەۋەتىدۇ. شاھزادە ئاتقا مىنىپ، قارچىغىنى قولىغا ئالغان ھامان زەھەرلىنىپ ئۆلىدۇ. كىمكى بۇ سىرنى باشقىلارغا دەپ قويسا، ئۇ دەرھال تاشقا ئايلىنىدۇ.»

كوكۇلداش شاھزادىنىڭ قېشىغا كېلىپ ئۇنىڭغا:

—ئەي جاندىن ئەزىز دوستۇم، ئاتاڭ ھەرقانداق نەرسە ئەۋەتسە ماڭا بېرەمسەن؟ —دەپتۇ.

— چوقۇم ساڭا بېرەي، — دەپتۇ شاھزادە.

ئۇزۇن ئۆتمەي مىراخورلار ئىگەرلەنگەن بىر ئات بىلەن بىر قارچىغا كەلتۈرۈپتۇ. شاھزادە بۇلارنى كوكۇلدىشىغا تەقدىم قىپتۇ. ئۇ قۇشنى قولىغا ئېلىپلا يەرگە ئۇرغان ئىكەن پارە-پارە بوپتۇ. ئاتنى ئۆلتۈرۈپ گۆشىنى خامتاراش قىپتۇ. شۇ ئارىدا پادىشاھ ۋەزىر-ۋۇزۇرالىرى بىلەن يېتىپ كېلىپ، شاھزادىنى شەھەرگە ئەپكىرىپتۇ. خۇسرەۋ شاھ شاھزادىگە ئاتاپ ئالتۇن گۈمبەزلىك، ئاجايىپ ھەشەمەتلىك ساراي سالدۇرغان ئىكەن. سارايىنىڭ تاملىرىنى زەھەر بىلەن سۇۋاپ ئۈستىدىن ھەل بېرىپ ياساتقانىكەن. پادىشاھ، شۇ زەھەرلەر شاھزادىنىڭ بەدىنىگە چۈشۈپ ئۆلسە،

پەرىزاتنى ئۆلكمگە ئالسام، دېگەن نىيەتـ
تە ئۆز ئوغلىنى قەسلەپتۇ.

ئەلقىسسە، پەرىـزات بىلەن شاھـزادە
سارايغا كىرىـپ ئۇيـقـۇغا غـەرق بوپتـۇ.
پەرىزادىنىڭ يۈزىدىكى چۈمبەل ئېچىلىپ
كېتىپتۇ. شۇ چاغدا تامدىن ئۇنىڭ يۈزىگە
بىر تامچە زەھەر ئېقىپ چۈشۈپتۇ. كوكۇلـ
دىشى بۇنى كۆرۈپ «ئېست، بۇ پەرىـزات
ئەيىبناك بولۇپ قالدىـغان بولـدى» دەپ
ئويلاپتۇ ـ دە، ئۇنىڭغا كۆيـۈنـگەن ھالـدا
يۈگۈرۈپ بېرىـپ پەرىزاتـىنىڭ يۈزىنى تىلى
بىلەن يالاپ پاك ـ پاكىزە تازىلىۋېتىپـتۇ.
كوكۇلداش شاھزادىگە شۇنچىلىك سادىـق
ئىـكەنـكى، ئۇنىڭ ئۇچـۇن ھەرقانـداق
پالاكەتنى ئۆزىگە راۋا كـۆرۈپـتۇ. ئەمـما
بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن شاھزادە كوكۇلدىشىغا
قاتتىق غەزەپلىنىپتۇ. شاھزادىنىڭ چىرايى
ئۆڭۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن كوكۇلدىـ
شى ئۇنىڭغا مۇنۇلارنى دەپتۇ:

ــــ ئەي شاھزادە، بىلەمـسـەن؟ ئاتاڭ
سېنىڭ ئالدىـڭغا چىـقـقانـدا پەرىزاتنى
كۆرۈپ ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ قالدى. ئاتاڭ
سېنى سۇ بويىغا چۈشۈپ ئارام ئېـلىـشقا
بۇيرۇپ ئۆزى شەھەرگە كىرىپ كەتكەنـدە
قۇلىقىمغا غايىبتىن: «شاھزادىـنىڭ ئاتىـسى
ئىگەر ـ جابدۇقلىرى زەھەرلەنـگەن بىر ئات
بىلەن تىرناقـلىرى ئۆتـكۈر زەھەرلەنـگەن
بىر قۇش ئەۋەتىدۇ...... ئەگەر بۇ سىرلارنى
كىـشىگە سـۆزلەپ قويـساڭ دەرھال تاشـقا
ئايلىنىسەن» دېـگەن ئاۋاز ئاڭلانـغانـدى.
ساڭا قىلغان ياخشىلىقلىرىم بىكار ئىـكەنـ
دۇق، ــ دەپتۇ ـ دە، تاشقا ئايلىنىپ قاپتۇ.
شاھزادە ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ تۇرۇپ قالـغانـ
دىن كېيـىن، ھـوشىـغا كېـلىـپ نادامەت
قىپتۇ:

ــ ۋاي ئېـسـت، بۇ ئىشـلارغا مەن
سەۋەبچى بولدۇم، ــ دەپ يىـغلـىـغىـنىچە
كوكۇلدىشىنى دۈمبىـسـىگە يـۈدۈپ يەتـتە
يىلغىچە كۆتۈرۈپ يۈرۈپتۇ. تولا يىغـلاپ
ئىككى كۆزى قارىغۇ بوپتۇ. خۇسـرەۋ شاھ
ئۆزىنىڭ قىلغانلىرىـغا قاتـتـىق پۇشايـمان
قىلىپ، پەرزەند ئوتىدا ئۆرتىنىپتۇ. شاھزاـ
دە ئۇچۇن پەرىزاتنى ياخشى مۇھاپـىزەت
قىلىپ ساقلاپتۇ.

شاھـزادە كوكۇلـدىـشـىنى كۆتۈرۈپ
شەھەرمۇ شەھەر يۈرۈپ، بىر كۈنى بىر چۆل-
جەزىرىگە كېلىپ قاپتۇ. بۇ جايدا ھەزرىتى
خىزىر ئەلەيھىسسەلام بىر بۇلاقنىڭ بويىدا
ئولتۇرغانـىكەن. شاھـزادە ئۇنىڭ ئالـدىـغا
كېلىپ:

ــ ئەي بۇزرۇكۋار، سىز كىـم بولدىـ
سىز؟ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ئەي ئەقـلـىـسىز، مەن ھەزرىـتى
خىزىردۇرمەن، ــ دەپتۇ، خىزىر ئەلەيھىسـ
سەلام.

شاھزادە يىغلىغىنىچە ئۆزىـنى ئۇنىڭ
ئايىغىغا تاشلاپتۇ.

ــ ئەي يىگىت، نېمە تەلىپىڭ بولسا
ئېيتقىن،ــدەپتۇ خىزىر ئەلەيھىسسەلام.

ــ ئەي تەڭـرىـنىڭ پەيغـەمبـىرى،
كوكۇلدىشىم تاشقا ئايلىنىپ قالـدى، ئۇنىڭ
دەردىدە تولا يىغلاپ كۆزلىرىم كور بولـ
دى. سىزدىن تىلەيدىغىنىم شۇكى، كـۆزۈم
روشەن بولسا ۋە كوكۇلـدىـشىم ئەسلىگە
كەلسە.

خىزىر ئەلەيھىسسەلام دەرھال دەرەخـ
نىڭ بىر تال يوپۇرمىقىنى ئېلىپ شاھزادىـ
نىڭ كۆزىگە سۈرۈپتۇ. ئۇنىڭ كۆزى دەرـ
ھال ئېچىلىپتۇ. ئاندىن قولـىنى كـۆتۈرۈپ
دۇئا قىپتىكەن، كوكۇلدىشى ئەسلىگە كېلىپ

تىرىلىپتۇ. شاھزادىنىڭ خىزىر ئەلەيھىسسەلامغا ئۇچراپ يۈز بەرگەن ۋەقەلەر خۇسرەۋ شاھقا ئاڭلىنىپتۇ. پادىشاھ ئوغلىنى ئىزدەپ بېرىپ ئىززەت - ئىكراملار بىلەن شەھەرگە قايتۇرۇپ كەپتۇ. قىرىق كېچە - كۈندۈز توي قىلىپ پەرىزات بىلەن شاھزادىنى قايتا نىكاھلاپتۇ. ئۆزى بولسا بىر خىلۋەتتە ئىبادەتكە مەشغۇل بوپتۇ.

شاھزادە دادىسىنىڭ ئورنىغا شاھلىق تەختىگە چىقىپتۇ. كوكۇلدىشى ۋەزىر بولۇپ، دۆلەتنى ئادىللىق بىلەن سوراپ دۇنيادىن ئۆتۈپتۇ.

پەررۇخ بەختىنىڭ سەرگۈزەشتلىرى

رۇم شەھىرىدە پىرۇز بەخت ئىسىملىك بىر باي ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ دۇنيالىقتا بىرلا ئوغلى بار بولۇپ، ئىسمى پەررۇخ بەخت ئىكەن. پەررۇخ بەخت بولسا كېچە - كۈندۈز قىمارخانىدىن چىقماي، ئاتائانىسىنىڭ تاپقان پۇلىنى چاچىدىكەن. بىر كۈنى پىرۇز بەخت ئوغلىغا:

— ئەي ئوغلۇم، ئۆمۈر دېگەنگە ئىشەنچ يوق. پۇل قاچانلا بولمىسۇن ئادەمگە ئەسقاتىدۇ... — دەپتۇ ۋە ئالتە تۆگىگە زامال، قىرىق بىر قېچىرغا ئالتۇن - كۈمۈش ۋە نەپىس ماللارنى يۈكلەپ سودىگەرلەرگە قوشۇپ قويۇپتۇ. ئۇلار يولغا چىقىدىغان چاغدا كارۋان بېشىغا:

— ئوغلۇمنى سىزلەرگە تاپشۇردۇم. ئەگەر ئۇ ئەقىلسىزلىق قىلىپ يامان يولغا مېڭىپ قالسا، ئىگە بولۇپ قويارسىزلەر، — دەپتۇ.

پەررۇخ بەخت كارۋانلار بىلەن قوشۇلۇپ يولغا چىقىپتۇ. بىرقانچە كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن بىر چىمەنزارلىققا يېتىپ كەپتۇ. پەررۇخ بەخت مۇشۇ يەرگە چۈشكۈن قىلماقچى بوپتۇ. ئەمما باشقا كارۋانلار:

— ئەي بالا، بۇ توختايدىغان يەر ئەمەس. بۇ يەرگە يېقىن بىر قەلئە بار، ئۇ قەلئەدە ئازەرق ھەيران دەيدىغان بىر قاراقچى ياشايدۇ. بۇ چىمەنزارلىق ئۇنىڭغا تەۋە. ئۇ قاراقچى يوللارغا يوشۇرۇن قاراۋۇللارنى قويۇپ قويىدۇ. مۇبادا ئۇ ھارامزادە خەۋەر تېپىپ قالىدىغان بولسا، ھەممىمىزنى ھالاك قىلىپ، پۇل - مېلىمىزنى ئېلىۋالىدۇ، — دېيىشىپتۇ.

— ئەي پەمسىز، كالتە قۇيرۇق خوجىلار، بىر پۇل ۋە بىر نان ئۈچۈن غەم يەپ تامبىلىڭلارغا سۆزمە قىلىدىكەنسىلەر. سىلەر كېتىۋېرىڭلار، مەن چۈشىمەن، — دەپ پو ئاتقىنىچە، پەررۇخ بەخت بۇ چىمەنزارغا چۈشۈپتۇ. باشقا سودىگەرلەر كېتىپ قاپتۇ.

ئازەرق ھارامزادىنىڭ قېشىغا خىزمەتكارىدىن بىرى كىرىپ:

— ئەي پەھلىۋانى رۇستەم، كارۋان چۈشتى، — دەپ خەۋەر قىپتۇ.

دەل يېرىم كېچە بولغاندا ئازەرق ھارامزادە بارلىق ئادەملىرىنى يىغىپ پەررۇخ بەختىنىڭ چۈشكۈن قىلغان جايىغا يېتىپ بېرىپ، ئادەملەرنىڭ بىرىنى قويماي ئۆلتۈرۈپتۇ. بۇ چاغدا پەررۇخ بەخت ئۆلۈكلەرنىڭ ئارىسىدا يېتىۋېلىپ ئامان قاپتۇ. قاراقچىلار ئالىدىغانىنى ئېلىپ كەتكەندىن كېيىن ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۈچىنچىغا

قانلىق لىباسنى كىيىپ يولغا راۋان بوپتۇ.
بىرقانچە كۈندىن كېيىن باغدادقا يېتىپ
بېرىپتۇ. ئالدىدا كەتكەن سودىگەرلەر باغ-
دادقا بېرىپ ئۆز سودىلىرى بىلەن مەش-
غۇل بولۇۋاتقان ئىكەن. ئۇلار پەررۇخ
بەختنى كوچىدا بىچارە ھالدا كۆرۈپتۇ.
ئەمما بىر-بىرىگە:

— پەررۇخ بەخت پۇل-مېلىدىن
ئايرىلىپ كەلگەندەك قىلىدۇ. ئۇ تازىمۇ بىر
نەس باسقان نېمىكەن، ھېچقايسىمىز ئۇنىڭغا
يېقىنلاشمايلى. ئۇنىڭ پالاكىتى بىزگىمۇ
يۇقمىسۇن، — دېيىشىپ تۇرۇشقا پەررۇخ
بەخت ئۇلارنىڭ قېشىغا يېتىپ كەپتۇ ۋە
ئۇلار سالام بېرىپتۇ. ئەمما سودىگەرلەر
ئۇنىڭغا تەتۈر قارىۋېلىپ ھېچقايسىسى گەپ
قىلماپتۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بىرسى:

— ئەي پەررۇخ بەخت، سەن شۇم
پېشانە ئىكەنسەن. بولمىسا بىز بىلەن بىللە
بولغان بولاتتىڭ، — دەپتۇ.

— ئەي ئانىسىنىڭ قورسىقىدىن پۇل
چىشلەپ چۈشكەن خوجىلار، بۇ دۇنيانىڭ
ئىشى بەزىدە ئۇنداق، بەزىدە بۇنداق بو-
لۇپ تۇرىدۇ، — دەپتۇ پەررۇخ بەخت. ئۇ
شۇ گەپنى دەپ تۇرۇپ كۆزى بىر ناۋاينىڭ
دۇكىنىغا چۈشۈپتۇ. پەررۇخ بەخت دەرھال
تونۇر بېشىغا كېلىپ ئولتۇرۇپتۇ. بۇ چاغدا
ناۋاي نېمە ئىش بىلەندۇر بىرياققا چىقىپ
كەتكەنىكەن. بىر چاغدا كېلىپ قارىسا دۇ-
كىنىدا يۈزى قۇياشتەك نۇرلۇق بىر يىگىت
ئولتۇرغان. ناۋاي ناھايىتى زېرەك ئادەم
بولۇپ ئۇ ئويلاپتۇكى، «بۇ بالا چوقۇم بىر
ئېسىلزادە بولۇشى مۇمكىن.» ناۋاي ئاستا
يىگىتنىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن ھال-
ئەھۋال سوراپتۇ. ئاندىن داستىخان سېلىپ،
نان-گۆش ۋە قوغۇنلار بىلەن مېھمان
قىپتۇ.

— جىنىم بالام يېگىن، — دەپتۇ ناۋاي
ئۇستا.

خوجا پەررۇخ قورساقنى تويغۇزۇۋېپتۇ.
داستىخاندا يەنە بىرمۇنچە نازۇ-نېمەتلەر
ئېشىپ قاپتۇ.

— يېمەك-ئىچمىكىڭدىن مەن خە-
ۋەردار بولىمەن. بۇ دۇكانىنىمۇ ساڭا بەخ-
شەندە قىلدىم، — دەپتۇ ناۋاي ئۇستا. پەر-
رۇخ بەختمۇ ئۇنى «ئاتا» دەپتۇ.

پەررۇخ بەخت ئىككى-ئۈچ كۈنگى-
چە دۇكاندا تۇرۇپتۇ. تۆتىنچى كۈنى بول-
غاندا ئۇ «بۇ دۇكاندا ناۋاينىڭ كۆزىگە قا-
راپ ئولتۇرغاندىن گادايلىق قىلغان ياخشى»
دەپ ئويلاپتۇ-دە، دۇكاننى تاشلاپ شە-
ھەرگە كىرىپ كېتىپتۇ. ئۇ ماڭا-ماڭا بىر
كوچىغا يېتىپ بېرىپتۇ. بۇ كوچىدا خۇددى
سۇلايمان پەيغەمبەرنىڭ ئوردىسىنىڭ دەر-

ۋازىسىدەك تولىمۇ ھەشەمەتلىك بىر دەرۋازىنى كۆرۈپتۇ. پەررۇخ بەخت بۇ دەرۋازىغا يېقىن بېرىپتۇ ۋە «ھەق دوست ئىللەللاھ» دەپ نىدا قىپتۇ. بىر چاغدا دەرۋازىنىڭ كىچىك ئىشىكى ئېچىلىپ، پەرىزاتتەك بىر نازىنىن ئىشىكتىن بېشىنى چىقىرىپتۇ. خوجە پەررۇخ ئۇ قىزنى كۆرگەن ھامان بىر ئاھ چېكىپ بىھۇش بولۇپ يىقىلىپتۇ. پەرى سۈپەت نازىنىن يېقىن كېلىپ قارىسا، سەرۋى قامەتلىك، پەرى تەلئەت بىر يىگىت ياتقۇدەك. قىز قايتىپ كىرىپ كېتىپ، بىر داستىخانغا بەش نان بىلەن بىرمۇنچە پۇلنى يۆگەپ چىقىپ پەررۇخ بەختنىڭ قوينىغا سېلىپ قويۇپ، ئۆزى قايتىپ كىرىپ كېتىپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي پەررۇخ بەخت ھوشىغا كېلىپ قوينىدىكى نان بىلەن پۇلنى كۆرۈپتۇ. ئەمما قىز ھېچيەردە كۆرۈنمەپتۇ.

پەررۇخ ئورنىدىن ئاستا قوپۇپ ناۋاينىڭ دۇكىنىغا قايتىپ بېرىپتۇ. ئۇ ناۋاي ئۇستامدىن:

— ئەي ئاتا، پالانى كوچىدا مۇنداق بەلگىلىك بىر ھەشەمەتلىك دەرۋازىنى كۆردۈم. ئۇ كىمنىڭ ھويلىسى بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ۋاي بالام، بۇ بىر ئادەمنى ۋەسۋەسىگە سالىدىغان خام خىيالدىنلا ئىبارەت. قانچىلىغان ئادەملەر ئۇ ھويلىدىكى قىزغا ئاشىقى بىقارار بولۇپ، ھېچقايسىسى مۇرادىغا يېتەلمىگەن، — دەپتۇ ناۋاي ئۇستا.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان خوجە پەررۇخ دەردلىك ئاھ ئۇرۇپ ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قاپتۇ. ئۇ كېچىنى ئاران تاڭغا ئۇلاپتۇ. پەررۇخ بەخت شۇ كۈندىن باشلاپلا قاتتىق ئاغرىپ قاپتۇ. شۇنىڭغا قارىماي ئۇ ئاران مېڭىپ قىزنىڭ كوچىسىغا بېرىپتۇ ۋە بىر ئەسكى تامنىڭ ئۈستىگە چىقىپ يېتىپتۇ.

ئەلقىسسە، بۇ شەھەرنىڭ بىر قازىسى بار ئىكەن.

بىر كۈنى قازى باغ سەيلىسىگە كېتىۋېتىپ، بىر يەرگە كەلگەندە قۇلىقىغا نالە-پەرياد ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. قارىسا بىر ئەسكى تامنىڭ ئۈستىدە بىر مۇساپىر كېسەل ياتقۇدەك. قازى خىزمەتكارىنى بۇيرۇپتۇ:

— ئەي زېرەك، تېزدىن ئۇ غېرىبنىڭ قېشىغا بېرىپ نەدىن كەلگەنلىكى ۋە كىمنىڭ پەرزەنتى ئىكەنلىكىنى بىلىپ كەلگىن. بۇ يەردە يېتىپ قالغىنىغا قارىغاندا، ئۇ بىچارىنىڭ بۇ شەھەردە بىرەر ئۇرۇق-تۇغقان ياكى تونۇشلىرىمۇ يوق ئوخشايدۇ.

زېرەك بېرىپ پەررۇخنىڭ ئەھۋالىنى بىلىپ كەپتۇ. قازى ئۆز-ئۆزىگە: «ئەي ئىنسان، سەن بۇ دۇنيانىڭ راھىتى ئۈچۈنلا ئىشلەپ كەلدىڭ. ئەمدى بۇ مۇساپىرنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ، ئاخىرەتلىك ياخشىلىق قىلىپ قويمامسەن!» دەپتۇ. ئۇ كېتىۋاتقان سەيلىسىگىمۇ بارماي كەينىگە يېنىپتۇ. بىرقانچە خىزمەتكارنى ئەۋەتىپ پەررۇخ بەختنى ياتقان يېرىدىن كۆتۈرگۈزۈپ ئۆيىگە ئېلىپ كەپتۇ. ئاندىن تېۋىپ چاقىرتىپتۇ.

— بۇ بىچارىنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ ياخشىراق تەكشۈرۈپ بېقىڭ. ھەرگىز بىپەرۋالىق قىلماڭ. سىزنى ئوبدان رازى قىلىمەن، — دەپتۇ قازى.

تېۋىپ خوجە پەررۇخنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ، ئۇنىڭدا باشقا ھېچقانداق كېسەل ئالامىتى يوقلۇقىنى، بەلكى ئۇنىڭدا ئاشىقلىقنىڭ دەردى بارلىقىنى سېزىپتۇ.

— ئەي قازى، بۇ يىگىت چوقۇم بىر

پەرىگە ئاشىق بولۇپتۇ، — دەپتۇ تېۋىپ.

— قانداق قىلىپ ئۇنىڭ ئىچكى سىرلىرىنى بىلگىلى بولار؟ — دەپتۇ قازى. تېۋىپ دەرھال:

— بىر نەچچە شىشە شاراب ئەكىلىپ، ئۇنىڭغا ئىچكۈرەيلى، — دەپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ قازى زىياپەت تەييارلىتىپتۇ. شۇ باھانىدە پەررۇخ بەختكە بىرقانچە پىيالە شارابنى كەينى-كەينىدىن ئىچكۈرۈۋېتىپتۇ. ئاندىن قازى ئۇنىڭغا يېقىن كېلىپ بىرمۇنچە ياخشى سۆزلەرنى قىلغاندىن كېيىن يەنە ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— ئەي بىچارە غېرىب، ماڭا راستىڭنى ئېيتقىن، سەن زادى كىمگە ئاشىق بولۇپ قالدىڭ؟

— پالانى كوچىدا كېلىۋاتاتتىم. بىر ھويلىنىڭ دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلگىنىمدە، ئىشىكتىن بىر قىز بېشىنى چىقاردى. ئۇنىڭ ئىشق ئوتى يۈرىكىمگە تۇتاشتى ...، — دەپتۇ پەررۇخ.

— ئەي بالام، — دەپتۇ قازى، — ئۇ ھويلا ۋەزىرنىڭ ھويلىسى. ئۇ قىز بولسا ۋەزىرنىڭ قىزىدۇر. ئەي بىچارە، نېمىشقىمۇ بۇنداق جاپاغا گىرىپتار بولغانسەن. ھېلىقى كۈنى ماڭا ئۇچراپ قالغان چېغىڭدا بۇ ئىشنى ماڭا نېمىشقا دېمىدىڭ؟ مەن سېنى مۇرادىڭغا يەتكۈزۈر ئىدىم ... بالام، نائۈمىد بولمىغىن. خۇدايىم بۇيرىسا ئۇ قىزنى ساڭا ئېلىپ بېرىمەن.

خوجە پەررۇخ ئورنىدىن تۇرۇپ قازىغا تەزىم قىپتۇ. ئاندىن ئۇ:

— ئەي ئاتا، چىرايىمنىڭ سېرىقلىقىغا ئەنە شۇ دەرد سەۋەب بولغاندى. سىز ماڭا شەپقەت قىلىپ بۇ ئىشقا بەل باغلىدىڭىز. مېنىڭ كېسەللىرىم شۇتاپتىلا شىپا تاپتى. مەندە ھازىر كېسەلدىن ئەسەرمۇ قالمىدى، — دەپتۇ.

قازى بىلەن ۋەزىرنىڭ ئارىسىدا ئازراق ئاداۋەت بار بولۇپ، قازى ۋەزىرگە غۇم ساقلاپ يۈرگەن ئىكەن. شۇڭا بىر ئامال قىلىپ ئۇلاردىن ئۆچىنى ئېلىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپتۇ.

— ئەي پەررۇخ بەخت، — دەپتۇ قازى، — مەن ساڭا نېمە ئۆگەتسەم ئېسىڭدە چىڭ تۇتۇپ، مېنىڭ دېگىنىم بويىچە ئىش قىلغىن.

قازى پەررۇخنى ئۆيىگە ئەپكىرىپ ئىشىكنى مەھكەم تاقاپتۇ.

ئەلقىسسە، بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھىنىڭ ئىسمى شاھ ماھىيار بولۇپ، ئۇ بىرقانچە كۈنلۈك شىكارغا چىقىپ كەتكەنىكەن.

قازى ئىشىكنى ئىچىدىن ئېتىپ، قولىغا دۆۋەت، قەلەمنى ئاپتۇ. ئاندىن ئۇ پادىشاھنىڭ نامىدا بىر يارلىق پۈتۈپتۇ. ئۇنىڭغا پەررۇخنى شاھ ماھىيارنىڭ ئوغلى دەپ يېزىپتۇ. ئاندىن يارلىققا پادىشاھنىڭ مۆھۈرىنى بېسىپ پەررۇخ بەختكە تۇتقۇزۇپتۇ. ئاندىن ئۇنىڭغا شاھانە كىيىملەرنى كىيدۈرۈپ، ئوق-ساغداقلارنى ئېسىپتۇ. ئېسىل بىر ئارغىماققا مىندۈرۈپتۇ. ئاندىن كېيىن پەررۇخقا مۇنۇلارنى دەپتۇ:

— ئەي پەررۇخ بەخت، سەن ھازىردىن باشلاپ تولىمۇ ھۇشيار بولۇشۇڭ لازىم. سەن تاڭ يورۇماستا شەھەردىن چىقىپ كەتكىن. بىر پەرسەڭ① يول يۈرگەندىن كېيىن كەينىڭگە يانغىن ۋە دەرۋازىۋەندىن «شەھەر قازىسىنىڭ ئۆيى نەدە؟» دەپ سورىغىن. ھەر بىر كوچىدىكى ئۇچرىغانلا

① پەرسەڭ — ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى.

ئادەمدىن مېنىڭ ئۆيۈمنى سورا. مېنىڭ قېشىمغا كەلگەندىن كېيىن مېنى «سەن...» دەپ ئاتاپ، ھۆرمەتسىزلىك بىلەن سۆزلەۋەرگىن. ئاندىن قالغىنىنى ئۆزۈم ئۇقۇشايمەن. خەير، يول بولسۇن.

پەررۇخ بەخت سەھەردە شەھەر دەرۋازىسىدىن چىقىپ كېتىپ، بىر پەرسەڭ يول ماڭغاندىن كېيىن ئالدىراپ-تېنەپ كەينىگە يېنىپ شەھەرگە كىرىپتۇ. ئۇ ئۇچرىغانلىكى كىشىدىن قازىنىڭ ئۆيىنى سوراپتۇ. ئۇ ئەنە شۇنداق ھەيۋەت بىلەن قازىنىڭ ئۆيىگە يېتىپ كەپتۇ. قازى ئىشىكنىڭ ئالدىغا چىقىپ پەررۇخ بەختنىڭ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپتۇ. ئۇ دەرھال بېرىپ ئاتنىڭ ئۈزەڭگىسىگە بوسە قىپتۇ ۋە پەررۇخنى ئىززەت-ئىكراملار بىلەن ئۆيىگە تەكلىپ قىپتۇ. پادىشاھلارغا خاس تائاملارنى تەييارلىتىپ، ئۆزى خىزمەتتە ھازىر تۇرۇپتۇ. پەررۇخ ئۇنىڭدىن:

— ئەي قازى، ئەھۋالىڭ قانداق؟ — دەپ سوراپتۇ. قازى دەرھال:

— خۇداغا شۈكرى، قەدر ئەھۋال، — دەپتۇ.

بۇ يىگىتكە ئەگىشىپ كەلگەن شەھەر خەلقى ئۆزئارا «شەھەرنىڭ قازىسى ھەم ھاكىمى بولغان ئادەمنى سەنلەپ ئەجەب بىھۆرمەتلىك قىلدۇغۇ، بۇ كىمدۇ؟» دەپ ھەيران بولۇشۇپتۇ.

شۇ ئارىدا پەررۇخ بەخت سەللىسىگە قىستۇرۇۋالغان يارلىقنامىسىنى ئېلىپ قازىغا بېرىپتۇ. قازى نامىگە ھۆرمەت بىلدۈرۈپ تەزىم قىلغاندىن كېيىن:

— رەھمەت، بۇ يارلىقتا پۈتۈلگەنلەرنىڭ ھەممىسىنى قوبۇل قىلدىم، — دەپتۇ. ئاندىن خەلققە قاراپ:

— ئەي شەھەر خەلقى بىلىشىڭلار كېرەككى، بۇ نامىدە بۇ يىگىتنىڭ شاھ ماھيارنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكى پۈتۈلگەن. بۇ يىگىت شاھزادە ئىكەن، — دەپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن قازى ۋەزىر چاقىرتىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا يارلىقنى كۆرسىتىپتۇ. يارلىقتا: «ئەي ۋەزىر، سېنىڭ پاكلىق پەردىسى ئىچىدە تەربىيىلىنىۋاتقان بىر قىزىڭ بار ئىكەن، مېنىڭ بۇ ئوغلۇم قىزىڭنىڭ سۈپەتلىرىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭغا غايىبانە ئاشىق بوپتۇ. ئوغلۇم بارغان ھامان قىزىڭنى توي قىلىپ ئوغلۇمغا نىكاھلاپ بەرگەيسەن، ھەرگىزمۇ كېچىكتۈرمىگىن. ئەگەر بۇ ئىشنى كەينىگە تارتقۇدەك بولساڭ، مېنىڭ غەزىپىمگە دۇچار بولغۇڭدۇر. نامە تامام، ۋەسسالام» دېگەنلەر يېزىلغانىكەن.

ۋەزىر دەرھال توي قىلىپ قىزىنى خوجە پەررۇختا بېرىپتۇ. ئەتىسى سەھەردە پەررۇخ قېيىن ئاتا-قېيىن ئانىلىرىغا سالام بەرمەكچى بولۇپ ئايالى ئىككىسى سارايغا بېرىشقا تەييارلىنىپتۇ.

قازى دەل شۇ چاغدا خىزمەتكارىنى چاقىرىپ ئۇنىڭغا:

— ئەي زىرەك، سەن دەرھال خوجە پەررۇخنىڭ قانلىق كىيىملىرىنى ئاپىرىپ ئۆز قولىغا بەرگىن، ئۇچىسىدىكى لىباسلىرىنى سالدۇرۇپ ئېلىپ كەلگىن، — دەپتۇ.

— ئەي خوجام، — دەپتۇ زىرەك، — بۇ يىگىتنى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ، يەرگە ئۇرماقچى بولغىنىڭىز نېمىسى؟ بۇنداق قىلسىڭىز ياخشى بولماس.

— ماڭ، سېنىڭ كارىڭ بولمىسۇن، مەن دېگەننى قىلغىن — دەپتۇ قازى.

قازى بىر چىرايلىق ياغلىقتا خوجە

پەررۇخنىڭ قانلىق كىيىملىرىنى يۆگەپ
زىرەككە تۇتقۇزۇپتۇ ۋە ئۇنىڭغا:

— سەن بۇ بوغچىۇمىنى سارايغا ئاپى-
رىپ «بۇ سەرۇپاينى قازى ئەۋەتتى» دې-
گىن، — دەپتۇ.

زىرەك قازىنىڭ دېگىنى بويىچە بوغ-
چۇمنى خوجە پەررۇخنىڭ قولىغا بەردى.
پەررۇخ بەخت كۆڭلىدە «قازى ماڭا ئاتى-
دارچىلىقنى يەتكۈزدى. خۇدا ئۇنىڭغا رەھ-
مەت قىلغاي» دەپتۇ. زىرەك بوغچىۇمنى
قويۇپ، پەررۇخ بەختنىڭ سېلىپ بەرگەن
كىيىملىرىنى ئېلىپ كېتىپ قاپتۇ. پەررۇخ
بەخت يۈز-كۆزىنى يۇيۇپ قازى ئەۋەتكەن
كىيىملەرنى يۆتكىمەكچى بولۇپ بوغچۇمى-
نى ئېچىپ قارىغۇدەك بولسا، ھېلىقى قان-
لىق چاپىنى بىلەن دوپپىسى ئىكەن. پەر-
رۇخ بۇلارنى كۆرۈپ نېمە قىلىشنى بىل-
مەي قاپتۇ. ئاخىرى ئامالسىزلىقتىن قانلىق
كىيىملەرنى كىيىشكە مەجبۇر بوپتۇ. ئۇزۇن
ئۆتمەي ۋەزىرنىڭ قىزى كىرىپ قارىسا
كارىۋاتنىڭ ئۈستىدە ئوغرىغا ئوخشاش بىر
ئادەم ئولتۇرغۇدەك، ئوبدان سەپسېلىپ
قارىسا باشقا بىرسى ئەمەس، ئۆزىنىڭ ئې-
رى پەررۇخ بەخت ئىكەن.

— ئەي پەررۇخ، بۇ نېمە گەپ؟—
دەپ سوراپتۇ قىز. پەررۇخ بەخت ئۇنىڭغا
قازى بىلەن ئارىسىدا بولۇپ ئۆتكەن ئىش-
لارنى بىرمۇ بىر سۆزلەپ بېرىپتۇ.

ئەلقىسسە، ۋەزىرنىڭ قىزى بىر بوغ-
چۇمىدا شاھانە كىيىملەرنى كەلتۈرۈپ
خوجە پەررۇخقا كىيدۈرۈپتۇ ھەم ئۇنىڭغا
«بۇ ھەممىسى دۇنيانىڭ ئىشلىرى، ئانچە
نومۇس قىلىپ كەتكۈچىلىكى يوق» دەپ
تەسەللى بېرىپتۇ. ئەمما خوجە پەررۇخ
نومۇسقا چىدىماي بۇ يەردىن كەتمەكچى

بولمايدۇ، دەپ تۇرۇۋالغاچقا، قىز ئۇنىڭغا
ئاخشىمى ياتقۇچە يېرىم نان بېرىپ قور-
سىقىنى تويغۇزۇپ ياتقۇزىدىغان بوپتۇ.
ۋەزىرمۇ ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ «نەگىلا
بارغىنىڭ بىلەن قىزىمنىڭ ئېرى، مېنىڭ
كۈيئوغلۇمسەن» دېگىنىگە ئۇنىماي، يىغلا-
يىغلا يولغا راۋان بوپتۇ. ۋەزىرنىڭ قىزى
ئاچچىقىدا «قازى مېنى مۇشۇ كۈنلەرگە
سالدى. مەنمۇ ئۇنى بىر ئوڭدا قويمىسام
ھېساب ئەمەس» دېگەننى كۆڭلىگە پۈكۈپتۇ.
ۋەزىرنىڭ قىزى تۈزدەك ياسىنىپ،

قازى ئۆتىدىغان كوچىغا يېتىپ كەپتۇ. دەل شۇ چاغدا قازى بۇ يەرگە يېتىپ كېلىپ قىزغا نەزەر ساپتۇ. قىز ئۇنىڭغا ناز-كەرەشمە بىلەن تەبەسسۇم قىپتۇ. قازى ئۇنى كۆرگەن هامان هوشى بېشىدىن ئۇچۇپ، ئاشىقى بىقارار بوپتۇ. شۇ ئارىدا قىز كوچىنىڭ بىر دوقمۇشىغا بېرىپ توختاپتۇ. قازى قېشىدىكى مەهرەملىرىنى يولغا سېلىۋېتىپ، ئۆزى يالغۇز قىزنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. قىز ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنىڭغا سالام قىپتۇ. قازى ئۇنىڭغا جاۋاب سالام قايتۇرۇپتۇ. قازى ئەسلىدە بويتاق ئىكەن. ئۇ قىزدىن سوراپتۇ:

— ئەي رەنا، كىمنىڭ قىزى بولىسىز؟

— ئەلاۋىددىن ياغچىنىڭ قىزىمەن، بىرەرسىدىن ئۆيگە ئەلچى كەلگۈدەك بولسىلا ئاتام ئۇلارغا «قىزىم ئاقساق-چولاق، قارىغۇ» دېگەندەك يوقلاڭ باهانە-سەۋەبلەرنى كۆرسىتىدۇ، — دەپتۇ قىز.

— مەن هەر قانداق ئەيىبىڭىز بولسىمۇ قوبۇل قىلغان بولاتتىم.

— ئۇنداق بولسا ئاتام هەر قانچە باهانە كۆرسەتسىمۇ ئىشەنمىگەيلا، — دەپتۇ قىز.

ئەتىسى قازى خىزمەتكارىنى ئەۋەتىپ ئۇستا ئەلاۋىددىن ياغچىنى چاقىرتىپتۇ. ياغچى قازىغا قەرزدار ئىكەن. شۇڭا ئۇ قازى قەرزنى قايتۇر، دەپ چاقىرتقان ئوخشايدۇ، دەپ دەككە-دۈككىدە قازىنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ. ياغچى ئىشىكتىن كىرىشى هامان قازى دەرهال ئورنىدىن تۇرۇپ «قېيىن ئاتا» دەپ هۆرمەتلەپ، تۆرگە تەكلىپ قىپتۇ. ئاندىن ئۇ:

— قىزىڭىزنى ماڭا بەرسىڭىز مەن سىزگە كۈيئوغۇل بولسام...، — دەپتۇ.

— ئەي قازى، — دەپتۇ ياغچى، — قىزىمغۇ بار، ئەمما ئۇ سىزگە لايىق ئەمەس، قىزىم ئەيىبناك، «هېلىقى قىز راست دەپتىكەندۇق» دەپ ئويلاپتۇ قازى.

— ئەي ئۇستا، قانداق ئەيىبى بولسىمۇ مەيلى. مەن قىزىڭىزنى كۆرگەنمەن، شۇ كۆرگىنىم هېساب، — دەپتۇ قازى ۋە خىزمەتكارىغا ئالتۇن-كۈمۈش ئەكەلدۈرۈپ ياغچى ئۇستىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. ئەلاۋىددىن ياغچى هەر قانچە ئۇنىماي تۇرۇۋالسىمۇ قازى ئۇنىمىغىنىغا قويماي بىر تاۋاقتا ئالتۇن-كۈمۈشنى يۆگەپ قولتۇقىغا قىستۇرۇپ قويۇپتۇ. ياغچى تاۋاقنى ئۆيىگە ئاپىرىپ خوتۇنىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ.

— ۋاي ئاللا، بۇ ئالتۇنلار نەدىن كەلدى؟ بىرەرسىنىڭ خەزىنىسىگە ئوغرىلىققا چۈشتىڭىزمۇ نېمە؟ — دەپ چالۋاقاپتۇ ياغچىنىڭ خوتۇنى.

— ئەي خوتۇن، — دەپتۇ ياغچى، — قازى قىزىمىزنى سوراۋاتىدۇ. هەر قانچە ئۆزرىخاهلىق قىلساممۇ ئۇنىمىدى.

ئۇلار ئەر-خوتۇن ئىككىسى ئالتۇنلارنى سېتىپ توي جابدۇقى قىپتۇ. ئاندىن قولۇم-قوشنىلارنى چاقىرىپ توي باشلاپتۇ ۋە قىزنى قازىغا ھەقلەپ نىكاھلاپ بېرىپتۇ، ئاندىن قىزنى كۆچۈرۈپ قازىنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويۇپتۇ. قازى قىزنىڭ يېنىغا كېلىپ هەرخىل چاقچاقلارنى قىپتۇ. قىزدىن سادا چىقماپتۇ، قازى قىزنى تارتىنىۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ ئۇنىڭغا يېقىملىق سۆزلەرنى قىلغاچ قولىنى ئۇزىتىپتۇ، هەم قىزنىڭ يۈزىگە قاراپتۇ، ئۇنىڭ كۆزىگە بىر بەدبەشىرە مەخلۇق كۆرۈنۈپتۇ. قازى قورقۇپ كېتىپتۇ. شۇنداقتىمۇ ئۇ:

— ئەي قىز، ئورنىڭدىن تۇر، — دەپتۇ. قىز ئورنىدىن تۇرۇش تۈگۈل مىدىرلىيالماپتۇ. ئۇنى كۆرگەن قازى «ئاھ خۇدا، تۈگەشتىم» دەپ پېشانىسىگە بىرنى ئۇرۇپتۇ. ئاندىن خىزمەتكارى زېرەكنى چاقىرىپ:

مەن سېنى بۈگۈندىن باشلاپ ئازاد قىلدىم. سەن ھازىرلا ئەلاۋىددىن ياغچىنىڭكىگە بېرىپ ئېيتقىن، تېز كېلىپ قىزىنى ئېلىپ كەتسۇن، ماڭا ئۇنىڭ كېرىكى يوق، تويلۇق بەرگەن مال - دۇنيانىڭ ھەممىسىنى ئۇلارغا بەقشەندە قىلىۋەتتىم، — دەپتۇ.

زېرەك بېرىپ ياغچىنى چاقىرىپ كەپتۇ. قازى ئۇنىڭغا يەنە يۇقىرىقى گەپلەرنى تەكرارلاپتۇ. ئەلاۋىددىن ياغچى:

— مەن سىزگە «قىزىمنىڭ تۆت تۈرلۈك ئەيىبى بار» دېسەممۇ ئۇنىماي تۇرۇۋالغانىدىڭىز. مەن يالغان ئېيتمىغانىدىمەن؟ — دەپتىكەن، قازى:

— ئۇستام، نېمە دېسىڭىز ئورۇنداي، ئەمما قىزىڭىزنى دەرھال ئېلىپ كېتىڭ، — دەپ زارلىنىپتۇ.

ياغچى ئويلاپ باقسا، قازىنىڭ نۇرغۇن پۇلغا قەرزدار ئىكەن. ئۇنىڭدىن باشقا تويلۇق ئۈچۈنمۇ ناھايىتى نۇرغۇن ئالتۇن - كۈمۈش ۋە باشقا نەرسىلەرنى قوبۇل قىلغانىكەن. ئاخىرى قازى ئىككىسى پۈتۈشۈپ، قازى «ھېچقانداق ئېلىم - بېرىم يوق، قىزغا ئۆز ئاتىسى ئىگە» دېگەن مەزمۇندا تىلخەت بېرىپتۇ ۋە قىزنىڭ تالاق خېتىنىمۇ قولىغا تۇتقۇزۇپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ياغچى قىزىنى ئۆيىگە ياندۇرۇپ ئېلىپ كېتىپتۇ.

ئەمدى گەپنى پەرروخ بەختتىن ئاڭلايلى: پەرروخ بەخت شەھەردىن چىقىپ مېڭىپ - مېڭىپ بىر يەرگە يەتكەندە، شىكاردىن يانغان شاھ - ماھيار بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ. خوجە پەرروخ كېتىۋاتقان بىر ئادەمدىن سوراپتۇ:

— بۇ كىشى كىم بولىدۇ؟

— مۇشۇ ۋىلايەتنىڭ پادىشاھى.

پەرروخ بەخت پادىشاھقا يېقىن بېرىپ ئۇنىڭغا سالام بېرىپتۇ.

— ئەي يىگىت، ئۆزۈڭ كىم بولىسەن؟ قەيەردىن كەلدىڭ، — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

پەرروخ بەخت بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى باشتىن ئاخىرىغىچە بىرنى قويماي سۆزلەپ بېرىپتۇ. پادىشاھ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپتۇ ۋە ئۇنى ئۆزىگە ئوغۇل قىلىۋاپتۇ. ئاندىن ئۇلار بىللە پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا بارغاندىن كېيىن، پادىشاھ ئۇنىڭغا شاھانە تون - سەرۇپايلارنى كىيدۈرۈپتۇ. توپچاق ئاتقا مىندۈرۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ بىللە باغدادقا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. شەھەرگە يېتىپ كەلگەندىن كېيىن قازى، ۋەزىرلەر بولۇپ شەھەرنىڭ ئەمەلدارلىرى ھەممىسى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ. شاھ ماھيار قازىنىڭ ئۆيىگە چۈشۈپتۇ. پەرروخ بەخت بولسا ۋەزىرنىڭ ئۆيىگە چۈشۈپتۇ. ئۇنىڭ ئايالى ئۆزىنىڭ قازىنى قانداق باپلىغانلىقىنى ئېرىگە سۆزلەپ بېرىپتۇ. پەرروخ بەخت خوتۇنىنىڭ بۇ قىلغانلىرىدىن تولىمۇ مەمنۇن بوپتۇ. ۋەزىرنىڭ ئۆيىدىكىلەر پادىشاھنىڭ پەرروخ بەختنى «پەرزەنتىم» دەپ ئاتاپ، ئۇنىڭ بېشىنى سىلىغانلىقىغا ناھايىتى خۇشال بولۇپتۇ. شاھ ماھيار غەزەپ بىلەن قازىغا:

— ئەي ئەقىلسىز، سەن پەرروخ بەخت ھەققىدە نېمە ئىشلارنى قىلغانلىقىڭنى

بىلەمسەن؟ سەن ئۇنى باشتا مېنىڭ ئوغلۇم دەپ ئاسمانغا كۆتۈرۈپ كەيىندىن ئۇنى يەرگە ئۇردۇڭ، بۇنى سەن پەررۇخ بەختكە ئەمەس ماڭا قىلدىڭ...، — دەپ ئۇنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىپتۇ. بۇ چاغدا پەررۇخ بەخت پادىشاھقا ئۆز خوتۇنىنىڭ ئەلاۋىددىن ياغچىنىڭ قىزى بولۇۋېلىپ قازىنى باپلىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ ۋە قازىنى ئۆلتۈرمەي باشقىچە جازالاش مەسلىھەتىنى بېرىپتۇ. پادىشاھ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ قازىدىن سوراپتۇ.

— ئەي قازى، سەن نىكاھلاپ ئالغان خوتۇنۇڭدىن نومۇس قىلدىڭمۇ؟

پادىشاھ ئادەم ئەۋەتىپ ياغچىنىڭ قىزىنى ئەپكەلدۈرۈپ، قايتىدىن قازىغا نىكاھلاپ بېرىپتۇ.

— مېنى ئۆلتۈرسەڭلەرمۇ رازىمەن، ئەمما ئۇنى كۆزۈم كۆرمىسۇن، — دەپ پەرياد قىپتۇ قازى.

— ئەي قازى، سەن ئىككى ئىشنىڭ بىرىگە تۇر. يا بۇنى خوتۇن قىلىپ ساقلايسەن، بۇنىڭ ئۈستىگە باشقىنى ئېلىشىڭغا رۇخسەت يوق. ئۇنىڭغا ئۇنىمساڭ يەنە بىرى دارغا تەييارلان!

— ياق، نېمە بولسام بولاي، ئەمما ياغچىنىڭ قىزىنى ئالمايمەن، — دەپ زارلىنىپتۇ قازى.

— جاللات، — دەپتۇ پادىشاھ، — تېزدىن ماۋۇ نائەھلىنىڭ كاللىسىنى ئالغايسەن!

قازىغا يەنىلا جان تاتلىق كەپتۇ. ئامالسىزلىقتىن ياغچىنىڭ قىزى بىلەن ئۆي تۇتۇشقا رازى بوپتۇ ھەمدە پادىشاھنىڭ بارلىق شەرتلىرىگە كۆنۈپتۇ. شاھ ماھيار بۇ شەھەرنىڭ ھاكىملىق ۋە قازىلىق مەنسىپىگە خوجە پەررۇخنى تەيىنلەپتۇ. ۋەزىرنىڭ قىزىنى قىرىق كېچە-كۈندۈز توي قىلىپ پەررۇخ بەختكە قايتىدىن نىكاھلاپ بېرىپتۇ. ئۇلار مۇراد-مەقسەتلىرىگە يېتىپ خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ.

«مەجمەئۇل ھېكايات» ناملىق قول يازمىدىن ئېلىندى.

نەشرگە تەييارلىغۇچى: پەرىدە ئىمىن

تۈزىتىش:

ژۇرنىلىمىزنىڭ 1990 - يىل 3 - سان 5 - بەت يۇقىرىدىن 6 - قۇردىكى «VIII — IX ئەسىرلەردە» دېگەن رەقەملەرنى «XVIII — XIX ئەسىرلەردە» دەپ تۈزىتىپ ئوقۇشىڭىزلارنى سورايمىز.

يېگانە جاھان بىلەن يېگانە دەۋران

(چۆچەك)

بۇنىڭدىن ناھايىتى يىراق بىر زامانـ
لاردا، مەلۇم ماكاندا ئاجايىپ سەلتەنەتلىك
بىر دۆلەت ئۆتكەنىكەن. بۇ دۆلەتـنىڭ
پادىشاھى تولىمۇ ساخاۋەتلىك، رەھىمدىـل
كىشى بولۇپ، يۇرت ئەھلى بەخت ـ سائادەت
قوينىدا تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن. ئەل ـ ئەلـ
لەردىن تۈركۈم ـ تۈركۈم سودىگەرلەر، سەيـ
ياھلار كېلىپ يۇرتنىڭ ھۇزۇر ـ ھالاۋىتىدىن
قانغۇچە بەھرىمەن بولىدىكەن. يۇرت ئەھلى
ئۆزىنىڭ ئاق كۆڭۈل شاھىدىن بەكمۇ رازى
ئىكەن، ئەمما بۇ شاھ تولىمۇ ساددا كىشى
بولغاچقا، كۆپ ھاللاردا ھىيلىگەرلـەرنىڭ
ئالدام خالتىسىغا كىرىپ قالىدىكەن. پادىشاھنىڭ
ھۆسنى ـ لاتاپەتتە تەڭداشسىز بىر ئايالى بار
ئىكەن. ئۇ ئايال شۇ قەدەر دانىشمەن ئىكەنـ
كى، پادىشاھنىڭ ئىشلىرىغا ھەردەم ئاقىـ
لانە مەسلىھەت بېرىپ يول كۆرسىتەر ئىكەن،
شۇڭىمۇ بۇ يۇرت يۇقىرىقىدەك بەخـتىـيـار
تۇرمۇشقا سازاۋەر بولغانىكەن. پادىشاھ ئۆـ
زىنىڭ گۈزەل خانىشىنىڭ قۇياشتەك ئىـسـ
سىق رۇخسارى، كۆڭۈلـنى يايـراتـقۇچـى
ئۇماق خۇلقى، كامىل ئەقىل پاراسـتىـدىن
چەكسىز پەخىرلىنەر ئىكەن. بۇبىر جۈپ ئەرـ
خوتۇن بىر ـ بىرىگە شەيدايى بىقارار بولسـ
مۇ، ئەمما بىر ـ بىرىدىن قاتتىق ھايا قىلىـ
شار ئىكەن.

بۇ پادىشاھنىڭ تولىمۇ مەككار، قۇۋ،
ھىيلىگەر بىر ۋەزىرى بارىكەن. بۇۋەزىر تۈرـ
لۈك تۈمەن تۈلكىلىكلەرنى ئىشقا سېلىپ پادىشاھـ
نىڭ دىققەت نەزەرىنى ئۆزىگە قارىتىۋالغانىكەن.
بۇ ۋەزىر بەزى چاغلاردا پادىشاھنىڭ ئالدىدا
كىشىنىڭ غىدىقىنى كەلتۈرگۈدەك خۇشامەتلەرـ
نى قىلىسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ھەر دائىم پادىشاھـ
نىڭ ئۆلۈمىنى تىلەيدىكەن ۋە كۆزىنى يۇمـ
سىلا ئۆزىنىڭ شاھ بولغانلىقىنى چۈشەيدىكەن.
بۇ مەككار ۋەزىر پادىشاھنىڭ ئايالىنى ئۆـ
زىنىڭ كۆزىگە قادالغان مىخ دەپ بىلگەچكە
ئۇنى قانداق قىلىپ ئۇجۇقتۇرۇۋېتىشنىڭ
ئامالىنى ئىزدەپ يۈرۈپتۇ. بۇ ۋەزىرنىڭ يامان
غەرىزى پادىشاھ ۋە ئۇنىڭ گۈزەل خانىشىـ
دىن پىنھان ئىكەندۇق. ئەمدى گەپنى پاـ
دىشاھ ۋە ئۇنىڭ خانىشىدىن ئاڭلايلى.

پادىشاھ ئايالىغا شۇ قەدەر ئامراق
ئىكەنكى، ئۆز ئايالىدىن باشقا ھېچقانداق
بىر گۈزەلگە قىيا باقماس ئىكەن ۋە شۇ
مېھرىبان ئايالىدىن باشقا ھەرقانداق كاتـ
تا ئاشپەزنىڭ تامىقىغا رايى يوق ئىكەن.
ئۇنىڭ مۇبارەك قوللىرىدا تەييارلانغان غىزا
پادىشاھقا شۇ قەدەر لەززەتلىك تۇيۇلار
ئىكەنكى، ئۇ ھەر قېتىم غىزالىنىپ ئولتۇرۇپ:
«ناۋادا، مەھشەرگاھتا تەڭرىم مەندىن نېمە
ئىلتىماسىڭ بار؟ دېسە، ئىلاھىم، سۆيۈمـ
لۈك ئايالىمدىن مېنى زادى ئايرىمىغايسەن،
چۈنكى، ئۇنىڭ قوللىرىدىن چىققان تائامسىز

ماڭا ھۇزۇر ـ ھالاۋەت يوق، تىلىكىمنى ئىجابەت قىلغايسەن پەرۋەردىگارىم! دەرمەن» دەيدىكەن. گۈزەل خانىشمۇ ھەر ۋاق تاماقتا شاھنىڭ دەپ تۈگەتكۈسىز شادلىنىدىغانلىقىنى بىلگەچكە، ھەرقېتىم ئېرىنى مەززىلىك غىزالىرى بىلەن تېخىمۇ سۆيۈندۈرۈشكە تىرىشار ئىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھنىڭ ئايالى چۈشلۈك تاماققا تۇتۇش قىلىپتۇ. پادىشاھ ئۆز ئىشىنى تۈگەتكەندىن كېيىن ھەشەمەتلىك گۆھەر تەختىدىن چۈشۈپ، ئايالىنىڭ ھەرىكەتلىرىنى تاماشا قىلىۋاتقان ئىكەن. پادىشاھنىڭ ئايالى گۈزەل خانىش تاماق ئېتىپ ئولتۇرۇپ نېمە خىياللارغا غەرق بولۇپ كېتىپتىكىن تاڭ، ئېھتىياتسىزلىقتىن «غىڭ» ئىدە بىرنى قويۇپ بېرىپتۇ. بۇنى تۇيغان پادىشاھ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي ۋىلىقلاپ كۈلۈپ تاشلاپتۇ. ئۆزىنىڭ بىتۇيۇق قېلىپ سالغان سەت ئىشىدىن پادىشاھنىڭ خەۋەر تېپىپ قالغانلىقىنى سەزگەن خانىش شۇنچىلىك ئىزا تارتىپتۇكى، نومۇستىن يېرىلىپ كەتكىلى تاسلا قاپتۇ. ئاسمان ئېگىز، يەر قاتتىق بولغاچقا ئامالسىز ئالقانلىرى بىلەن يۈزىنى ئېتىپ، يۈگۈرگەن پېتى ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كېتىپتۇ. پادىشاھ بۇنى كۆرۈپ بىر تەرەپتىن، ئۆزىنىڭ چاندۇرۇپ قويغانلىقىدىن ئۆكۈنگەن بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، «بۇ نېمىدېگەن شەرمى ـ ھايالىق ئايال ـ ھە! ئۇ مېنىڭ ئۆز ئايالىم تۇرۇپ، ئېھتىياتسىزلىقتىن قىلىپ سالغان كىچىككىنە ئىشقا شۇنچىلىك خىجالەت بولدى ئەمەسمۇ؟ بۇ دۇنيادا مۇنداق نومۇسچان ئاياللار يوق دېيەرلىك بولسا كېرەك» دەپ ئويلاپ، ئايالىغا يەنىمۇ بەك ئامراقلىقى تۇتۇپ ھۇزۇرمىتى ھەسسىلەپ ئېشىپتۇ. ئايالىنىڭ ئالىي پەزىلىتىدىن مەمنۇن بولغان شاھ خۇشاللىق ھاياجانلىرىنى ئىچىگە سىغدۇرالماي ۋەزىرىنى ئىزدەپ بېرىپ، ئۇنىڭغا بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەنى سۆزلەپ، سۆيۈملۈك ئايالىنى قانغۇچە ماختاپ بېرىپتۇ. پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن ۋەزىر پادىشاھنىڭ خىيالىدىن ئۆزگىچە پىكىر قىلىپ مۇنداق دەپتۇ:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، ئۆزلىرى تولىمۇ ئاق كۆڭۈل ساددا ئادەم. شۇڭىمۇ ھەر دائىم ۋە ھەر جايدا ھەممە كىشىنى خۇددى ئۆزلىرىدەك ئاق كۆڭۈل، ئالىي خۇلۇقلۇق پەرەز قىلىلا. ئەمما مەن بۈگۈنكى ئىشتا ئالىيلىرىدىن باشقىچىرەك تۇيغۇغا كېلىۋاتىمەن. ئۆز پەرىزىمگە قاتتىق ئىشىنىمەنكى، بۇ خۇشاللىنارلىق ئىش بولماستىن، ئەكسىچە كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان بىر ئىشتەك قىلىدۇ.

پادىشاھ ھەيران بولغان ھالدا مۇنداق دەپتۇ:

— خوش، قېنى مەرھەمەت ۋەزىرىم، كۆڭلىڭىزدىكىنى ئايىماي ئېيتىپ كۆرۈڭ.

— ھەي، — ۋەزىر بىر پەس ئويلانغان قىياپەتتە ئولتۇرۇپتۇ ـ دە، بىر ئۇلۇغ كىچىك تىنىپ قويۇپ مۇنداق دەپتۇ، — سۆزلەشكە تىلىم بارمايۋاتىدۇ، چۈنكى ئەرزىمەس جېنىم ئۈچۈن قايغۇرىمەن!

پادىشاھ تېخىمۇ ھەيران بولۇپتۇ ۋە:

— قېنى سۆزلەۋەرمەمسىز، ھەرقانداق ئىش بولسا ئۆتتۈم، نېمىدىن قورۇنۇپ ئولتۇرىسىز، سۆزلەۋېرىڭ، قۇلىقىم سىزدە، — دەپتۇ. قارا نىيەتلىك ۋەزىر سۆزلەشكە باشلاپتۇ:

— بۇ ئايالىنىڭ ئۇزاقتىن بۇيانقى ھەرىكەتلىرىدىن قارىغاندا مەندە ئالىيلىرىنىڭ

قىممەتلىك ھاياتىدىن ئەنسىرەش تەش-
ۋىشى يوق ئەمەس. بۇ ئايالنىڭ ياخشى
غەرەزلىك ئايال ئەمەسلىكىنى ئاللىقاچان
تولۇق ھېس قىلغان بولسامۇ، ئۇ تۇرلۇك
نازۇ كەرەشمىلىرى بىلەن ئۆزلىرىنى پۈتۈن-
لەي ئەسىر قىلىۋالغاچقا بىر نەرسە دېيەل-
مىدىم. چۈنكى ياخشى نىيىتىم بېشىمغا
چىقىشىدىن قورقتۇم. «خوتۇن كىشىنىڭ
ھىيلىسى مىڭ ئېشەككە يۈك» دېگەن گەپ
بار. مەن ئاياللارنىڭ شەيتانىغا دەرس بې-
رەلەيدىغانلىقىنى بىلگەنلىكىم ئۈچۈن، لام-
جىم دېمىدىم. سەۋەب، بىكاردىن-بىكار
زەھەرلىك يىلاننىڭ بېشىنى سىلاپ ئويغى-
تىپ ئۆزۈم ھالاك بولسامغۇ مەيلى، بۇ ھېچ
گەپ ئەمەس. مەن بۇ پانىي دۇنيادىن بى-
ئەجەل باقىيغا سەپەر قىلغاندىن كېيىن
ئۆزلىرىنىڭ ھاياتىدىن، تاج-تەختىدىن ۋە
بۇنىڭ بىلەن ئەل-يۇرتقا كېلىدىغان ئېغىر
خانىۋەيرانچىلىقتىن ئەنسىرەپ دېمىمىنى
ئىچىمگە يۇتۇشقا مەجبۇر بولدۇم، شاھىم.

— بۇ سۆزلىرىڭىز مېنى تولىمۇ تە-
ئەججۈپ ئىچىگە سېلىپ قويدى، ۋەزىرىم، —
پادىشاھ ئۆتكۈر كۆزلىرىنى ۋەزىردىن ئۈزمەي
ئولتۇرۇپ سۆزلەپتۇ، — راستىنى ئېيتقان-
دا مېنىڭ زىنھار ۋە زىنھار ئىشەنگۈم
كەلمەيۋاتىدۇ. ھەر ھالدا شۇنى ئۇنتۇپ
قالماسلىقىمىز كېرەككى، پەرۋەردىگارى ئالەم
ھەر بىرىمىزنىڭ ئەھلى ئەھۋالىغا شاھىت
قىلىپ ئىككىدىن پەرىشتىنى بىزگە مۇئەك-
كەل قىلغاندۇر. ئۇلۇغ قۇرئانى كەرىمنى
گۇۋاھ قىلىپ سۆزلەڭكى، ئەسلا يالغان
سۆزلەپ تاشلىماڭ. چۈنكى بىز ھەرنە قىل-
غان ۋە ھەرنە ئالىي مەرتىۋىگە ئىگە بول-
غان تەقدىرىمىزدىمۇ ئۇلۇغ رەھمان ئالدىدا
يەنىلا ئاجىز ئاسىيي قۇلىمىز. گەرچە بىر
بىرىمىزنى ئالدىيالىغىنىمىز بىلەن ئىككى
ئالەمنىڭ ئىگىسى بولغان تەڭرىنى ئەسلا ۋە
ئەسلا ئالدىيالماسمىز، — پادىشاھ شۇنداق
دەپتۇ-دە، بىر پەس ئويلىنىپ تۇرغاندىن
كېيىن قوشۇپ قويۇپتۇ، — قېنى ئىسپا-
تىڭىزنى كۆرسىتىپ بېقىڭ.

مەككار ۋەزىر پادىشاھنىڭ بازغان
ئۇرغاندەك ۋەزمىنلىك سۆزلىرىنى ئاڭلاپ
يۈرىكىدە بىرئاز تەشۋىش قىلىپتۇ ۋە
ئۆزىنىڭ ئىپلاس ھاياتىنىڭ ئۆزى يوق
يەردىن پەيدا قىلغان ئىغۋالىرى ۋەجىھى
بىلەن يوقلۇق ئالىمىگە مەھكۇم بولۇشىدىن
قورقۇپ، ئەسلىدىكى ئىغۋاسىنى ھەقىقەتكە
ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن، ئۇنى ئىسپاتلاشقا
تىرىشىپتۇ:

— كەرەملىك پادىشاھى ئالەم، بىزنى
يوق يەردىن بار قىلغان ئۇلۇغ تەڭرى ۋە
قۇرئان گۇۋاھكى، مەن ئەزەلدىن ئۆزلىرى-
نىڭ سادىق قۇلىمەن. بارلىق ئىخلاسىم ۋە
بارلىقىمنى ئەۋۋەلى-ئاخىر ئۆزلىرىنىڭ قۇل-
چىلىقىغا بېغىشلىغانمەن. ھەزرەتلىرى بول-
غانلىقى ئۈچۈنلا ھەم بىزمۇ بارمىز. خۇسۇ-
سەن مەن ئاسىي پەقەت ۋە پەقەت جانابىي
ئالىيلىرىنىڭ ئۇلۇغ سەلتەنىتى ۋە شەۋكىتى
بىلەن ھەر قاچان ۋە ھەر زامان شادىمانىمەن.
شۇنداق تۇرۇقلۇق قانداقمۇ ئالىيلىرىنىڭ
ئالدىدا يالغان سۆزلەشكە تىلىم بارغاي؟!...

پادىشاھ ۋەزىرنىڭ خۇددى قارىنىڭ
قىرائىتىدەك ئۈزۈلمەي كېتىۋاتقانلىقىدىن
زېرىكىپ:

— خوپ، ۋەزىرىم، بۇياقلىرى ھەر
ھالدا ماڭىمۇ چۈشىنىشلىك، ئۇنداق
ئىكەن، باشقا گەپلەرنى قويۇپ ئاساسىي
گەپكە قايتىڭ، — پادىشاھنىڭ بۇيرۇق
ئاھاڭىدىكى بۇ سۆزىدىن چۆچۈگەن ۋەزىر

سۆزنى قەيەردىن باشلاشنى بىلمىسىمۇ، ئەمما پادىشاھنىڭ مەنە ئىزدەپ تىكىلىپ تۇرغان كۆزلىرىدىن ئەيمەنگەن ھالدا سۆز باشلاپتۇ:

— جانابىي پادىشاھى ئالەم، ئۆزلىرى خىزىردەك مەرد ۋە ساخاۋەتلىك ھەممە ئالەمدە تەڭدىشى يوق بۈيۈك دانىشمەن ئادەم، ئويلاپ كۆرسىلە ئۆزلىرى ئەقىل-پاراسەتتە شۇ قەدەر كامالەت تاپقان تۇرۇقلۇق يەنە نېمىدەپ نۇرغۇن ئىشلاردا بۇ ئاياللىرىنىڭ كۆرسەتمىسىدىن چىقالمايلا ۋە نېمە ئۈچۈن ئۆزلىرىنىڭ ئەقىل نۇرلىرىدىن ئۇنىڭ تەسەۋۋۇر يۈكسەكلىكىنى ئەلا بىلىلا؟ بۇ ئاشۇ بىر ئايالنىڭ ئالىيلىرىدىنمۇ ئۇلۇغۋارراق ئەقىل-پاراسەتكە ئىگە ئىكەنلىكىدىنمۇ؟ ئۆزلىرى ھەر دائىم بىزگە: «ئاياللارنىڭ چېچى ئۇزۇن، ئەقلى قىسقا» دەيلىيۇ، ئەمما ئەنە شۇ ئەقلى قىسقا ئاياللارنىڭ بىرسى بولغان خوتۇنلىرى ئالدىدا بىقۇۋۇل بولۇپ قالىلا؟ بۇ نېمە ئۈچۈن؟! كەچۈرگەيلا شاھىم، سىر دەل مانا مۇشۇ يەردە! مېنىڭچە بۇ ئايال ھېچقانداق ئايالغا ئوخشىمايدىغان ئەقىللىق ياكى بىزنىڭ بەخت كۆكىمىزدە پارلىغان خۇرشىدىمىزدىن يەنى ئۆزلىرىدىن ئېشىپ چۈشكۈدەك ئەقىللىق بولمىسا كېرەك. بەلكى ئۇنىڭ كەينىدە چوقۇم ئەقىل كۆرسىتىدىغان بىر گۇرۇھ بار. خىيالىمچە ئۇلار دائىم بۇ ئايالغا كۆرسەتمە بېرىشى مۇمكىن. ئۇ تۈرلۈك خۇشامەتلەر بىلەن ئالىيلىرىنى رام قىلىۋېلىپ ئاخىرى ئەزىز باشلىرىغا چىقماقچىمۇ، دەيمەن. ئەگەر مەن زىنھار يالغان سۆزلىگەن بولسام قۇرئانى كەرىم ئۇرسۇن!

پادىشاھ ۋەزىردىن سوراپتۇ:

— ۋەزىر، سەنچە بۇندىن كېيىن قانداق قىلغۇلۇق؟

— مېنىڭچە، — ۋەزىر ئازراق ئويلىنىۋېلىپ سۆزلەپتۇ، — ئۇنى دەرھال ئۆيدىن قوغلاپ چىقارماق لازىمدۇر. بىز پەقەت ئۇنى قوغلاپ چىقارغاندىن كېيىنلا ئۇنىڭ ۋە بىز پەرەز قىلىۋاتقان ئۇنىڭ كەينىدىكى شۇم غەرەزلىك بىر توپ گۇرۇھنىڭ پالاكەتلىرىدىن ساقلىنىپ قالالايمىز. شۇنى ئۇنۇتۇپ قېلىشقا بولمايدۇكى، ئۇ پالانغاندىن كېيىن نېمە سۈيىقەستلەردە بولىدۇ، تېخى، ئەمما بىز جانابىلىرىنىڭ سادىق قۇللىرى مىڭ قېتىم جان بەدەل قىلىپ بولسىمۇ شەۋكەتلىك شاھىمىزنىڭ ئۇلۇغ ھاياتىنى كۆز قارىچۇقىمىزدەك ساقلاشقا ھەرقاچان تەييارمىز، ئۇلۇغ شاھىم.

ساددا پادىشاھ ۋەزىرىنىڭ سۆزلىرىگە ئىشىنىپ كېتىپتۇ. ئۇ مۇنۇلارنى كۆڭلىدىن كەچۈرۈپتۇ: «بۇ ۋەزىرىم سەلتەنىتىمنىڭ سادىق ھىمايىچىسى، كۆپ يىللاردىن بېرى ئۇ ماڭا پۈتكۈل جان-ۋۇجۇدى بىلەن خىزمەت قىلىپ كەلدى. بىرەر قېتىممۇ ئالدىمدىن توغرا ئۆتكىنى يوق. ئۇ ئەلۋەتتە ھېچ ۋاقىت يالغان سۆزلىمەيدۇ، بۇ ھەقتە ئىشىنىم كامىل. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ ھەر بىر سۆزىگە خۇدانى گۇۋاھ قىلىپ قۇرئانى كەرىمنى شېپى كەلتۈرۈپ سۆزلەۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ گۇمان قىلماقلىق كۇپۇرلۇقتۇر. دۇنيادا خوتۇن دېگەن ئازمىدى؟ ئىككىلىنىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. ياخشىسى ئۇنى ئازدۇر-كۆپتۇر مال-دۇنيا بىلەن ئاتىسىنىڭ مەھەللىسىگە يولغا سالاي، ھەي، بىراق قانداقمۇ ئېغىز ئاچارمەن!»

پادىشاھ ئەنە شۇنداق ئويلار بىلەن ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ. خانىش پادىشاھنىڭ

ئۆتكەن چىرايىغا قاراپ ھەيران بولۇپ
سوراپتۇ:

— ئۇلۇغ شاھىم، تاۋىپلىرى يوقتەك
قىلىدىغۇ؟

— شۇنى دېمەمسەن ئاپئىقىم.

— نېمە ھال كەچتى، شاھىم؟

ئولتۇر، قېشىمغا يېقىنراق كېلىپ
ئولتۇر. خۇداۋەندىكېرىم دىلىمغا سېلىۋاتىدۇ-
كى پات-يېقىن مەزگىل ئىچىدە بىرەر پا-
لاكەتچىلىك يۈز بېرىدىغاندەك قىلىدۇ. سەن
مېنىڭ كۆپ جاپايىمنى چەككىسەن، مەن
سېنىڭ يەنە مۇندىن ئارتۇق رىيازەت چې-
كىشىڭگە قاراپ تۇرالمايدىكەنمەن. ئويلاپ
باقسام، ئەڭ ياخشىسى سەن بۇ يەردىن
كەتكىنىڭ تۈزۈكرەك قىلىدۇ، خوتۇن،— دەپ-
تۇ پادشاھ.

— بۇ زادى نېمە دېگەنلىرى شاھىم،—
خانىش سۆزىنى ئاران قىلىپتۇ-دە، ئاھۇ
كۆزلىرىدىن مارجاندەك تارام-تارام ياش
تۆكۈپ پادشاھقا تەلمۈرۈپتۇ.

— بەس، ۋاقتىنى سوزما، خەزىنىدىن
كۆڭلۈڭ خالىغان نەرسىلەرنى ئېلىپ قايت،—
شۇنداق دەپتۇ پادشاھ كەسكىن ھالدا.

— ئۇلۇغ شاھىم،— خانىش ئۆزىنى
تۇتالماي يىغلاپ سۆزلەپتۇ،— ماڭا رەھىم
قىلسىلا، ئالدىلىرىدا قىلىپ سالغان گۇناھىم-
دىن ئۆتسىلە! ئۇلۇغ شاھىم، مېنىڭ ئۆز-
لىرىدىن باشقا نېمەم بار، مەن بىر بىچارە
ئاجىزمەن، ھەرنە بالا-قازا كەلسە ئۆزلىرى
بىلەن بىرگە بولاي، جېنىم شاھىم.

پادشاھنىڭ يۈرىكى باشتا سۆيۈملۈك
ئايالىغا ئېچىشقان بولسىمۇ، كېيىن ۋەزىر-
نىڭ سۆزلىرىنى ئەسلەپ يەنە قېتىپتۇ.

— ھاجەتسىز، كۆپ گەپكە رايىم يوق.
تېزرەك يولغا راۋان بول.

پادشاھنىڭ قوپاللىقىنى كۆرگەن خا-
نىش قەتئىي ئىرادىگە كېلىپ مۇنداق
دەپتۇ.

— خەيرىيەت شاھىم، مەن كېتەي،
ئەمما مېنىڭ بويۇمدا ئۆزلىرىنىڭ بىر پۇش-
تى تۇرۇپتۇ. ئۇنى قانداق قىلسىلا؟ بالىغا
ئالتە ئايلىق بولدى. مېنىڭ يۈزۈمنى قىل-
مىسىلىمۇ مۇشۇ نارەسىدە گۇناھسىزنىڭ خاتى-
رىسى ئۈچۈن بولسىمۇ ماڭا يەنە ئۈچ-تۆت
ئاي مۆھلەت بەرگەيلا، خۇدايىمۇ خۇش
بولۇپ قالار،— خانىش شۇنداق دەپ ئې-
سەدەپ يىغلاپ كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلاپتۇ.

پادشاھ بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ يۈرىكى
ئېچىشىپ، پەيلىدىن يېنىپتۇ ۋە خانىشقا
تەسەللى بېرىپ خاتىرجەم قىلىپتۇ. شاھ
كەچقۇرۇن ۋەزىرنى چاقىرىپ بولغان ئەھ-
ۋالنى دەپ بەرگەن ئىكەن، مەككار ۋەزىر
خاپا بولغان قىياپەتتە مۇنداق دەپ
بىلجىرلاپتۇ:

— مەن دېمىدىممۇ، مەن دېمىدىممۇ،
ئۇلۇغ شاھىم، بۇ ئايالنىڭ قەلبىدە ئالىيلى-
رىنىڭ قىممەتلىك ھاياتىغا قەست قىلىپ
ياتقان زەھەرلىك چايان بار. «بويۇمدا بار»
دېگىنى دەل شۇ ئەمەسمۇ؟ بىز بەرىبىر
يولۋاسنى ئويغىتىپ قويدۇق. ئەمدى بىرلا
چارە ھېچ ئىككىلەنمەي ئۇنى ئۇجۇقتۇرۇش،
ناۋادا بىز ئۇنداق قىلمايدىكەنمىز ئۇ بىز-
نى جەھەننەمگە يوللايدۇ. ئۇنىڭ بىرقان-
چە ئاي مۆھلەت سورىشى تاسادىپىي ئە-
مەس. ئۇ شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ نېمە
قىلماقچى؟ ئۇنى پەقەت ئاللا بىلىدۇ. ئەم-
دى يۇمشاق كۆڭۈللۈك قىلىپ بولماس!
يەنە شۇنىمۇ سەمىلىرىگە سېلىپ قوياي كى،
بۇ ئايال ئۆزلىرى بىلەن بىر ئۆيدە بولغ-
لى قانچە يىللار بولدى، ئەجەبا شۇنچە

يىللاردىن بېرى جانابىلىرى ئۇنىڭدىن بىرەر
پەرزەنت كۆرمىدىلىغۇ؟ ئەمدى بۇگۈنكى
كۈندە بويىدا قاپتىمۇ؟ بۇ زادى ئالىيلىرى-
نىڭ پۇشتىمۇ ياكى...؟!

شاھ ۋەزىرىنىڭ سۆزلىرىنى ئويلىنىپ
كۆرۈپتۇ. قانچە ئويلىغانسېرى ئۇنىڭ سۆز-
لىرى شۇنچە توغرا، شۇنچە ئورۇنلۇقتەك
بىلىنىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن شاھ ئىچىدە: «دې-
مىسىمۇ بۇ ئايال شۇنچە يىللاردىن بېرى
تۇغمىدى. قىلمىغان پەرۋىشىم ۋە سەۋەبلى-
رىم قالمىدى. ئاخىرى تەڭرىنىڭ تەقدىرى
بولسا كېرەك دەپ ئويلاپ تۇغماس ئوخ-
شايدۇ، دېدىم. ئەجەبا بۇ يېشىم بىر يەرگە
بېرىپ قالغاندا قورساق كۆتۈرۈپ قاپتۇ-يا؟!»
شاھ شۇ خىياللار بىلەن يېرىلغۇدەك غەز-
ەپ ئىچىدە قايتىپ كەپتۇ-دە، ئوردىغا
كىرىپلا ۋارقىراپتۇ:

— جاللات!

— لەببەي شاھىم.

بىرقانچە جاللات يالڭاچلانغان قى-
لىچلىرىنى بېشىدىن ئۈستۈن كۆتۈرۈشۈپ
شاھنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ
ۋارقىرىشىپتۇ:

— بۇيرۇقلىرىغا بىز تەييار!

شاھ ساقاللىرىنى تىترىتىپ تۇرۇپ
پەرمان قىلىپتۇ:

— ماۋۇ قېرى دەللىنى دەرھال شە-
ھەردىن قوغلاپ چىقار!

— خوپ، شاھىم!

جاللاتلار شاھنىڭ پەرمانى بويىچە
خانىشنى سۇر-توقاي قىلىپ، پەريادلىرىغا
باقماي شەھەردىن قوغلاپ چىقىرىپتۇ.
شەھەر ئەھلى بولۇپ ئۆتكەن بۇ كارامەتكە
ھەيران بولۇشۇپ ياقىلىرىنى چىشلىشىپ
قاراپ قېلىپتۇ.

خانىش شەھەردىن قوغلانغاندىن
كېيىن مەككار ۋەزىر خۇشاللىقىنى سىغدۇ-
رالماي ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان شاھنىڭ
تۆشكىدە پەيت كۈتۈپ ياتقان «پەرى
سۈپەت ئالۋاستى» دىن قۇتۇلغانلىقى ئۈچۈن
شاھ ۋە يۇرت ئەھلىنى كاتتا زىياپەت
چاقىرىپ قۇتلۇقلاپتۇ. ئۇزىنىڭ سىڭلىسىنى
پادىشاھقا تەقدىم قىلىپتۇ. بۇ ئىش شاھنى
سۆيۈندۈرۈپتۇ.

ئەمدى گەپنى خانىشتىن ئاڭلايلى:

تۆھمەت بىلەن قارىلانغان خانىش
مىڭ بىر مۇشەققەت چېكىپ، قورسىقىدىكى
بالىسىنى كۆتۈرۈپ ئۇزاق مەنزىللەرنى
بېسىپ ئاتا-ئانىسىنىڭ يۇرتىغا قايتىپ
كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا ئاتا-ئانىسىنىڭ
ئۆي-جايلىرى ۋەيرانە ھالەتتە تۇرغۇدەك.
خانىش داڭ قېتىپ تۇرۇپ قاپتۇ. شۇ
ئەسنادا قولۇم-قوشنا، قەۋم-قېرىنداش-
لىرى ئاھ ئۇرۇشۇپ يېتىپ كەپتۇ ۋە
خانىشنىڭ ئاتا-ئانىسىنىڭ يېرىم يىلنىڭ
ئالدىدا ئارقا-ئارقىدىن تويۇقسىز قازا
تاپقانلىقى، بۇ ئەھۋالنى خانىشقا يەتكۈزەيلى
دەپ بارسا ۋەزىرنىڭ ئادەملىرى دەرۋا-
زىدىن شەھەرگە كىرگۈزمىگەنلىكى، شۇ-
نىڭ بىلەن ئامالسىز قالغانلىقىنى ئېيتىشىپتۇ.
خانىش چەكسىز مۇسىبەتكە چۆكۈپتۇ.
بۇ پەلەكنىڭ رەھىمسىزلىكىگە قارىما-
سىز، ئاشۇنچىلىك ۋاپاسىزكى، ھەر دائىم
«ئۆلمەك ئۈستىگە تەپمەك» دېگەندەك
قىلىق قىلىدۇ. ئۇ بۇ قېتىممۇ شۇنداق
قىلدى ئەمەسمۇ؟ خانىش قولىدىكى نەر-
سىلەر بىلەن ئاتا-ئانىسىنىڭ نەزىر-چىراق-
لىرىنى بېرىپ، ئۆيلىرىنى بىر قۇر رەتكە
سېلىپ تىرىكچىلىك قىلىشقا باشلاپتۇ.

ئارىدىن بىرقانچە ئاي ئۆتۈپ خا-
نىش شۇنداق نۇرانە، خۇش خۇي بىر

ئوغۇل تەۋەللۇت قىلىپتۇكى، خالايىق تېخى ئۆمرىدە بۇنىچىلىك ئۇز بوۋاقنى كۆرۈپ باقمىغانلىقىنى ئېيتىشىپ ھەيران بولۇشۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەھلى يۇرت قەۋم-قېرىنداشلارنىڭ تەكلىپى بويىچە بوۋاققا «يىگانە جاھان» دەپ ئىسىم قويۇپتۇ.

ھاياتنىڭ شامىلى توختىماي يەلپۈنۈۋېرىپتۇ. يىللار ئۆزلىرىنىڭ پەسىل ئەلچىلىرى ئارقىلىق قانچە قېتىم يېشىل تون، رەڭمۇرەڭ گۈل-چېچەك تاقاپتۇ ۋە قانچە قېتىم بىپايان يېشىللىقنى قېلىن قار بىلەن كۆمۈپتۇ. ھاياتنىڭ دەرياسىغا يېڭى-يېڭى ئېقىنلار قوشۇلۇپتۇ. قىسقىسى ئايلار ئايلارنى، يىللار يىللارنى قوغلاپ ئۆتۈپ يىگانە جاھان 15 ياشقا كىرىپتۇ. يىگانە جاھاننىڭ ھۆسن-[illegible]ەت ۋە ئەقىل-پاراسىتىدىكى تەڭداشسىزلىقىنى تەرىپلەشكە تىل ئاجىزلىق قىلىدىكەن. دېمەك بۇ ئوغۇل ئىنساندا بولۇشقا تېگىشلىك بارلىق گۈزەل پەزىلەتلەردە ھەقىقىي يىگانە جاھان بولۇپ يېتىلىپتۇ. ئۇ چوڭ بولۇپ شۇ ياشلارغا كەلگەندە پۈتۈن يۇرت باللىرى ئۇنىڭدىن بىرەر مىنۇتمۇ ئايرىلالماس بولۇپ قاپتۇ. ھەرقانداق بىر ئويۇن، ھەرقانداق بىر تاماشا ۋە سورۇن يىگانە جاھانسىز كۆڭۈلسىز تۈيۈلار ئىكەن. ئۇ پۈتكۈل باللارنىڭ سەردارى ئىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى پادىشاھ ۋەزىر ۋە بىرقانچە يېقىنلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ، يۇرت-يۇرتلارنى ئارىلاپ ئاخىرى يىگانە جاھاننىڭ يۇرتىغا كېلىپ قاپتۇ. پادىشاھ سۆلەتلىك ئېگەرلەنگەن ئارغىماقتا كېلىۋاتسا ئالدىدىن 40 — 50 دەك باللار بىر تالدىن تال چىۋىقنى ئات قىلىپ مىنگەن ھالدا چىقىپ كەپتۇ. باللار قاتار-قاتار سەپ تارتىپ، جامالىدىن نۇر تېمىپ تۇرىدىغان بىر بالىنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ كېلىۋاتقۇدەك. پادىشاھ ھەيران بولۇپ، دەرھال ئاتنىڭ تىزگىنىنى سىرىپ توختاپتۇ.

— توختاڭلار باللار، — دەپتۇ پادىشاھ باللارغا ئىللىق چىراي بىلەن تەكشى قاراپ.

يىگانە جاھان بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئوڭ قولىنى كۆتۈرۈپ بەلگە بەرگەنىكەن، باللار شىپپىدە توختىشىپتۇ. پادىشاھ بۇنى كۆرۈپ باللارغا زوقى كېلىپ سوراپتۇ:

— سىلەر نېمە قىلىدىغان باللار؟

— ئۆزىڭىز كىم بولىسىز؟ بىز بىلەن نېمە ئىشىڭىز بار، — دەپتۇ يىگانە جاھان سوئالغا سوئال ئارقىلىق جاۋاب بېرىپ. پادىشاھ يىگانە جاھاننىڭ سوئالىغا كۈلۈپ تۇرۇپ جاۋاب بېرىپتۇ:

— مەن مۇشۇ ئەلنىڭ شاھى، ئۆزۈڭ كىم؟

يىگانە جاھان جاۋاب بېرىپ بولغۇچە باللار قۇشقاچنىڭ باللىرىدەك جاۋىلدىشىپ كېتىپتۇ:

— ئۇ بىزنىڭ سەردارىمىز!

— ئۇ بىزنىڭ كەلگۈسىدىكى شاھىمىز!

— ئۇنىڭ ئىسمى يىگانە جاھان، جاھاندا پەقەت بىرلا!

— ......

شاھ باللارنىڭ چۇقانلىرى بېسىلغاندىن كېيىن يىگانە جاھاندىن سوراپتۇ:

— چوڭ بولغاندا نېمە ئىش قىلىسەن؟

— دوستلىرىم ۋە چوڭلار مېنى چوڭ بولغاندا پادىشاھ بول، دەيدۇ.

— پادىشاھ بولۇشنى خالامسەن؟
— ئەلۋەتتە.
— شاھلىق ساڭا نېسىپ بولمىسىچۇ؟
— بۇ ئەلنىڭ رايىغا باغلىق، ھېچ-
كىمنىڭ خاھىشى ئەمەس.
— بوپتۇ، شاھمۇ بولغىن، شاھ بو-
لۇشتىكى مەقسىتىڭ نېمە؟
— يۇرتنى گۈللەندۈرىمەن، خەلقنى
روناق تاپقۇزىمەن، پارىخور ئەمەلدارلارنى
دارغا ئاسىمەن، ساپلىقنى قوغداپ، بارلىق
ئىپلاسلىقلارنى ئەجەل گۆرىگە دەپنە قىلى-
مەن، — يىگانە جاھان بۇ سۆزلەرنى شۇن-
چىلىك ۋەزمىنلىك بىلەن ئېيتىپتۇ.
پادىشاھنىڭ بۇ بالىغا ھۆرمىتى تېخىمۇ
ئېشىپتۇ ۋە ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:
— خۇدا مۇراد — مەقسىتىڭگە يەتكۈز-
گەي، ئامىن! — دۇئا قىلىپ يولىغا راۋان
بولۇپتۇ. يىگانە جاھان شاھ بىلەن خوش-
لىشىپ ئۆزىنىڭ «لەشكەرلىرى» نى باش-
لاپ كېتىپ قاپتۇ.
ئەپسۇسكى، مەككار ۋەزىر پادىشاھ
بىلەن يىگانە جاھاننىڭ چىرايىغا قاراپ،
يىگانە جاھاننى تونۇپ قاپتۇ. ئۇ ئويلاپ-
تۇكى: «ھەي بۇ شوم ئاخىرى بېشىمغا
بىر بالا ئەكەلمىگىدى — ھە، ئەڭ ياخشىسى
ئۇنى ئۆز ئاتىسىنىڭ قولى بىلەن بالدۇر-
راق ئۇجۇقتۇرماق كېرەك، ئۇنداق قىلمى-
غاندا شاھنىڭ ئورنى ماڭا تەگمەي قېلىشى
مۇمكىن....»
شاھ ۋەزىرنىڭ قاقداقتۇر بىر نېمى-
لەرنى ئويلاپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلىپ-
تۇ — دە، ئۇنى چاقىرىپ:
— خوش، ۋەزىرىم، — دەپ چاقىرىپتۇ.
پادىشاھنىڭ ئاۋازىدىن خىيالى ئۈزۈلگەن
ۋەزىر بۇرۇلۇپ شاھقا قاراپ:

— خوپ، شاھىم!
— نېمە خىياللارغا غەرق بولۇپ
كەتتىڭىز؟
— ھەي، ھېلىقى ھارامىنىڭ ئاغزى-
دىن چىققان سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئالدىلىرى-
نىڭ كەلگۈسىدىن كۆڭلۈم تەشۋىش چېكى-
ۋاتىدۇ، شاھىم.
— نېمىشقا؟
— قارىمامدىلا شاھىم، بۇ بالا كىچىك-
كىنە تۇرۇپ ئۆزلىرىدىن ھېچ بىر ئەيمەن-
مەي شۇنداق سۆزلەرنى قىلىۋاتىدۇ. ناۋادا
شۇ 30 ياشلارغا يېقىنلاشسا نېمىلەرنى قىل-
مايدۇ، دەيلا. مېنىڭچە ئۇ ھارامزادىنى
بۆشۈكىدە بوغۇپ قويۇش كېرەك. ئۇنداق
بولمىغاندا ئۆزلىرىگە بارماي ھەزرەتلىرىنىڭ
شەۋكەتلىك تاجىغا ئوت قويىدۇ، — ۋەزىر
ھاياجانلىق بىر قىياپەتتە شۇنداق دەپتۇ.
— شۇنداقمۇ بولارمۇ؟ — دەپ سوراپ-
تۇ شاھ.
— مېنىڭچە بۇنىڭدىن زىنھار گۇماد-
لىنىپ ئولتۇرۇش روھىي جەھەتتىكى
خابى-غەپلەتتۇر، شاھىم!
شاھ ۋەزىردىن سوراپتۇ:
— ئۇنداقتا قانداق قىلغۇلۇق — شاھ
ۋەزىرگە قاراپتۇ، ۋەزىر كەسكىن ھالدا:
— ئۆلۈم، ئۆلۈمدىن باشقىسى بىكار! —
دەپ ۋەزىر قولىنى قاتتىق سىلكىپتۇ.
— ئۇنداقتا، — دەپتۇ پادىشاھ، —
ئۇنداقتا بەكمۇ ئۇۋال قىلغان بولىمىز، باش-
قىچىرەك يول تاپايلى!
— شاھىم جانابىلىرى دائىم ئاق
كۆڭۈللۈك قىلىلا، بۇ قاراپ تۇرۇپ زەھەر-
لىنىك چايانىنى قوينىمىزدا باققانلىق ئەمەسمۇ؟
مېنىڭچە يەنىلا ئۆلۈمدىن باشقىسى بىكار.
— ئەي ۋەزىرىم، بۇ بىر نارەسىدە

بالا تۇرسا، ھېچ بىر گۇناھسىز، قىلغان ئىككى ئېغىز سۆزىگە قاراپلا ئاللانىڭ دەرگاھىغا يوللىساق، خۇدايتائالا بىزنى روزى مەھشەردە نېمە دەر؟ — پادىشاھ بىردەم تۇرۇۋېلىپ يەنە سۆزلەپتۇ، — مۇنداق بولسۇن، ئۇنى ئۆلتۈرمەي يىراق بىر يەرگە پالىۋېتەيلى.

شاھ ۋەزىر بىلەن بىردەم مەسلىھەتلىشىپتۇ ۋە بىر ئاتلىق نەۋكەرنى يىگانە جاھاننى چاقىرىشقا ئەۋەتىپتۇ. ھايال ئۆتمەي نەۋكەر يىگانە جاھاننى ئېلىپ كېلىپتۇ. يىگانە جاھان قوللىرىنى قوۋۇشتۇرۇپ، چىن ئەدەب بىلەن پادىشاھقا تەزىم بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن:

— ئۇلۇغ شاھىم، مەن بىلەن نېمە ئىشلىرى بار ئىدىكىن؟ — دەپ سوراپتۇ.

شاھ سۆز باشلاپ بولغۇچە مەككار ۋەزىر مۇنداق دەپتۇ:

— قارىساق خېلى ئەقىللىق بالىدەك قىلىسەن، بىزنىڭ ئۇلۇغ شاھىمىز ساڭا ھاجەتمەن بولۇپ قالدى، شاھنىڭ ھاجىتىنى بەجا كەلتۈرەلەمسەن؟

— خوش تەقسىر، قېنى شاھنىڭ ھاجەتلىرىنى ئاڭلاپ باقاي، — دەپتۇ يىگانە جاھان.

— ھازىر شاھىمىزنىڭ خەزىنىسىدە ئالتۇن تۈگەپ قېلىۋاتىدۇ، شۇڭا سەن، بىرىنچىدىن، شاھىمىزغا ئالتۇننىڭ ئۇرۇقىنى تېپىپ كېلىسەن. ئىككىنچىدىن، شاھىمىز ئاسماندا ئۆي سېلىپ ئولتۇرماقچى، شۇڭا ئاسماندا ئۆي سالىدىغان ياغاچچى تېپىپ كېلىسەن. ناۋادا بۇ نەرسىلەرنى ئېلىپ كېلەلىسەڭ ساڭا نۇرغۇن ئىنئاملار تەييار. ئەكسىچە قىلساڭ بارار جايىڭ زىندان بىلەن دار، — دەپتۇ ۋەزىر.

يىگانە جاھان نېمە دېيىشنى بىلەلمەي تۇرۇپ قاپتۇ.

بۇنى كۆرگەن شاھ:

— ئوغلۇم، مېنىڭ ھاجەتلىرىمنى ۋەزىر ساڭا ئېيتتى. مېنىڭ پەرمانىم شۇكى، سەن ھازىردىن باشلاپ سەپەرگە چىقىپ، 18 مىڭ ئالەمنى كېزىپ ئالتۇننىڭ ئۇرۇقى بىلەن ئاسماندا ئۆي سالىدىغان خارەت (ياغاچچى) نى تېپىپ كېلىسەن، — دەپتۇ.

— بۇ مۇمكىنمۇ؟ — دەپتۇ يىگانە جاھان ئامالسىز ھالدا.

— بەس، قۇرۇق گەپنى قوي، شاھىمىزنىڭ ئەمرى ئۇلۇغدۇر. ناۋادا باش تارتىدىكەنسەن، ھە، قالدىسىنى ئۆزۈڭ بىل! — دەپتۇ ۋەزىر بىر شاھقا، بىر يىگانە جاھانغا قاراپ.

شاھ ۋە ۋەزىر ئارغىماق ئاتلىرىنى ئۇيىنىتىپ كېتىپ قاپتۇ. يىگانە جاھان كەچتە ئۆيىگە قايغۇلۇق ھالدا كىرىپ كەپتۇ. ئانا ئوغلىنىڭ پەرىشانلىقىنى ھېس قىلىپ، ئۇنىڭ نېمە بولغانلىقىنى سوراپتۇ. يىگانە جاھان ئانىسىنىڭ باغرىغا ئۆزىنى تاشلاپ ۋەقەنى بايان قىلىپتۇ. ئانا ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن ئاچچىق قىسمەتلىك ھايات قىسسىسىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. يىگانە جاھان ھېلىقى شاھنىڭ ئۆزىنىڭ ئاتىسى ئىكەنلىكى، ئانىسىنىڭ ۋەزىرنىڭ سۇيىقەستى بىلەن قارىلانغانلىقى، بۈگۈنكى كۈندە ئۆزىنىڭمۇ ۋەزىرنىڭ يامان نىيىتى بىلەن خورلىنىۋاتقانلىقىنى ئۇقۇپ چەكسىز غەزەپلىنىپ، ئۆزىنى تۇتالماي بۇقۇلداپ يىغلاپ كېتىپتۇ. ئانا ئوغلىنى قۇچىقىغا ئېلىپ بېشىنى سىلاپ ئولتۇرۇپ مۇنداق دەپتۇ.

— كۆڭلۈڭنى بۇزما، جىگەر پارەم، خۇدانىڭ بىر تەقدىرى باردۇر. خەيرىيەت، سەنمۇ چوڭ بولۇپ قالدىڭ، بۇ قېتىم ئاللا دەپ يولغا چىق. خۇدا نۇسرەت ئاتا قىلسا ئەجەب ئەمەس. بۇ مۇناپىق مەلئۇنلاردىن

بىزنىڭمۇ بىر ئىنتىقام ئالىدىغان ۋاقتىمىز كېلىپ قالار!

يىگانە جاھان بىرقانچە كۈن تەييارلىق كۆرۈپ، ئانىسى بىلەن خوشلىشىپ، بىر خورجۇننى بوينىغا ئارتىپ سەپەرگە راۋان بولۇپتۇ. ئانا ئوغلىغا تەلمۈرۈپ ياش تۆكۈپ قاپتۇ. يىگانە جاھان بىر ئايدەك يول يۈرگەندىن كېيىن بىرمۇنچە مەنزىللەرنى كەينىدە قالدۇرغانلىقىنى ھېس قىلىپتۇ. ئۇ يۈزمىڭ خىياللار بىلەن بىرەردەم ئارام ئالماي يۈرۈپتۇ. ئۇ شۇنداق يۈرۈپ قانچىلىغان تاغۇ-دەريالارنى، دەشت-باياۋانلارنى بېسىپ بىر مەنزىلگە كەلگەندە بىر بوۋاي بىلەن ئۇچرىشىپتۇ. يىگانە جاھان بىرقانچە كۈن بوۋاي بىلەن بىرگە يول يۈرۈپتۇ. ئەمما بوۋاي بىرەر ئېغىزمۇ گەپ قىلماي ماڭغۇدەك. يىگانە جاھان بۇ ھالدىن زېرىكىپ كېتىپ بوۋايغا مۇنداق دەپتۇ:

— بوۋا، مۇنداق جىمجىت ماڭغۇچە يولنى قاتلاپ-قاتلاپ ماڭساق بولماسمۇ؟

بوۋاي يىگانە جاھانغا ھەيرانلىق نەزەردە قاراپ مۇنداق دەپتۇ:

— بۇ دېگەن يول، قانداق قاتلاپ ماڭاتتىڭ؟ بۇ ئارغامچا ياكى قوينىڭ ئۈچىيى ئەمەستە!

يىگانە جاھان قىلچە خاپا بولماستىن بەلكى «ماقۇل ئەمىسە بوۋا» دەپ مېڭىۋېرىپتۇ. ئۇلار يەنە بىرقانچە كۈن گەپ-سۆز قىلماي يۈرۈپتۇ ۋە بىر دەرياغا دۈچ كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا دەريادا سۇ خېلى ئۇلۇغ ئىكەن. ئۇلار ئىشتانلىرىنىڭ پۇچقاقلىرىنى تۈرۈپتۇ. شۇ چاغدا يىگانە جاھان بوۋايغا قاراپ:

— بوۋا، دەريادىن بىرىمىز ھۆل، بىرىمىز قۇرۇق ئۆتسەك قانداق؟ — دەپ سوراپتۇ. بوۋاي يىگانە جاھانغا ئالىيىپ بىر قاراپ، ئىچىدە «تازىمۇ بىر مەمەدان نېمىكەن بۇ» دەپ ئويلاپ:

— قانداق نېمىسەن؟ ھېلى يولنى قاتلاپ ماڭايلى دەيسەن، ھېلى دەريادىن بىرىمىز ھۆل، بىرىمىز قۇرۇق ئۆتەيلى دەيسەن، ئالجىپ قالغان نېمىمۇ سەن — قانداق؟ ناۋادا قانىتىڭ بولسا ئۇچۇپ ئۆتۈۋەرمەمسەن — دەپ دوق قىلىپتۇ-دە، سۇغا كىرىپتۇ. يىگانە جاھان «ھەي» دېگىنىچە بوۋاينىڭ كەينىدىن مېڭىپتۇ. ئۇلار ئاخىرى دەريانىڭ نېرىقى ساھىلىغا ئۆتۈپتۇ. بوۋاي بىلەن يىگانە جاھان بىردەم گەپ-سۆز قىلماي ئولتۇرۇپ دەم ئالغاندىن كېيىن يەنە سەپەرنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. ئۇلار يول يۈرۈپ بىر يەرگە كەلگەندىن كېيىن بوۋاي يىگانە جاھانغا مۇنداق دەپتۇ:

— ھەي، قارا، ئاۋۇ كۆرۈنگەن مېنىڭ ئۆيۈم، خالىساڭ بېرىپ چاي-پاي ئىچىپ كەت، خالىمىساڭ ئۆز خاھىشىڭ، ئاۋۇ كۆرۈنگەن مۇشۇ شەھەردىكى بىر سارايۋەننىڭ سارىيى، شۇ يەرگە بېرىپ چۈشسەڭ بولىدۇ، ھە، قانداق؟ مېنىڭ ئۆيۈمگە بارامسەن؟

— رەھمەت بوۋا، ئۆزلىرىمۇ چارچاپ قالدىلا، بالا-چاقىلىرى بىلەن ئوبدان ئارام ئېلىۋالسىلا، مەن ئۆزلىرىنى كېيىنچە يوقلاي، — دەپتۇ يىگانە جاھان. ئۇلار شۇنداق قىلىپ خوشلىشىپتۇ. بوۋاي بەش-ئالتە ئارغامچا بويى ئۇزاقلىغاندا يىگانە جاھان ئۇنى چاقىرىپ:

— ھەي بوۋا!

بوۋاي كەينىگە بۇرۇلۇپ سوراپتۇ:

— نېمە گەپ؟

— ئۆيلىرىگە بارغاندا دەرۋازىنى «دوك-دوك» قىلىپ بىرقانچە قېقىۋېتىپ كىرسىلە جۇمۇ!

بوۋاي بۇنى ئاڭلاپ يىگانە جاھاننىڭ «مەمەدان» لىقىغا ئەرۋايى قىرىق گەز ئۆرلەپتۇ:

— ۋاي، خۇدايىمەي، تازىمۇ بىر ئېغىز
غېرىچلايدىغان نەرسە ئىكەنسەن، يا مۇشتـ
لاپ كىرەرمەن، يا مۇشتلىماي كىرەرمەن،
ئۆز يولۇڭغا مېڭىۋەرگىنە. — دەپ كېتىپ
قاپتۇ. يېگانە جاھانمۇ «ماقۇل بوۋا» دەپ
ئۆز يولىغا راۋان بولۇپتۇ. يىگانە جاھان
بوۋاي كۆرسىتىپ بەرگەن سارايغا چۈشۈپتۇ.
بوۋاي يىگانە جاھان بىلەن خوشلىـ
شىپ ئۆيىنىڭ ئالدىغا كېلىپتۇ. ئۇ ئۇڭ قولى
بىلەن دەرۋازىنى ئازراق ئىتتىرىپ بولۇپ:
«توختاپ تۇرە، دەرۋازىڭىزنى ئۇرۇۋېتىپ
ئاندىن ھويلىڭىزغا كىرىدىك دەيدۇيا؟ قېنى
بىر شۇنداق قىلىپ باقمايمۇ؟» ئۇ شۇ خىيال
بىلەن دەرۋازىنى بىرقانچىنى ئۇرۇپتۇ. شۇ
ئەسنادا ئىچكىردىكى ئۆيدىن ئىككى خىزـ
مەتچى قىز يۈگۈرۈپ چىقىپ بوۋاينىڭ
يۆك-تاقلىرىنى قولىدىن ئاپتۇ. بوۋاي ئىچـ
كىرىكى ئۆيگە قاراپ ماڭغانىكەن خىزمەتچى
قىزلار: «غوجام، سەل تەخىر قىلغايلا» دەپ
يول بەرمەي تۇرۇۋاپتۇ. بوۋاي گاڭگىراپلا
قاپتۇ. ھايال ئۆتمەي بوۋاينىڭ ساھىبجاـ
مال قىزى چىقىپ دادىسىغا سالام بەجا
كەلتۈرۈپتۇ ۋە سوراپتۇ:
— ھۆرمەتلىك ئاتا، ئۆزلىرى ھەر قېـ
تىم سەپەردىن قايتقاندا ئۆيگە شەپە قىلـ
ماي كىرىپ كېلەتتىلە، ئەجەبا، بۈگۈن
دەرۋازىنى ئۇرۇپ كىردىلىغۇ؟
— نېمىسىنى سورايسەن قىزىم، —
دەپتۇ بوۋاي، — يولدا بىر كاداك شۇمتەككە
ئۇچراپ قالغانىكەنمەن، بىردەم يولنى قاتـ
لاپ ماڭساق، دەيدۇ. بىردەم دەريادىن بىرـ
مىز ھۆل، بىرىمىز قۇرۇق ئۆتسەك قانـ
داق، دەيدۇ. ئاچچىقىمدا يول دېگەن قاتلاپ
ماڭغىلى ئۇچەي ئەمەس، دەريادىن
قانىتىنىڭ بولسا ئۇچۇپ ئۆت، دېدىم.
ئاچچىقىمنى ئەڭ كەلتۈرگىنى شۇ بولدىكى،
مەھەللىگە كەلگەندە ئۆيگە كىرىپ چاي-پاي
ئىچىپ ماڭمامسەن دېسەم، خوش بوۋا، مەن
قايتاي، ئۆيلىرىگە كىرىشتىن ئاۋۋال دەرۋاـ
زىنى بىر قانچىنى مۇشتلىۋېتىپ ئاندىن ھويـ
لىغا كىرگەيلا دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەرۋاـ
يىم ئۇچتى دېگىنە. دەككىسىنى بېرىپ يولغا
سالدىم-دە، ئويلاپ قالدىم: توختاپ تۇرە،
بۇ ھارامزادىنىڭ دېگىنىدەك بىر قىلىپ
باقاي دەپ شۇنداق قىلدىم، قىزىم ھەقىقەـ
تەن ئاجايىپ بىر نەرسە ئىكەن، كاساپەت.
قىز دادىسىدىن دەرھال سوراپتۇ:
— ئۇ بالا قېنى؟
— نېمە قىلاتتىڭ!
— ئۇ ئاجايىپ ئاق كۆڭۈل، پەم-پاـ
راسەتلىك بالا ئىكەن ئەمەسمۇ، دادا!
— قويغىنا قىزىم، ئۇنىڭ نېمىسىنى
شۇنداق دەيسەن؟
— ئۇ بالىنىڭ سىزگە «يولنى قاتلاپـ
قاتلاپ ماڭايلى» دېگىنى، جىم-جىم ماڭـ
ماي، مۇڭدىشىپ سىردىشىپ ھېكايە-چۆـ
چەك ئېيتىشىپ ماڭايلى، شۇنداق قىلساق
يولنىڭ جاپاسىنى تۇيماي ئۆتۈپ كېتىمىز
دېگىنى. دەريانىڭ بويىغا كەلگەندە «بىرىـ
مىز ھۆل، بىرىمىز قۇرۇق ئۆتسەك قانداق
دېگىنى بولسا بىرىمىزنى بىرىمىز يۆدۈپ
ئۆتكۈزەيلى دېگىنى ئەمەسمۇ؟ ئەسلىدە
ئۇنىڭ سىزنى دەريادىن ھاپاچ قىلىپ ئۆتـ
كۈزگىسى بارىكەن. جېنىم دادا، ئۇنىڭ
«دەرۋازىنى مۇشتلىۋېتىپ كىرىڭ» دېگەن
سۆزىگە قارىمامسىز، نېمە دېگەن ئەدەب
ئەخلاقلىق بالا-ھە!
بوۋاي سوراپتۇ:
— قانداق دەيسەن قىزىم؟
— قانداق دەيسىزغۇ، — قىز چۈشەنـ
دۈرۈپ سۆزلەشكە باشلاپتۇ، — ھەر قېتىم
سەپەردىن قايتقاندا ھېچ بىر شەپە قىلماي
كىرىپ كېلەتتىڭىز، ناۋادا بۈگۈنمۇ شۇنـ
داق بولغان بولسا ناھايىتى سەتچىلىك بولغان
بولاتتى. قانداق دېمەمسىز، مەن سىز

دەرۋازىنى ئۇرغاندابويۇمنى سوغاسىلىۋاتاتتىم. سىزنىڭ كېلىشىڭىزدىن ھېچقانداق خەۋىرىم يوق ئىدى. ئەگەر سىز شەپىسىز كىرگەن بولسىڭىز مېنى يالىڭاچ كۆرگەن بولاتتىڭىز-دە، ئاتا-بالىلىق ھاياغا داغ چۈشكەن بولاتتى. خۇسۇسەن مەن سىزگە قايسى يۈزۈم بىلەن قارىيالايتتىم؟ سىزچۇ؟ شۇنداق ئەمەسمۇ دادا؟

قىز سۆزىنى شۇنداق تۈگىتىپتۇ. بوۋاي ئويلاپ قارىسا راست، ئۇ يىگىتنىڭ ئەقىل-پاراسىتىدە گەپ يوق. شۇڭىمۇ بوۋاي ئۆزىنىڭ دۆتلەرچە قىلغان ئىشىدىن قاتتىق خىجالەت بولۇپتۇ ۋە مۇنداق دەپتۇ:

— قىزىم يىگانە دەۋران، سېنىڭ سۆزلىرىڭ دۇرۇس، شۇڭا ئۇ يىگىتنى ئەتە مېھمانغا چاقىرايلى. بۇنىڭ ئۈچۈن بىر خىزمەتچى قىزدىن ئېيتىپ قوي.

قىز ماقۇل بولۇپتۇ. يىگانە دەۋران دېگەن بۇ ساھىبجامال قىز يىگانە جاھانغا غايىبانە ئاشىق بولۇپ قاپتۇ ۋە كۆڭلىگە بىر نېمىلەرنى پۈكۈپ تازا يۇمران پاقلاننىڭ گۆشىدە شورپا قىلىپ، راسا ئوخشىغان بىر دانە گۆش ناننى چىرايلىق داستىخانغا ئوراپ خىزمەتچى دېدەككە تۇتقۇزۇپتۇ-دە:

— سەن ماۋۇ شورپا بىلەن گۆش ناننى ئېلىپ ئاۋۇ سارايغا بېرىپ يىگانە جاھان دېگەن بىر يىگىتنى يوقلاپ كەل، سەن يىگىتكە، مېنى خېنىم ئەۋەتتى. ئۆزلىرىنى ئەتە مېھمانغا چاقىردى، دېگىن. قولۇڭدىكى گۆش نان بىلەن شورپىنى ئالغاندا، خېنىم ھاۋا ئوچۇق، ئاي پۈتۈن دەيدۇ، دېگىن ۋە ئۇنىڭ جاۋابىنى ئېلىپ كەل — دەپتۇ. دېدەك يولدا كېتىۋېتىپ گۆش ناننىڭ يېرىمىنى يەۋەپتۇ. شورپىنىڭ يۈز مېيىنى ئىچىۋاپتۇ. شۇنداق قىلىپ دېدەك قىز يىگانە جاھان قېشىغا بېرىپ سوۋغىلارنى ئۇنىڭغا سۇنۇپتۇ. دېدەك قايتار چېغىدا:

— غوجام، خېنىم ھاۋا ئوچۇق، ئاي پۈتۈن دەيدۇ، دېگىن ۋە ئۇنىڭ جاۋابىنى جەزمەن ئېلىپ كەل دېگەنىدى، ئۆزلىرىچە قانداق؟ — دەپ سوراپتۇ. يىگانە جاھان قولىدىكى نەرسىلەرگە قاراپ تۇرۇپ قېلىپ:

— جاۋابىنى كېيىن بېرەي، — دەپ ئۆزىنى قاچۇرغانىكەن، دېدەك قىز:

— زادى دەپ بەرمىسىلە بولمايدۇ، — دەپ چىڭ تۇرۇۋاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن يىگانە جاھان ئىلاجىسىز:

— خېنىم يالغان سۆزلەپتۇ، بېرىپ خېنىمغا دەڭ ھاۋا بۇزۇق، ئاي پۇچۇق، — دەپتۇ. دېدەك قىز قايتىپ بېرىپ يىگانە دەۋرانغا:

— ئۇ يىگىت غەلىتە ئادەم ئىكەن، قانداق دېسىلە، ئۇ ئۆزلىرىنى يالغانچى قىلىپ «خېنىم يالغان سۆزلەپتۇ، بېرىپ خېنىمغا دەڭ، ھاۋا بۇزۇق، ئاي پۇچۇق» دەيدۇ، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان يىگانە دەۋران دېدەككە چەكسىز غەزەپلىنىپ:

— ۋۇ جۇۋەينىمەك، سەن نېمە ئۈچۈن شورپىنىڭ يۈز مېيىنى ئىچىۋالدىڭ، نېمىشقا ناننىڭ يېرىمىنى يەۋالدىڭ؟ — دەپ ئۇنى لاخشىگىر بىلەن راسا دۇمبالاپتۇ.

ئەتىسى بوۋاي يىگانە دەۋران بىلەن سارايغا بېرىپ، يىگانە جاھاننى باشلاپ كېلىپتۇ. ئۇلار ئۇزاق مۇڭدىشىپتۇ. تائامدىن كېيىن ساھىبجامال قىز يىگانە دەۋران يىگانە جاھاننىڭ نېمە سەۋەبتىن بۇ يەرگە كېلىپ قالغانلىقىنى سوراپتۇ. يىگىت ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بىر-بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ. يىگانە جاھان سەرگۈزەشتىلىرىنى ھېكايە قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئۆيىنى بىر پەس تىمتاسلىق قاپلاپتۇ. قىز خىيالىدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ مۇنداق دەپتۇ:

— بۇنىڭغا كۆپ قايغۇرۇپ كەتمەڭ،

شۇغىنىسى ئاسماندا ئۆي سالىدىغان خارەت (ياغاچچى) بىلەن ئالتۇننىڭ ئۇرۇقى تېخى دۇنياغا كەلگىنى يوق. بۇنى ھېچكىم ئاڭلاپ باققانمۇ ئەمەس. ئەمما مەن بۇنىڭغا ئوبدان بىر چارە ئويلاپ بولدۇم.

— راستلا چارە ئويلاپ بولدىڭىزمۇ؟ — يىگىت ئالدىراپ سوراپتۇ، — قېنى دەپ بېقىڭچۇ؟ — مەن ھەر بىرىڭلارنىڭ ياردىمىگە موھتاج!

قىز يىگىتكە مۇلايىم بىر نەزەر تاشلاپ مۇنداق دەپتۇ:

— قالغان گەپنى ئەتە دېيىشەيلى، سىز ھازىرچە ئوبدان ئارام ئېلىپ تۇرۇڭ، خوش، ياخشى چۈش كۆرۈڭ!

— رەھمەت سىزگە، — دەپتۇ يىگانە جاھان چىقىپ كېتىۋاتقان قىزدىن كۆزىنى ئۈزەلمەي.

ئۇلار بۇ كۈنى ئەنە شۇنداق خوشلىشىپتۇ. يىگانە جاھان بىلەن يىگانە دەۋران ئەتىسى يەنە ھەمسۆھبەت بولۇپتۇ. يىگانە دەۋران يىگانە جاھاننىڭ يۇرتىدا يوق ئىككى نەرسىنى تەييارلاپ قويغانىكەن. ئۇنىڭ بىرى تورغاي بىرى بىر بولاق زىغىر ئىكەن. قىز بۇ ئىككى نەرسىنى يىگىتكە بېرىپ نۇرغۇن ئەقىل ئۆگىتىپتۇ ۋە: «كېيىنكى ئىشلارنى مەن دېگەندەك قىلغايسىز» دەپ ئۇنى يولغا سېپتۇ. يىگىت قىز بىلەن يۈزمىڭ پۇرقەت ۋە دەپ تۈگەتكۈسىز ھىجران ئازابى ئىچىدە خوشلىشىپتۇ.

يىگىت كۆپ مۇشەققەت چېكىپ، كۆپ يوللارنى بېسىپ ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەپتۇ. ئانىسى بىلەن زارىزار يىغلاپ دىدارلىشىپتۇ. يىگىت بولغان ئىشلارنى ئانىسىغا يىپىدىن يىڭنىسىگىچە سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ خودايىتائالاغا شۈكرانە ناماز ئوقۇپ بولۇپ پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا قاراپ يولغا چىقىپتۇ... پادىشاھ ۋەزىرى بىلەن ھەشەمەتلىك ئوردىسىدا يىگانە جاھاننى كۈتۈۋاپتۇ. پادىشاھ:

— قېنى ئاسماندا ئۆي سالىدىغان خارەت ئۇستام بىلەن ئالتۇننىڭ ئۇرۇقىنى ئېلىپ كەلدىڭمۇ؟ — دېگەنىكەن يىگانە جاھان:

— ئەلۋەتتە! — دەپتۇ.

— خوش، — دەپتۇ شاھ ھەيران بولۇپ، — قېنى چىقارمامسەن؟

— بۇنىڭدا گەپ يوق، — دەپتۇ يىگانە جاھان مەردانە قىياپەتتە، — ئەمما ھازىر بەرمەيمەن، سەن ئاۋۋال يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغان بارلىق يۇرت ئەھلىنى بىر يەرگە جەم قىل، مەن ئاندىن خەلقى ئالەم ئالدىدا بۇ نەرسىلەرنى ساڭا تاپشۇرۇمەن.

شاھ بىلەن ۋەزىر بۇ شەرتكە ماقۇل بولۇپتۇ. ئەتىسى شاھ بىر پەرمان چۈشۈرۈپ، پۈتۈن مەملىكەتتىكى بارلىق كىشىلەرنى يىغىپ كاتتا بىر سورۇن تەييارلاپتۇ ۋە مۇنداق جاكارلاپتۇ:

— بىزنىڭ بۇكىچىك ئەزىمەت ئاسماندا ئۆي سالىدىغان خارەت بىلەن ئالتۇننىڭ ئۇرۇقىنى تېپىپ كەلدى. ئۇ بۇ نەرسىلەرنى خەلقى ئالەم ئالدىدا ماڭا تەقدىم قىلماقچى!

كىشىلەر ھەيران-ھەس بولۇشۇپ، قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇشۇپ، كۆزلىرىنى يىگانە جاھانغا تىكىشىپتۇ.

يىگانە جاھان قىز بەرگەن تورغاينى قولىغا ئېلىپ خالايىققا قاراپ مۇنداق دەپتۇ:

— خالايىق، مەن بۇ ياغاچچى ئۇستامنى ناھايىتى ئۇزاق يوللارنى بېسىپ باشلاپ ئەكەلدىم. بۇ ئۇستام ھۈنەردە شۇنداق كامالەت تاپقانكى، ئاسماندا، مۇئەللەقتە ئاجايىپ كارامەت ئۆيلەرنى ھېچ بىر تۈۋرۈك ئىشلەتمەي سالالايدۇ.

كىشىلەر تېخىمۇ ھەيران بولۇشۇپ

چۇقان ـ سۈرەن سېلىشىپ كېتىپتۇ. يىگانە جاھان «بەس، خالايىق بەس» دەپ ۋارقىرىغان ئىكەن، ھەممە جىم بولۇپتۇ. يىگانە جاھان قۇشنىڭ قانىتىنى سىلاپ تۇرۇپ سۆزلەپتۇ:

— قېنى ئۇستام، كارامەتلىرىنى بىر كۆرسەتسىلە!

ئۇشۇنداق دەپ تورغاينى قويۇپ بەرگەنىكەن تورغاي ئون گەزچە ئۇچۇپ «چۇۋ، چۇۋ» دەپ سايراپتۇ. يىگانە جاھان پادشاھ بىلەن ۋەزىرگە قاراپ:

— تېز بولايلى، خارەت ئۇستام تېز ياغاچ ئەپچىقىلار، دەيدۇ، — دەپتۇ بۇنى ئاڭلاپ ۋەزىر:

— ئۇ يەرگە قانداق ياغاچ ئەپچىققىلى بولسۇن؟ — دەپ ئالىيىپتۇ يىگانە جاھانغا.

شۇ ئارىلىقتا تورغاي بەش ئارغامچا بويى ئۆرلەپ «چۇۋ، چۇۋ» قىلغانىكەن، يىگانە جاھان پادىشاھقا دەپتۇ:

— تېز بولايلى شاھىم، پەرمان بەرگەيلا، ئۇستام ئالدىراۋاتىدۇ، ياغاچ ئەپچىقىپ بېرەيلى، تېز!

— ئۇ يەرگە قانداق ياغاچ ئەپچىقارمىز، — دەپ بېشىنى قاشلاپتۇ پادشاھ.

— ياغاچ بولمىسا ئاسمانغا ئەمەس، يەرگىمۇ ئۆي سالغىلى بولمايدۇ، شاھىم، — دەپتۇ يىگانە جاھان. تورغاي يەنە بىر ئايلىنىپ «چۇۋ، چۇۋ، چۇۋ، چۇۋ، چۇۋ» قىلىپ سايراپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن شاھ بىلەن ۋەزىر تەڭلا:

— كېتىپ قالدىغۇ؟ — دېگەنىكەن، يىگانە جاھان:

— ئۇستام «ئىشىم بەك ئالدىراش، سىلەرگە ئۆي لازىم ئەمەس ئىكەن» دەپ كېتىپ قالدى، — دەپتۇ يىگانە جاھان ئەپسۇسلانغان بىر قىياپەتنى يۈزلىرىدە نامايان قىلىپ. شۇنىڭ بىلەن شاھ، ۋەزىر ۋە بارلىق جامائەت لاسسىدە بولۇشۇپتۇ. يىگانە جاھان پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ:

— ئەمدى كەرەملىك ئۇلۇغ شاھىمغا ئالتۇننىڭ ئۇرۇقىنى تەقدىم قىلىمەن. ماڭا بۇ ئۇرۇقنى خىزىر ئەلەيھىسسالام بەرگەن، بۇ ئۇرۇق ناھايىتى خىل، تېرىسا پاتمان-پاتمانلاپ ھوسۇل بېرىدۇ. ئەمما شەرتى شۇكى، بۇنى ئۆمرىدە بىرەر قېتىممۇ ئوسۇرۇپ سالمىغان ۋە مەڭگۈ ئۇنداق قىلمايدىغان ئادەم تېرىشى لازىم. قېنى كىم تېرىيدۇ؟ — دېگەنىكەن، ھېچكىم لام - جىم دېمەپتۇ. شۇ چاغدا يىگانە جاھان شاھقا دەپتۇ:

— ئۇلۇغ شاھىم، مېنىڭچە بۇ ئۇرۇقنى

ھۆرمەتلىك ۋەزىرلىرى مۇبارەك قوللىرى بىلەن تېرىدىسۇنمىكىن؟ پەرىزىمچە جانابىي ۋەزىر ئۇسسۇرمىغان ۋە مەڭگۈ ئۇسسۇرمايدىغۇ دەيمەن؟!

ۋەزىر پادىشاھنىڭ ئۆزىگە سوئال نەزەرى بىلەن قاراۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ دەر-ھال ئېتىراز بىلدۈرۈپتۇ:

— ياق - ياق! مەن، مەن بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايمەن، مەن ھەر كۈنى ئەللىك - ئاتمىش قېتىم يەل قويۇۋەتمىسەم تۇرالمايمەن!

يىگانە جاھان ۋەزىرنىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلاپ دەرغەزەپ بولۇپ، قەھرى بىلەن ئۇنىڭ ياقىسىدىن بوغۇپ، ئىككى كاچىتىغا ئىككىدىن تۆتنى سېلىپتۇ-دە:

— ۋۇ مۇناپىق، — يىگانە جاھان يىغ-لاپ تۇرۇپ سۆزلەپتۇ، — ۋۇ ئىپلاس قارا نىيەت، ئادەم سىياقلىق يىرتقۇچ، سەن كۈنگە شۇنچىنى ئۇسسۇرساڭ گەپ يوق، بىچارە ئانام ئۆزىنىڭ ھالال ئېرى بولغان دادامنىڭ ئالدىدا ئېھتىياتسىزلىقتىن بىر قېتىم شۇنداق قىلىپ سالغانلىقى ئۈچۈن سەن نېمىلەرنى قىلمىدىڭ؟ بىزنى نېمە ۋەيرانچىلىقلارغا سالمىدىڭ...؟

ۋەزىر قىش كۈنى سۇغا چۈشۈپ كەتكەن ئىتتەك جالاقشىپ تىترەشكە باش-لاپتۇ. پادىشاھ شۇ چاغدىلا بۇ دانىشمەن بالىنىڭ ئۆز ئوغلى ئىكەنلىكىنى، مېھرىبان ئاياللىنى قارا نىيەت ۋەزىرنىڭ سۇيىقەستى بىلەن خورلىغانلىقىدىن ئىبارەت ۋىجدان كەچۈرگۈسىز جىنايىتىنى بىلىپ، غەزەپتىن تىترەپ جەھلى بىلەن ۋارقىراپتۇ:

— جاللات!

— لەببەي شاھىم، بىز تەييار، — جاللاتلار قىلىچلىرىنى قىنىدىن سۇغۇرۇپ پادىشاھنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپتۇ.

شاھ:

— بۇ بەدبەخ مەككارنى دارغا ئاس!

جاللاتلار:

— خوپ شاھىم! — دەپتۇ. شۇنداق قىلىپ مەككار ۋەزىرنى دارغا ئېسىپ، جې-نىنى تېنىدىن جۇدا قىلىشىپتۇ. ئاتا - بالا، ئەر - خوتۇن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ......

پادىشاھ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ، جامائەتكە شۇنداق جاكارلاپتۇ:

— خالايىق! بۇ ھەممىمىز ئۈچۈن بىر ئاچچىق ساۋاق بولۇپ قالسۇن، «ئورنى كىم كولىسا، ئۆزى چۈشەر» دېگەن ھېكمەت-نى بۈگۈن ھەممىمىز ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆر-دۇق. بۇ ساۋاقنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمايلى، نىيىتى يامانلارنىڭ گېپىگە ئالدىنىپ ئۆز قېرىنداشلىرىمىزنى ئازابلىمايلى! «ئىككى قوچقار ئۇسۇشسە بۆرىنىڭ ئاغزىدىن شۆل-گەي ئاقار» دېگەن گەپ بار. بۇ مەڭگۈ ئېسىمىزدە بولسۇن.

پۈتۈن يۇرت ئەھلى قاتتىق ھاياجان-لىنىپتۇ. خالايىق مەككار ۋەزىرنىڭ جەسە-تىگە تۈكۈرۈپ نەپرەت بىلدۈرۈپتۇ.

بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن شاھ پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنى قىرىق كېچە-كۈندۈز تويغا چاقىرىپ ساھىبجامال قىز يىگانە دەۋرانىنى ئوغلى يىگانە جاھانغا نىكاھلاپ بېرىپ، ئۆزىنىڭ ئالتۇن تاجىسىنى ئوغلىغا كىيگۈزۈپتۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ياسىن زىلال

ئېيتىپ بەرگۈچى: ئىسمىن روزى

ئەپسانىلار

شەپەرەڭ نېمە ئۈچۈن سىرتىقا كېچىسى چىقىپ ئوزۇقلىنىدىغان بولۇپ قالغان

بۇرۇنقى زاماندا قۇشلار بىلەن هايۋانلار ئوتتۇرىسىدا بىر مەيدان قاتتىق ئۇرۇش يۈز بەرگەن ئىكەن. لېكىن هېچكىم ئۇلارنىڭ نېمە ئۈچۈن ئۇرۇشقانلىقىنى بىلمەيدىكەن.

شەپەرەڭ ئۆزىنىڭ قايسى تەرەپنى قوللىشى لازىملىقىنىمۇ بىلەلمەي قاپتۇ. ئۇ، ئويان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ ئاخىرى كىم غالىب كەلسە شۇنىڭغا قوشۇلۇش قارارىغا كەپتۇ. شۇڭا ئۇ يىراقتا تۇرۇپ پەيت كۈتۈپتۇ. بىرهازادىن كېيىن، ئۇنىڭ كۆزىگە قۇشلار غەلىبە قىلىدىغاندەك كۆرۈنۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇدۇل ئۇچۇپ بېرىپ، قۇشلار توپىغا قوشۇلۇۋاپتۇ.

— سەن بۇيەردە نېمە قىلىسەن؟— دەپ ۋارقىراپتۇ بىر قۇش.

— سەن مېنىڭ قۇش ئىكەنلىكىمنى كۆرمەيۋاتامسەن؟ قارا، مېنىڭمۇ سېنىڭكىگە ئوخشاش قانىتىم تۇرمامدۇ؟ — دەپتۇ شەپەرەڭ كۈلۈپ تۇرۇپ.

— ئۇنداق بولسا، بۇياققا كەل. باشقىلارنىڭ كەينىگە مۆكۈۋالماي ئۇرۇشقا قاتناش، — دەپتۇ قۇش. لېكىن تۇيۇقسىز ئەهۋال ئۆزگىرىپتۇ. قارىغاندا قۇشلار يېڭىلىپ، هايۋانلار غەلىبە قىلىدىغاندەك قىپتۇ. شەپەرەڭ پەيتنى قولدىن بەرمەي دەرهال قۇشلار توپىدىن ئايرىلىپ چىقىپ، هايۋانلار تەرەپكە ئۇچۇپتۇ-دە، ئۇلارنىڭ ئارىسىغا قوشۇلۇۋاپتۇ.

— سەن بىز تەرەپكە نېمە قىلغىلى كەلدىڭ؟ ئەهۋال ئىگىلەش ئۈچۈن پايلاقچىلىق قىلغىلى كەلدىڭمۇ؟ — دەپ ھۆركىرەپتۇ هايۋانلاردىن بىرى.

— سەن مېنىڭ ئۆز ئادىمىڭلار ئىكەنلىكىمنى بىلمىدىڭمۇ؟ مەنمۇ ساڭا ئوخشاش هايۋانغۇ؟ ئىشەنمىسەڭ ئاغزىمدىكى ماۋۇ چىشلىرىمغا قاراپ باققىنا، قۇش دېگەننىڭ مېنىڭكىدەك چىشى بولامدۇ؟— دەپتۇ شەپەرەڭ چىشلىرىنى كۆرسىتىپ.

— سەن كىمنى ئالدىماقچى بولۇۋاتىسەن؟ — دەپتۇ هېلىقى هايۋان ۋە غەزەپ بىلەن سۆزلەشكە باشلاپتۇ، — كاززاپلىق قىلما! بايا بىز سېنىڭ قۇشلار تەرەپتە تۇرۇپ بىزگە قارشى جەڭ قىلىۋاتقانلىقىڭنى كۆردۇققۇ، قېنى، يالغان دەپ باقە، بىزنى ھەرگىزمۇ ئالدىيالمايسەن!

شۇنداق قىلىپ هايۋانلار ئۇنى ئۆز ئارىسىدىن قوغلاپتۇ. ئۇ قېچىپ قۇشلار ئارىسىغا كەلگەن ئىكەن، ئۇلارمۇ ئارىسىغا

ئالماي قوغلاپتۇ.
ھايۋانلار بىلەن قۇشلار ئۇزاق
ئۇرۇش قىلىپ، بىر-بىرىنى يېڭەلمىگەندىن
كېيىن ئاخىرى كېلىشىم قىلىشىپ، ئۇرۇشنى
توختىتىپتۇ. ھەر ئىككى تەرەپ شەپەرەڭنى
ئىككى يۈزلىمە دېيىشىپ، ئۇز توپلىرىغا
قوشماپتۇ. شۇڭا شەپەرەڭ ئۇز ئۇۋىسىدىن
ئايرىلىشتىن قورقىدىغان، كۈندۈزى باشقىلارنىڭ
كۆرۈپ قىلىشىدىن خىجىل بولىدىغان بولۇپ قاپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇ
پەقەت كېچىسىلا سىرتلارغا چىقىپ ئوزۇق
ئىزدەيدىغان بولۇپ قالغان ئىكەن.

توشقان نېمە ئۈچۈن يېرىق كالپۇك بولۇپ قالغان؟

بۇرۇنقى زاماندا توشقاننىڭ ئاغزى
ناھايىتى چىرايلىق ئىكەن. ئۇ ئۆزىنىڭ
ئاشۇ چىرايلىق ئاغزى بىلەن ماختىنىپ،
باشقىلارنى مەسخىرە قىلىدىكەن.

ئۇ بىر ئات بىلەن دوست بوپتۇ.
ئىككىسى بىر يەردە تۇرىدىكەن، كېچە-كۈن-
دۈز بىللە ئوينايدىكەن ۋە بىللە يېتىپ-
قوپىدىكەن. قىش كىرىپ ھاۋا سوغۇق
بولۇپ كېتىپتۇ. ئۇلار ئوتۇن تېرىپ كې-
لىپ، تاغنىڭ ئۇستىگە ئوت قالاپتۇ-دە،
ئىسسىنىپ ئولتۇرۇپتۇ. توشقان كەپسىز
بولغاچقا ئاتنى بوزەك قىلماقچى بولۇپ،
ئوتنى قەستەن ئۇنىڭ ئالدىغا ئىتتىرىپ
قويۇپتۇ. ئات ئىسسىق تەپتىگە چىدىماي
كەينىگىرەك سۈرۈلۈپتۇ. توشقان ئوتنى
يەنە ئۇنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ قويۇپتۇ،
ئات يەنە كەينىگە سۈرۈلۈپتۇ. توشقان ئوتنى
يەنە سۈرۈپتۇ، ئات كەينىگە سۈرۈلۈۋېرىپ-
تۇ. شۇنداق قىلىپ ئات تاغدىن پەسكە
غۇلاپتۇ-دە، ئۆلۈپتۇ. توشقان شۇ ھامان
يىراقتا مال بېقىۋاتقان پادىچىنىڭ ئالدىغا
يۈگۈرۈپ بېرىپ: ھەي پادىچى، ئاممىنىڭ
كەلدى! ئىتتىك بول، ئاۋۇ جىلغىدا بىر
ئات ئۆلۈپ قاپتۇ، بېرىپ تېرىسىنى سويۇ-
ۋال، — دەپتۇ.

— ياق، بارالمايمەن، ماۋۇ ئۇلاغ-
لىرىمنىڭ دۈمبىسىدىكى يېغىر ساقايمىدى،
مەن كېتىپ قالسام قاغا كېلىپ چوقۇلاپ،
ئۇلارنىڭ يېغىرىنى ئېچىۋېتىدۇ، — دەپتۇ
پادىچى.

— قورقما، ئۇلىغىڭغا مەن قاراپ
تۇرىمەن. بىردەمدىلا بېرىپ كېلىسەن، —
دەپتۇ توشقان مەيدىسىگە ئۇرۇپ.

پادىچى كېتىپتۇ. توشقان شۇ ھامان
قاغىنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— ھەي قاغا، ئاممىتىنىڭ كەلدى!
ئاۋۇ ئوتلاقتىكى مالنىڭ يېنىدا دۈمبىسى
يېغىر بولۇپ كەتكەن بىرنەچچە ئۇلاغ
تۇرىدۇ، پادىچىمۇ يوق. ماڭ، ئىتتىك بېرىپ
ئۇلارنىڭ يېغىرىنى چوقۇلاپ يە! — دەپتۇ.

— ياق بارالمايمەن، — دەپتۇ قاغا
بېشىنى چايقاپ، — ئۇۋامدا بىرمۇنچە تۇخۇم
بار. مەن ئۇ يەرگە كەتسەم، بالىلار كېلىپ
تۇخۇملىرىمنى ئېلىپ قاچىدۇ.

— شۇنىڭدىنمۇ غەم يەمسەن؟ مانا
مەن قاراپ تۇرىمەن، بالىلار ھەرگىزمۇ
كېلەلمەيدۇ، — دەپتۇ توشقان،

قاغا كەتكەندىن كېيىن توشقان
دەرھال بىر بالىنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— ھەي، شا كىچىك، ئاممىتىڭ كەل-
دى! قاغا ئۇۋىسىدا يوق، ئىتتىك بېرىپ،
ئۇنىڭ تۇخۇملىرىنى ئېلىپ ئوينا، — دەپتۇ.

— ياق، بارمايمەن، — دەپتۇ بالا ئۇنىماي، — ئاپام ئۆيگە ئوبدان قارا دېگەن، ئۆيدە ئادەم يوق. مەن كېتىپ قالسام ئۆيگە ئوغرى كىرىدۇ.

— ۋاي ئەخمەق، بولدى، ئۆيۈڭگە مەن قاراپ تۇراي، سەن بېرىۋەرگىن، — دەپتۇ توشقان.

بالا يۈگۈرۈپ كېتىپ قاپتۇ. توشقان ئالمان — تالمان ئوغرىنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— هەي ئوغرى، ئامىتىڭ كەلدى! كىچىك بالا ئۆيىنى يالغۇز تاشلاپ قاغىنىڭ تۇخۇمىنى ئالغىلى كەتتى، بول، ئىتتىك بېرىپ ئۇنىڭ ئۆيىدىكى مال - مۈلۈكنى يىغىشتۇرۇپ كەل، — دەپتۇ.

— شۇنداقمۇ؟ ئۇنداق بولسا هازىرلا باراي، — دەپتۇ ئوغرى ۋە ئۇچقاندەك كېتىپ قاپتۇ.

بىرئاز ئۆتكەندىن كېيىن پادىچى ئاتنىڭ تېرىسىنى سويۇۋېلىپ، ئۇلاغلىرىنىڭ قېشىغا كەلسە توشقان يوق، قاغا هەدەپ ئۇلاغلىرىنىڭ دۈمبىسىدىكى يېغىرلارنى چوقۇلىغىلى تۇرۇپتۇ. پادىچى بىر تاشنى ئېلىپ قاغىغا ئېتىپتۇ. قاغا ئۇچۇپ ئۇۋىسىغا كېلىپ قارىسا، توشقان يوق. بىر بالا هەدەپ ئۇۋىدىكى تۇخۇملارنى ئېلىپ، يانچۇقىغا سېلىۋاتقۇدەك. قاغىنىڭ جان - پېنى چىقىپ كېتىپتۇ - دە، ئوقتەك ئېتىلىپ كېلىپ بالىنى چوقۇۋاپتۇ. بالا قېچىپ ئۆيىگە كېلىپ قارىسا، بىر ئوغرى هەدەپ ساندۇقلارنى دۈم كۆمتۈرۈپ، بىساتلارنى ئوغرىلىغىلى تۇرۇپتۇ. بالا جېنىنىڭ بارىچە: «ۋاي ئوغرى! ئوغرىنى تۇتۇڭلار!» دەپ ۋارقىراپتۇ. قورقۇپ كەتكەن ئوغرى ئالدى - كەينىگە قارىماي قېچىپتۇ.

پادىچى قاغىنى، قاغا بالىنى، بالا ئوغرىنى قاغاپتۇ. توشقان تاغنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ تاماشا كۆرۈپتۇ. بىردەمنىڭ ئىچىدە هەممىسىنى ئەخمەق قىلغانلىقىدىن ئۆزىچە مەسلىكى كېلىپ تازا كۈلۈپتۇ. كۈلگەندىمۇ توختىماي قاقاهلاپ كۈلۈپ، ئاغزىنى يۇمالماي قاپتۇ. ئۇ بەك قاتتىق كۈلۈپ كەتكەنلىكىدىن ئۈستۈمتۈت كالپۇكى يىرتىلىپ كېتىپتۇ. مانا شۇ كۈندىن باشلاپ توشقاننىڭ كالپۇكى يېرىق بولۇپ قالغانىكەن.

ئىت بىلەن مۈشۈك نېمە ئۈچۈن بىر - بىرىگە ئۆچ بولۇپ قالغان؟

بۇرۇنقى زاماندا ئىت بىلەن مۈشۈك دوست ئىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە مۈشۈك دوستى ئىتقا:

— مەن ئەسلى ئۇستا موزدۇز، قىش كېلىۋاتىدۇ، ناۋادا ئۆتۈك لازىم بولسا مەن تىكىپ بېرەي، — دەپتۇ.

— ۋۇي، مۇنداق هۈنىرىم بار دېگىنە - تېخى! — دەپتۇ ئىت هەيران بولۇپ، — ئۇنداق بولسا سوغۇق چۈشكىچە ماڭا بىر جۈپ ئۆتۈك تىكىپ بەرگىن، پاشقا يەردىن موزدۇز ئىزدەپ يۈرمەي.

— بولىدۇ، بۇرادەر، يارىغۇدەك قىلىپ تىكىپ بېرىمەن، بىراق بىر ئايدىن كېيىن ئالىسەن، — دەپتۇ مۈشۈك.

— ۋاقتى نېمانچە ئۇزۇن؟ تېزرەك بولسا ياخشى بولاتتى، سوغۇق چۈشۈپ كەتمىگىيدى، — دەپتۇ ئىت ئەنسىرەپ.

— قورقما، بىر ئاي دېگەن كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە ئۆتۈپ كېتىدۇ، هۈنەرگە ئۇستا بولغىنىم ئۈچۈن قولۇم بېسىق،

ئىشنى پۇختا، سۇ پەتلىك قىلىمەن، شۇڭاۋاقىت كۆپرەككېتىدۇ، — دەپ ماختىنىپتۇ مۇشۇك.

ئۇلار بىر ھازا تالىشىپ ئىككى ھەپىتىگە پۈتۈشۈپتۇ. ئىككى ھەپتىمۇ ئۆتۈپ كېتىپتۇ. لېكىن مۇشۇك ھۇرۇنلۇق قىلىپ قەيەر ئىسسىق بولسا شۇ يەردە ئۇخلاپ ئۆتۈكنى تىكىپ بەرمەپتۇ. ئىت ئۆتۈكنى سۈرۈشتۈرۈپ مۇشۇكنىڭ ئالدىغا كەپتۇ.

— ئىشىم بېسىق بولۇپ كېتىپ تېخىچە قولۇمغا ئالالمىدىم، بولمىسا ئاللىقاچان پىچىپ تەييارلاپ قويغان ئىدىم. خاپا بولماي يەنە بىر ھەپتىدىن كېيىن كەلگىن، دوستۇم، — دەپتۇ مۇشۇك.

ئىت ئىلاجىسىز قايتىپ كېتىپتۇ. كۈندىن-كۈنگە سوغۇق چۈشكىلى تۇرۇپتۇ. بىر ھەپتىنى ئاران ئۆتكۈزۈپ ئىت يەنە كەپتۇ.

— ھەي دوستۇم...، ئۆتكەن ھەپتە ئاغرىپ قېلىپ زادىلا ئىش قىلالمىدىم. خاپا بولماي يەنە بىر ھەپتىدىن كېيىن كەلسەڭ، — دەپتۇ مۇشۇك خىجىل بولۇپ كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ.

ئىت يەنە قايتىپ كېپتۇ. بارغانسېرى سوغۇق چۈشۈپتۇ. ئىت نەچچە قېتىم بېرىپ مۇشۇكتىن ئۆتۈكنى ئالالماپتۇ. ھەر قېتىم كەلسە:

— پۇت... پۇت!...، مانا ھازىر قېلىپقا تارتىپ قويدۇم، ئەتىلا پۈتكۈزۈپ بېرىمەن، پۇت... پۇت!...، — دەيدىكەن مۇشۇك رەختكە ھەدەپ سۇ پۈركۈپ تۇرۇپ.

ئىت تولا كېلىپ ئۆتۈكنى ئالالماي سوغۇقتا پۇتى توڭۇپ كېتىپتۇ. شۇڭا ئۇ جىلى بولۇپ زادىلا ئۆزىنى بېسىۋالالماپتۇ-دە، غەزەپ بىلەن مۇشۇككە ئېتىلىپتۇ. مۇشۇك چاققانلىق بىلەن يېنىدىكى ئېگىز دەرەخكە يامىشىپ چىقىۋاپتۇ.

مۇشۇ ئىش توپەيلىدىن ئىت مۇشۇككە ئۆچ بولۇپ قالغان ئىكەن. شۇڭا ئىت مۇشۇكنى نەدە كۆرسە، ئېتىلىپ بېرىپ ئۇنى قوغلايدىكەن. مۇشۇكمۇ «پارتتىدە» قېچىپ، دەرەخنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالىدىكەن-دە، «پۇت... پۇت...، ئۆتۈكنى قېلىپقا تارتىپ قويدۇم، ئەتىلا پۈتكۈزۈپ بېرىمەن!» دەپ كونا گېپىنى تەكرارلايدىكەن.

«يالغانچىنىڭ ئەتىسى تۈگىمەس» دېگەن ماقالمۇ شۇ چاغدىن قالغان ئىكەن.

مۇشۇك نېمە ئۈچۈن پوقىنى كۆمىدۇ؟

مۇشۇك دائىم چاشقانلارغا: مەن ھەرقانداق ئېگىز يەرگە يامىشىپ قېچىپ كېتەلەيمەن، سەكرەشتىمۇ مېنىڭ ئالدىمغا ئۆتىدىغىنى يوق، دەپ ماختىنىدىكەن.

چاشقانلار مۈشۈكنىڭ مۇنداق ماھارىتىگە ھەۋەس قىلىشىدىكەن. بىر كۈنى چاشقانلار: بىزمۇ مۈشۈكنى ئۇستاز تۇتۇپ ئۇنىڭدىن سەكرەشنى، ئېگىزگە يامىشىپ چىقىشنى ئۆگەنسەك بولمامدۇ؟ ئۇنداق بولغاندا ئېگىز ئاسقىدىكى گۆشلەرنىمۇ قىينالمايلا يېيەلەيمىز، دېيىشىپتۇ. ئاخىرى چاشقانلار بۇ تەلىپىنى مۈشۈككە ئېيتىپتۇ.

مۈشۈك «تەلىيم كەپتۇ» دەپ ئويلاپ بەكمۇ خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ ۋە چاشقانلارغا قاراپ ناھايىتى سەممىي، مۇلايىم قىياپەتتە:

— بولىدۇ، بولىدۇ! مەن ئۆزۈمدىكى بۇ ماھارەتنى سىلەرگە ئۆگىتىپ قويۇشنى بەكمۇ خالايمەن. بىراق بىر شەرت بار، مەن ھەر كۈنى بىر قېتىمدىن ئۆگىتىمەن. ھەممىڭلار ئۆز ۋاقتىدا كەلسەڭلار بولىدۇ، — دەپتۇ. چاشقانلار چوقۇم ۋاقتىدا كېلىدىغانلىقىنى ۋە ئۇستازىنىڭ دېگىنى بويىچە ئىش قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بىردەك ۋەدە بېرىشىپتۇ.

— خوش، ئۇنداق بولسا بۈگۈن سىلەرگە تەرتىپلىك يۈگۈرۈشنى ئۆگىتىپ قوياي. ھەممىڭلار رەتلىك تىزىلىپ، مېنىڭ كەينىمدىن يۈگۈرۈڭلار. مەن ئاستا يۈگۈرسەم سىلەرمۇ ئاستا يۈگۈرەيسىلەر، تېز يۈگۈرسەم سىلەرمۇ سەپتىن چۈشۈپ قالماي تېز يۈگۈرەيسىلەر، بىر ئورۇندا تۇرۇپ پىرقىرىسام، پىرقىرايسىلەر. ئۇقتۇڭلارمۇ؟

— ئۇقتۇق! — دېيىشىپتۇ چاشقانلار.

شۇنىڭ بىلەن يۈگۈرۈش باشلىنىپتۇ. بىر ئازدىن كېيىن مۈشۈك ئۇلارنى توختىتىپ:

— ئەمدى پىرقىراپ يۈگۈرۈشنى ئۆگىنىۋالدىڭلار. مەن يۈگۈرمەي ئورنۇمدا تۇرىمەن، سىلەر ئەتراپىمنى چۆرىدەپ يۈگۈرۈڭلار، قويرۇقىمنى ئاستا شىپاڭشىتسام ئاستا يۈگۈرۈڭلار، تېز شىپاڭشىتسام تېز يۈگۈرۈڭلار، — دەپتۇ. چاشقانلار پىرقىراپ يۈگۈرۈشكە باشلاپتۇ. مۈشۈك قويرۇقىنى توختىماي تېز شىپاڭشىتىپتۇ، چاشقانلار پىرقىراۋېرىپ چارچاپ كېتىپتۇ.

— ناھايىتى ياخشى يۈگۈرۈۋاتىسىلەر، توختىماي يۈگۈرۈڭلار! — مۈشۈك شۇنداق دەپ تۇرۇپ ئارقىدا قالغان ئىككى چاشقاننى كاپپىدە تۇتۇپ يەۋېتىپتۇ. بىردەمدىن كېيىن يەنە چاشقاندىن ئۈچىنى يەۋېتىپ:

— بولدى توختاڭلار، بۈگۈن مۇشۇنچىلىك ئۆگىنىڭلار. ئەتە سىلەرگە يۇقىرىغا يامىشىشنى ئۆگىتىمەن! — دەپتۇ. چاشقانلار قايتىپ كېتىپ ئارام ئاپتۇ. ئەتىسى يەنە كەپتۇ. ئۆگۈنىمۇ كەپتۇ. مۈشۈك ھەر كۈنى چاشقاندىن بەش-ئالتىنى يەپ تۇرۇپتۇ. بىرھەپتىلەردىن كېيىن چاشقانلارنىڭ يېرىمى قاپتۇ.

— بۇرادەرلەر، — دەپتۇ بىر قېرى چاشقان ھەمراھلىرىغا قاراپ، — ئۆگىنىشنى باشلىغان دەسلەپكى كۈنلەردە بىز ناھايىتى كۆپ ئىدۇق. بارغانسېرى ئازلاپ كېتىۋاتىمىز، بۇ يەردە بىر چاتاق بار جۇمۇ! بايا ئۇستازىمىز تەرەت قىلغان يەرگە بېرىپ قاراپ باقسام ئەھۋال باشقىچە، ئۇنىڭ پوقى ئارىسىدا چاشقانلارنىڭ تۈكلىرى تۇرىدۇ. ئۆگىنىشنى ئاستا يىغىشتۇرۇپ قويساقمىكىن.

بۇ گەپنى مۈشۈك ئاڭلاپ قاپتۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇ تەرەت قىلىپ بولۇپلا پوقىنى كۆمۈۋېتىدىغان بوپتۇ. چاشقانلارمۇ ئۆگىنىشكە كەلمەيدىغان بوپتۇ.

خوراز نېمە ئۈچۈن چايانني كۆرسىلا يەۋىتىدۇ

بۇرۇنقى زاماندا خورازنىڭ بېشىدا
ناھايىتى چىرايلىق بىر جۈپ مۈڭگۈزى
بار ئىكەنمىش. بۇنىڭدىن نەچچە مىڭ
يىللار بۇرۇن ئىنسانلار يىل مۆچەللىرىنى
بەلگىلەش ئۈچۈن ھەر خىل ھايۋانلارنى
يىغىپ سايلام ئۆتكۈزمەكچى بوپتۇ ـ دە،
پۈتۈن ھايۋانلارغا سايلامغا قاتنىشىش توغ-
رىسىدا ئۇقتۇرۇش قىپتۇ.

سۇ ئىچىدە ياشايدىغان ناھايىتى ھەيۋەت-
لىك، كۆركەم بىر ئەجدىھا بار ئىكەن.
بىراق ئۇنىڭ بېشىدا مۈڭگۈزى بولمىغاچقا،
ئۆزىنى ھەقىقي گۈزەل دەپ قارىمايدىكەن.
ئۇ يىل مۆچەللىرىگە ۋەكىل بولۇپ سايلى-
نىش تەمەسى بىلەن سايلام مەركىزىگە
بارماقچى بوپتۇ ـ دە، بىرىسىدىن مۈڭگۈ
ئارىيەت ئالماقچى بولۇپ سۇدىن چىقىپتۇ.
شۇ ئەسنادا ئۇ يېقىنلا بىر يەردە چىللا-
ۋاتقان يوغان بىر خورازنى كۆرۈپتۇ.
خورازنىڭ مۈڭگۈزى بەكمۇ چىرايلىق
ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئەجدىھا ئۇنىڭ
مۈڭگۈزىنى ئارىيەت ئالماقچى بولۇپ خو-
رازنىڭ ئالدىغا كېلىپ قىزغىن سالام
بېرىپتۇ ۋە:

— خوراز ئاكا، ئەتە مەن يىل مۆچەل
سايلىمىغا قاتنىشىش ئۈچۈن باراتتىم خاپا
بولماي مۈڭگۈزىڭىزنى ماڭا قەرز بېرىپ
تۇرسىڭىز قانداق؟ — دەپتۇ.

— كەچۈرۈڭ، ئەتە سايلامغا مەنمۇ
بارىمەن، — دەپتۇ خوراز.

دەل شۇ چاغدا ھەممە ئىشلارغا چېپ-
پىلىپ يۈرىدىغان چايان ئۆمىلەپ كېلىپ
خورازغا:

— ئەجدىھا ئاكىغا مۈڭگۈزىڭىزنى
ئارىيەت بېرىپ تۇرۇڭ، ئۇ چوقۇم قايتۇ-
رۇپ بېرىدۇ. بۇنىڭغا مەن گۇۋاھچى
بولاي، — دەپتۇ. خوراز ئاخىرى چايانىنىڭ
سالا قىلىشى بىلەن مۈڭگۈزىنى ئەجدىھاغا
قەرزگە بېرىپتۇ.

سايلامدا خوراز بىلەن ئەجدىھا يىل
مۆچەللىكىگە سايلىنىپتۇ. سايلام ئاياغلاش-
قاندىن كېيىن خوراز سۇ بويىغا كېلىپ
ئەجدىھا بىلەن كۆرۈشۈپتۇ ـ دە، تەكەللۇپ
بىلەن:

— بۇرادەر، سايلاممۇ تۈگىدى.
ئەمدى مۈڭگۈزۈمنى قايتۇرۇپ بەرسىڭىز، —
دەپتۇ. ئەجدىھا تەمكىن ھالدا:

— سىزنىڭ مۈڭگۈزىڭىزگە مەن
تولىمۇ موھتاج. باشقىلاردىن قەرز ئالغان
نەرسىنى قايتۇرۇش كېرەك، ئەلۋەتتە.
ئەمما مۈڭگۈزىڭىز ماڭا خېلى يارىشىپ
قالدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىر مەن بەك
چارچاپ كەتتىم، بۇ توغرىدا كېيىن پاراڭ-
لىشايلى، — دەپتۇ ۋە بىرلا شۇڭغۇپ سۇ
ئىچىگە كىرىپ كېتىپتۇ. خورازنىڭ ناھايىتى
ئاچچىقى كەپتۇ. ئەجدىھانى بىر ھازاغىچە
چاقىرىپتۇ. ئەجدىھا زادىلا چىقماپتۇ.

خوراز نائىلاج قايتىپ كېلىپ چايانني
ئىزدەپ تېپىپتۇ ـ دە، ئىشنىڭ جەريانىنى
ئۇجۇر ـ بۇجۇرىغىچە سۆزلەپ بېرىپتۇ. چايان
ئويلىنىپ تۇرۇپ كېتىپ:

— دەرۋەقە، بۇ ئىشتا مەن گۇۋاھچى
بولغانتىم. بىراق ئەجدىھا بولسا سۇدا
ياشايدۇ. مەن ئۇنى نەدىن تاپىمەن؟ بۇنىڭ-
غا ئىلاج يوق، — دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلاپ
غەزەپلەنگەنلىكىدىن خورازنىڭ يۈزلىرى
قىزىرىپ كېتىپتۇ ۋە:

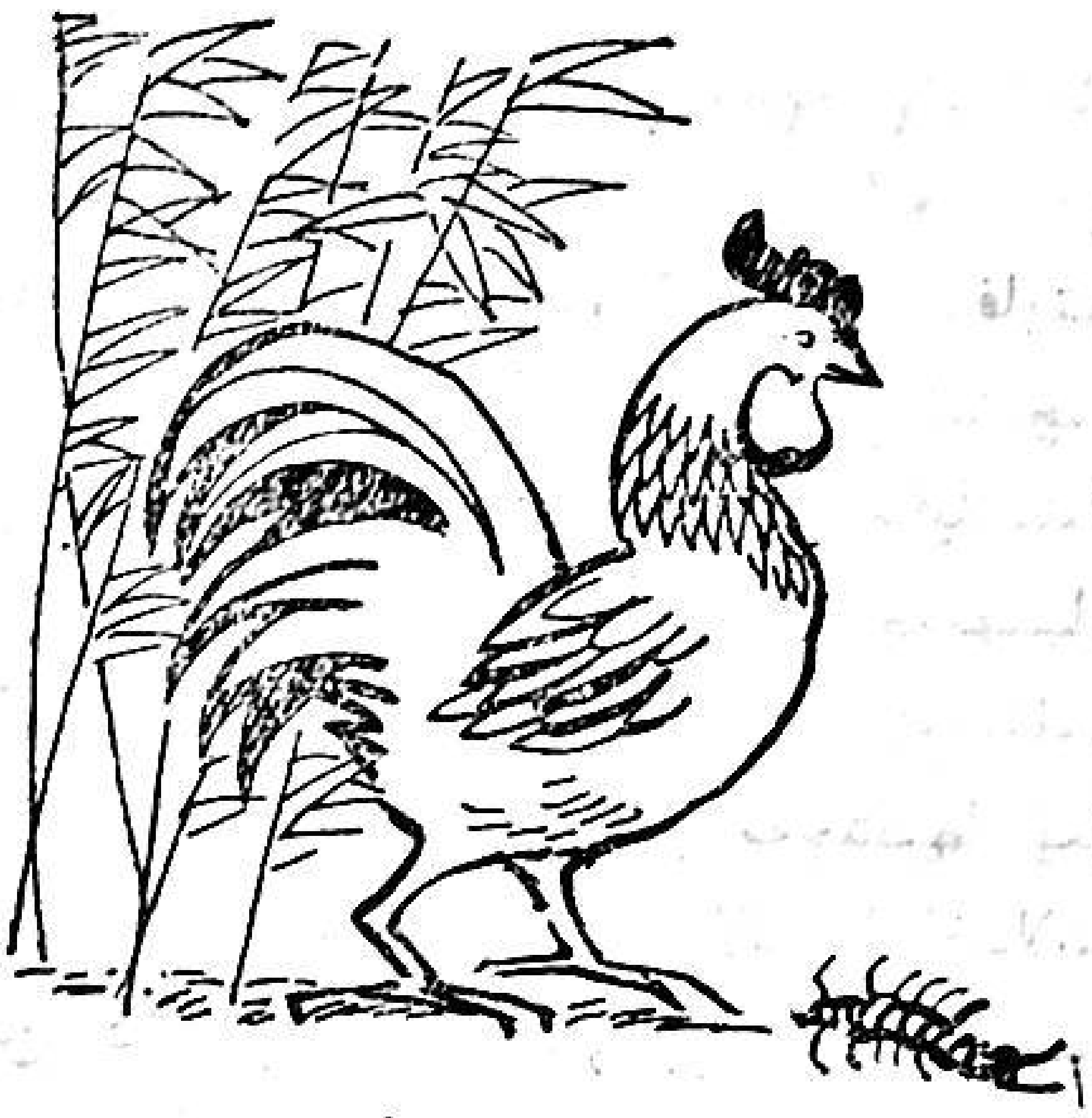

— گۇۋاھچى دېگەن مۇشۇنداقمۇ مەسئۇلىيەتسىز بولامدۇ؟ — دەپتۇ.

چايان ئىزا تارتماي خورازغا:

— كىم سېنى باشقىلارغا مۈڭگۈزىنى قەرز بەرسۇن دەپتۇ! «ئۆزۈم تاپقان بالاغا، نەگە باراي دەۋاغا» دەپتىكەن، بولدى، ئەمدى بۇ گەپنى قويۇپ قوي، — دەپتۇ. دەرغەزەپكە كەلگەن خوراز ئېتىلىپ كېلىپ ھىيلىگەر چايانىڭ گېلىنى بوغۇپتۇ-دە، ھايت-ھۇيت دېگۈچە يەۋېتىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ خوراز چايانىنى كۆرگەن ھامان دەرھال يەۋېتىدىغان بوپتۇ ۋە ھەركۈنى تاڭ يورۇش بىلەن تەڭ مۈڭگۈزى ئېسىگە كېلىدىكەن-دە:

— ئەجدىھا...! مۈڭگۈزۈمنى قايتۇرۇپ بەر! — دەپ ۋارقىرايدىكەن.

خوراز قانداق بولۇپ ئۆي قۇشىغا ئايلىنىپ قالدىغان؟

بۇرۇنقى زاماندا قۇشلار ھازىرقىدەك ئورمانلىقتا، ئېتىز-ئېرىقلاردا ۋە ئادەملەر ئارىسىدا ياشىماستىن، بەلكى مەلۇم بىر تاغدىكى ئۆزىگە خاس ماكاندا توپلىشىپ ياشايدىكەن.

بىركۈنى قۇشلار داقا-دۇمباق، نەغمە-ناۋا قىلىشىپ، كېچىچە ئۇسسۇل ئويناپتۇ. بىراق ئۇلار ئۇخلاش ئالدىدا ئوت دۆۋىسىنى يىغىپ، چوغنى كۆمۈپ قويۇشنى ئۇنتۇپ قاپتۇ. ئەتىسى ئۇلار ئورۇنلىرىدىن تۇرغاندا ئوت ئاللىقاچان ئۆچۈپ قاپتۇ. بۇ چاغدا قۇشلار ئىسسىنىدىغان ۋە دائىم كېرەك قىلىدىغان ئوتتىن ئايرىلىپ قالغانلىقىدىن قايغۇرۇپ، يىغا-زارە قىلىشىپتۇ.

خوراز باشقا يەردىن ئوت تېپىپ كېلىش ئۈچۈن قانىتىنى قېقىپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ.

خوراز توپتوغرا ئىككى كېچە-كۈندۈز ئۇچۇپ، دېڭىزنىڭ ئۇ تەرىپىگە بارغاندىن كېيىن بىر ئۆينى ئۇچرىتىپتۇ. قارىسا ئۆي ئىچىدىكى ئوت دۆۋىسىنىڭ ئالدىدا چىرايلىق بىر قىز ئولتۇرغۇدەك. خوراز قىزنىڭ يېنىغا ئۇچۇپ كىرىپتۇ.

قىز خورازنى كۆرۈپ بەكمۇ خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ ۋە ئۇنى قىزغىن كۈتۈۋېلىپ، ئاندىن ئۇنىڭدىن مۇشۇ ئۆيدە تۇرۇشنى، ئۆزى بىلەن دوست بولۇشنى ئۆتۈنۈپتۇ. لېكىن خوراز گەپ قىلماي، ئوت دۆۋىسىدىن بىر-نەچچە تال چوغنى ئېلىپلا كەينىگە بۇرۇلۇپتۇ.

— چىرايلىق خوراز، ھېچ بولمىسا نەدە تۇرىدىغانلىقىڭنى ئېيتىپ بەرگىن، مەن سېنى ئىزدەپ بارىمەن! — دەپ ۋارقىراپتۇ قىز.

— دېڭىزنىڭ ئۇ قېتىغا بېرىپ، داقا-دۇمباق، نەغمە-ناۋا بولۇۋاتقان يەردىن ئىزدىسەڭ مېنى تاپالايسەن! — دەپتۇ خوراز ۋە ئۇچۇپ كېتىپ كۆزدىن غايىپ

بوپتۇ. ئاتا ـ ئانىسى قايتىپ كەلگەندىن كېيىن قىز «خوراز دوستۇمنى تېپىپ بېرىڭلار» دەپ يىغلاشقا باشلاپتۇ.

ئاتا ـ ئانىسى ئىلاجىسىز قىزنى ئەگەشتۈرۈپ، بىر سېۋەتكە ئالمىلارنى ئېلىپ، خورازنى ئىزدەپ مېڭىپتۇ. ئۇلار بىرنەچچە كۈن يول مېڭىپ، ھەممە يەرنى ئىزدەپتۇ. ئاخىرى بىر قولۋاقنى ھەيدەپ دېڭىزنىڭ ئۇ قېتىغا قاراپ مېڭىپتۇ. دېگەندەك يېرىم كېچىدە دېڭىز ياقىسىغا كەلسە داپ ـ دۇمباق، نەغمە ـ ناۋا ئاڭلىنىپتۇ.

ــ قۇلاق سېلىڭلار، ــ دەپتۇ قىز خۇشال بولۇپ، ــ بۇ چوقۇم چىرايلىق خورازنىڭ ماكانى!

ئۇلار سىنچىلاپ قاراپ، يۇلتۇزلارنىڭ غۇۋا يورۇقىدا قۇشلارنىڭ ئۇسسۇل ئوينىشىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار تاڭنىڭ ئېتىشىنى كۈتۈپتۇ. ئەتىسى تاڭ سۈزۈلۈشى بىلەن قۇشلارمۇ ئۇيقىدىن ئويغىنىپ، ئۇۋىلىرىدىن بىر ـ بىرلەپ چىققىلى تۇرۇپتۇ. بىرىنچى بولۇپ تۆمۈر تۇمشۇق چىقىپتۇ.

ــ قىزىم، خوراز دېگىنىڭ ئاشۇمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ دادىسى.

ــ ياق دادا، خوراز ئۇنىڭدىن چىرايلىق، ــ دەپتۇ قىز. ئىككىنچى قېتىم شاتۇتى چىقىپتۇ.

ــ قىزىم خوراز دېگىنىڭ ئاشۇمۇ؟ ــ دەپتۇ دادىسى.

ــ ياق دادا، خوراز ئۇنىڭدىنمۇ كېلىشكەن، ــ دەپتۇ قىز.

ئۈچىنچى قېتىم كاككۇك چىقىپتۇ.

ــ مۇشۇمۇيە؟ ــ دەپ سوراپتۇ دادىسى.

ــ ياقەي دادا، خوراز دېگەن بەكمۇ چىرايلىق، ــ دەپتۇ قىز.

شۇنداق قىلىپ يەنە نۇرغۇن قۇش چىقىپتۇ، ئەڭ ئاخىرىدا مەغرۇر قەدەم تاشلاپ خوراز چىقىپتۇ. قىز ئۇنى كۆرۈپلا خۇشال بولۇپ سەكرەپ كېتىپتۇ ۋە ئۇنى چاقىرىپتۇ:

ــ خوراز دوستۇم بۇياققا كەل، مانا بىز كەلدۇق!

ــ ياق قىزچاق، ــ دەپتۇ خوراز يېقىن كەلمەي، ــ مەن بۇ يەردىكى قۇشلارنىڭ سەردارى، مەن ئۇلاردىن، ئۇلارمۇ مەندىن ئايرىلالمايدۇ. رەنجىمىگىن، سەن بىلەن دوست بولىمەن، دەپ ئۇلارنى تاشلاپ كېتەلمەيمەن.

ــ ھېچبولمىغاندا ماۋۇ مېۋە ـ چېۋىلەرگە ئېغىز تەگكىن، ــ دەپتۇ قىز ئۇنى تەكلىپ قىلىپ.

خوراز بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ قولۋاقنىڭ يېنىغا كەپتۇ. قىز چاققانلىق بىلەن ئۇنى تۇتۇۋاپتۇ. ئاندىن ئۆيىگە ئېلىپ كېتىپتۇ. شۇندىن ئېتىبارەن خوراز ۋە ئۇنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى كىشىلەر ئارىسىدا ياشايدىغان بوپتۇ. سەرداردىن ئايرىلىپ قالغان قۇشلار ئۇزاق ئۆتمەي تەرەپ ـ تەرەپكە تارقاپ كېتىپتۇ.

پاختەكنىڭ بوينىدىكى ئاق بەلدەم قانداق پەيدا بولۇپ قالغان؟

بۇرۇنقى زاماندا پاختەك خىزىر ئەلەيھىسسالامنىڭ كېلىنى ئىكەن. پاختەكنىڭ ئەسلى ئىسمى پەختىخان ئىكەن. بۇلارنىڭ ئاتا ـ بالىلىق مۇناسىۋىتى ناھايىتى ياخشى ئىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە خىزىر ھەممە بالىلىرىنى ئۆز ئۆيىگە چاقىرىپ، ھەمداستىخان بوپتۇ ۋە ئۆزئارا ھال ـ مۇڭ بولۇشۇپتۇ. تاماق تەييار بوپتۇ. پەختىخان

قولغا سۇ قۇيماق بولۇپ، ئۇۋىقنى قولغا ئاپتۇ - دە، لۆڭگىنى مۇرىسىگە ئارتىپ، ئەڭ ئالدى بىلەن خىزىرنىڭ قولىغا سۇ قۇيۇپتۇ. سۇ قاينىاق بولغاچىقا، خىزىرنىڭ قولى كۆيۈپ قاپتۇ. خىزىر ۋارقىراپ تاشلاپتۇ ۋە دەرغەزەپ بولۇپ:

— ئىلاھىم پەختىخان بولماي، پاختەك بولۇپ كەتكەيسەن! — دەپ قارغاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پەختىخان پاختەككە ئايلىنىپ كېتىپتۇ. مۇرىسىدىكى لۆڭگىمۇ شۇ پېتى قالغان ئىكەن. ھازىرقى پاختەكلەرنىڭ بوينىدىكى ئاق بەلدەم ئەنە شۇ چاغدا قالغان لۆڭگە ئىكەن.

بۆرىنىڭ دۇمبىسى نېمە ئۈچۈن ئالىتاغىل بولۇپ قالغان؟

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۆرە بىلەن توشقان بىللە بېلىق تۇتۇپتۇ. بېلىقنى تۇتۇپ بولغاندىن كېيىن بۆرە توشقانغا:

— ئەمدى ئىككىمىز بۇ بېلىقلارنى سۇرلەيلى، بىراق ھەرقايسىمىز ئۆز ئالدىمىزغا سۇرلەيلى. سەن مۇشۇ يەردە قالغىن، مەن دەريانىڭ ئۇ قېتىغا ئۆتۈپ كېتەي، — دەپتۇ.

بۆرە ئۆزىگە تېگىشلىكىنى ئېلىپ دەريانىڭ ئۇ قېتىغا ئۆتۈپ كېتىپتۇ. كۈن ئولتۇرغاندىن كېيىن بۆرە دەريانىڭ ئۇ قېتىدا تۇرۇپ:

— ھەي توشقان، كېچىسى ئۇخلاپ قالماي سەگەكرەك يات جۇمۇ! ئەگەر ئۇخلاپ قالساڭ بېلىقلىرىڭنى ئوغرى ئېلىپ كېتىدۇ، — دەپ ۋارقىراپ قويۇپتۇ.

توشقان ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىماسلىققا ساپتۇ ۋە كېرەك بولۇپ قالار دەپ ئالغاچ كەلگەن تۆمۈر ئارىنى قوقاسقا تىقىپ قويۇپ، بەخىرامان ئۇخلىماقچى بولۇپ سوزۇلۇپ يېتىپتۇ.

يېرىم كېچىدە بۆرە يەنە توشقاننى ئاگاھلاندۇرۇپ ۋارقىرىغىلى تۇرۇپتۇ. بىر قېتىم ۋارقىراپتۇ، ئىككى قېتىم ۋارقىراپتۇ، ئۈچىنچى قېتىم يەنە ۋارقىراپتۇ. توشقان تېخى ئۇخلىمىغان بولسىمۇ ئۈندىمەي جىم يېتىپتۇ. بۆرە «توشقان تازا تاتلىق ئۇيقىغا كېتىپتۇ» دەپ ئويلاپ، دەريادىن ئاستا ئۆتۈپتۇ - دە، توشقاننىڭ بېلىقلىرى دۆۋىلەنگەن يەرگە كەپتۇ ۋە بېلىقلارنى مەززە قىلىپ يېگىلى تۇرۇپتۇ. توشقان سەكرەپ ئورنىدىن تۇرۇپ، قوقاسنىڭ ئىچىدە قىپقىزىل بولۇپ كەتكەن تۆمۈر ئارىنى ئاپتۇ - دە، ئوغرىنىڭ دۇمبىسىگە بىرنەچچىنى ئۇرۇپتۇ. بۆرە غىڭ قىلالماي غىپپىدە دەريانىڭ ئۇ قېتىغا ئۆتۈپ كېتىپتۇ. بىر-

دەمدىن كېيىن توشقانغا يەنە ۋارقىراپتۇ:

— ھەي توشقان سەن تەرەپكە ئوغرى كەلدىمۇ؟

— كەلدى، — دەپتۇ توشقان، — بىراق مەن ئۇنىڭ تازا ئەدىبىنى بەردىم.

— ناھايىتى ئوبدان قىپسەن، — دەپ ۋارقىراپتۇ بۆرە، — دەريانىڭ بۇ قېتىدا تۇرۇپ ئوغرىنى دۇمبالاۋاتقانلىقىڭنى مەنمۇ

ئاڭلىدىم. ئېيتقىنا، سەن ئۇنى نېمە بىلەن ئۇرغانىدىڭ؟

— قوقاستا قىزىتىلغان تۆمۈر ئارىنىڭ بېشى بىلەن ئۇرغان، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ توشقان.

شۇنىڭدىن تارتىپ بۆرىنىڭ دۈمبىسى ئالتاغىل بولۇپ قالغانىكەن. بۇ ئاشۇ قوقاستا قىزىتىلغان تۆمۈر ئارىنىڭ ئىزى ئىكەن.

پاشا بىلەن دۆلەت قوڭغۇزى ھەققىدە رىۋايەت

كۈنلەرنىڭ بىرىدە دۆلەت قوڭغۇزى ئوغلىنى ئۆيلىمەكچى بوپتۇ-دە، تەرەپ-تەرەپكە بېرىپ، كۆڭۈلدىكىدەك كېلىن ئىزدەشكە باشلاپتۇ. پاشىنىڭ ناھايىتى چىرايلىق بىر قىزى بار ئىكەن. دۆلەت قوڭغۇزى مۇشۇ قىزنى كېلىن قىلىۋېلىش نىيىتىگە كېلىپ، بولغۇسى قۇدىسى پاشىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم پاشا دوستۇم، ئوغلۇڭ بولسا ئۆيلىنىدىغان، قىزىڭ بولسا تالالىق قىلىدىغان گەپكەن، قىزىڭنى سوراپ كەلدىم، كېلىن قىلىۋالاي دەيمەن، سېنىڭچە تويلۇققا نېمە بەرسەم رازى بولىسەن؟ — دەپتۇ.

— مىڭ-مىڭ، — دەپتۇ پاشا.

— ھېچگەپتىن-ھېچگەپ يوقلا «مىڭ-مىڭ-مىڭ ...» دېگىلى تۇردۇڭغۇ؟ — دەپتۇ دۆلەت قوڭغۇزى نارازى بولۇپ ۋە سۆزىنى داۋام قىپتۇ، — سەن تازىمۇ پىنقىق نېمە ئوخشايسەن-ھە! بولدى، بۇنچىلىك قاتتىقلىق قىلىپ كەتمەي يولىدىراق گەپ قىلمامسەن! قېنى، ئاقىدىغان گەپنى قىلغىنا، تويلۇققا زادى نېمە ئالىسەن؟

— مىڭ-مىڭ-مىڭ، — دەپتۇ پاشا يەنە.

— ۋاي-ۋۇي... مىڭدىن باشقا گەپكە تىلىڭ كەلمەمدۇ سېنىڭ؟ — دەپتۇ دۆلەت قوڭغۇزى خاپا بولۇپ، — گەپنىڭ پوسكاللىسىنى قىلساڭچۇ، گەپ مال، پۇلدا ئەمەس، بالىلىرىمىز بىر-بىرى بىلەن ئىناق، ئېجىل ئۆتسە ھەر ئىككىمىزنىڭ بەختى-تەلىيى ئەمەسمۇ، مىڭ-مىڭ دەپلا تۇرۇۋالماي، يۈزىڭ، ئەللىكىڭنى كېسىپمۇ قىلىپ باققىنا، زادى قانچە ئالىسەن؟

— مىڭ-مىڭ-مىڭ...

— ئو... ھوي... — دەپتۇ دۆلەت قوڭغۇزى تېرىكىپ ۋە كەلگەن تەرىپىگە قاراپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ تاھازىرغىچە پاشا يەنىلا «مىڭ-مىڭ-مىڭ...» دەپ، دۆلەت قوڭغۇزىمۇ «ئو...ھوي...» دەپ يۈرەرمىش.

ئاق قۇشقاچ نېمە ئۈچۈن سەكرەپ ماڭىدۇ؟

بۇرۇنقى زاماندا ئاق قۇشقاچمۇ باشقا قۇشلارغا ئوخشاش سەكرىمەي، چامداپ ماڭىدىكەن. بىراق ئۇ بەك ھىيلىگەر، ھۇرۇن ئىكەن. ئۆزىنى زادىلا ئۇپراتمايدىكەن. ئوزۇق ئىزدەشتىنمۇ ئېرىنىپ، باشقا قۇشلار توپلاپ قويغان تەييار ئوزۇقلارنى ئوغرىلاپ يەيدىكەن. ھەتتا ئۇ بارا-بارا قۇشلارنىڭ تۇخۇملىرىنىمۇ ئوغرىلاپ يەيدىغان بوپتۇ. بۇنىڭ دەستىدىن باشقا قۇشلار كۈن ئالالمايدىغان ھالغا چۈشۈپ قاپتۇ. ئاخىر بىركۈنى قۇشلار

ئۇنى ئوغرىلىق قىلىۋاتقان يېرىدىن تۇتۇۋېلىپ، قازىنىڭ ئالدىغا سۆرەپ بېرىپتۇ ۋە قازىدىن ئۇنى قاتتىق جازالاپ بېرىشىنى تەلەپ قىلىشىپتۇ.

قازى بارلىق قۇشلارنى يىغىپ، كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا ئۇنى سوراققا تارتىپتۇ. ئاق قۇشقاچ ئىلاجىسىز ئۆزىنىڭ كەسپى ئوغرى ئىكەنلىكىنى، باشقىلارنىڭ نەرسىلىرىنى ئوغرىلاپ جان بېقىپ كېلىۋاتقانلىقىنى بويىنىغا ئاپتۇ.

— ئوغرىغا رەھىم - شەپقەت قىلىشقا بولمايدۇ، پۇتىغا كىشەن سېلىنسۇن، ئۆمۈر ۋايەت قاماقتا ياتسۇن! — دەپ ھۆكۈم چىقىرىپتۇ قازى. شۇ سورۇندىلا ئۇنىڭ ئىككى پۇتىغا كىشەن سېلىنىپ، قاماققا تاشلىنىپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ. ئاق قۇشقاچ هارامزادە بىر پەيتنى تېپىپ، قاماقتىن قېچىپ چىقىپ كېتىپتۇ، بىراق ھەر قانداق قىلىپمۇ پۇتىدىكى كىشەننى ئاجرىتالماپتۇ. باشقا قۇشلارمۇ ئۇنىڭ ئوغرى ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلگەچكە، ئۇنىڭغا ياردەم قىلىشنى خالىماپتۇ، هازىرمۇ ئۇنىڭ پۇتىدا كىشەن بار ئىكەن. شۇڭا ئۇ چامداپ ماڭالماي «دىك - دىك - دىك»سەكرەپ ماڭىدىغان بولۇپ قالغانىكەن.

شەپەرەڭنىڭ نېمە ئۈچۈن تۈك - پەيلىرى يوق؟

بۇرۇنقى زاماندا شەپەرەڭنىڭ بەدىنىدە بىر تالمۇ تۈك - پەيلەر يوق ئىكەن. شۇڭا قىش پەسلى يېتىپ كېلىپ هاۋا سوغۇق بولغاندىن كېيىنلا ئۇنىڭ كۈنى تەس بولۇپ قالىدىكەن، سوغۇققا چىدىماي تىترەپ، كېچىچە يىغلاپ چىقىدىكەن. تۈك - پەيلىرى بار باشقا قۇشلارنىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ، ھەممىسى ئۆز پەيلىرىدىن بىر تالدىن بېرىپتۇ. شەپەرەڭ خىلمۇخىل قۇشلارنىڭ رەڭگارەڭ تۈك - پەيلىرىگە ئىگە بولغاندىن كېيىن بەك گۈزەللىشىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ بارا - بارا باشقا قۇشلارنى كۆزگە ئىلمايدىغان بولۇپ قاپتۇ. «مەن ھەممىڭدىن چىرايلىق!» دەپ توختىماي پو ئاتىدىغان بوپتۇ.

ئۇنىڭ ھالىنىڭ چوڭلۇقىدىن، يۈزسىزلىكىدىن غەزەپلەنگەن بارلىق قۇشلار تۇشمۇتۇشتىن شەپەرەڭگە ئېتىلىپ كېلىپ، بۇرۇن ئۇنىڭغا بەرگەن تۈك-پەيلىرىنى تارتىۋاپتۇ. شەپەرەڭ يەنە بۇرۇنقىدەك تۈك - پەيسىز، ياغاق ھالغا چۈشۈپ قاپتۇ. قۇشلار ئىچىدە ئىزا - ئاھانەتكە قالغان شەپەرەڭ شۇندىن ئېتىبارەن باشقا قۇشلارغا كۆرۈنۈشكە پېتىنالماي، پەقەت قاراڭغۇ كېچىدىلا تالاغا چىقىدىغان بولۇپ قاپتۇ.

ياۋا ئۆدەكنىڭ مەيدىسى نېمىشقا سېرىق بولۇپ قالغان؟

بۇرۇن گۈل - گىياھلار يەلپۈنۈپ تۇرغان بىر تاغدا توشقان بىلەن پاقا سەيلە قىلىپ ئويناۋېتىپ، بىر ئالتۇن كۆپنى تېپىۋاپتۇ. ئۇلار بۇ كۆپنى

تالىشىپ قاپتۇ. ئۇلار ئاخىرى مەسلىھەتلى-
شىپ، مۇسابىقىگە چۈشمەكچى بولۇشۇپتۇ.
كىم تېز يۈگۈرۈپ كۆپىنىڭ ئىچىگە كى-
رىۋالسا، ئالتۇن كۈپ شۇنىڭ بولىدىغان
بوپتۇ.

مۇسابىقىدە پاقا ھىيلە ئىشلىتىپ
ئۇتۇۋاپتۇ. توشقان بۇ مۇسابىقىدە پاقى-
نىڭ ساختىپەزلىك قىلىۋاتقانلىقىنى چۈ-
شەنمەپتۇ، شۇڭا ئالتۇن كۈپ پاقىغا
تەئەللۇق بوپتۇ. پاقا ئالتۇن كۈپقا
ئىگە بولغان بىلەن ئۇنى تاغدىن ئېلىپ
چۈشۈشنىڭ ئامالىنى تاپالماي بېشى قې-
تىپتۇ، دەل شۇ چاغدا، بىر ياۋا ئۆردەك
ئۇچۇپ كېلىپ ئۇنىڭدىن ھال - ئەھۋال
سوراپتۇ. پاقا ئەھۋالنى ياۋا ئۆردەككە
سۆزلەپ بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن ياردەم
قىلىشنى ئۆتۈنۈپتۇ.

ياۋا ئۆردەك كۆپنى پەسكە چۈشۈ-
رۈپ بېرىشكە ماقۇل بوپتۇ. بىراق يېرى-
مىسىنى مەن ئالىمەن دەپ شەرت قويۇپ-
تۇ. پاقا ئامالسىز ماقۇل بوپتۇ. شۇنىڭ
بىلەن ياۋا ئۆردەك ئالتۇن كۆپنى تاغدىن
پەسكە ئېلىپ چۈشۈپ، ئىككى پارچە
قىپتۇ ۋە يېرىم پارچىسىنى ئېلىپ كې-
تىپتۇ. ياۋا ئۆردەك ئالتۇننىڭ ناھايىتى
چىرايلىق ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇنى
تالقان قىلىپ ئېزىپتۇ - دە، مەيدىسىگە
سۈركىۋاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ياۋا ئۆردەك-
نىڭ مەيدىسى سېرىق بولۇپ قالغان
ئىكەن.

تاشپاقا نېمە ئۈچۈن قاتتىق قېپىنى كۆتۈرۈپ يۈرىدىغان بولۇپ قالغان؟

بۇرۇنقى زاماندا تاشپاقا يول يۈر-
گەندە ناھايىتى ئىتتىك ماڭىدىكەن.
يۈرۈش - تۇرۇشتىمۇ چاققان ئىكەن. ئۇ
ياتىدىغان ئۆيىنىمۇ ناھايىتى پۇختا يا-
سىۋالغان بولۇپ، ئىشنىڭ يولىنى بىلىدى-
غان تادان ئىكەن. شۇڭا غەمسىز يا-
شايدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇشتۇمتۇت
قاتتىق قارا يامغۇر يېغىپ ياغقاندىمۇ
بىرنەچچە كۈنگىچە توختىماپتۇ. نۇرغۇن
ئۈچار - قانات، ھاشاراتلارنىڭ ئۆۋىسى
بۇزۇلۇپ، ۋەيران بولۇپ كېتىپ تالادا
قاپتۇ. بەزىلىرى جېنىدىن ئايرىلىپتۇ.
لېكىن تاشپاقىنىڭ ئۆيى پۇختا، ئىسسىق
بولغاچقا ھېچقانداق زىيان - زەخمەتكە
ئۇچرىماپتۇ. قاتتىق يامغۇرغا پىسەنت
قىلماي ئىسسىق ئۆيىدە راھەتلىنىپ
يېتىپتۇ.

شۇ ئەسنادا ئېغىر ئەھۋالدا قال-
غان پاشا، قۇرت - قوڭغۇز، يىڭنىغۇچلار
مىڭ تەستە تاشپاقىنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىغا
كېلىپ ئۇنىڭدىن پاناھلىق تىلەپتۇ:

— تاشپاقا بۇرادەر، يامغۇردا ئۆي
ماكانسىز قالدۇق، بىزگە ياردەم قىلغىن،
يامغۇر توختىغىچە ئۆيۈڭگە كىرىۋالايلى.

— بولمايدۇ، ئۆيۈمگە پاتمايسىلەر،
كېتىڭلار، مېنى ئاۋارە قىلماڭلار! — دەپ-
تۇ تاشپاقا ئۆيىدىن بېشىنى چىقىرىپ

ۋە ئۇلارغا سوغۇق نەزەر تاشلاپ قويۇپ. بۇلار دۇنيادىكى ھەممە ياخشى گەپلەرنى قىلىپ ئۇنىڭغا يېلىنغان بولسىمۇ، ئۇ زادىلا ئۇنىماپتۇ.

ئەتىسى يامغۇر توختاپ كۈن ئېچىلىپتۇ. قورسىقى ئاچقان تاشپاقا ئوزۇق ئىزدەپ سىرتقا مېڭىپتۇ، بىراق ئىككى قەدەم ماڭمايلا كەينىگە قاراپ: «ئوزۇق ئىزدەيمەن دەپ شۇنچە چىرايلىق، پۇختا ئۆيۈمنى تاشلاپ كېتەلمەيمەن. ئۇنىڭغۇنكىدەك ئۆي ـ ماكانسىز قالغان بىرنېمىلەر كېلىپ ئۆيۈمنى ئىگىلىۋالمىسۇن ـــ يەنە! توختا، ئەخمەقلىق قىلماي ئۆيۈمنى كۆتۈرۈۋالاي» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ ـ دە، شۇ كۈندىن باشلاپ تاشپاقا نەگە بارسا ئۆيىنى يۈدۈپ يۈرىدىغان بوپتۇ.

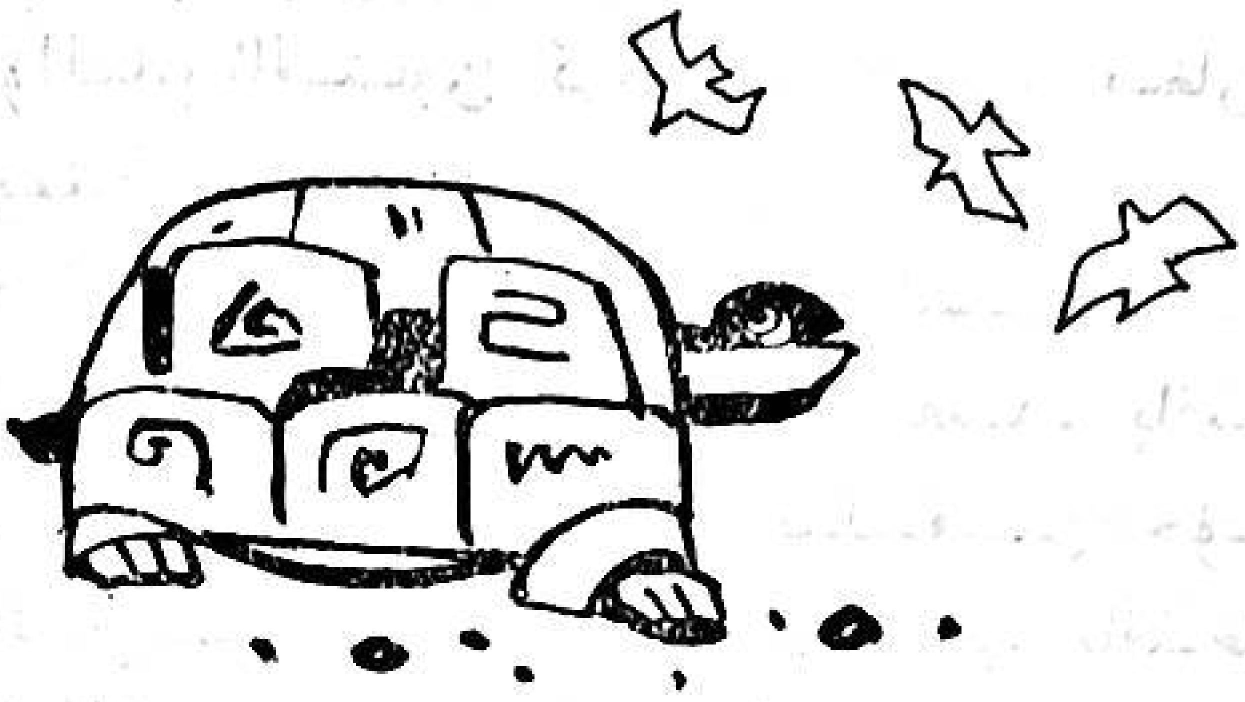

ۋاقتىنىڭ ئۆتىشى بىلەن بارا ـ بارا بۇ ئېغىر ئۆي ئۇنىڭ دۈمبىسىگە چىڭ چاپلىشىپ كېتىپ زادىلا ئاجراتقىلى بولمايدىغان قاتتىق قاپقا ئايلىنىپ كېتىپتۇ. شۇڭا تاشپاقا يول يۈرگەندە قىينىلىپ ئارانلا ماڭىدىغان بولۇپ قاپتۇ.

كەپتەر نېمىشقا توختىماي بۇغۇلدايدۇ؟

كۈنلەرنىڭ بىرىدە كەپتەر ئۆز ئۇۋىسىدا يېڭى چىقارغان ئون دانە تۇخۇمنى بېسىپ ياتقان ئىكەن. بىر مېكىيان كېلىپ:

ـــ تۇخۇمدىن نەچچىنى بېسىپ ياتتىڭ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

ـــ ئون تۇخۇم چىقارغانىدىم، شۇنى بېسىپ يېتىۋاتىمەن، ـــ دەپتۇ كەپتەر.

ـــ مېنىڭ يوغان ئىككى تۇخۇمۇمغا ئۇششاق ئون تۇخۇمىڭنى تېگىشەمسەن؟ ـــ دەپتۇ مېكىيان.

كەپتەر دەسلەپتە ئۇنىماپتۇ. كېيىن ماقۇل بوپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ئىككىسى ئۆز تۇخۇملىرىنى تېگىشىپتۇ. كېيىن كەپتەر ئۆزىنىڭ مېكىياننىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى سېزىپ قاپتۇ. چۈنكى مېكىياننىڭ ئىككى تۇخۇمى چوڭ بولغان بىلەن ئۇنى باسسا ئىككىلا چۈجە چىقىپتۇ. بىراق مېكىيان ئون كەپتەرگە ئىگە بولۇۋاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن كەپتەر يىغلاشقا باشلاپتۇ. ئۇ تاكى مۇشۇ كۈنگىچە توختىماي بۇغۇلدايدىكەن. ئۇنىڭ «بۇغ ـ بۇغ ـ بۇغ» قىلغىنى «قايتۇرۇپ بەر تۇخۇمۇمنى، مەن ياۋاشنى ئالداپ كېتىپسەن، قايتۇرۇپ بەر، قايتۇرۇپ بەر!» دېگىنىمىش.

پاتمىچۇقنىڭ قولتۇقى نېمە ئۈچۈن قىزىل بولۇپ قالغان؟

پاتمىچۇق ئەسلىدە گۈزەل قىز ئىكەنمىش. ئۇنىڭ ئىسمى پاتمىخان بولۇپ، غۇنچە بوي، مەڭزى قىزىل ئالمىدەك، كۆزلىرى بۇلاقتەك چىرايلىق ئىكەن. بىراق قىلىقى ناھايىتى سەت ئىكەن. نەپسى يامان بولۇپ، كۆرۈنگەننى يەيدىكەن. ئالدىغا ئۇچرىغاننى ئوغرىلايدىكەن. ئاتا-ئانىسى ئۇنىڭغا گەپ يېتدۇرەلمەي بەكمۇ ئازابلىنىدىكەن. ئۇنىڭدىن قولۇم-قوشنىلارمۇ بىزار ئىكەن.

كۈنلەر ئۆتۈپ، پاتمىخان ھۆسنىگە تولۇپ چوڭ بوپتۇ. مەھەللىدىكى ياشلار ئۇنىڭ گۈلدەك چىرايىغا ھەۋەسلىنىپ، ئۇنى ئۆزىگە جورا قىلىۋېلىشنى ئويلايدىكەنۇ، ئۇنىڭ سەت قىلىقلىرى كۆز ئالدىغا كېلىپ تېزلا يالتىيىدىكەن. شۇنداق قىلىپ ئۇنىڭغا ئۆز يۇرتىدىن لايىق چىقماپتۇ. يىللار ئۆتۈپ يىراق بىر شەھەردىن كەلگەن بىر سودىگەرنىڭ ئوغلى بۇ قىز بىلەن توي قىلىپ، ئۆز شەھىرىگە ئېلىپ كېتىپتۇ. قېيىن ئانىسى كېلىنىنىڭ ئايدەك جامالىنى كۆرۈپ ناھايىتى خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ. پاتمىخان بىر مەزگىل چاندۇرماي يۈرگەن بولسىمۇ، بىراق «ئۆگەنگەن كۆڭۈل ئۆجمە پىشقىچە» دېگەندەك ئۇنىڭ سەت قىلىقلىرى ئاستا-ئاستا يەنە چىقىشقا باشلاپتۇ.

پاتمىخان قېيىن ئانىسى يوق چاغدا ئۆيدىكى كۆرۈنگەنلا نەرسىلەرنى ئوغرىلاپ، ئۆيىگە توشۇيدىكەن. قېيىن ئانىسى ئۇنىڭغا ھەرقانچە نەسىھەت قىلغان بولسىمۇ زادىلا ئاڭلىماپتۇ. ئۆيىدىنكىلەرنى بەكمۇ قاقشىتىپتۇ، ئاخىرى قېيىن ئانىسى چىدىماي ئۇنى قارغاپتۇ ۋە خۇدادىن ئۇنى جازالاشنى تەلەپ قىپتۇ.

بىر كۈنى پاتمىخان ئۇيا-ئەگىلىك ۋە كىيىم-كېچەكلەر ئورالغان بوغجۇمىنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ ئوغرىلاپ ماڭغانىدا خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن ئۇشتۇمتۇت قىزىل قولتۇقلۇق كىچىككىنە ھاشارات پاتمىچۇققا ئايلىنىپ قاپتۇ. پاتمىچۇقنىڭ قولتۇقىدىكى قىزىل ئاشۇ چاغدا ئوغرىلىغان بوغجۇمىسى ئىكەن.

بوز تورغاينىڭ ئۇۋىسى نېمە ئۈچۈن ئېتىزلىقتا بولۇپ قالغان؟

بۇرۇنقى زاماندا قۇشلارنىڭ مۇقىم ماكانى يوق ئىكەن. ئۇلار نەگە ئۇچۇپ بارسا شۇ يەردە ئۇۋا تۇتۇپ تارقاق ياشايدىكەن. كېيىن قۇشلارنىڭ پادىشاھى: «بارلىق قۇشلار يىغىلسۇن، ئۇلارغا ئۆز ئەھۋالىغا قاراپ مۇۋاپىق يەردىن ئۇۋا كۆرسىتىپ بېرىلىدۇ» دەپ پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. بەلگىلەنگەن كۈنى ھەممە قۇشلار تەرەپ-تەرەپتىن يىغىلىش ئورنىغا قاراپ ئۇچۇپتۇ.

بوز تورغاي بىرمۇنچە قۇش بىلەن بىللە ئۇچۇپ كېتىپ بېرىپ، يولدا بىر دېهقاننىڭ كالا هارۋىسى بىلەن ئېتىزغا ئوغۇت توشۇۋاتقانلىقىنى، كالىنىڭ بىر دۆڭدە هارۋىنى تارتالمايۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ-دە، دوستلىرىغا قاراپ:

— ئاغىنىلەر يۈرۈڭلار، هەممىيلەن بېرىپ، ئاۋۇ دېهقاننىڭ هارۋىسىنى ئىتتىرىشىپ بېرەيلى، — دەپتۇ.

— بۈگۈن بىزگە ئۇۋۋا تەقسىم قىلىپ بېرىلىدىغان تۇرسا، دېهقانغا ياردەملىشىمىز دەپ يۈرسەك كېچىكىپ قالىمىز ئەمەسمۇ؟ — دەپ باشقا قۇشلار ئۇناشماپتۇ. بوز تورغاي:

— ئۇنداق بولسا، سىلەر مېڭىپ تۇرۇڭلار. مەن ياردەملىشىپ بېرەي، ئارقاڭلاردىن بارارمەن، — دەپتۇ ۋە شۇ يەردە قاپتۇ.

ئۇ كېلىپ پۈتۈن كۈچى بىلەن هارۋىنى ئىتتىرىپتۇ ۋە «هە-هۇ» دەپ دېهقانغا ئىلهام بېرىپتۇ. هارۋا دۆڭگە چىقىپ كېتىپتۇ. بوزتورغايمۇ دېهقان بىلەن بىللە ئېتىزلىققا كەپتۇ. ئۇ: «ياردەم قىلغاندىكىن ئاخىرغىچە قىلاي» دەپ ئويلاپ، دېهقانغا ياردەملىشىپ يەرگە ئوغۇت چېچىشىپ بېرىپتۇ. دېهقان ئۇنىڭدىن بەكمۇ رازى بولۇپ كېتىپتۇ. بوزتورغاي ئىش بىلەن بولۇپ كېتىپ ۋاقىتنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىنى بىلمەي قاپتۇ-دە، يىغىلىش ئورنىغا بارالماپتۇ. كۈنمۇ كەچ بولۇپ قاپتۇ. ئۇ «ئەمدى بارايمۇ-بارمايمۇ» دەپ ئىككىلىنىپ تۇرۇشىغا ئۇۋۋا تەقسىم قىلىۋالغان قۇشلارمۇ قايتىپ كېلىشىپ، ئۇۋىنى تەقسىم قىلىپ بولغانلىقىنى ئېيتىشىپتۇ. دېهقاننىڭ بوز تورغايغا ئىچى ئاغرىپ:

— ماڭا ياردەم قىلىمەن دەپ ئۇۋىسىز قاپسەن، ئەمدى قانداق قىلىسەن؟ — دەپتۇ.

— هېچۋەقەسى يوق ئاكا، «جان بولسا جاهان-ئاش بولسا قازان» دەپتىكەن، ئالەمنىڭ قوينى كەڭ. خاتىرجەم بولۇڭ، ماڭىمۇ بىر يەردىن جەزمەن ئۇۋۋا تېپىلىدۇ، — دەپتۇ بوز تورغاي قىلچە كۆڭلىنى يېرىم قىلماي.

— ئەمىسە مۇنداق قىلايلى، — دەپتۇ دېهقان بوز تورغايغا، — سەن كىشىنىڭ هالىغا يېتىدىغان، ئاق كۆڭۈل، ئىشچان قۇش ئىكەنسەن. مېنىڭ مۇشۇ بۇغدايلىقىمدا ئۇۋۋا تۇتۇپ ماكانلىشىپ قالغىن. بۇ يەردە سەن يەيدىغان قۇرت-قوڭغۇز كۆپ، ئوت-چۆپ ئۇرۇقلىرى، تۆكۈلگەن بۇغداي دانلىرىمۇ بار. قانچە يېسەڭمۇ يېتىدۇ. بىر-بىرىمىزگە هەمدەم بولۇپ بىللە ياشايلى.

بوز تورغاي دېهقاننىڭ تەكلىپىنى مەمنۇنلۇق بىلەن قوبۇل قىلىپ، ئېتىزلىقنى ماكان قىپتۇ. شۇنىڭدىن بۇيان ئۇ ئېتىزلىقتا تۇخۇم چىقىرىپ، باللىرىنى چوڭ قىلىدىغان ۋە دېهقانغا مىننەتدارلىق يۈزىسىدىن دائىم ناخشا ئېيتىپ بېرىدىغان بوپتۇ. هازىرمۇ شۇنداق قىلىپ كېلىۋېتىپتۇ.

رىۋايەتلەر

ئىدىقۇت شەھرىنىڭ بىنا بولۇشى

بۇنىڭدىن ناھايىتى ئۇزۇن زامانلار ئىلگى-
رى يالقۇنتاغ ئېتىكىدە دەقىيانۇس ئىسىملىك
بىر پادىچى بالا ياشىغان ئىكەن. كۈنلەرنىڭ
بىرىدە، دەقىيانۇس قوي بېقىپ يۈرۈپ بىر
پارچە خەت پۈتۈلگەن قەغەز تېپىۋاپتۇ.
ئۇ خەتنى قوينىغا سېلىپ، غاردا ياشايدىغان
دانىشمەن بوۋاينىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ۋە خەت-
نى ئۇنىڭغا كۆرسىتىپتۇ. دانىشمەن بوۋاينىڭ
چاچ-ساقاللىرى، قاشلىرى كۈمۈشتەك ئاقار-
غان، بەللىرى يادەك ئېگىلگەن، كۆزلىرى
قېرىلىقتىن پۈرلىشىپ يۇمۇلغان ئىكەن. بو-
ۋاي خەتنى قولىغا ئېلىپ، دىققەت بىلەن
سىنچىلاپ قاراپتۇ-دە، كۈلۈپ كېتىپتۇ.
ئاندىن ئۇ دەقىيانۇسقا قاراپ:

—ئوغلۇم، ساڭا بەخت ياربوپتۇ. خەتتە
يېزىلىشىچە، سەن مەھەللەڭدىكى يوغان جۈ-
جەمنىڭ (ئۈجمە دەرىخىنىڭ) غولىغا ئۇدۇل
تۇرۇپ، دەسلەپ شىمالغا 364 چامدام، ئان-
دىن كېيىن شەرققە 12 چامدام مېڭىپ
شۇ يەرنى كولىساڭ، بىر خەزىنىگە ئېرىشكۈ-
دەكسەن، قېنى بەختىڭنى سىناپ كۆرەرسەن،
ئوغلۇم! — دەپتۇ.

دەقىيانۇس بوۋايغا رەھمەت ئېيتىپتۇ
ۋە ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ ئۆيىگە قايتىپ-
تۇ. ئەتىسى 3 - 4 ئاغىنىسىنى چاقىرىپ، بو-
ۋاينىڭ ئېيتقىنى بويىچە يەرنى كولاشقا باش-
لاپتۇ. ئۇلار يەرنى 5 - 6 غۇلاچتەك كولىغاندىن
كېيىن بىر ئالتۇن ئىشىككە دۈچ كەپتۇ.
ئىشىككە يوغان بىر تاش يۆلەكلىك تۇرغۇ-
دەك. ئۇلار تاشنى قومۇرۇپ تاشلىغان ئىكەن،
ئۇنىڭ ئاستىدىن پارقىراپ تۇرغان يوغان
ئالتۇن ئاچقۇچ چىقىپتۇ. ئۇلار ئاچقۇچنى
ئېلىپ ئىشىكتىكى ئاتىنىڭ بېشىدەك يوغان-
لىقتىكى قۇلۇپقا سالغان ئىكەن، 7 قېتىم
داراڭلىغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ ئىشىك ئېچىلىپتۇ.
دەقىيانۇس ئاغىنىلىرى بىلەن نۇر چېچىپ
تۇرغان گۆھەرلەرنىڭ يورۇقىدا ھېچبىر قىيى-
نالماستىنلا سارايغا كىرىپتۇ. ئۇلار ئۇ يەر-
دە ئالتۇن-كۈمۈش، ياقۇتلار بىلەن تولغان
41 ھۇجرىنى كۆرۈپتۇ. ئاندىن ئۇلار قايتىپ
چىقىپ بۇ ئەھۋالنى بوۋايغا مەلۇم قىلىشىپ-
تۇ. بوۋاي ئۇلارغا پايدىلىق مەسلىھەتلەرنى
كۆرسىتىپتۇ. دەقىيانۇس بوۋاينىڭ مەسلىھىتى
بويىچە ئالتۇن-كۈمۈش تېپىلغان جايغا
ھەشەمەتلىك ئوردا ياسىتىپتۇ ۋە شەھەر
قۇرۇشقا كىرىشىپتۇ. ئۆزى شۇ شەھەرگە
شاھ بوپتۇ، دانىشمەن بوۋاينى ئۆزىنىڭ
بىرىنچى قول ۋەزىرى قىلىپ تەيىنلەپتۇ.
ئاندىن ئەتراپىدىكى يېزا-قىشلاقلارنى بىر-
لىككە كەلتۈرۈپ، مەشھۇر ئىدىقۇت شاھلىقى-
نى قۇرۇپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ جاينىڭ
نامى تەرەپ-تەرەپلەرگە تارقىلىشقا باشلاپتۇ.

«يالغۇز ئوغۇل ئېرىقى»①

ئۆتكەن زاماندا، يالقۇنتاغ باغرىدا بىر تۇل خوتۇن ئۆتكەن ئىكەن. ئۇنىڭ بىر ئوغلى بارىكەن. بۇ بالا قامەتلىك يىگىت بولۇپ يېتىلىپتۇ. ئۇ تەگرى تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدىكى جىلغا سۈيىنى ئۆز يۇرتىغا باشلىماق بولۇپتۇ. بۇ يىگىت شۇ ئارزۇدا مېتىن ۋە كەتمەن تەييارلاپتۇ ھەم يولغا چىقىش ۋاقتىدا ئانىسىغا:

— ئاپا، سىز ماڭا تاماق ئاپارغان چېغىڭىزدا تۆگىنىڭ بويىنىغا قوڭغۇراق ئېسىپ بېرىڭ. مەن قوڭغىراق ئاۋازىنى ئاڭلىغاندا ئالدىڭىزغا كېلىمەن. سىز ھەرگىز مېنى كۆرىمەن دەپ دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىقماڭ،— دەپتۇ-دە، يولغا راۋان بوپتۇ.

يىگىت ئۆزى كۆزلىگەن نىشانغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن غەيرەت بىلەن ئىشلەپتۇ. ئاخىرى يىگىت ئاچقان ئېرىقتىن زۇمرەتتەك سۈزۈك سۇلار ئېرىق بويلاپ پەسكە قاراپ ئېقىشقا باشلاپتۇ.

ھەر كۈنى ئوغلىغا تاماق توشۇيدىغان ئانىنىڭ ئىچى پۇشۇپ، ئوغلىنىڭ قانداق ئىشلەۋاتقانلىقىنى كۆرگۈسى كەپتۇ. بىر كۈنى ئانا قوڭغۇراق ئاسقان تۆگىسىنى خېلى يىراق بىر جايغا تاشلاپ قويۇپ، ئۆزى دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قارىغۇدەك بولسا، ئوغلى ئانىسىدىن تۇغما ھالدا كۆچەپ ئىشلەۋاتقان ئىكەن، بۇنى كۆرگەن ئانا ناھايىتى ئەپسۇسلىنىپ، خىجىل بوپتۇ-دە، دەرھال كەينىگە يانماقچى بوپتۇ. دەل شۇ چاغدا يىگىتمۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ ئانىسىنى كۆرۈپ قاپتۇ. نومۇستىن ئۆزىنى يوشۇرۇشقا جاي تاپالماي قالغان يىگىت ھەسرەت بىلەن:

— ھەي ئانا! ۋەدىگە ۋاپا قىلماي، قارا يۈز بولدىڭىز. ماڭىمۇ قىلدىڭىز، ئۆزىڭىزگىمۇ قىلدىڭىز! — دەپ خىتاب قىپتۇ. شۇ ئەسنادا ئۆستەڭدىكى سۇ دەھشەت بىلەن دولقۇنلىنىپتۇ-دە، تېرەك بويى ئېگىزلىككە كۆتۈرۈلۈپتۇ ۋە بىردىن پەسىيىپ يىگىتنى يۇتۇپ كېتىپتۇ. ئانىسى بۇنى كۆرۈپ ئۆز قىلمىشىغا مىڭبىر پۇشايمان قىپتۇ. ئامالسىزلىقتىن ئوغلى سۇ باشلىغان جىلغا ئىچىدە يىغلاپ-قاقشاپ يۈرۈپ ئۆمرىنى ئۆتكۈزۈپتۇ. شۇندىن باشلاپ ئاشۇ جىلغىنىڭ نامى «قارا يۈزى» ② دەپ ئاتالغان ئىكەن. شۇ ۋەجىدىن ئۆستەڭمۇ پۈتمەي چالا قالغان ئىكەن.

«قۇدۇق قازغان پادىچى يىگىت» ھەققىدە

تۇرپان ئويمانلىقىدا كارىزنىڭ قانداق پەيدا بولغانلىقى توغرۇلۇق مۇنداق بىر رىۋايەت بار:

قەدىمكى زاماندا بۇغدا تېغىدا بىر

① بۇ ئېرىقنىڭ ئىزى ھېلىمۇ بار. بۇ ئېرىق يالقۇنتاغ سىستېمىسىنىڭ شىمالىي باغرىدا بولۇپ، غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا سوزۇلغان. ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 40 كىلومېتىر ئەتراپىدا. ئېرىقنىڭ بېشى تەگرى تېغىنىڭ جەنۇبىي باغرىدىكى «قارا يۈزى» جىلغىسىدىن باشلىنىدۇ.

② تۇرپان شەھىرىنىڭ شىمالىي تەرىپىدە شەھەردىن 30 كىلومېتىر كېلىدىغان ئېگىزلىق جايدا «قارا يۈزى» دەپ ئاتىلىدىغان جىلغا ئىچىگە جايلاشقان بىر كەنت بار.

پادىچى يىگىت بولغانىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىچى يىگىتنىڭ بىر توپ قويى يوقىلىپ كېتىپتۇ. يىگىت قويلىرىنى ئىزدەپ تۇرپان ئويمانلىقىغا كېلىپ قاپتۇ. بۇ جاينىڭ ئىسسىقىدا كۆپ ئازاب چېكىپتۇ. ئۇ ئاخىرى قويلىرىنى بىر قومۇشلۇقتىن تېپىپتۇ. بۇ چاغدا يىگىتنىڭ ئۆزىمۇ، قويلىرىمۇ قاتتىق ئۇسساپ كەتكەن ئىكەن. يىگىت ئەتراپىنى شۇنچە ئاىلىنىپمۇ بىرەر تامچە سۇ تاپالماپتۇ. ئاخىرى بىر چىملىقتا قۇدۇق كولاشقا باشلاپتۇ. كۈن پېتىپ ئاي چىقىپتۇ. ئاي ئولتۇرۇپ كۈنىمۇ چىقىپتۇ. پادىچى كولىغان قۇدۇقتىن ئاخىرى سۈپسۈزۈك سۇ چىقىپتۇ. بۇ سۇنى پادىچى ھەم ئۇنىڭ قويلىرى ئىچىپ ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرۇپتۇ. كېيىنچە ئادەملەر پادىچى يىگىتنى دوراپ قۇدۇق كولاپتۇ ۋە قۇدۇقلارنى يەر ئاستىدىن بىر-بىرىگە تۇتاشتۇرۇپ، سۇنى يەر يۈزىگە باشلاپ چىقىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن كارىز پەيدا بولۇپتۇ.

ئىدىقۇت تېغى توغرىسىدا (1) *

قەدىمكى زاماندا تۇرپان ناھايىتى باياشات، ئاۋات بىر يۇرت ئىكەن. كۈنلەردىن بىر كۈنى بۇغدا تېغىدا بىر ئەجدىھا پەيدا بولۇپ قاپتۇ. ئۇ ئەجدىھا ھەر يىلى ئەتىيازدا بۇغدا تېغىدىن تۇرپانغا چۈشۈپ مال-چارۋا، زىرائەتلەرنى ۋەيران قىلىپلا قالماي، بەلكى پۇقرالارنىمۇ يەپ يۇرتقا مىسلىسىز چوڭ ئاپەت بولۇپ قاپتۇ. يۇرتنىڭ خاقانى ئەجدىھانى يوقىتىشقا نۇرغۇنلىغان پالۋانلارنى ئەۋەتكەن بولسىمۇ، ئۇلار ئەجدىھاغا تەڭ كېلەلمەي ئۆلۈپ تۈگەپ كېتىپتۇ. دەل شۇ كۈنلەردە، بۇ يۇرتتىن ئاجايىپ پالۋان چىقىپتۇ. ئۇ خاقاندىن ئەجدىھانى يوقىتىشقا ئاتلىنىشقا ئىجازەت بېرىشنى سوراپتۇ. خاقان ئەگەر پالۋان يىگىت ئەجدىھانى يوقىتىپ قايتىپ كەلسە، قىزىنى بېرىپ ئۆزىگە كۈيئوغۇل قىلىۋالماقچى بوپتۇ. ئەمما يىگىت پەقەت ئۆز ئەل-يۇرتىنى بۇ بالا-قازادىن خالاس قىلىشتىن باشقىنى ئويلىمايدىكەن. قىش ئۆتۈپ ئەتىياز كېلىپ ئەجدىھانىڭ بۇغدا تېغىدىن چۈشىدىغان ۋاقتى بولۇپ قاپتۇ. يىگىت مىسران

* سېلىشتۇرۇپ تەتقىق قىلىش ئېھتىياجىنى نەزەردە تۇتۇپ، بەزى رىۋايەتلەرنىڭ بىرقانچە ۋارىيانتى بىرگە بېرىلدى. تۆۋەندىمۇ شۇنداق.

قىلىچىنى ئېلىپ، دولدۇل ئېتىغا مىنىپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇ ئېتىنى ئوتلاقتا قويۇۋېتىپ، ئەجدىھانىڭ يولىنى توسۇپ، بىر قىيا تاشنىڭ كەينىگە مۆكۈپ يېتىپتۇ. بىر چاغدا يىگىت قارىسا ئەجدىھا كېلىۋاتقۇدەك. ئۇ مىسران قىلىچىنى قولىغا ئېلىپ ئەجدىھانىڭ يولىنى توسۇپتۇ. ئەجدىھا ئاغزىدىن ئوت چاچرىتىپ، پالۋان يىگىتكە ھۇجۇم قىلىپتۇ. پالۋان يىگىت مىسران قىلىچىنى كۆتۈرۈپ قەھر-غەزەپ بىلەن ئەجدىھاغا ئېتىلىپتۇ. ئۇ ئىككىسىنىڭ ئېلىشىشىدىن يەر-زېمىن تىترەپ لەرزىگە كېلىپتۇ، ئۇلار ئۈچ كېچە-كۈندۈز قاتتىق ئېلىشىپتۇ. ئەجدىھا پالۋان يىگىتنى دەم تارتىپ سۈمۈرۈشكە باشلاپتۇ. پالۋان يىگىت قىلىچىنى توغرا تۇتۇپ ئەجدىھاغا قاراپ يۈگۈرۈپتۇ. بۇ چاغدا پالۋان يىگىتنىڭ مىسران قىلىچى ئەجدىھانى ئوتتۇرىدىن تىلىپ تاشلاپتۇ. ئەجدىھا ئۆلگىنىگە تەن بەرمەي تولغانغان ئىكەن، يىگىت ئۇنىڭ قۇيرۇقىدىن چىقىپ يەرگە چۈشۈپتۇ-دە، قىلىچىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئەجدىھانى چېپىشقا باشلاپتۇ. پالۋان يىگىت توققۇز قېتىم قىلىچ ئۇرغاندا ئەجدىھا ئون پارچە بولۇپ، جېنى چىقىپتۇ. زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇ ئەجدىھا ئاخىرى تاغقا ئايلىنىپ كېتىپتۇ. ئىدىقۇت تېغى ئەنە شۇنداق پەيدا بولغانىمىش. ئىدىقۇت تېغىدىكى توققۇز ئېغىز جىلغا — ئەجدىھانى چاپقاندا پارچىلانغان ئاراشلاردىن ھاسىل بولغان ئىكەن.

قىزىل تاغ ھەققىدە (2)

بۇرۇنقى زاماندا قىزىلتاغنىڭ ئورنى ئاجايىپ گۈزەل چوڭ بىر باغ ئىكەن. بۇ باغدا دۇنيادىكى بارچە گىياھلارنىڭ ھەممە خىلى تېپىلىدىكەن. بۇباغ يىلىنىڭ تۆت پەسلىدە گۈللەپ ياشناپ تۇرىدىكەن. ئەسلىدە بۇ باغنى ئالىپ ئاتلىق باتۇر سەركەردە شاھنىڭ قىزى مەلىكىگە ئاتاپ ياساتقان ئىكەن. باتۇر يىگىت بىلەن گۈزەل مەلىكە ئاشىق-مەشۇق بولۇپ، دائىم باغدا ئويناپ تاماشا قىلىدىكەن.

بۇ يۇرتنىڭ شاھى ئادىل، خەلقىگە ئەمگەكچان، قابىل ئىكەن، پادىشاھ ناھايىتى ئادىل بولغاچقا، خەلقلەر بەختىيار ياشايدىكەن.

بىر كۈنى پادىشاھ يېقىنلىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئارزۇلۇق قىزى بىلەن باتۇر ئالىپنىڭ بېشىنى قوشۇپ قويماقچى بولۇپ توي باشلاپتۇ. توي باشلىنىپ ئون نەچچە كۈن ئۆتكەندە بۇ يۇرتقا ياۋ كەلگەنلىكى مەلۇم بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن توي-تاماشا توختاپ، بارلىق پالۋانلار دۈشمەنگە قارشى جەڭگە ئاتلىنىپتۇ. مەلىكە سەپنىڭ ئالدىدا تۇرغان يارى ئالىپقا بىر قىلىچنى تەقدىم قىپتۇ، يىگىت مەلىكىگە، ياخشى كۈننىڭ يامىنى بولۇپ قالسا ئەڭ ئاخىرقى ۋەدىنى ئىجرا قىلىشنى تاپىلاپ جەڭگە ئاتلىنىپتۇ. ئارىدىن 5-6 ئاي ئۆتكەندە يىگىتنىڭ مەردلەرچە قۇربان بولغانلىق خەۋىرى كەپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي دۈشمەن شەھەرگە باستۇرۇپ كېلىپتۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن مەلىكە بوينىدىكى ئۈنچە-مەرۋايىتلىرىنى يېقىن كېنىزىكىگە بېرىپ، ئۆزىنىڭ دۈشمەن بىلەن جەڭ قىلىشقا بارىدىغانلىقىنى، دۈشمەن يوقالغان ھامان بۇ ئۈنچە-مەرۋايىتلارنى چېچىشنى ئېيتىپتۇ-دە، ئۆزى تەنھا يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇ ئالىپ بىلەن قىلىشقان ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىپ، گۈزەل باغقا

يېتىپ كەپتۇ. ئۇ ئانا يەرنى قۇچاقلاپ يىغلاپ تۇرۇپ ئۆز تىلىكىنى ئىزھار قىلغان ئىكەن، شۇ زامان بۇ پايانسىز باغنىڭ ئورنى يالقۇنلىنىپ كۆيۈپ تۇرغان تاغقا ئايلىنىپتۇ. تاغدىن ئېتىلىپ چىققان يالقۇنلۇق ئوتلار دۈشمەنلەرنى كۆيدۈرۈپ يەر بىلەن يەكسان قىلىپتۇ، شۇندىن كېيىن مەلىكىنىڭ ۋەسىيىتى بويىچە ئۇنىڭ ئۇنچە-مەرۋايىت، مارجانلىرىنى كېنىزەكلىرى بۇ دىيارغا چاچقان ئىكەن، ئۇنىڭدىن تۇرپان ۋادىسىدىكى ئۈزۈمزارلىق باغلار بارلىققا كېلىپتۇ، شۇ سەۋەبتىن ئۈزۈملەر ئۇنچە-مەرۋايىت ۋە قىزىل ياقۇتقا ئوخشاش ئىمىش. تاغنىڭ چوغدەك قىزىل رەڭدە بولۇشى، مەلىكىدىن ئاققان قىزىل قانىنىڭ تۇپراققا سىڭىشى، بۇيلۇقتا تاغدىن تامچىلاپ چۈشۈپ تۇرغان بۇلاق سۈيى، ۋاپادار مەلىكىنىڭ زېمىننى قۇچاقلاپ تۇرۇپ ئۆز تىلىكىنى ئىزھار قىلغان چېغىدا تۆككەن كۆز يېشىنىڭ يەر ئاستىغا سىڭىپ ئاندىن تاغ باغرىدىن تامچىلىشى ئىمىش...

يالقۇنتاغ ھەققىدە (3)

ناھايىتى ئۇزاق زامان ئىلگىرى يالقۇنتاغ ئەتراپىدا ياشايدىغان خەلقلەر تولىمۇ باياشات تۇرمۇش كەچۈرگەنىكەن. چۈنكى ئۇ چاغلاردا يالقۇنتاغ سېرىق قۇمدىن ھاسىل بولغان تاغ بولماستىن، بەلكى بۇغداي ئۇندىن ھاسىل بولغان تاغ ئىكەن. شۇڭا بۇ تاغنىڭ ئەتراپىدىكى خەلقلەر يېمەك-ئىچمەكتىن قىلچە غەم-ئەندىشىسىز ياشايدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر تۇل ئايال ئۆزىنىڭ كىچىك ئوغلىنى ئەگەشتۈرۈپ ئۇنتاغقا ئۇن ئالغىلى بېرىپتۇ. ئۇلار ئۇنتاغقا ئەمدىلا يېتىپ بېرىشىغا ئۇ ئايالنىڭ بالىسى ھاجەتتە ئولتۇرۇپ، ئۇنتاغنىڭ باغرىنى مەينەت قىلىپتۇ. ئوغلىنىڭ بۇ قىلىقىدىن پەرىشان بولغان ئايال بالىسىنىڭ ھاجىتىنى ئېرىغدىغۇدەك بىرەر پارچە لاتىمۇ تاپالماپتۇ. ئۇ ئايال ئامالسىزلىقتىن يولدا قورساق ئاچقاندا يەرمىز، دەپ ئېلىۋالغان قويماقتىن ئىككىنى سېۋەتتىن ئېلىپ، ئوغلىنىڭ تەرىتىنى شۇنىڭغا سۈرتۈپ، ئېرىغداپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن ئانا ئالدىراپ-تېنەپلا خالتىسىغا ئۇننى ئېلىپ ئوغلىنى ئەگەشتۈرۈپ ئۆيىگە قايتىپتۇ. يول بويى خالتىدىكى ئۇن بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ ئايالنى خېلى ھالسىرىتىپتۇ، ئۇلار ئۆيىگە يېتىپ كەلگەندىن كېيىن خالتىنىڭ ئاغزىنى يېشىپ قارىغۇدەك بولسا، خالتىدىكى ئۇن ئەمەس بەلكى ساپ-سېرىق قۇم بولۇپ چىقىپتۇ. بۇ ئىشتىن ھەيران بولغان ئانا دەرھال كەينىگە يېنىپ ئۇنتاغقا قاراپ يۈگۈرۈپتۇ. ئانا ئۇنتاغقا يېتىپ بېرىپ قارىسا، ھېلىقى ئۇنتاغ لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوتقا ئوخشاش، ئالتۇندەك سېرىق قۇم تاغ بولۇپ يالقۇنلىنىپ تۇرغان ئىكەن، ئۆز كۆزىگە ئىشەنمىگەن ئانا «ئۇنتاغ»دىن بىر ئوچۇم ئېلىپ كۆزىگە يېقىن ئېلىپ بېرىپ سىنچىلاپ قاراپتۇ، تىلى بىلەن يالاپ كۆرۈپتۇ، ئالقانلىرى ئارىسىدا ئۇۋۇلاپ كۆرۈپتۇ. ھەقىقەتەن ئۇنتاغ قۇمتاغقا ئايلىنىپ قالغان ئىكەن. بىچارە ئانا ئۆز

قىلمىشىغا پۇشايمان يەپتۇ ۋە بېشى قايغان،
پۈتى تايغان تەرەپكە كېتىپتۇ. شۇندىن
بۇيان «ئۇنتاغ» هازىرقى يالقۇنتاغ هالـ
ىتگە كىرىپ قالغان ئىكەن.

«سەيدىخان غوجام» دېگەن نامىنىڭ قويۇلۇشى هەققىدە

قەدىمكى زامانلاردا تۇرپاننىڭ غەربىي
جەنۇبىدىكى ئېدىرلىق ئىچىدە نۇرغۇنلىغان
كىچىك بۇلاقلار بار بولۇپ، بۇ يەرگە ئۇزاق
زامانلارغىچىلا ئادەم ئاياغ باسمىغان ئىكەن.
كۈنلەرنىڭ بىرىدە، شۇ ئېدىرلىقتا ئانچە
يىراق بولمىغان بىر مەهەللىدە ياشايدىغان
سەيىد ئىسىملىك دېهقان بۇ ئېدىرلىققا كېـ
لىپ قاپتۇ. ئۇ بۇ يەرگە بوز يەر ئېچىپ
تېرىقچىلىق قىلىشقا بولىدىغانلىقىنى پەملەپـ
تۇ-دە، ئۆيىگە قايتىپ دېهقانچىلىق سايـ
مانلىرىنى، ئوزۇق-تۈلۈكىنى يېتەرلىك
ئېلىپ كېلىپ، ئېدىرلىقتىن بوز يەر ئېچىپ،
يەر تېرىشقا كىرىشىپتۇ. بۇلاقلارنىڭ كۆزـ
لىرىنى ئېچىپ، ئېرىقلارنى چېپىپ، كۆپ
ئەجىر سىڭدۈرۈپتۇ. كۈزدە ئەجرىگە يارىشا
مول-هوسۇلغا ئىگە بولۇپتۇ. كېيىنچە
مەهەللىدىن يەنە بىرمۇنچە كىشىلەر سەيىد
دېهقاننىڭ تەشەببۇسى بىلەن بۇ جايغا كېـ
لىپ تېرىقچىلىق قىلىشقا كىرىشىپتۇ. باراـ
بارا بۇ جايدا ئادەملەر كۆپىيىپ مەهەللىـ
لەر پەيدا بوپتۇ. بىر جۈمە كۈنى سەيىد
دېهقان ئۇ ئالەمگە سەپەر قىپتۇ. كىشىلەر
ئۇنى شۇ جايدىكى ئېگىزرەك بىر تۆپىلىكـ
كە دەپنە قىلىپ، چىرايلىق گۈمبەز ياساپ
قويۇپتۇ. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن گۈمبەز
ئەتراپى كېڭىيىپ، خېلى چوڭ مازارلىققا
ئايلىنىپتۇ. كىشىلەر ئۇ يەردە سەيىد دېهقانـ
ىنى خاتىرلەپ، نەزىر-چىراق ئۆتكۈزۈشىـ
دىغان بوپتۇ. ئۇ يەرنىڭ نامىمۇ «سەيىد
دېهقان غوجام» دەپ ئاتىلىپ، ئەتراپتىكى
يۇرت مەهەللىلەردىكى كىشىلەر دائىم بۇ
يەرگە زىيارەتكە كېلىدىغان بوپتۇ. «سەيىـ
دىخان غوجام» دىكى بۇلاقلار ئادەتتىكى
كۈنلەردە ناهايىتى سۈزۈك بولۇپ، هەر
جۈمە كۈنى لايقىلىنىپ قالارمىش.

سۈزە (يالپۇز) نىڭ شىپالىق رولى هەققىدە

بۇرۇنقى زاماندا بىر ئادەم ئۆتكەن
ئىكەن. ئۇنىڭ دائىم مەيدىسى ئاغرىپ قىيـ
نىلىدىكەن. ئۇ ئادەمنىڭ قىلمىغان ئامالى
قالماپتۇ، لېكىن ئاغرىقتىن خالاس بولالـ
ماپتۇ، ئاخىرى ئۆلەر ۋاقتىدا ئوغلىغا: «مەن
جان ئۈزگەندىن كېيىن، مېنىڭ مەيدەمنى
يېرىپ كۆرۈڭلار. مېنى بىر ئۆمۈر ئازابقا
سالغان كېسەلنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلىـ
ۋېلىڭلار» دەپ ۋەسىيەت قىپتۇ.
بوۋاي ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ، ئوغلى ۋەـ
سىيىتى بويىچە ئۇنىڭ مەيدىسىنى يېرىپ
كۆرۈپتۇ. دەرۋەقە، بوۋاينىڭ مەيدىسىدىن
چۆچەك (قاچا) شەكلىدىكى كىچىككىنە كالـ
لەك بىر نەرسە چىقىپتۇ. بۇنى بوۋاينىڭ
ئوغلى ئۆز يېنىدىن ئايرىماي ساقلاپ
يۈرۈپتۇ...
كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بوۋاينىڭ ئوغلى
بىر بۇلاقنىڭ يېنىغا كېلىپ، بېلىدىكى

پوتىسنى يىشىپ بۇلاقنىڭ ئەتراپىدا قويۇق
ئۆسكەن سۆزەنىڭ ئۈستىگە تاش-
لاپ قويۇپ، ئۆزى نىنىنى سۇغا چىلاپ يى-
يىشكە باشلاپتۇ. قورسىقى تويغاندىن كېيىن
ئورنىدىن تۇرۇپ پوتىسنى قولىغا ئاپتۇ،
ئەمما ھىلىقى كاللەك نەرسە كۆرۈنمەپتۇ.
ئۇ بالا ئەتراپنى يىگنە ئىزدىگەندەك ئىز-
دەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا ھىلىقى كاللەك
نەرسە چۈشكەن جايدىكى سۆزىلەرنىڭ ئۈس-
تى قارامتۇل مايلىنىشىپ قالغان ئىكەن. شۇ
چاغدىلا ئۇ نەرسىنىڭ ئېرىپ كەتكەنلىكىنى
بىلىپتۇ. يىگىت مەھەللىگە قايتىپ بېرىپ،
بولغان ئەھۋالنى باشقىلارغا سۆزلەپ بېرىپ-
تۇ. كىشىلەر بۇلاق بويىدىكى سۆزىدىن
ئەپكېلىپ مەيدىسى ئاغرىيدىغانلارغا قاينىتىپ
ئىچكۈزۈپتۇ. كېسەللەر سۆزىنى يازدا يىگى
پىتى، قىشلىقى قورۇتۇۋېلىپ تاماققا قوشۇپ
يەپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي مەيدە ئاغرىقىغا
گىرىپتار بولغانلار سەللىمازا ساقىيىپ كې-

تىپتۇ. ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەر
سۆزىنىڭ دورىلىق خۇسۇسىيىتىنى بىلگەن
ئىكەن.

بۇددا مىڭئۆيىنىڭ بىنا قىلىنىشى ھەققىدە

مىڭئۆي توغرىسىدىكى رىۋايەتلەرنىڭ
بىردە ئېيتىلىشىچە:
قەدىمدە كۇچا خانىنىڭ شاھزادىسى
ئويۇن-تاماشاغا ئامراق بالا بولۇپ قالغاچقا
ئۇنى تەربىيلەپ، خانىنىڭ ئىزىنى باسالىغۇ-
دەك بىلىملىك ئادەم قىلىپ يېتىشتۈرۈش
ئىشى ناھايىتى تەسكە چۈشۈپتۇ. خان ۋە-
زىر-ئۆلىمالار بىلەن كۆپ قېتىم مەسلىھەت-
لەشكەندىن كېيىن، شاھزادىگە بىلىم سىڭ-
دۈرۈشكە ئاسان بولىدىغان بىر ئامال تېپى-
لىپتۇ. ئۇ بولسىمۇ شۇ چاغدىكى نەزەرىيە
بىلىملەرنىڭ ھەممىسىنى ھېكايە-چۆچەك
شەكلى بىلەن قىزىقارلىق ھەم چوڭقۇر مە-
نىلىك قىلىپ ئىپادىلەپ بېرەلەيدىغان، ھەت-
تا ئۇنى بىر كۆرسە مەڭگۈ ئەستىن چىقا-
مايدىغان قىلىپ رەسىملىك «ئوقۇتۇش كى-
تابى» نى شەكىللەندۈرۈپ چىقىش ئىكەن.
شۇ سەۋەبتىن ئەنە شۇ «مىڭئۆي» بىنا قى-
لىنغان ئىمىش.

«چىش يۇاۇش» توغرىسىدا

بىر كۈنى لوقمان ھەكىم سەپەر ئۈسـ
تىدە بىر دالادا خالى جايغا ھاجەتكە مې
كىپتۇ. ئۇنىڭ شاگىرتلىرىدىن بىرىنىڭ چىشى
قاتتىق ئاغرىپ كېتىپتۇ. شاگىرت بالا ۋاي
داتلاپ تۇرۇپ چىشىنىڭ قاتتىق ئاغرىۋاتـ
قانلىقىنى، بۇنى قانداق داۋالىغىلى بولىدىـ
غانلىقىنى كەينى ـ كەينىدىن ئۇستازى لوقـ
ماندىن سورىغىلى تۇرۇپتۇ. ئادەتتە ھاجەتتە
ئولتۇرغاندا ئېغىز ـ بۇرۇننى چىڭ ئېتىپ،
سۆز قىلماي ئولتۇرۇش كېرەك ـ تە. لوقمان
ھەكىم ئالدىدا تۇرغان بىر تۇپ بۇيىنى
يۇلۇپ شاگىرتىنىڭ ئالدىغا تاشلاپ، ئۇنى
بىردەم جىم تۇرۇشقا ئىشارەت قىپتۇ. ئەمما
شاگىرت بۇ ئىشارەتنى چىش داۋالاشنىڭ
ئۇسۇلى دەپ چۈشىنىپ، قايتىپ بېرىپلا
بىر تال ئامبۇرنى ئېلىپ ئاغرىغان چىشنى
يۇلۇپ تاشلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى شا
گىرت چىش ئاغرىقىنىڭ ئازابىدىن قۇتۇ
لۇپتۇ. بۇنى كېيىنچە ئۆزىنىڭ تىبابەتچى
لىك ئەمەلىيىتىدە قوللىنىپ ئۇنى كېيىنكـ
لەرگىمۇ ئۆگىتىپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن
ئاغرىغان چىشنى يۇلۇپ داۋالاش ئۇسۇلى
ئومۇملاشقان ئىكەن.

لوقمان ھەكىمنىڭ يېڭى بىر رېتىسىپ تۈزۈشى

لوقمان ھەكىمنىڭ ئوغلى تۆگمەنگە
ئۇن تارتقىلى كېتىۋېتىپ يېرىم يولدا تاغـ
رى ئۆرۈلۈپ چۈشۈپتۇ. بالا كىچىك بول
غانلىقتىن تاغارنى ئېشەككە ئارتالماي تۇرسا
يولدىن بىر ئادەم ئۆتۈپتۇ. لوقمان ھەكىمـ
نىڭ ئوغلى ئۇ ئادەمنى ياردەمگە چاقىرىپتۇ.
لېكىن يولۇچى ئۆزىنىڭ ئالدىراشلىقىنى
ئېيتىپ، مېڭىشقا تەمشەلگەن ئىكەن بالا:
— مەن لوقمان ھەكىمنىڭ ئوغلى
بولىمەن. ناۋادا كېسەل بولۇپ قالسىڭىز
ئاتامنىڭ ئالدىغا بېرىشتىن خىجالەت بول
مامسىز؟ — دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان
يولۇچى:
— ھەي بالا، مەن بەكمۇ ئالدىراش.
بولمىسا ساڭا ياردەم قىلغان بولاتتىم. لې
كىن، شۇنى بىلىپ قويغىنكى، مەن ھەپتى
دە كۆجە ①، ئايدا سۈرگە ئىچىمەن. بەلكىم
ئاتاڭنىڭ ئالدىغا ئۆمۈر بويى بارماسلىقىم
مۇمكىن، — دەپ كېتىپ قاپتۇ. بالا ئۆيىگە
قايتىپ بارغىنىدا بۇ گەپنى ئاتىسى لوقمان
ھەكىمگە ئەينەن سۆزلەپ بېرىپتۇ. لوقمان
ھەكىم يولۇچىنىڭ گېپىنى خېلى ئۇزاققىچە
ئويلاپ، مۇھاكىمە قىلىپ، ئاخىرى شۇ
ئاساستا يېڭى بىر رېتسىپ تەييارلاپ قال
دۇرغان ئىكەن.

① كۆجە — ئۇيغۇرلارنىڭ تاماق تۈرلىرىنىڭ بىرى. بۇ تاماق بۇغداي، قوشۇمچە
پۇرچاق، نوقۇت، تۇرۇپنىڭ قۇرۇتۇلغان كۆكى، گۆش ـ ماي ... قاتارلىق خۇرۇچلار بىلەن تەييار
لىنىدىغان شورپا خىلىدىكى تائام. يەرلىك خەلقلەر بۇنى كۆپىنچە قىش ۋە ئەتىيازدا ئېتىپ
يەيدۇ. قۇرۇق ئىسسىقنى ھەيدەيدۇ.

«قارا مۇخچا» دېگەن نام توغرىسىدا

بۇنىڭدىن ئۈچ - تۆت يۈز يىل ئىلگىرى بۇ يەردە بىر بۇلاق بولغانىكەن. بۇلاقنىڭ يېنىدا بىر تۈپ دەرەخ بولۇپ، بۇ دەرەخ ھەم ئېگىز، ھەم يوغان بولغاچقا غەربتە لەنگەر①، شەرقتە بۇلۇڭتوغراق② ھەتتا شىمالدا باغداش③ تاغلىرىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قارىسا، يىراقتىن خۇددى قارا مۇخقا ئوخشاش قاپقارا كۆرۈنۈپ تۇرىدىكەن. شۇڭا كىشىلەر بۇ دەرەخنى «قارا مۇخ» قا ئوخشىتىپ بۇ كەنتكە «قارا مۇخچا» دەپ نام بەرگەن ئىكەن④.

«بوغاز» ⑤ دېگەن يەر نامىنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىسىدا

شىنجاڭدا ئىسلام دىنى يېيىلگەندىن تارقىلىۋاتقان مەزگىللەردە 20 - 30 نەپەر دىن تارقاتقۇچى قۇمۇلغا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلارنىڭ ئاش تامقىنى ئېتىش، كىر قاتلىرىنى يۇيۇش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلىرىنى قىلىپ بېرىش ئۈچۈن بىر ئايالمۇ بىرگە ماڭغان ئىكەن، سەپەر ئۈستىدە بىرسى: «بىزنىڭ ئارىمىزدا بىرلا ئايال بار. ئايال كىشى دېگەن ئاجىز. كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىرەرسىمىزنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپ، ئۇنىڭغا چېقىلىپ قويساق ئۇ ھامىلدار بولۇپ قالسا بىزنىڭ سەپىرىمىزگە پۇتلىكاشاڭ بولسا قانداقمۇ قىلارمىز» دەپ ئويلاپتۇ. ئۇلار بىر قونالغۇغا كېلىپ قونۇپتۇ. ئەتىسى ئورنىدىن تۇرسا ھېلىقى ئەر كىشىنىڭ قورسىقى يوغىناپ قاپتۇ. بۇنىڭدىن ھەم ھەيران بولغان، ھەم قورقۇپ كەتكەن ھېلىقى ئادەم ئۆز باشلىقىغا بولغان ئەھۋالنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان باشلىق غەزەپ بىلەن: — پاختىنىڭ ئارىسىدا چوغنى ساقلىغان تەڭرىم، بۇ بىر ئاجىز بەندىسىنى بىزدىن ساقلىيالمامدىكەن؟ نىيىتىڭ يامان بولغاچقا تەڭرى سېنى جازالاپتۇ، بۇنى ئۆزۈڭدىن كۆر! — دەپتۇ. بۇ ئاجايىپ ۋەقە تېزلا بۇ قونالغۇغا پۇر كېتىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان كىشىلەر تەڭرىنىڭ كارامىتىگە ھەيران قېلىشىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەر بۇ قونالغۇنى «بوغاز مەھەللىسى»، «بوغاز يېزىسى» دەپ ئاتىشىپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچىلەر: ھىندايى سەمەت، ھەبىبۇللا توختى، ئاۋۇت ئاكا، مەھەممەت شانىياز، ئەخمەت ھۇسەيىن، قەييۇم بوۋا، مىجىت ھەبىبۇللا، مەريەمخان قايىت، سىتى ئابدۇللا، ھەمدۇللا روزى.

توپلاپ رەتلىگۈچى: ئىسمائىل تۆمۈر

---

① ② ③ قۇمۇل رايونىدىكى جاي ناملىرى.

④ بۇ رىۋايەت «قۇمۇل ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ 1987 - يىل 3 - سانىدىن ئېلىندى.

⑤ بۇ رىۋايەت «قۇمۇل ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى 1987 - يىل 2 - سانىدىن ئېلىندى.

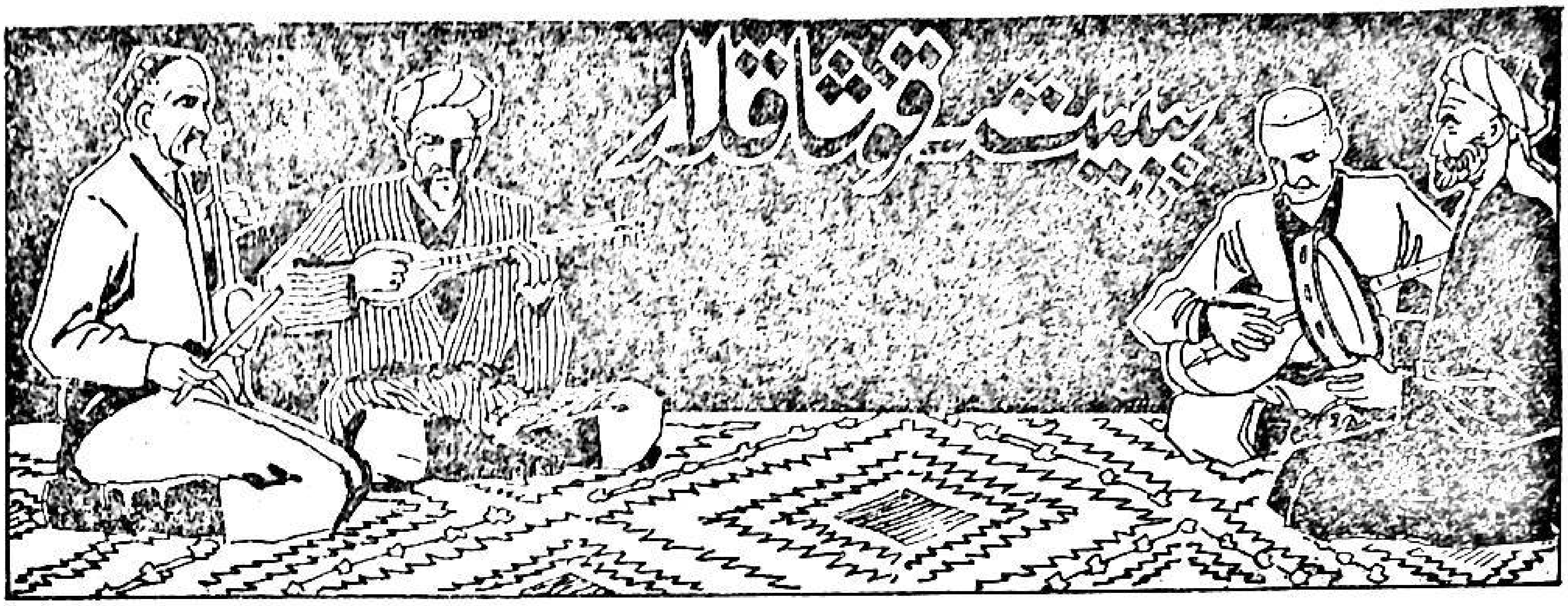

ئەمگەك قوشاقلىرى

تاۋار كۆڭلەك كىيگەن خېنىم،
قوشنامغا تەگدى.
ئاز كۈن ئۆتمەي قوشنام بىلەن،
ئېتىزغا كەلدى.

ئېتىزغا ئۇ كەلگەن كۈنى،
چاقىردىم چايغا.
تەكلىپ قىلدىم قايماق چاي،
گۆش نان ھەم مايغا.

نېزىقاپ ئۇ سۆزلۈپلا،
ئولتۇردى شۈپشۈك.
تائامغىمۇ قول سوزمىدى،
بولدۇم مەن خەپشۈك.

ئېرى يېسە سەسكىنەمدۇ؟
ئۆزگەردى رەڭگى.
«قانداق قىلار!» — دەيمەن ئېرى،
بولسا گەر زەڭگى.

ھەپتە ئۆتتى بۇ خېنىمنىڭ
چۈشمىدى پېتى.
ئۆزى ۋىجىك ياچۇۋەكتەك،
خېلى بار دىتى.

ئۇزۇن ئۆتمەي بۇغداي پىشتى،
ئورما باشلاندى.
باغ باغلىماق تەس چۈشۈپتۇ،
كۆزى ياشلاندى.

خېنىم قوشنام، جېنىم قوشنام،
تۇگىدى ھالى.
ھەربىر ئىشتا قىلار بولدۇم،
مەن ئۇنى سالى.

ئايلار ئۆتۈپ، قىچقاردىم مەن،
يەنە بىر چايغا.
ئېرىدىنمۇ بۇرۇن كەلدى،
يەتكەچ ۋاھىغا.

كاۋا! توغراپ مانتا ئەتتىم،
مېھمانلىرىمغا.
توختام سۇدا چايمۇ ئەتتىم،
دېھقانلىرىمغا.

ئەجەب بولدى ئەتكەن مانتام،
قاياققا كەتتى.
ئىككى كورا قايماقسىز چاي،
ئارانلا يەتتى.

— نېمە دېگەن تاتلىق مانتا؟
جىلتىسى نېپىز.
خېنىم قوشنام ماختاپ كەتتى،
سۆزلەپ تىنىمسىز.

كۆلۈپ قويدۇم مىنيقمىدا
نىمە دىگۈلۈك؟
ئاران دىدىم: «ئوخشىغاننى
قويماي يىگۈلۈك.»

چىن سۆزلىسەم ئەتكەن مانتام،
ماختاشقا كەلمەس.
تىتىپ قالسىمۇ، جىنىم قوشنام،
سىرىنى ئەتمەس.

ئويلاپ كۆرسەم سىر يىشىلدى
خىنىم قوشنامنىڭ.
شۇڭا تاتلىق بىلىندىغۇ
تەمى مانتامنىڭ.

ئەمگەك قىلسا مەگەر ئادەم،
ئىچىلار ئىشتەي.
ئەمگەك قىلىپ يىگەن ئادەم،
ھەسەل بىلەن مەي.

ئەمگەك شەرەپ، ئەمگەك تىۋىپ،
ئاسرايدۇ جاننى.
تەنگە راھەت بىغىشلايدۇ،
يۈگەرتىپ قاننى.

ئىيتىپ بەرگۈچى: تىللاخان تۇرسۇن

نورۇز قوشاقلىرى

يىل بىشى نورۇز كىلىپ،
يەرنى گۈلىستان ئەيلىدى.
ئۈندۈرۈپ تەگرىم چىچەك،
چۆللەرنى بوستان ئەيلىدى.

زىمىستانلىق كۈنلەر تۈگەپ،
نورۇز كەلدى باھار كەلدى.
توققۇز دۇمباق، توققۇز نەزم،
توققۇز يەردىن يار - يار① كەلدى.

توققۇزى تەل زىمىنلاردىن،
نازۇ - نىمەت بىللە كەلدى.
توققۇز تۇغلۇق چەۋەندازلار،
ھەم مەغپىرەت بىرگە كەلدى.

توققۇز ئىچكىر، توققۇز سىرتتىن،
قىز - يىگىتلەر بىرگە كەلدى.
نەغمە - ناۋا قىزىپ بۇندا،
سۆز - بىيىتلار بىرگە كەلدى.

توققۇز سائەت، توققۇز مىنۇت،
باش قوشۇشقا پۇرسەت كەلدى.
توققۇز تاغدىن، توققۇز باغدىن،
ئۇيۇل تاشتەك قۇدرەت كەلدى.

توققۇزى تەل نورۇز كەلدى،
جۈپ توققۇزنىڭ تويى كەلدى.
توققۇز سايدىن، توققۇز سۇنىڭ،
دىل شاۋقۇنى كۈيى كەلدى.

كۆچ بىرلىكى — ئەل شادلىقى،
توققۇز ئورمان شەمشاد كەلدى.
توققۇز چەشمە كەۋسىرىدەك،
ئىلىم ئىھسان، مەھشەت كەلدى.

---

① يار - يار — ياردىيا ھاروۋنى كۆرسىتىدۇ.

باهار كەلدى، نورۇز كەلدى،
ئانا تۇپراق مېهرى كەلدى.
ئانا كۆكسىن بېزەش ئۈچۈن،
تەگرىدىن هەم نىدا كەلدى.

ئەي يارانلار، ئاتلىنايلى،
يىلىنىڭ بېشى نورۇز كەلدى.
ۋاقىت قىممەت هەم غەنىمەت،
ئىشنىڭ بېشى نورۇز كەلدى.

ئېيتىپ بەرگۈچى: تاهىر ئىمام ئوغلى
زايىت.

تـوي ۋە مەشرەپ قوشاقلىرى

كۆككىنە كەپتەر بولۇپ،
ئۇچتۇم قاناتىمنى سوزۇپ.
شاد ـ خۇراملىق بەزمىگە،
پەرۋاز بىلەن موللاق سۇنۇپ.

ئاي يۈزۈگىنىڭ شولىسى،
چۈشتى جانان پىيالىگە.
شۇنچە باقسام باقمىدىڭ سەن،
مەن غېرىپ بىچارىگە.

كۆپكۆك كەپتەر ئەمەسمەن،
كۇندە ـ كۇندە كەلگىلى.
ئۈچ ئايدا بىر كەپتىمەن،
ئاي يۈزۈڭنى كۆرگىلى.

مەن غېرىب بىچارىنىڭ،
سەندىن ئۆزگە كىمى بار؟
ئالتۇن ساندۇق ئىچىدە،
ساقلىغان گۈل چېيى بار.

خونوقاي مازارلىقى هەققىدە

سېغىنىمەن ـ ئەسلەيمەن،
تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتۇمنى.
بىللە ئۆسكەن تەگدىشىم،
دوستلىرىم هەم ئېلىمنى.

خونوقاي دېگەن مازار،
تۆت مازارنىڭ بىرىدۇر.
سەككاكى دېگەن كىشى،
ئىلىم ـ ئېهسان پىرىدۇر.

مازار بىزنىڭ يۇرتىمىز،
خونوقاينىڭ غولىدا.
شۇ مازاردا ياتىدۇ،
سەككاكى دەپ ئەۋلىيا.

شۇ مازاردا يېتىشكەن،
ئەچچە ئونلىغان ئالىم.
بىزنى يۇرتتىن ئايرىغان،
مانجۇ بەگلىرى زالىم.

خونوقاي مازارىنى،
كۆپ كىشىلەر بىلىدۇ.
تاۋاپ قىلىپ مازارغا،
هەر تەرەپتىن كېلىدۇ.

گەزىبز يۇرتۇم، ئەي مازار،
تۇغۇلۇپ سەندە ئۆستۇق بىز.
زالىملارنىڭ دەستىدىن،
سېنى تاشلاپ كۆچتۇق بىز.

سەنجۇ سەندە كۆچۇردى،
ئۆتمىگەچكە سۆزىمىز.
دەرت ـ ئەلەمنىڭ دەستىدىن،
قۇرۇمىدى كۆزىمىز.

كۆچمەيمەن دېگەنلەرنى،
كۆپتۇرگەچكە تاياقتا.
قورقۇپ زالىم زۇلمىدىن،
تاراپ كەتتۇق هەرياقتا.

* *

خونوقاينىڭ سۇيى بال،
ئىچسە يۇرەك قانىدۇ.
سۇ بويىدا قىلىن تال،
سايغا هۆسن قاتىدۇ.

خونوقايدا ئۆتكەنلەر،
سەككاكنى ئەسلەيدۇ.
پىرى ئەزەم قەبرىدە،
نەچچە كەچلەر كەچلەيدۇ.

زەمزەم بۇلاق سۇلىرى،
بىمارلارغا شىپادۇر.
«بوغاز تېرەك» قۇچاقلاپ،
تەنگە داۋا تاپادۇر.

«مۇز چوكا» نى يېگەنلەر،
دەردكە دەرمان تاپىدۇ.
تاۋاب قىلىپ كەلگەنلەر،
قەلبى كۆلۈپ يانىدۇ.

* *

خونوقاينىڭ غولىدا،
مۆكۈپ ياتىدۇ تۆلكە.
مەن دوستۇمنى كۆرگەندە،
بەدەن بەدىنىم كۆلكە.

خونوقاينىڭ هاۋاسى،
جانغا ئارام بېرىدۇ.
خونوقايلىق دوستلىرىم،
دەردلىرىمگە يېتىدۇ.

خونوقاينىڭ تاغلىرى،
بەك قىيادۇر هاگلىرى.
بارساڭ ئىززەت قىلىدۇ،
مېهماندوستۇر بالىلىرى.

خونوقاينىڭ چوققىسى،
دىلمۇك تاغنىڭ بېشىدۇر.
مېنى شۇنچە كۆيدۇرگەن،
«شەيخ» ئاتام قىزىدۇر.

جاغىستايدىن مەن كەلدىم،
ئۆلەن ئېيتىپ، توي تارتىپ.
مۇرادىمغا هەم يەتتىم،
خونوقايدا مەن ياتىپ.

خونوقاينىڭ سۇيى بال،
ئىچسەڭ يۇرەك قانىدۇ.
بىرلا كېلىپ كەتكەنلەر،
شۇڭا قوشاق قاتىدۇ.

(ئېيتىپ بەرگۈچىلەر: بۇرهان ئىسهاق، شاكىر كېرىماخۇن)

مۇھەببەت قوشاقلىرى

ناخشا ئېيتسام نەچچە رەت،
ياردىن شەپە بولمىدى.
تورغايلار چۇرۇلدىدى،
يايرىم تېخى تۇرمىدى.

يار تالاغا چىقمىدى،
كۆڭلى غەشكە تولغانمۇ؟
تۇيۇپ قېلىپ ئانىسى،
يا كۆزەتتە تۇرغانمۇ؟

دەرەخنىڭ يوپۇرماقى،
شىلدىرلايدۇ شېخىدا.
يۈرىكىم جىغىلدايدۇ،
يارنىڭ مېھرى - ئىشقىدا.

يارنىڭ ئۆيى ساي بويى،
ئىشىك ئالدىدا سۈيى.
يار تالاغا چىقمىدى،
تۇتۇپ قالدىمۇ خۇيى.

يار ئۇتى يامان ئىكەن،
كوچا ئەگىپ كەتمىدىم.
يار تالاغا چىقمىغاچ،
مۇرادىمغا يەتمىدىم.

تىلى، دىلى بىر يارنىڭ،
مۇھەببىتى گۈل ئىكەن.
دىلى باشقا يايرىڭنىڭ،
ئىشقى گويا كۆل ئىكەن.

كۆڭۆل سۆيگەن يارلارنىڭ،
تۇتقان ئۆيى گۈل ئىكەن.

كۆڭلى ئالا بولغاننىڭ،
ئاقىۋىتى خار ئىكەن.

يار بولسا تۆزۈك بولسا،
قەلبىمۇ سۆزۈك بولسا.
جان راھىتى شۇ ئىكەن،
يۈرەكىمدە كۆيۈك بولسا.

مەن ئېتىزغا ماڭغاندا،
يايرىم ئۇزىتىپ قالدى.
ھېرىپ، ئېچىپ كەلگەندە،
مېنى مېھرىگە ئالدى.

يارنىڭ مېھرى كۈچ - قۇۋۋەت،
بەردى مېنىڭ تېنىمغا.
يايرىمنى تېگىشمەيمەن،
ئايدىن گۈزەل خېنىمغا.

يايرىم بىلەن ئىككىمىز،
تاغ باغرىدا تېپىشقان.
ئانداق - مۇنداق دېگەنلەر،
بىز بىلەن ھەم ئېلىشقان.

يېڭىپ چىقتۇق ئاخىرى،
دۈشمەنلەرنى بىتچىت قىپ.
رىشتىمىزنى باغلىغان،
مېھرىمىزدىن ئېشىپ يىپ.

يايرىم مېنىڭ گۈل - لالە،
قىلدىم مەن ئاڭا نالە.
ئۇسۇلۇغۇمنى قاندۇردى،
يايرىم بەرگەن پىيالە.

*　　*

قوزۇقتىكى ئەلگەكتەك،
قىمىرلىماس ئاي دۆگلەك.
مەن يارغا كۆڭۈل بەرسەم،
ياركۆڭلى ئىكەن بۆلەك.

يارنىڭ قەلەم قاشلىرى،
سۇمبۇلمىدۇ چاچلىرى.
سادەك ئەگىپ كەتمەيدۇ،
ئۇنىڭ كۆپ ئاداشلىرى.

يارنى ئىزدەپ ئاخىرى،
باردىم مەنمۇ بۇلاققا.
ئاڭا ئېيتقان سۆزلىرىم،
ھېچ ياقمىدى قۇلاققا.

يارنىڭ ھالى يوغاندۇر،
ئۈمىد ئۈزدۈم بولغاندۇر.
يارنىڭ تاپقان لايىقى،
مەندىن بەكمۇ يوغاندۇر.

يارىمنىڭ تويى بولدى،
ئاز كۈن ئۆتمەي بۇزۇلدى.
ئۆز خىلىنى ياراتماي،
ياش كۆزىدىن قۇيۇلدى.

يارىم كۆيگەن مال - دۇنيا،
يىلان بولۇپ چاققاندۇر؟!
يا ۋاپاسىز قەلبىگە،
يۆگەن بولۇپ تۇرغاندۇر؟!

يايىرىمنىڭ ئېتى زورا،
كۈندە يەيدىغىنى غورا.

يار ئۆزى كىچىك بالا،
دەردىگە غورا دورا.

يار تالاغا چىقالماس،
كىممۇ ھالىنى سورار.
پۇشايمان قىلسىمۇ ھەر كۈن،
باشمالتىقىنى شورار.

گۈلباغلىرى لالىدۇر،
قولىدا ئالما، ئانار.
لەۋلىرى ئانار كەبى،
كۆزلىرىدىن ئوت يانار.

باققا كىرسەم جىنەستە،
يارغا باقسام ھەۋەستە.
چىم - چىم كۆيەر يۈرىكىم،
يار تۇتقاندا گۈلدەستە.

يارنىڭ بېغىدا لەيلى،
بار ئىكەن ئۇنىڭ مەيلى.
يار مېنى قوبۇل قىلدى،
قىلدۇق باغ ئارا سەيلى.

ئەمدى مېنى كېتىدۇ دەپ،
چەكمە قېشىڭنى.
غۇرۇلاينىڭ بالىسىدەك،
تۆكمە يېشىڭنى.

بېغىمدىكى ئالمىنىڭ،
شاخلىرى جەينەكچە بار.
مېنى كۆيدۈرگەن خېنىمنىڭ،
بەللىرى چۆمەچچە بار.

ئاسمانلار ئالاڭلاپتۇ،
يۇلتۇزلار شالاڭلاپتۇ.

مەن يارىمغا نېمە قىلغان،
يار مەندىن يامانلاپتۇ.

لەپ-لەپ قىلىپ قارلار ياغدى،
تاغلارنى بويلاپ.
ئۆتكۈر كۆزلەر ئوقيا بولدى،
دۈشمەننى پايلاپ.

يۇقىرى بېقىپ ئاينى كۆردۈم،
چەرخى پەلەكتە.
تۆۋەن بېقىپ يارنى كۆردۈم،
مەخمەل چۈشەكتە.

زىندان تېمى ئېگىز ئىكەن،
چۆرىسى چىتلاق.
سەن يارىمنى كۆرەي دېسەم،
پۇتۇمدا تىزلاق.

كۆك كەپتەر ئولتۇرادۇر،
ئاق جۈجەمنىڭ بېشىدا.
بىزنىڭ يارلار ئولتۇرادۇر،
ئېگىز تاغنىڭ بېشىدا.

قارا ياغاچ قاشتا بولۇر،
چاچ كۆيەك چاچتا بولۇر.
يارنىڭ دەردى ھەرقاچان،
يۈرەك ھەم باشتا بولۇر.

كەلسىلە خېنىم دېسەم،
قارىماي كەتكەن خېنىم.
تامادا داڭگال ئاتسام،
ئاچچىقى كەلگەن خېنىم.

قەپەستىكى كەكلىكنىڭ،
قىزىل ئىكەن تۇمشىقى.
يار قېشىدا ئولتۇرسا،
بۇ ئۆمۈرنىڭ خۇشلۇقى.

ئېتىمنى سورىساڭ تورۇق،
پۇتۇمدا يوغان چورۇق.
مۇنداقلارنى ياراتماي،
قېپ قالدىم ياردىن قۇرۇق.

تام تۆپىسىدە خوراز،
ئىككى ياقنى بويلايدۇ.
تاڭ ئاتقۇچە ياتمايمەن،
يايرىم بۇنى ئۇقمايدۇ.

قولۇمدىكى يۈگەننى،
قۇل ئاتقا سالاي دەيمەن.
كۆڭلۈمدىكى شول يارنى،
نىكاھ قىلىپ ئالاي دەيمەن.

ئونبەش كۈنلۈك تولۇن ئاي،
كەڭ ئالەمنى يورۇتتى.
تولۇن ئايدەك شول يارىم،
يۈرىكىمگە ئوت ياقتى.

يار ئوتىدا ئۆرتىنىپ،
كۈلگە ئايلىنار بولدۇم.
يار دەردىدە مەجنۇندەك،
چۆلگە مۇبتەلا بولدۇم.

دوزاخ ئوتىنى ئوت دەيدۇ،
يار ئوتىغا يەتمەيدۇ.
يار بىلەن بولغان چاغلار،
كۆز ئالدىمدىن كەتمەيدۇ.

ئاخشام چىققان چولپانغا،
چولپان كۆزدە قارايمەن.
سەھەر چىققان شامالدىن،
يارىم سېنى سورايمەن.

يارىم سېنى سېغىنىپ،
قاچانغىچە قارايمەن.
گەر كەلمىسەڭ قېشىمغا،
مەن قېشىڭغا بارايمەن.

مەندە بولسا چىن مەيلىڭ،
تىللا ئۆرەي بېشىڭدىن.
مېنىڭ مەيلىمچە بولسا گەر،
قوپماي دەيمەن قېشىڭدىن.

باغدا كۆردۈم بېشىڭنى،
يەنە قەلەم قېشىڭنى.
ئايدەك گۈزەل جامالىڭ،
كۆيدۈرۈۋەتتى ئىچىمنى.

دېرىزەڭگە مەن كەلدىم،
شەرەت قىلىپ يۆتۈلۈپ.
مەيلىڭ بولسا چىق يارىم،
گۈلدەستەڭنى كۆتۈرۈپ.

مەن ئۆتەرمەن ھەر كۈنى،
يار بېغىنى ئايلىنىپ.
يارىنىڭ كۆڭلى نەلەردە؟
مەن يۈرۈيمەن سارغىيىپ.

يار ئۇرنىغا تالاغا،
ئىتى چىقتى يۈگۈرەپ.
يۈرەك كۆيدى پىراقتا،
قۇرۇق تالدەك گۆكىرەپ.

تەقەززالىق دەردىنى،
تارتىپ تاقەت قالمىدى.
جان ھەلقۇمغە كەلدىمۇ،
تەندە دەرمان قالمىدى.

ئەگىپ يۈرگەن قاغىلار،
تېرەكلەرگە قونۇپتۇ.
ۋاپاسىزنىڭ ئىشىدىن،
دىلىم راسلا سوۋۇپتۇ.

يار دەردىدە ئۆلەيمۇ،
ۋاپاسىزغا كۆلەيمۇ؟
يۈگۈرۈپ بېرىپ قېشىغا،
يۈز كۆزىگە تۆكۈرەيمۇ؟

چىرايلىقتا ۋاپا يوق،
ئەمدى كۆڭۈل بەرمەيمەن.
سەت بولسىمۇ ئاق كۆڭۈل،
ئىشچان قىزنى ئالايمەن.

(ئېيتىپ بەرگۈچىلەر: خوشەم غىياسىدىن قىزى، تۇرسۇن رەجەب)

ھەرخىل تېمىلاردىكى قوشاقلار

ئالتىنچى ئاينىڭ ئالتىسى،
جۇدالىق كۈنى بولدى.
ئايرىلىش يامان ئىكەن،
يىغلاپ ئۈنلىرىم پۈتتى.

خەت ئىكەن يېرىم دىدار،
ئىچىم تىت-تىت بوپ كەتتى.
شۇم پەلەك جۇدالىقى،
يۈرەكنى كاۋاب ئەتتى.

قوشنىلار ئالاڭ بولغاچ،
زىمىستاندا قىشلىدىم.
ئادەم يوقتا ياش تۆكۈپ،
باردا لەۋنى چىشلىدىم.

تەڭرى تاغلىرى دەيدۇ،
تەڭرى بەرگەن ئاتاقمۇ؟!
سەندە ئۆسكەن خەلقنىڭ،
پۈتى راسلا ماتاقمۇ؟!

سېخى قۇياش ئاسماندىن،
ھەممە يەرگە نۇر چاچتى.
شاھلار كەلدى ئىنساپقا،
بارچە ئەلگە يول ئاچتى.

مېھىر-شەپقەت ئۇلغىيىپ،
سودا-سېتىق باشلاندى.
ئۈزۈلگەن رىشتىمىزمۇ،
قايتىدىن چىڭ باغلاندى.

كەلدى مانا ئۆيۈمگە،
يىراقتىكى تۇغقانلار.
غەنىمەت ئىكەن دىدار،
قايتا كۆلدى ئارمانلار.

ئەي ياراتقان خۇدايىم،
ئىنساپ بەرگىن شاھلارغا.
بېرىپ-كېلىپ تۇغقانلار،
دىلى تولسۇن باغلارغا.

سۇ ئىچتىم بۇلاقلاردا،
ئۇما ئوردۇم ئېتىزلاردا.
سەن يادىمغا كەلگەندە،
يىغلىدىم ئېگىزلاردا.

بىۋاپا دەپ ئاڭلىدىم،
بەلنى مەھكەم باغلىدىم.
سەن گۆدەك نادان يارغا،
چۆللەردە قان يىغلىدىم.

كۆرىمەنمۇ، كۆرمەيمەن،
يېشىم بىر يەرگە يەتتى.
چوڭ بولغاندا ئايرىلىش،
جېنىمدىن ئۆتۈپ كەتتى.

يازلار كەلسە ئېچىلار،
باغقا تېرىغان گۈللەر.
قاچانمۇ كېلەر ئىكىن،
كۆرۈشمىدىغان كۈنلەر.

(ئېيتىپ بەرگۈچىلەر: شىرىن بوۋى ئىمىر قىزى، خوشەم غىياسىدىن قىزى).

رەتلىگۈچى: ئىلياس تاھىر

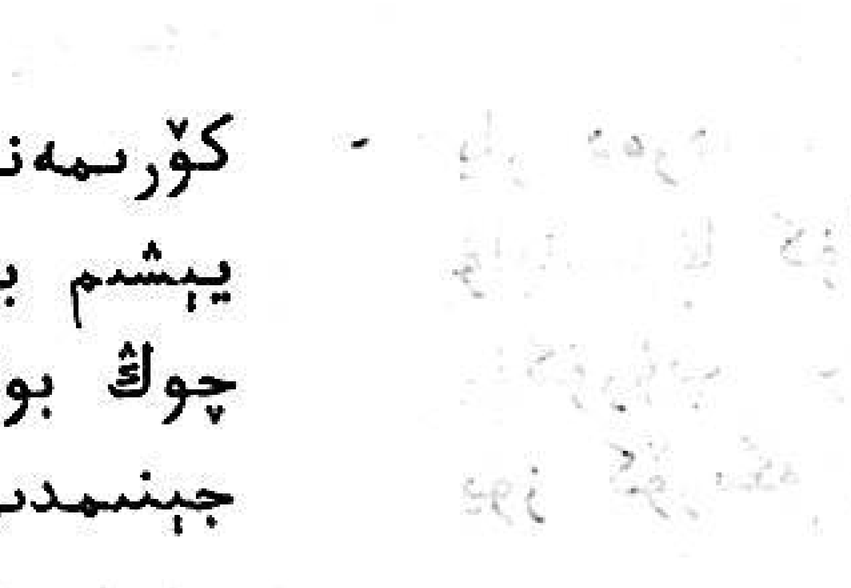

چاغاتايچە لۇغەت

«د»

تۈزگۈچى: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن

* *

دابىە [دابە] (ئە) مىننىشكە بولىدىغان ياكى يۆك توشۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تۆت ئاياقلىق ھايۋان (ئومۇمىي ئىسىم).

داپتۇر [داپتور] مەرتەم، كەررە.

داج [داج] (ئە) قاراڭغۇ، تۇم قاراڭغۇ، قاپقاراڭغۇ؛ قاراڭغۇلۇق:

كى ئاھىستە ماڭدىم تاپالماي ئىلاج،
يولۇمنى كۆرەلمەي نېدىن ئېردى داج.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

تۈن داجى — تۈن قاراڭغۇلۇقى:

كى تۈن داجى كەتتى يەنە ئاتتى تاڭ،
خورۇس بىرلە تاۋۇس يەنە ئۇردى باڭ.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

داج ئەيلەمەك — قاپقاراڭغۇ قىلماق.

داخىل [داخل] (ئە) 1) كىرگەن، ئىچىدىكى؛ ئىچى، ئىچكىرىسى:

قەدەم تەشرىف ئەيلەپ بولدى داخىل،
كى بىر گۈلنىڭ تۈبىگە بولدى نازىل.
— ناقىس.

2) داخىل، تېگىشلىك:

ئىچىپ گەر ئۆلدى كۆپ، قىلمىش پەناھىم،
بۇ ئىچكەنلەرنى ئۆلگەنلەرگە داخىل.
— ئەرشى.

داخىلى ئەۋباش — ئەقىلسىز، بەڭباشلار بىلەن بىرگە بولماق.

داخىلى شەھر — شەھەر ئىچى؛ شەھەرگە كىرمەك:

بولاي بىر تەرزى بىرلەن داخىلى شەھر،
كى ئەل ئاڭلاپ بۇ ئىشدىن ئالماسۇن بەھر.
— ناقىس.

دەيرغە داخىل ـ 1› بۇتخانا ئىچىدە؛ 2› قاۋاقخانا ئىچىدە.

داد [داد] (پ) 1› ئەرز، پەرياد:

سەھەرلەر ئويغۇنۇپ فەرياد ئېتەرمەن،
خۇداغا زار يىغلاپ داد ئېتەرمەن.

— خىرقەتى.

2› ئىنساپ، ئادالەت:

قىلسام ساڭا ھەر نەچە تەزەللۇم،
فەريادۇ فىغانكى، داد تاپمان.

— بابىر.

3› ياردەم:

لۇتفى دىل ئەفگار تىلەر ھەجر ئېلىدىن داد،
ئەھۋالىنى ئول بېگىمۇ خانىمە ئايتىڭ.

— لۇتفى.

داد ئالماق ـ ئۆچ ئالماق، مەزلۇمنىڭ شىكايىتىنى ئاڭلاپ، زالىمنى جازالىماق؛

داد ئەيلەمەك ـ ئىنساپ قىلماق، ئادالەت كۆرسەتمەك؛

داد بەرمەك ـ دادىغا يەتمەك؛

داد تاپماق ـ ئادالەت تاپماق؛

داد تىلەمەك ـ ئىنساپ، ئادالەت تىلىمەك؛

داد دېمەك ـ ياردەم تىلەپ شىكايەت قىلماق:

بۇ دىۋانە يىغلاپ ئۇرۇپ بۇتغە باش،
دېمىش «داد» كۆزدىن تۆكۈپ تۇرفە ياش.

— ئا. نىزارى.

داد ئىستەمەك ـ ياردەم سورىماق، ئادالەت تىلىمەك؛

دادىغا يەتمەك ـ دادىنى (ئەرزىنى) ئاڭلىماق، تېڭشىماق:

ھەرچەند ئىشىكىڭدە سەھەرلەر قىلامەن داد،
دادىمغە قانى يەتكەنىڭ، ئەي زالىمى بىداد.

— زەلىلى.

دادىن بەرمەك ـ بىرەر ئىشنى ئورنىغا قويماق، جايىغا يەتكۈزمەك، ناھايىتى ياخشى بېجىرمەك؛

دادىنى بەرمەك ـ «دادىن بەرمەك» كە قاراڭ:

نەفسى كافىرىن غەزات ئەيلەرگە بىر سۇلتان كېرەك،
كىم ئەسەس دادىنى بەرمەكلىككە ئارى خان كېرەك.

— زەلىلى.

دادىنى ئىشىتمەك ـ ئەرزىنى ئاڭلىماق، تىڭشىماق:
ئىشىتمىش ئۇلۇغ بۇت مۇنىڭ دادىنى،
بىلىپدۇركى يەنە نىكۇ زارىنى.
ـ ئا. نىزارى.

دادەك [داک] 1) چۆرە، دىدەك؛ ئايال خىزمەتكار، 2) جانان، گۈزەل.

دادخاھ [دادخواه] (پ) 1) ئادالەتپەرۋەر، ئادالەت تەلەپ قىلغۇچى، ئادالەت ئىزدىگۈچى؛ شىكايەت قىلغۇچى، دەۋاگەر:
ئىشىكىڭگە كەلدىم بولۇپ دادخاھ،
كي ئورنۇمدا قويساڭ مۇنى پادىشاھ.
ئا. نىزارى.

2) ئەرز تىڭشىغۇچى:
«غەيىن» غەۋغا، غۇسسە، غەم كەلسە باشىمغە چارە يوق،
غەم غۇبارىم، جان فەراغىم، دادخاھىم سەنمۇ سەن؟
ـ موللا سالىھ.

دادخاھلىق قىلماق ـ ئادالەت تەلەپ قىلماق؛ شىكايەت قىلماق.
... خاجە ئىتىنىڭ ياۋەرلىكى بىلە سۇدىن خەلاس بولۇپ، تۇرلۇك مۇشەققەتلەر بىلە ئۆزىنى بىر شەھەرنىگە ئىلتكەنىدە، يەنە بۇرادەرلەرى تۇتۇپ، ئول شەھەرنىڭ پادىشاھىغە: «بىزنىڭ ئىنىمىزنى ئۆلتۈرۈپ ئەمۋالىنى بۇ قول ئالىپ قاچىپدۇر» دەپ دادخاھلىق قىلغانى.
ـ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دادگەر [دادگر] (پ) 1) ئادالەتپەرۋەر، ئادالەت بىلەن ئىش قىلغۇچى، دادىغا يەتكۈچى، ئادىل:
پادىشاھا بۇ قۇلۇڭغە قىل نەزەر،
سەندىن ئۆزگە يوق تۇزۇر بىر دادگەر.
ـ خەراباتى.

2) ئەرز ئاڭلىغۇچى، ئەرز تىڭشىغۇچى.

دادگەرى مۇلك پەناھ ـ ئادىل، ئادالەتپەرۋەر پادىشاھ:
ئەرز قىلىپ بارچەنى شاھ ئاللىدە،
دادگەرى مۇلك پەناھ ئاللىدە،
ـ نەۋائى.

دادگۇستەر [دادگستر] (پ) «دادگەر»نگە قاراڭ.

دار [دار] (ئە) 1) ياغاچ:
... ھەمول ئۇچۇردە بىر كارۋان ئول چاھ باشىغە تۈشۈپ، چاھغە دار سالىپ، يۇسۇف ئەلەيھىسسەلامنى چاھدىن چىقاردىلەر.

ــ نەۋائى.

2) دار:

قىلدۇرۇڭ سىز يانە بۇ ئەرزىمنى، ئەي ئەھبابلار،
جەۋر ـ زۇلمى بىرلە ئاسىمۇن شۇم رەقىبنى دارغە.
ــ قەلەندەر.

3) ھويلا، ئۆي ـ جاي، ماكان؛ ئوچۇقچىلىق، دالا، مەھەللە؛ شەھەر، دۆلەت:

كىرىپ سۆز ئېشتىم بۇ شەھ دارىغە،
خەيالىم ئىلىنىسەم ئانىڭ تارىغە.
ــ ئا. نىزارى.

داروس ـ سەلتەنەت ـ پايتەخت، مەركەز؛
دارۇل ـ ئەنا ـ قىيىنچىلىق ۋە مۇشەققەت ئۆيى؛
دارۇل ـ خىلافەت ـ شاھ دەرگاھى، شاھ ئوردىسى؛
دارۇل ـ فەنادىن ئەزم قىلماق ـ ئۆلمەك، ۋاپات بولماق، پانىي دۇنيا-دىن ئۇ دۇنياغا كەتمەك؛
دارۇل ـ مۇلك ـ مەركەز، پايتەخت؛
دارى بەقا ـ مەڭگۈلۈك ئۆيى؛ ئەبەدىيەت، ئۇ دۇنيا؛
دارى رەسەن ـ دارنىڭ ئارغامچىسى:

بەرابەر ئەيلەدىڭ قاشىڭ بىلە زۇلفۇڭنى ئەي دىلبەر،
قانى مەنسۇرى ۋەقتى كۆرگەلى دارى رەسەن پەيدا.
ــ زەلىلى.

دارى فەنا ـ پانىيلىق ئۆيى؛ بۇ دۇنيا، ئۆتكۈنچى دۇنيا:

بىلۇر مەنسۇر ئەسرارىڭ مەيى تەۋھىد ئىچكەنلەر،
چىقىپ دارى فەناغە دەرگەھى جەبباره ياستانمىش.
ــ ئەرشى.

دارى فەنادىن ئىنتىقال ئولماق ـ «دارۇل ـ فەنادىن ئەزم قىلماق» قا قاراڭ.

دارا [دارا] 1) ئىگە، ساھىب؛ 2) شاھ، پادىشاھ؛ 3) دارا ـ دارىيۇس (ئىراننىڭ رىۋايەت دەۋرىدىكى كىيانىيان سۇلالىسىنىڭ 5 ـ پادىشاھى):

قانى ئىسكەندەرۇ دارا، قانى جەمشىد، ئەفرىدۇن،
نەسىب ئەتمەي ئۇلارغە تەختىدە ئىچمەككە جامى جەم.
ــ ئەرشى.

دارايى دەۋر ـ «دارايى زەمان» غا قاراڭ؛
دارايى زەمان ـ زامان پادىشاھى؛

دارايى كىشۋەر ــ مەملىكەت پادىشاھى.

داراپەرەست [داراپرست] شاھپەرەس، پادىشاھپەرەس؛ شاھقا سادىقلار، شاھقا سادىق كىشىلەر.

دارافەر [دارافر] (پ) ھاكىم، شەۋكەتلىك شاھ؛ دارا (ئىران شاھى) دەك شەۋكەتلىك:

قويۇپ شاھى دارافەر ئالىغە يۈز.
نې دارافەر ئىسكەندەر ئالىغە يۈز.
ــ نەۋائى.

دارايى [دارايى] يىپەكتىن يۇپقا، نازۇك قىلىپ توقۇلغان بىر خىل ماتا (رەخت)؛
دارايى ماۋىي ــ ھاۋا رەڭلىك ماتا (رەخت).

دارەندە [دارنده] (پ) خەۋەرچى، ئەلچى؛ خەت توشۇغۇچى، پوچتالىيون.

دارباز [دارباز] دارۋاز

داربازان [داربازان] دارۋازلار

تەۋەككۈل دەپ مىسالى دارىبازان،
دەرەخت ئۆزرە قەدەم قويدۇم ئۇشۇل ئان.
ــ ناقىس.

دارچىينى [دارچينى] دارچىن (ھىندىستاندا ئۆسىدىغان بىر خىل دورا ئۆسۈملۈكى).

دارۇ [دارو] (پ) 1› دورا؛ ئىلاج:

ھېچ زويى زەمىندە يوق بۇ گىياھ
دارۇلار پادىشاھىدۇر كۆك چاي.
ــ ئەرشى.
جۇنۇن دەفئىگە ئىستەر ئېردى دارۇ،
بۇ دارۇ نەفئ قىلماس ئېردى بىر مۇ.
ــ ناقىس.

2› ئوق ـ دورا، مىلتىق دورىسى؛
ھۇش دارۇ ــ ھۇشىغا كەلتۈرۈدىغان دورا.

دارۇت ـ تەلەف [دارالتلف] (ئە) يوق بولۇش ئۆيى، غايىپلىق ئۆيى.

دارۇخانە [دارو خانه] دورىخانا.

دارۇس ـ سەلام [دارالسلام] (ئە) 1› سالامەتلىك ئۆيى؛ تىنچلىق جاي؛ 2› ئەرەبىستاندا بىر جايىنىڭ نامى؛ باغدات شەھىرى؛ 3› ئۇ دۇنيا، جەننەت:

بۇ نەسىھەت ياد ئال ئەي خاسۇ ئام،
ئاقىبەت بولغاي ساڭا دارۇس ـ سەلام.
ــ خەراباتى.

دارۇس - سەلاخ [دارالسلاح] (ئە) قۇشخانا، قوي قاتارلىق ھايۋانلار سويۇلىدىغان جاي، قاسساپخانا.

دارۇس - سۇرۇر [دارالسرور] (ئە) شاتلىق ئۆيى، خۇرسەنلىك ماكانى؛ ئۇ دۇنيا، جەننەت.

دارۇش - شىفا [دارالشفا] (ئە) شىپاخانا، كېسەلخانا؛ داۋالىنىدىغان ۋە تىبابەت ئىلمى ئۆگىتىلىدىغان ئورۇن.

دارۇغە [داروغه] شەھەر تەرتىپىنى نازارەت قىلغۇچى مىرشەپ؛ شەھەر باشلىقى، دورغا.

دارۇگىر [داروگير] (پ) ئۇرۇش، جەڭ؛ تالاش، تالاش - تارتىش، تـوقۇنۇش؛ ئىسيان:

دارۇگىرى ئىشقىنىڭ تاراجىدىن مەنسۇرۋار،
نەغمەئى جۇشى ئەنەل - ھەق چەككەلى مەردانە يوق.
— زەلىلى.

دارۇل - ئەمان [دارالامان] (ئە) تىنچلىق ئۆيى، سالامەتلىك ئۆيى، ئامانلىق ئۆيى، تېنچ ۋە ئاسايىشلىق جاي:

لەيلى باشىغە بەلا ياغدۇردى بۇ لەيلۇ نەھار،
چۇن پەناھ بولماقىغە، ئەي دارۇل - ئەمانىم، قايدەسەن؟
— ئا. نىزارى.

دارۇل - بەقا [دارالبقا] (ئە) باقىيلىق، ئەبەدىيلىك ئۆيى، ئۇ دۇنيا:

«نەھاجەت ئۆيۇ ئايۋانۇ سەرايۇ بوستان ئەتمەك،
كىرىپ قەبرى ئىچرە تەنھا مەنزىلىڭ دارۇل - بەقا ئاخىر.»
— زەلىلى.

دارۇل - غۇرۇر [دارالغرور] (ئە) مەغرۇرلۇق ئۆيى؛ بۇ دۇنيا، بۇ ئالەم.

دارۇل - فەنا [دارالفنا] (ئە) پانىيلىق ئۆيى، بۇ دۇنيا، ئۆتكۈنچى دۇنيا:

كۆڭلىكىم بولۇپمەن ساڭا ئاشنا،
ماڭا دەۋزەخ ئولدى بۇ دارۇل - فەنا.
— ئا. نىزارى.

دارۇل - قەزا [دارالقضا] (ئە) قازىخانا؛ ھۆكۈم ئۆيى:

ماسىۋايى قەتئ ئەيلەيدۇر دەمى تىغى زەبان،
روبە رويى جانىبى دارۇل - قەزا كەلتۈرمىشەم.
— زەلىلى.

دارۇل - قۇرب [دارالقرب] (ئە) ئۆز يۇرت، دائىمى تۇرىدىغان جاي.

دارۇل - ھەۋادىس [دارالحوادث] (ئە) ھادىسىلەر ئۆيى؛ دۇنيا، ئالەم.

دارۇل - ھۇففاز [دارالحفاظ] (ئە) قارىيخانا، قۇرئاننى يادقا ئالدۇرۇدىغان جاي.

دارىماق [داريماق] 1) ھازىر بولماق، كەلمەك؛ پەيدا بولماق؛ مەيدانغا كەلمەك؛

2› يۇلۇقماق، دۇچار بولماق.

داس [داس] (پ) ئورغاق (دېھقانچىلىق سايمىنى):

قىلمامىش كۆڭلۈمدە قىرقىلماي مەئاشى سەبردىن،
ھەجرىدە بولغان نىگۈن قەددىم ئاڭادۇر ھۆكمى داس.
— ئەرشى.

ئەمەل داسىنى تۇتماق — ياخشى نام - ئەمەل بىلەن بېزەنمەك؛
مېھنەت داسى — مۇشەققەت، مېھنەت ئازابى؛ قىيناق، ئازاب - ئوقۇبەت.

داستان [داستان] (پ) تارىخ؛ ھېكايە، قىسسە، داستان:

كۆلەر ئېردىم بۇرۇن فەرھادى مىسكىن داستانىغە،
بۇ شىرىندۇركى ئانىڭ بىرلە - ئوق ھەم داستان بولدۇم.
— بابىر.

خەتمى داستان — ھېكايە ئاخىرى، خاتىمىسى؛ داستانىنىڭ تۈگەللىنىشى؛
داستان ئاغازى — داستان، قىسسىنىڭ باشلىنىشى.

داستانسەرا [داستانسرا] (پ) داستان ئېيتقۇچى، ھېكايىچى.

داستانسەراي [داستانسراى] (پ) «داستانسەرا» غا قاراڭ.

داستانگۇستەر [داستان گستر] داستان ئېيتقۇچى، ھېكايىچى.

داستدارى [داستدارى] دەللال؛ ياردەمچى:

نې دەۋرىدە خەيلى داستدارى،
نې ئالىدە سەرۋى گۇل ئۇزارى.
— نەۋائى.

داش I [داش] (پ) خۇمدان؛ ھاك، ساپال ئىدىشلار پىشۇرۇلىدىغان جاي.

داش II [داش] تاش.

داشخانە [داشخانه] (پ) «داش I» گە قاراڭ.

داغ [داغ] 1› بەلگە، نىشانە، ئىز، ئەسەر:

جانىمدە ئەلىق يەڭلىغ ئول سەرۋى مەكان ئەتمىش،
جىم نۇقتەسىدە داغىن جانىمدە نىھان ئەتمىش.
— ۋەفائى.

2› كۆيۈك، كۆيگەن جاي، داغ:

داغدىن جىسمىم ئارا ھەر سارى ئاچىلغان سۆڭەك،
كۆرسە، رەھم ئەتكەي كۆلۈمسۈپ، شاد ئۇلۇر ئول باغرى تاش.
— ئەرشى.

3› قايغۇ، ھەسرەت، ئەلەم، كۈلپەت؛ ھىجران؛ مۇھەببەت جاپالىرى:

تاۋۇس ئۇخشە بار ئىدى ھەر داغىم ئۆزرە نەچچە داغ،
داغلىغ كۆڭلۈمگە شوخى لالەزارىم ئۇچرادى.
— قەلەندەر.

4) ئەپسۇس:

ئەزمىدە ئۇل قەۋمغە داغ ئۈزرە داغ،

قەتئىدە بۇ خەيلغە باغ ئۈزرە باغ.

— نەۋائى.

5) تاغ:

ئەي نەۋائىي، تەلبە كۆڭلۈم ئايىتتى، ئەمدى ئىستەمەن،

نەچچە داغۇ دەشتدىن ئىستەب كېتۈرگەيمەن ئانى.

— نەۋائى.

داغ قويماق — كۆيدۈرمەك؛ قايغۇغا سالماق، ئۆرتىمەك؛

داغ كۆيدۈرمەك — قىزىتىلغان نەرسە بىلەن يۈزىگە خال قويماق؛

داغىئەلىق — زىننەت ئۈچۈن كىشىنىڭ يۈزىگە چېكىلگەن ئۇسىمارەڭ

داغ، خال؛

داغى فۇرقەت — ئايرىلىق غېمى، ھىجرانلىقتىن يەتكەن كۆلپەت:

مېنىڭ جانىمغە قويدۇڭ داغى فۇرقەت،

كىشى گەر كۆرمەگەن دەردۇ بەلانى.

— خىرقەتى.

داغى نىھانىي — يوشۇرۇن ئەلەم؛

داغى ھىجران — ھىجران غېمى، كۆلپىتى:

ماڭا گەر قويدى بۇلبۇل داغى ھىجران،

يەنادىن كۆرمەسۇن ئۇل ھەم ۋەفانى.

— خىرقەتى.

داغى ھىرمان — تىلەك، ئارزۇ، مۇراتقا يېتەلمەسلىك دېغى (كۆلپىتى)؛

داغى ئۆرتەمەك — داغلىماق، كۆيدۈرمەك؛ تامغا باسماق.

داغدار [داغدار] داغ چۈشكەن، بۇلغانغان.

داغۇلى [داغولى] ئالدامچى؛ ھەييار.

داغۇلىي [داغولى] «داغۇلى» غا قاراڭ.

داغى [داغى] يەنە؛ ھەم، ھەمدە:

تاغنى ئەرىتۇر ئاھىم ئەسەر قىلغۇسى بىر كۈن،

كۆڭلۈڭ نېچەكىم بولسە تېمۇر، تاش داغى پۇلاد.

— لۇتفى.

دافىئ [دافع] (ئە) خالاس قىلماق، قايتۇرماق، يوق قىلماق؛ قايتۇرغۇچى،

يوقاتقۇچى:

ئىبەرتىپ ھەر تەرەفكە نەچچە ئادەم،

دېرەكلەپ بىر مۇئالىج دافىئى غەم.

— ناقىس.

دافىشى سەۋدا ـ سەۋدا (روھىي كېسەللىك) لى يوقاتـقۇچـى؛ داۋالـ
غۇچى؛ زەرىكىشنى قايتۇرغۇچى؛
دافىشى گەزەند ـ زەرەرنى قايتۇرغۇچى؛
دەردغە دافىئ ـ دەردنى قايتۇرغۇچى؛
رەنجغە دافىئ ـ كېسەللىكنى، ئاغرىقنى (داۋالاپ) يوق قىلغۇچى.

دانك [دانک] 1 › ھەر بىر نەرسىنىڭ ئالتىدىن بىر قىسمى؛ مەلۇم ھەسسىسى
مىقدار:
... بۇ مەبلەغ ۋە مىقداردىن چەھار دانگنى ئۆزى ئالغاي، دۇ
دانگنى ئول ئىككەۋگە يەتكۈرگەي.
ـ نەۋائى.
2 › تاك قالماق، ھەيران بولۇپ جايىدا تۇرۇپ قالماق:
مەگەركىم بۇ تۈركى بولۇپدۇر ساراڭ،
باشىم يەرگە قويغاچ تۇرۇپ قالدى داڭ.
ـ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دال [دال] (ئە) 1 › ئەرەب ئېلىپبەسىدىكى سەككىزىنچى ھەرپ «د» نىڭ
نامى؛ 2 › ئېگىلگەن، پۈكۈلگەن، پۈكۈك:
رەھم ئېتىپ باقىغىل بىرەر ھالىمغە سەن تەڭرى ئۈچۈن،
ھەجرۇ فۇرقەتدىن بولۇپدۇر قامەتىم ئاندىغكى دال.
ـ قەلەندەر.
3 › سۆيگىنىنىڭ چېچى، ماڭلىيى (ماڭلاي چاچ)، كوكۇلا:
كاكۇلۇڭ ئەلگە جەھاننى تىيرە قىلغان دۇد ئېرۇر،
ھەر سارى زۇلفۇڭ ئىكى ياندە تۈشكەن دال ئاڭا.
ـ نەۋائى.
4 › دەلىل، بەلگە؛ 5 › دالالەت، دالالەت قىلغۇچى:
بارچە خەلايىق توپ بىكىن تاشلار ئاياقىڭ ئۆزە باش،
بۇ ئىشكە زۇلفۇڭ دال ئېرۇر، سەن ئانى چەۋگان ئەيلەمە.
ـ زەلىلى.

دال ئەيلەمەك ـ ئەگمەك، پۈكمەك؛
دال تاپماق ـ يوليورۇق تاپماق، دالالەتكە ئېرىشمەك؛
دال ئولماق ـ بەلگە، نىشانە بولماق، دەلىل بولماق؛
دالۇگۇل ـ نەقىش، بېزەك؛ ئۇست كىيىمگە چۈشۈرۈلـگەن دال «د»
شەكلىدىكى گۈل.

دالان [دالآن] (پ) دالان، دەھلىز.

دالباي [دالبای] ئۇۋ قۇشىغا بېرىلىدىغان گۆش، پارچە گۆش.

دالدا [دالدا] 1 › ئارقا، ئارقا جاي، دالدا (پاناھ) جاي؛ 2 › تايانچ.

دال - گۈل [داكل] (پ) 1› نەقش، بېزەك؛ 2› چايشاپ ۋە رومال قاتارلىقلارغا تىكىلگەن گۈللەرنىڭ بىر خىلى، «دال» غا قاراڭ.

دالۇچى [دالوچى] پالچى، قارىسىغا سۆزلىگۈچى:

ئول مۇنەججىم خەلق ئارا ئەبلەھ بولۇر،
دالۇچى ۋە قۇرئەچى گۇمرەھ بولۇر.
— خەراباتى.

دام [دام] (پ) 1› تۇزاق، تور:

كۆڭۈل ۋەھشىسىن ئول بىر زۇلفى دامىغە ئەسىر ئەتكىل،
نە چاغ سەييادلارغە بىر كىيىك ئۆزرە تالاش ئولسۇن.
— ئەرشى.

2› مىكىر، ھىيلە:

يۈزىندە داملار شەكلىن كۆرۈپ ئول،
قىلۇر جان قۇشلارىن تۇتماقغە چارە.
— ئەرشى.

3› ئاشىق، مۇپتىلا؛ 4› تۈرلۈك ھايۋانلار.

ئەسىرى دام بولماق — تۇزاققا ئىلىنماق، قولغا چۈشمەك؛
دامۇ دەد — 1› زۇلۇم كۆرسىتىش؛ 2› يىرتقۇچ ۋە يىرتقۇچ بولمىغان ھايۋانلار؛
دامى راھ — يولغا قويۇلغان تۇزاق؛ توسۇق؛
دام يايماق — ھىيلە قىلماق.

داماد [داماد] كۈيئوغۇل؛ باغلانغان:

يوق ئېركەن، ئەي قەلەندەر، ئەقلۇ ھۇشۇم،
كى دۇنيا زالىغە داماد بولدۇم.
— قەلەندەر.

دامان [دامان] (پ) «دامەن» گە قاراڭ:

نى بولۇر كەلسەڭ بىرەر بۇ كۇلبەئى ئەھزانىمە،
تەلمۈرۈپ كۆزۈم ئاقاردى گەرچە دامانىڭ تىلەپ.
— قەلەندەر.

پاك دامان — نومۇسلۇق، پاكىزە؛ ئېتىكى تازا:

ئۇلكى تەۋۋابۇن رەھىمدۇر تەۋبە قىلغىل يىغلاغىل،
ۋادەرىغا، بۇ مۇلەۋۋەس پاك دامانىڭغە ھەيف.
— شەۋقى.

دامانە [دامانە] (پ) «دامەنە» گە قاراڭ؛

قاق دامانەسى — قاپ تېغى ئېتىكى.

دامە [دامە] (ئە) سۆزلەرگە قوشۇلۇپ «داۋام قىلسۇن، داۋام ئەتسۇن، ئۇزۇن

بولسۇن» مەنىلىرىنى بېرىدۇ؛
دامە ھەياتۇھۇ ــ ئۆمۈرى ئۇزۇن بولسۇن! (دۇئا ئىبارىسى).

دامەن [دامن] (پ) 1) ئېتەك:
ئايا پادىشاھا فەقىرلەرغە باق،
سەخا دامەنىنى غەرىبلەرغە قاق.
ــ ئا. نىزارى.
2) ئۆڭكۈر، چوڭقۇرلۇق، ئويۇلغان، چوڭقۇر جاي؛ 3) ھەر نەرسىنىڭ ئاخىرى، چەت، ياقا:
دامەنى سەھرا دېھقانلار لالەزارى بولماسا،
زىينەتى گۈلشەن بېرۇرمۇ سەبزەزارى بولماسا.
ــ زەلىلى.
4) سەھرا، باياۋان:
كىم يەتدى چۇ ئول دامەنغە مەجنۇن،
كىم سەير ئېتىپ مېھرى گەردۇن.
ــ نەۋائى.
ئالۇدە دامەن ــ ئىپلاس، يارىماس، نومۇسسىز، بۇزۇق؛ ئېتىكى بۇلغانغان.
پاك دامەن ــ نومۇسلۇق، پاكىز؛ ئېتىكى تازا؛
تەردامەن ــ نومۇسسىز، گۇناھكار؛
دامەنى پاك ــ «پاك دامەن» گە قاراڭ:
جەھاندا نازەنىن كۆپتۇر ۋە لېكىن،
سېنىڭدەك كىمدە باردۇر دامەنى پاك.
ــ لۇتفى.

دامەنە [دامنه] (پ) چەت، قىرغاق؛ ئېتەك.

دامەنئەفشان [دامن فشان] (پ) 1) ئېتەك يايغۇچى؛ 2) ئۆزىدىن كەتكەن، زوق ــ ئىشتىياقتىن ئۆزىنى تۇتالمىغان.

دامەنكەشان [دامنكشان] (پ) 1) ئېتەك سۆرەپ يۈرۈش، سۆرىلىش؛ 2) بېشىنى (ئېتىكىنى) قېقىش؛ ئۆزىنى چەتكە ئېلىش، ئۆزىنى ئېلىپ قېچىش.

دامەنگىر [دامنكير] (پ) 1) ھەققىنى تەلەپ قىلغۇچى، دەۋاگەر؛ 2) ئېتىكىنى تۇتقۇچى، پېشىگە ئېسىلغۇچى.
دامەنگىر بولماق ــ توختىتماق، تۇتماق؛ توسۇق بولماق.

دامگاھ [دامگاه] (پ) 1) ئوۋ ئۈچۈن تۇزاق قۇرۇلغان جاي؛ 2) بۇ دۇنيا، پانىي ئالەم.

دامگەھ [دامگه] (پ) «دامگاھ» قا قاراڭ.

دان [دان] (پ) 1) ئۇرۇق، دان؛

ئۆنەرمۇ دان ئەگەر نەم ئولماسا يەر،
چۈمۈپ دان بىخ ئۇرۇپ بەس كۆرسۈتۈر سەر.
— خىرقەتى.

2> يەمچۈك، دان:
چوقۇپ بۇ مۇرغ ئول داننى تۇتۇلدى،
تۇتۇپ بەند ئەتتىلەر قايدىن قۇتۇلدى.
— خىرقەتى.

3> گۈزەللەر يۈزىدىكى خال:
مۇرغى تاۋۇقتەك ئېرۇرمەن چۈن سېنىڭ ئىشقىڭداكىم،
بۇ غەرەزدىن تىلىنۇرمەن ئاي يۈزۈڭدە دان كۆرۈپ.
— موللا بىلال.

4> سۆزلەرگە قوشۇلۇپ «بىلگۈچى» مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ:
بىسياردان — كۆپ بىلگۈچى؛
خۇردە دان — ئىنچىكە (مۇرەككەپ) ۋە نازۇك نەرسىلەرنى بىلگۈچى.

دانا [دانا] (پ) بىلىمدان، ئەقىللىق، دانىشمەن:
تەغافۇلدىنمۇ يا دانالىغىدىنمۇ بىلەلمەنكىم،
ئالىپ ئۇيقۇنى مەندىن لەھزەئى بىدارەلىغ بىلمەس.
— ئەرشى.

دانا بولماق — دانىشمەن، ئالىم بولماق؛
دانايى ئافاق — يېگانە بىلىملىك، تەڭداشسىز بىلىم ئىگىسى؛
دانايى دەۋران — ئۆز دەۋرىنىڭ دانا كىشىسى؛
دانايى زاھىد — زاھىدلار داناسى؛
دانايى ئىشق — ئىشق ئەھلىنىڭ داناسى، دانىشمەن ئاشق:
شۇكرىلىللاھ، ئىشقىڭە دەرلەر مېنى دانايى ئىشق،
تاكى قىلدىم بۇ خوتەندە سەن بىلەن سەۋدايى ئىشق.
— قەلەندەر.

فەن دانالارى — ئالىملار.

دانامەنىش [دانامنش] (پ) دانا تەبىئەتلىك.

داناۋەر [داناور] دانا، بىلىملىك، ئالىم.

داناۋەش [داناوش] (پ) دانالارچە، دانا سۈپەت، داناسىمان، بىلىمدان.

دانە [دانه] (پ) 1> ئۇرۇق، دان:
كۆرۈك ئىككى ۋەفالىق ئىشقىنىڭ دېھقانىنىڭ ھالىن،
مۇھەببەت دانەسىن ئىككى كۆڭۈللەرگە تېرىشىپدۇر.
— قەلەندەر.

يەمچۈك (قۇشلارنى تۇتۇش ئۈچۈن تۇزاق ئەتراپىغا چېچىلغان دان)؛

2 › يالغۇز، يەككە، يېگانە:
گەر يىغىلسە يەر يۈزىدىن قالمايىن ساھىب جەمال،
بارچەسىن گويا سەدەفدۇر، سەن ئاراده دانە سەن.
— قەلەندەر.

3 › گۈزەللەر يۈزىدىكى خال:
دانەئى ھۆسنىن كۆرۈپ، ئەي ئەرشىئى ئاشۇفتە دىل،
ئىشق دامىغە سېنىڭدەك مۇبتەلايى تاپمادىم.
— ئەرشى.

4 › تامچە، تارام-تارام:
كۆزىدىن دانە-دانە ياش ئاقىزىپ،
گۆھەر خىزمەت قىلىپ بىر-بىر تامىزىپ.
— خىرقەتى.

5 › چىش:
... بىر-بىرىگە قاۋۇشماي ئۆز ھالىغە كۈلۈپ، باشى كۆكسىگە
تۈشۈپ، ئاغزى ھۆققەسىدىن دانەلەرى تۆكۈلۈپ، ...
— نەۋائى.

دانە خەشخاش — كۆكنار (ئەپيۇن) ئۇرۇقى؛
دانە ساچماق — ئۇرۇق چاچماق؛
دانەئى ئەنجۇم — يۇلتۇزلار، يۇلتۇز دانىلىرى:
فىتنە ئەھكامىن سۇرۇرگە دانەئى ئەنجۇم ساچىپ،
ئىگنەسىن غەم خىرقەسىن تىكمەككە فۇلاد ئەيلەمىش.
— ئەرشى.

دانە پاش [دانە پاش] (پ) 1 › دان (ئۇرۇق) چاچقۇچى؛ 2 › دان (ئۇرۇق) چاچقۇچ:
دېگىل دۇددىن شۇئلە دام ئەتتى فاش،
شەرەرلەردىن ئولدى ئاڭا دانە پاش.
— نەۋائى.

دانەرىز [دانە رىز] (پ) دان چاچقۇچى:
بەسى ئەل بولۇپ تام ئۆزە دانە رىز،
ئۇچۇرۇپ كەبۇتەر بېرۇر ئەردى خىز.
— نەۋائى.

دانەندە [داننده] (پ) بىلگۈچى، بىلىمدان، بىلەرمەن، ئالىم.

دانىش [دانش] (پ) بىلىم، ئىلىم، مەرىپەت؛ بىلىش؛ مەلۇمات:
بەئزىغە بازارمەنا، بەئزەلەر قىلمىشلا ھېچ،
بىرگە ئەقلۇ فەھم دانىش، بىرنى نادان ئەيلەيان.
— موللا سالىھ.

دانش ئەھلی ــ ئلىم ئەھلی، ئالىملار:

نەچچە يارۇ دانش ئەھلغە بار ئېردى ئۇلفەتىم،
كۆز ئاچىپ يۇمغۇنچە ئايرىلغاچ ئاشپدۇر ھەيرەتىم.
ــ ئەرشى.

دانىش ئاموز [دانش آموز] (پ) مۇئەللىم، بىلىم ئۆگەتكۇچى، بىلىمدان.

دانىش ئايىن [دانش آيىن] (پ) 1› «دانىشمەند» كە قاراڭ؛ 2› تىلەك، ئستەك:

قىلىپ دانىش ئايىن دۇئا ئېپتىدا،
دۇئادىن سوڭ ئەتتى بۇ يەڭلىغ ئەدا.
ــ نەۋائی.

دانىشپەرۋەر [دانش پرور] (پ) ئلىم ھامىيسى.

دانىش پۇجۇھ [دانش پجوه] (پ) تەتقىقاتچى، ئلىم ئزدىگۇچى، ئلىم يولىدا ئزدەنـ
گۇچى، ئلىمگە ئنتىلگۇچى.

دانىش قەرىن [دانش قرين] (پ) بىلىمنى ئۆزلەشتۈرگەن (يېتۈك) ئالىم.

دانىشمەند [دانشمند] (پ) بىلىمدان، بىلىملىك، ئوقۇمۇشلۇق، دانا، دانىـشمەن؛
پەيلاسوپ، ئالىم.

دانىشمەندانە [دانشمندانه] (پ) بىلىمدانلارچە، بىلىملىكلەرچە، ئالىملارچە.

دانىش نەۋەرد [دانش نورد] (پ) بىلىم بىلەن يېتىشكەن، بىلىم جەھەتتە يېتىلگەن.

دانىشۋەر [دانشور] (پ) «دانىشمەند» كە قاراڭ:

يىغىلدى مەسلەھەتدان زۇ فۇنۇنلار،
ھەمە دانىشۋەرى ساھىب ئورۇنلار.
ــ ناقىس.

داۋ [داو] 1› شەترەنج (شاھمات)، قىمارغا ئوخشاش ئويۇنلاردا يېڭىدىن
يۇرۇش ياكى باشلاش نۆۋىتى؛ 2› قىمارغا پۇل تاشلاش؛ 3› تالىشىش
(يۇرۇش ياكى باشلاش نۆۋىتىنى).

داۋەر [داور] (پ) شاھ، پادىشاھ؛ ھۆكۈمدار، ھاكىم.
داۋەرى ئەئزەم ــ ئۇلۇغ پادىشاھ.

داۋۇد [داود] ئىسىم، داۋۇد پەيغەمبەر:

يەھياۋۇ نۇھ، ئادەم سەفى داۋۇد سۇلەيمان يىغلادى،
دوستۇڭ مۇھەممەدنى شەفىئ ئەيلەپ ئجابەتدىن سوراغ.
ــ شەۋقى.

داۋۇد ئاسار [داود آسار] داۋۇد پەيغەمبەرگە ئوخشاش.

داۋۇدى [داودى] (ئە) مۇزىكىدا بىر كۈينىڭ نامى:

سۇ ئەيلەي بۇ جەھان خەلقىن ئېرىتىپ،

مېنىڭ داۋۇدى يەڭلىغ ئۇد سازىم
— خىرقەتى.

داۋۇدىي [داودى] (ئە) «داۋۇدى» غا قاراڭ.

داۋۇلغە [داولغا] «دۇبۇلغا» گە قاراڭ.

دائىر [دائر] (ئە) 1 › ئايلانغۇچى؛ ئايلاندۇرغۇچى؛ 2 › دائىر، ئاست، تېگىشلىك؛
دائىر ئەيلەمەك — ئايلاندۇرماق؛
دائىر بولماق — ئايلانماق؛
دائىر ئولماق — «دائىر بولماق» قا قاراڭ.

دائىرە [دائره] (ئە) 1 › دائىرە، مەيدان، ئايلانما، ئايلانما سىزىق (چەمبىرەك)؛ 2 › چېگرا؛ 3 › ئاسمان، ئالەم تۈزۈلۈشى؛
دائىرەئى سىپىھر — ئاسمان چەمبىرىكى، دۇنيا؛
دائىرەئى لاجۇۋەرد — ئاسمان؛
دائىرەئى ھەقىقەت — ھەقىقەت دائىرىسى؛
دائىرەئى ئۇشر — پەلەكنىڭ ئونىنچى دائىرىسى.

دائىم [دائم] (ئە) دائىم، ھەمىشە، ھەممە ۋاقىت.

دائىما [دائما] (ئە) «دائىم» غا قاراڭ.

دائىي [داعى] (ئە) ئىستىگۈچى، تەلەپ قىلغۇچى، خالىغۇچى؛ چاقىرغۇچى، دەۋەت قىلغۇچى:
بىرىگە چاكەرۇ بەندە ئاتايى،
بىرىگە خادىمۇ دائىيى كەمتەر.
— ئاتايى.

دائىيە [داعيه] (ئە) 1 › ئارزۇ، مەقسەت؛ ئىستەك، خاھىش؛ ئىرادە؛ 2 › تەقەززا؛ 3 › سەۋەب؛ 4 › چاقىرىق، تىلەك ئىزھار قىلماق؛ چاقىرغۇچى، تىلەك ئىزھار قىلغۇچى، تەشۋىقاتچى:
ئۇلۇغ دائىيەلەرى بىر ئۇلۇغ چال،
دۇرۇست ئەندىشەلەر بىرلە سۇچۇك قال.
— ناقىس.

داي [داى] 1 › قۇز، سوقما تام قۇرلىرى:
كىم بارىسىن يەر بىلە ھەمۋار ئېتىك،
داي ئارا ئولتۇرتۇغۇ دېۋار ئېتىك.
— نەۋائى.

2 › لاي، سوقما، سوقما تام لېيى:
چېكىنىپ ھەمزى ئۇچۇن دەۋرىندە دىۋار،
قىلىپ داين ھىسارى ئاھەنىنۋار.
— نەۋائى

دايە [دايە] (ئە) ئىنىكئانا، بالا باققۇچى، بالا تەربىيىلىگۈچى ئانا؛

تاپىپ كەلتۈردىلەر بىر سەرۋى سايە،
بۇ گۇل يۈزلۈككە ئانى قىلدى دايە.

— ناقىس.

دايەئى جىگەر سوز — ئىچكۆيەر ئىنىكئانا؛
دايەئى مېھرىبان — مېھرىبان، كۆيۈمچان ئىنىكئانا:

دېدىم مەن: ئايا دايەئى مېھرىبان،
ۋەتەنگە يانارمەن سەھەر بىگۇمان.

— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دايەگانە [دايەگانە] (ئە + پ) ئىنىكئانىلارچە، ئىنىكئانىغا ئوخشاش.

دايگەر [دايگر] سوقمىچى، سوقما تام ئەتكۈچى، تام ئەتكۈچى ئۇستا:

بولۇپ ھەر دايگەر گەردۇنغە پەيۋەست،
قالىپ بەل ئۇرغۇچى بالچىغ ئەرا پەست.

— نەۋائى.

دايىرە [دايرە] (ئە) «دائىرە» گە قاراڭ.

دەبان [دبان] دەپ:

كېلۇرمۇ جان ئىلىگە گەھ دەبان جانانە ئاندىن كۆپ،
ياساپ مەن ھۇجرەلەر كۆپ-كۆپ، ئۇلۇغ كاشانە ئاندىن كۆپ.

— ئەرشى.

دەببابە [دبابە] (ئە) 1› شاھمات ئورۇقىدىن بىرى، 2› ئېيىق:

سەفلەر ئىچرە پىل ئىلە زۇررافە ھەم،
رۇھ بىلە دەببابەيۇ كەششافە ھەم.

— نەۋائى.

دەبباغ [دباغ] (ئە) 1› كۆنچى، تېرە پىششىقلاپ ئىشلىگۈچى؛ 2› بوقا تېرىسىدىن قاپقا ئوخشىتىپ ياسالغان، يا ئوقى ئۆتمەيدىغان قېلىن كىيىم؛ تېرە كىيىم 3› قەدىمكى «شەترەنجى كەبىر» ناملىق شاھماتنىڭ ئوپپىتسېر دەرىجىلىك ئورۇقىدىن بىرىنىڭ نامى.

دەبدەبە [دبدبە] (ئە) 1› تەنتەنە؛ سۆلەت، ھەيۋەت.

شەھى كامرانلار كەبى دەبدەبە،
تۈزۈپدۇر، دېدىكىم قىلاي تەجرىبە.

— ئا. نىزارى.

2› يۇقىرى ئاۋاز، شاۋقۇن-سۈرەن:

مېنىپ رەخش ئۆزرە قىلىپ يولنى تەي،
تۈزۈپ دەبدەبە مىسلى كاۋۇس كەي.

— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دەبدەبە قىلماق — ھەيۋە قىلماق، ھەيۋە كۆرسەتمەك.

دەبۆر [دبور] مەرتەم، كەررە؛
يەتتە دەبۆر — يەتتە مەرتەم.

دەبۇر [دبور] (ئە) غەرب شامىلى، غەربتىن شەرققە ئۇرۇلغان شامال.

دەبىر [دبير] (ئە) 1) كاتىپ، مىرزا؛

دېدىكىم: دەبىرغە پۈتۈك نامەئى،
ئانى ئۆلتۈرۈرگە چىكىلىك خامەئى.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

2) ئاتارۇد (مېركورىي) سەييارىسى؛ 3) ھېسابچى، پادىشاھلىق پۇلنى ھېساب - كىتاب قىلغۇچى؛
دەبىرى رەقەمسەنج — تەجرىبىلىك كاتىپ؛
دەبىرى مەزكۇر — ئەسلىتىلگەن، تىلغا ئېلىنغان، قەيد قىلىنغان كاتىپ؛
كۆك دەبىرى — ئاسمان كاتىپى؛ ئاتارۇد يۇلتۇزى.

دەبىرىستان [دبيرستان] (ئە + پ) 1) يېزىقچىلىق ئۆيى؛ 2) مەكتەپ؛
دەبىرىستان ئەھلى — مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى.

دەبىستان [دبستان] (ئە + پ) ئوقۇش (ئەدەپ، قائىدە ئۆگىنىش) ئۆيى، تەلىم - تەربىيە ئۆيى؛ مەكتەپ، باشلانغۇچ مەكتەپ.

دەجلە [دجله] (ئە) دەجلە دەرياسى (باغدات شەھىرى يېنىدىن ئۆتىدىغان دەريا).

دەججال [دجال] (ئە) 1) ئالدامچى، ھىيلىگەر؛ 2) ئەپسانىۋىي مەخلۇق.

دەخل [دخل] (ئە) 1) كىرىش (بىر نەرسىنىڭ ئىچىگە)، ئارىلىشىش، مۇناسىۋەتتە بولۇش، ئالاقىدە بولۇش؛ بەھرىمەن بولۇش، داخىل؛ 2) دارامەت، كىرىم؛

خەرج قىلغىل دەخلىنىڭ ئەندازەسى،
بۇيرۇدى بۇ سۆزنى ھېكمەت قازىسى.
— خەراباتى.

دەخل ئەتمەك — «دەخل بەرمەك» كە قاراڭ؛
دەخل ئەيلەمەك — كىرىشمەك، ئارىلاشماق، مۇناسىۋەتتە بولماق؛
دەخل بەرمەك — ئارىلاشتۇرماق، يېقىنلاشتۇرماق؛ كىرگۈزمەك؛
دەخل قىلماق — 1) ئارىلاشماق، مۇناسىۋەتتە بولماق، ئالاقىدە بولماق؛ 2) باستۇرۇپ كىرمەك، ھۇجۇم قىلماق؛
دەخلى بار — كىرەلىك، پايدىلىق، زۇرۇرلۇك؛
دەخلىنىڭ ئەندازەسى — كىرىم ئۆلچىمى، ئەھۋالى.

دەخمە [دخمە] مەقبەرە.

دەخى [دخى] يەنە:

چارشەنبە كۈنى يار كىرزە كەلدى چەمەن ئىچرە،
بۇلبۇل دەخى كۆردى يۈزىنى، تۈشدى فىغانە.

— ئەسسەدي.

دەد [دد] (پ) يىرتقۇچ، ياۋايى ھايۋان؛ شىر؛

دەدۇ ۋەھش — ۋەھشي، يىرتقۇچ ھايۋانلار.

دەدەك [ددک] «دادەك» كە قاراڭ.

دەدىل [دديل] (ئە) دادىل، جەسۇر؛ جەسۇرانە، مەردانە.

دەر [در] (پ) ئىشىك:

دەرۇ دىۋار — ئىشىك ۋە تام.

دەرا [درا] (ئە) قوڭغۇراق:

بولسا گەر ئۆلۈك تىرىلۇر تەۋسەنى ئۈستىدە سەن،
كەلسە مەجنۇنۇڭ قۇلاقىغە كىرەر ئاۋاز دەرا.

— قەلەندەر.

دەراز [دراز] (پ) ئۇزۇن، دارازا:

بىلەلمەسمەن ئۆمرۇم ئىرۇرمۇ دەراز،
كى بىر يىل ئۆتەرمۇ ۋە يا ئاندىن ئاز.

— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

سۆزۈڭنى تولا قىلماغايسەن دەراز،
قىلىپ مۇختەسەر ئەمدى قىل سۆزنى ئاز.

— ئا. نىزارى.

دەراز دەست — قولى ئۇزۇن؛ كۈچلۈك، قۇدرەتلىك؛

دەراز نەفەس — 1› ئۇزۇن نەپەس، تىنىق؛ 2› ئەزمە، گەپنى چايناپ، سوزۇپ قىلغۇچى.

دەراھىم [دراهم] (ئە) [بىرلىكى: دىرھەم] «دەرھەم» گە قاراڭ.

دەراي [دراى] (ئە) «دەرا» غا قاراڭ.

دەرە [دره] 1› ئىككى تاغ ئارىلىقىدىكى تار يول، ئاچال؛ 2› ئىگىز - پەس دەشت (چۆل) يەرلەر؛ «دەرى» گە قاراڭ.

دەرەجات [درجات] (ئە) [بىرلىكى: دەرەجە] دەرىجىلەر، مەرتىۋىلەر؛ ئىززەت - ھۆرمەت:

ئەگەرچە قوي سەرى مەھرەمنى قەلب ھەمدەمگە،
كۆتەر كەرەم بىلە ھەمنى تاپىلغۇسى دەرەجات.

— شەۋقى.

رەفىئ دەرەجات — يۈكسەك دەرىجىلەر؛

رەفىئۇد - دەرەجات — يۇقىرى دەرىجىلەر، مەرتىۋىلەر.

دەرەجە [درجە] (ئە) 1› مەرتىۋە، دەرىجە؛ تەرتىپ؛ «دەرەجات» قا قاراڭ.

دەرەخت [درخت] 1› دەرەخ؛ 2› قامەت؛ ۋۇجۇد، بارلىق:

كىم ئەسكىربان ھەياتى رەختى،
مايىل ئەتسە يىقىلغەلى دەرەختى.
— نەۋائى.

3› بۆلۈم، باب:

... مەشھۇر مۇنداقدۇركى، ئالار سۇلۇك ئەيىامىدە قىرق ئەر-بەئىن چىقارىپتۇرلەر ۋە تۆرت ئەربەئىن بىر دەرەخت ئۈستىدە چىقارىپتۇرلەر.
— نەۋائى.

دەرەختى بىسەمەر — مېۋىسىز دەرەخ:

دەرىغا، قىلمادىم تائەت قىبرىلىق نەۋبەتى يەتتى،
ۋۇجۇدۇم باغى ئۆرۈلدى دەرەختى بىسەمەر يەگلىغ.
— شەۋقى.

دەرەخش [درخش] (پ) 1› يالتىراش، پارلاش؛ 2› چاقماق، چېقىن.

دەرەخشان [درخشان] «دەرەخشەندە» گە قاراڭ.

دەرەخشەندە [درخشندە] (پ) روشەن، پارقىراق، پارلاق، پارقىراپ تۇرىدىغان؛

دەرەخشەندە بولماق — پارقىرىماق، پارلىماق.

دەرەفش [درفش] (پ) 1› بىگىز، دەرەش؛ 2› بايراق، تۇغ، ئەلەم:

... كاۋە ئاھەنگەرنى ئۇلۇق تەربىيەت قىلىپ، تەيەممۇن ئۈچۈن ئانىڭ يىغاچقە باغلاپ ئەلەم قىلغان سەختىيانىنى مۇرەسسەئ قىلدىكىم، دەرەفشى كاۋىيانى ئانى دەرلەر.
— نەۋائى.

دەرەك [درك] خەۋەر، دېرەك:

دەرەكۆل - ئەسرار — سىرلاردىن خەۋەر بېرىش.

دەرەڭ [درنگ] (پ) 1› ئاستا، ئالدىرىماي، ئېھتىيات بىلەن؛ 2› پۇرسەت ۋاقىت؛ 3› توختىلىش، قارار تېپىش، ئارام:

بولۇپ جۇملە مۇشتاق ئاڭا ئىچكەلى،
ئۇلار قىلدى مەن يەگلىغ ئاندە دەرەڭ.
— خۇشھال غەرىبى.

دەرەڭ ئەيلەمەك — تەخىر قىلماق؛ كېچىكمەك؛

دەرەڭ بولماق — توختالماق؛

دەرەڭ قىلماق — «دەرەڭ ئەيلەمەك» كە قاراڭ.

دەرەم [درم] «دىرەم» گە قاراڭ:

بىر دەرەم چاغلىق زەكاتى هۇسنىدىن قىلمىش دەرىخ،
دۇررى ئەشكىمدىن تەلەب كويىدا ساچسام يۈز تەمەت.
— ئەرشى.

دەرەندە [درنده] «دەررەندە» گە قاراڭ:

بۇ يەڭلىغ دەرەندە ئىچەي دىسە سۇ،
ئالىپ قۇيرۇغىدا قىلىپ لۇقمە بۇ.
— ئا. نىزارى.

دەرەۋ [درو] (پ) بۇغداي، ئارپىغا ئوخشاش دانلىق زىرائەتلەرنى ئورۇش:

قاچان ساچسە تۇفراققە بۇغداي بىرەۋ،
يوق ئىمكان كىم ئول ئارپا قىلغاي دەرەۋ.
— نەۋائى.

دەربان [دربان] (پ) دەرۋازىۋەن، ئىشىك ساقچىسى:

نىچۈك قىلغاي ئىشكىدىن قوغلاسە ئىتلارنى دەربانىم،
بۇ غەم بىرلەن يۈزۈم ئەكسىدىن ئولغاچ زەئفىران كاغەز.
— شەۋقى.

دەربايىست [دربايست] (پ) 1› مۇۋاپىق، توغرا كېلىدىغان؛ 2› كېرەك، زۆرۈر؛ دەربايىست بولماق — مۇناسىپ بولماق؛ لازىم بولماق، كېرەك بولماق.

دەر بەدەر [دربدر] (پ) ئۆيمۇ ئۆي يۈرۈش، كوچىمۇ كوچا چېپىپ يۈرۈش، سەرگەردان؛ بەڭباش:

تىگارا ئىشتىياقىڭدا زەئىفۇ ناتەۋان بولدۇم،
ھەمىشە دەربەدەر ئالەم ئارا بىخانىمان بولدۇم.
— فىراقى.

دەربەر [دربر] 1› ئۆز ئىچىگە ئېلىش، تەركىبىدە بولۇش، ئىچىدە بولۇش؛ 2› ئىگە، ئىگە بولماق:

كىمكى ۋەسفىڭنى ئىشتتى، ئەي پەرىزادى زەمان،
كېچەۋۇ كۈندۈز خەيالى بۇ — ئانى دەربەر قىلاي.
— قەلەندەر.

3› كىيىنمەك، ياسانماق؛ ياسىماق، بېزىمەك، زىننەتلىمەك:

شۇم رەقىب ئەيلەر جەفا ئانىڭگە دىلبەر قىلماسۇن،
جەۋر، سەركەشلىك كىتابىن مۇنچە دەربەر قىلماسۇن.
— قەلەندەر.

دەربەست [دربست] 1› قورشۇۋېلىنغان، توسۇقلۇق؛

ئانىڭ ئولدى تەراز ھەم دەربەستە،
نەچە كىشۋەر داغى ئاڭا پەيۋەستە.

— نەۋائى.

2 › ھەممە، بارلىق، ھەممىسى.

دەربەند [دربند] (پ) 1 › ئىشىك، دەرۋازا؛ ئىشىك ئالدى، بوسۇغا؛ تاغ ئارىلىقىدىكى ئۆتۈشۈش جاي، تاغ ئاغزى:

قۇتۇلماغلىق كەمەند زۇلفىدىن كۆڭلۇمگە دۇر مۇشكىل،
نەھەڭ بەھرىئى بىپايان ئىدىم دەربەندى شەست ئولدۇم.

— زەلىلى.

2 › قەلئە؛ 3 › جاي نامى (خاس ئىسىم):

... ئەرز قىلدىلاركىم، قىفچاق دەربەندغە مۇستەۋلىي بولۇپتۇر،
ئول يولغە ئۇبۇر قىلىپ،... دەربەندنى ئالىپ ئابادان قىلىپ،...
ئانداق مەزبۇت قىلدى.

— نەۋائى.

قەلئە دەربەندى ـ قورغان دەرۋازىسى.

دەربەندلىق [دربندلیق] قامال، قورشاۋدا قالماق، مۇھاسىرە ئىچىدە قالماق؛ تۇتقۇنلۇق.

دەرپەي [درپی] ئارقىمۇ ئارقا، كەينى ـ كەينىدىن، توختىماي؛ توختاتماي:

نەچچە ئىمساك ئەتكەسەن، ئەي ساقى، مەي دەرپەي تۇتۇپ،
بىر يولى ياغۇ يىقىت يا ياز خۇمارىم جام ئىلە.

— ئەرشى.

دەرج [درج] 1 › سۆزلەش، بايان قىلىش؛ 2 › ئورالغان خەت؛ 3 › سەدەپ قۇتىچە؛ خەزىنە؛ 4 › ئاغىز، لەۋ؛ ئەزگۇ (ياخشى) سۆزلەر:

دەرج ئەتمەك ـ سۆزلىمەك، بايان قىلماق؛

دەرج قىلماق ـ 1 › «دەرج ئەتمەك» كە قاراڭ؛ 2 › سۆز، پاساھەت دۇرلىرىنى چاچماق؛

دەرجى دەقايىق ـ نەپىس خەزىنىلەر؛

دۇرلەر دەرج قىلماق ـ ياخشى سۆزلەر ئېيتماق.

دەرخاست [درخواست] (پ) ئىلتىماس، تەلەب، ئۆتۈنۈش:

غەلەت، كەمنى يارانلار سىز قىلىك راست،
ئېرۇر دەرخاست بىزدىن قويماڭىز كاست.

— خىرقەتى.

دەرخاست قىلماق ـ ئىلتىماس قىلماق، سورىماق؛ تەلەپ قىلماق.

دەرخەر [درخر] (پ) «دەرخۇر» غا قاراڭ.

دەرخەرد [درخرد] (پ) «دەرخۇر» غا قاراڭ.

دەرخۇر [درخور] (پ) لايىق، مۇناسىپ، ئەرزىيدىغان، يارىشا:

جام دەرخۇر ئاڭا كەئىسى خۇرشىد،

دىمە خۇرشىدكى، جامى جەمشىد.

— نەۋائى.

دەرخۇرد [درخورد] (پ) «دەرخۇر» غا قاراڭ.

دەرد [درد] 1 › كېسەللىك، دەرد، ئاغرىق؛ 2 › غەم، قايغۇ؛ كۈلپەت، ئازاب، مېھنەت؛ 3 › ئىشق، سۆيگۈ، مۇھەببەت؛ ئاشىق:

دەرد ئالۇد — خەستە، دەردلىك، غەملىك، دەردكە تولغان، قايغۇلۇق؛

دەرد ئەھلى — ئاشىقلار:

قىلىپ جارى مۇھەببەت ئۇتىنى تىز،

ئېتىپ دەرد ئەھلى كۆزىنى گۆھەررىز.

— خىرقەتى.

دەرد پەرۋەرد — دەرد ئىچىدە ئۆسكەن، دەردكە يولۇققان، دەردلىك؛

دەرد پەيدا بولماق — تولغاق تۇتماق؛

دەرد پەيۋەند — دەردكە گىرىپتار بولغان، خاپىلىققا دۇچار بولغان؛

دەرد تۆشمەك — غەم چۈشمەك؛

دەرد جامىن تۇتماق — ئىشق دەردىنىڭ جامىنى تۇتماق؛

دەرد سالماق — دەردكە گىرىپتار قىلماق، دەرد كەلتۈرمەك، ئاغرىتماق، قىينىماق؛

دەردسىز — بىغەم، بىپەرۋا، ھېچ نەرسە بىلەن كارى يوق؟

دەرد ئېلتماق — قىينىماق، ئازابلىماق؛

دەردۇ ئافەت — دەرد ۋە ئاپەت؛

دەردۇ ئاھ — دەرد ۋە ئاھ؛

دەردۇ بەلا — دەرد ۋە بالا، بالا - قازا، بالايىئاپەت:

تا سىينىڭدەك نازەنىنغە ئاشنا قىلدى فەلەك،

مېھنەتۇ دەردۇ بەلاغە مۇبتەلا قىلدى فەلەك.

— قەلەندەر.

دەردۇ بەلا تىكەنلەرى — غەم، كۈلپەت، جازا، ئاپەت تىكەنلىرى؛

دەردۇ بەلا چاقمىنى — غەم - كۈلپەت، جاپا، ئازار چاقمىقى، چېقىنى؛

دەردۇ ئەلەم — دەرد ۋە ئەلەم، غەم - قايغۇ، ئازاب - ئوقۇبەت:

ھىجرىڭ ئۇتىدىن ئاھ ئۇرۇپ شامۇ سەھەر قان يىغلابان،

دەردۇ ئەلەم بىرلە فىغان نالان قىلىپ سىزدى قاراغ.

— شەۋقى.

دەردۇ رەنج — دەرد ۋە رەنج:

قاراڭ ھالىمغە كىم ھەيرەت بىلە، ئەي ۋامىقۇ - ئۇزرا،

كۆرۈپ ئەيلەپ تەرەھھۇم دەردۇ رەنجى بىشۇمارىمغە.

— ئا. نىزارى.

دەردۇ غەم ــ دەرد ۋە غەم:

بىرەر لۇتفۇ كەرەمدىن رەھم ئېتىپ ھالىمغە باققايسەن،
لەچە دەردۇ غەمىڭدىن، ئەي مەھى تەررار، يىغلارمەن.
ــ قەلەندەر.

دەردۇ مىھنەت ــ مىھنەت ۋە ئازاب، مىھنەت ئازابى:

ئىشق ئۇلپەت چەشمەسىدىن دەردۇ مىھنەت جۇش ئېتەر،
تۇپراغى ھەسرەت بىلەن بىتكەن ھىسارى كاشغەر.
ــ گۇمنام.

دەردۇ مىھنەت تاشىغە باش ئۇرماق ــ كۆلپەتكە دۇچار بولماق، ئازاب-ئۇقۇبەتكە گىرىپتار بولماق، بېشىغا غەم چۈشمەك؛

دەردۇ ئىشق ئاتەشكەدەسى ــ ئىشق مەنبەسى؛

دەردى بىخۇدلۇق ــ ھوشسىزلىق دەردى؛

دەردى بىدەرمان ــ «دەردى بىدەۋا» غا قاراڭ؛

دەردى بىدەۋا ــ ئىلاجسىز (ئامال قىلغىلى بولمايدىغان) دەرد؛ داۋالاپ ساقايتىپ بولمايدىغان ئاغرىق؛

دەردى دىل ــ كۆڭۈل دەردى، كۆڭۈل ئىزتىرابى، غېمى، ھەسرىتى:

قات ــ قات يۇرەگىم باغلادى قان غۇنچە مەگىزلىك،
بۇ دەردى دىلىمنى گۇلى خەندانىمە ئايتىڭ.
ــ لۇتفى.

دەردى فۇرقەت ــ پىراق دەردى، ئازابى:

سەبا بۇلبۇلنى كەلتۇردى ئۇشۇل ۋەقت،
ئاچىلدى دەردى فۇرقەت باغلاغان بەخت.
ــ خىرقەتى.

دەردى فىراق ــ ھىجران قايغۇسى، ئايرىلىش ئىزتىرابى، ئايرىلىق:

زەھرە يارىلۇر دەردى فىراقىندە كۆڭۈلدىن،
ئاھىكى چىقار ئوق كەبى يارىم كېچەلەردە.
ــ ئاتايى.

دەردى مۇفرىت ــ ھەددىدىن زىيادە دەرت، كۆلپەت؛

دەردى ناياب ــ كەم ئۇچرايدىغان دەرد، ئازاب؛

دەردى ھال ــ مۇشكۇل ھال-ئەھۋال:

دېدى: گۇل دەردى ھالىم سورمادىڭ دەپ،
تىكەن ھەم جىسمى جانىم ئۆرتەدى دەپ.
ــ خىرقەتى.

دەردى ھىجران ــ ھىجران (ئايرىلىق) دەردى، ئازابى:

ئول كۆڭۈلكىم دائىما ئىشى سىنىڭلە ۋەسل ئىدى،

يالدى شەۋقىدىن ئەسرى دەردى ھىجران ئۇلدى، كەل.

— نەسىمى.

دەردى ئىشتىياق — سېغىنغانلىق، سېغىنىش قايغۇسى؛

دەردى ئىشق — ئىشق دەردى، ئازابى:

تاش يۈرەكى كۆرۈنۈر ئۇل شوخنىڭ قورساغ ئارا،

دەردى ئىشقى بىر تىكەندەك بار دۇرۇر تىرناغ ئارا.

— قەلەندەر.

دەردا [دردا] ئەي، ۋاي، ۋاھ! دەرىغا! ئەپسۇس:

ھەرچەند سەئيى ئەيلەپ بەزمەڭگە تاپمادىم يول،

دەرداۋۇ يۈز دەرىغا، بولدۇم ئۆزۈم ھىجابى.

— زەلىلى.

دەرداكى [درداكه] «دەردا» غا قاراڭ.

دەردكەش [دردكش] دەردلىك، دەردمەن:

جۇنۇندىن ئەقلكۇش، بەل دەردكەش ھەم،

پەرى رۇخسارە، بەل دىۋانەۋەش ھەم.

— نەۋائى.

دەردلى [دردلى] دەردلىك:

فەقەت ھالىنى كۆرگەنلەر ئېتىپ ئاھ،

ئۇچار ئەترافدا قۇشلار دەردلى ھەمراھ.

— سەيفى سەرايى.

دەردمەند [دردمند] (پ) 1) دەردلىك، غەملىك، قايغۇلۇق، مۇڭلۇق؛ كېسەل، دەردمەن:

دەردىمنى تۆكەرگە دەرد مەند يوق،

ھالىم ئۇلاشۇرگە مۇستەمەند يوق.

— موللا سالىھ.

2) ئاشىق، ئىشق دەردىگە مۇپتىلا:

ئاشىقمەن، ئۇل قىلۇر ئەغيارغە مەھبۇبلۇق،

دەردمەندمەن ۋەلې ئۇل ئۆزگەگە دەرمان بېرۇر.

— بابىر.

دەردمەندانە [دردمندانه] (پ) دەردلىك، غەملىك، قايغۇلۇق؛ دەردمەن كىشىلەردەك: دەردمەندانە تۇشمەك — ئاشىقانە بولماق؛ غەملىك، قايغۇلۇق كۆرۈنمەك.

دەردمەند شىيۋە [دردمند شيوه] ئادەتتە كېسەلگە ئوخشاش يۈرۈيدىغان:

... مەۋلانا سەيفي ... بەغايەت دەرۋىشۋەش ۋە فانىي سىفەت

ۋە دەردمەند شىيۋە يىگىتدۇر.

— نەۋائى

دەردمەندی [دردمندی] «دەردمەند» کە قاراڭ:
چەرخ ئۆزە خۇرشددەك بارمەن جەهان ئچرە غەرىب،
دەردمەندی تاپمادىم قىلغاي ماڭا ھەمرازلىق.
— ئەرشی

دەردناك [دردناک] (پ) 1› دەردلىك، دەردكە، سۆيگۈگە مۇپتىلا (گىرىپتار)، قايغۇلۇق، مۇڭلۇق، غەملىك:
تۇتۇپ ماتەمنى بولۇپ دەردناك،
پىچاق بىرلە قىلسام ئۆزۈمنى ھەلاك.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

2› ئاغرىنىشلىق، خاپا:
بۇ ئىشتىن جەھان بولماسۇن دەردناك،
چۇ قايىم مەقام ئولدى پەيدا نې باك.
— نەۋائى.

دەردسەر [دردسر] (پ) باش ئاغرىقى، قىينىلىش؛ قىينىچلىق، تەشۋىش:
بولماسا گەر بىللە ئول شوخى پەرى پەيكەر ماڭا،
ئارتادۇر سەيرى چەمەندىن نەچچە دەردسەر ماڭا.
— قەلەندەر.

دەرراك [دراک] (ئە) ئەقىللىق، زىرەك، ئۆتكۈر؛ سەزگۈر:
دەرراك تەبئ — زېھنى ئۆتكۈر.

دەرران [دران] (پ) يىرتقۇچى، پارچە-پارچە قىلغۇچى؛ يىرتقۇچ.
ئەجەل خەنجەرلەرى جىسمنى دەرران،
ئۆتۈپ ئاندىن ئەجەل غەۋغاسى نەرران.
— نەۋائى.

شىرى دەرران — يىرتقۇچ شىر.

دەررە [دره] (ئە) قامچا، دەررە.

دەررەندە [درنده] (پ) يىرتقۇچ، ۋەھشي هايۋان.

دەرز [درز] (پ) يېرىلغان جاي، يېرىق، دەز، چاك:
دەرز ئەتمەك — يارماق؛ دەز، چاك كەتكۈزمەك؛
دەرز - بەردەرز — زىچ، بىر - بىرىگە تېگىپ تۇرغان؛
دەرز قىلماق — «دەرز ئەتمەك» كە قاراڭ.

درزابان [درزابان] دەرۋازىۋەن:
دەرۋازىغا ئول يەتدى،
دەرزابان دىم ئايتدى.
— نىيازى.

دەرزىگەر [درزی کر] قاداقچى (چىنە ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارنى قادايدىغان ئادەم).

دەرس [درس] دەرس، ساۋاق؛
دەرس تەركىن تۇتماق ــ دەرس تاشلىماق، ئوقۇماسلىق؛
دەرسى سەرد ــ سوغۇققا توڭدۇرۇپ ئۆگىتىش، سوغۇقتىن دەرس بېرىش:
قىشلار ئەتفالىغە توڭدۇرماق بەسى تەئلىم ئېتىپ،
دەرسى سەرد ئەيلەرگە يوقتۇر بۇ كەبى موللا ساۋۇق.
ــ ئەرشى.
دەرسى ئىشق ــ سۆيگۈ دەرسى، مۇھەببەت ساۋىقى:
نى ئۈچۈن ئەھلى جەھان ئىشقدا كامىل ئولماسۇن،
كىم ئېرىلمەي دەرسى ئىشق ئەيلەرگەدۇر قابىل يىگىت.
ــ ئەرشى.

دەرسگاھ [درسگاه] (ئە + پ) دەرسخانا، مەكتەپ.

دەرك [درک] (ئە) پەم، ئىدراك بىلەن تېپىش، ھېس قىلىش، سېزىش، پەملەش، پەم قىلىش، چۈشىنىش، بىلىش، ئىدراك، ئەقىل:
بارچە ئىسيان ئەھلىگە سەندىن دۇئا، مەندىن نىجات.
رىفئەتىڭ دەركىدە ئانداغ خەير كەلدى مۇدرەكات.
ــ ئەرشى.
ئەھلى دەرك ــ ئىدراك ۋە پاراسەت ئىگىلىرى، پەم - پاراسەتلىك كىشىلەر، ئىدراكلىق كىشىلەر؛ دانالار؛
دەرك ئەتمەك ــ پەم - پاراسەت بىلەن تاپماق، سەزمەك، بىلمەك؛
دەرك قىلماق ــ «دەرك ئەتمەك» كە قاراڭ:
يېمەك - ئىچمەكىن ھەم قىلىپ تەرك ئول،
كى مەھۋەش ۋىسالىن قىلىپ دەرك ئول.
ــ ئا. نىزارى.
دەركى مەئنى ــ مەزمۇننى بىلىش، چۈشىنىش.

دەركار [درکار] لازىم، كېرەك، زۆرۈر:
ئەگەر بەختىڭ ئۇ ياغدۇر، ئەختەرىڭ يار،
بۇ پەردىن ئۆت، بۇ تاشنى ئەيلە دەركار.
ــ ناقىس.

دەرگاھ [درگاه] (پ) 1 › ئىشىك، بوسۇغا؛ ئاستانە:
ئۆلەرمەن دەرگاھىڭدىن كەتمەگەيمەن،
بەغايەت شەرھى ھالىڭنى ئىشتتىم.
ــ خىرقەتى.
2 › ئوردا، پادىشاھ قەسرى،ساراي؛ 3 › ئۆي، مەرتىۋىلىك كىشىلەر

تۇرىدىغان جاي؛ 4› تەڭرى ھۇزۇرى:
دەرگاھى ئالىي ـ يۇقىرى مەرتىۋىلىك، ئالىي جاي؛
دەرگاھى ئەزەل ـ ئەڭ بۇرۇنقى دەرگاھ، تەڭرىنىڭ ھۇزۇرى:

قىلىپ شۇكرانە دەرگاھى ئەزەلگە،
ئۇلەشتۇردى جەۋاھىرلارنى ئەلگە.
ـــ ناقىس.

دەرگاھى كىبرىيان ـ تەڭرىنىڭ دەرگاھى؛
دەرگاھى ھەق ـ «دەرھاھى كىبرىيان»غا قاراڭ:

قىلىپ دەرگاھى ھەقغە شۇكرى ـ ئىھسان،
بولۇرغە ۋەئدە قىلدىم ئاندا مىھمان.
ـــ ناقىس.

دەرگەھ [دركه] (پ) «دەرگاھ» قا قاراڭ:

كېلىپ مەن دەرگەھىڭگە خىيرە چەشمىم رەۋشەن ئولغاي دەپ،
نەسىب ئولغايمىكىن شايەد كۆزۈمگە سۈرمەئى مازاغ.
ـــ شەۋقى.

دەرگەھ نىشىن [دركه نشن] (پ) 1› ساراي ئەھلى؛ 2› پادىشاھ.
دەرگىر [دركير] (پ) ئۆزىگە ئالغۇچى، قوبۇل قىلغۇچى، ئورۇنلىغۇچى:

بىلىپ بارچە كىم مەنىڭ دەرگىر ئەمەس،
رىزادىن ئۆكۈن ھېچ تەدبىر ئەمەس.
ـــ نەۋائى.

دەرمان [درمان] (پ) 1› كۈچ، قۇۋۋەت:

ناتەۋان جانىمغە جانا ئۇلفەتىڭ دەرمان ئىدى،
ماڭا ئەمدى فۇرقەتىڭدىن نې تەۋان قالدى نې تاب.
ـــ ئەرشى.

2› داۋا؛ چارە، تەدبىر، ئىلاج:

بۇ ئۆلۈم دەردىگە دەرمان تاپمايىن لۇقمان ھەكىم،
ھىيلە ئەيلەپ ھەم فىلاتۇن جانغە ھېكمەت بىر تەرەف.
ـــ شەۋقى.

دەرمان ئەتمەك ـ ئىلاج قىلماق، داۋالىماق؛
دەرمان قىلماق ـ «دەرمان ئەتمەك» كە قاراڭ.

دەرماندە [درمانده] (پ) قىيىن ئەھۋالدا قالغان، ئەھۋالى ناچارلار، بىچارە:

يار ئەمەس دەرماندە بولغان چاغ ساڭا يار ئولماسا،
كىم يىقىلغاندا تۇتۇپ ئىلكىڭ مەدەتكار ئولماسا.
ـــ زەلىلى.

دەرماندە بولماق ـ ئامالسىزلىقتىن ئارا يولدا قالماق؛

دەرماندە قالماق– «دەرماندە بولماق» قا قاراڭ.

دەرمەھەل [درمحل] (ئە + پ) ئۆز ۋاقتىدا، تېزدىن:
مەن دېدىم: «ئەي بىمەدەپ، سەن غۇنچەغە يەتكۇرمە زەئف»،
دەرمەھەل كەلدىم ھۇشۇمغە كۆز ئاچىپ كۆردۇم رەقىب.
—موللا سالىھ.

دەرمىيان [درميان] (پ) ئوتتۇرىدا، ئارىدا:
ۋەقتى يەنە ئافەتى زەمانە،
كۆردى ئىككىمىزنى دەرمىيانە.
—موللا سالىھ.

دەرھەم [درهم] 1› چېتىشقان، چىرماشقان، بىرلىشىپ كەتكەن؛ توپلانغان؛ 2› ئوراپ ئالغان، ئورىۋالغان؛ 3› چېچىلغان، پەرىشان بولغان:
ئىشق ئېلىنىڭ ئاھىدىن ئول سەرۋ قەد خەم بولماسۇن،
غەم ئېلىدىن ئول مۇئەنبەر زۇلفى دەرھەم بولماسۇن.
— بابىر.

دەرھەم ئەتمەك– قوشماق، ئارىلاشتۇرماق؛
دەرھەم ئەيلەمەك– ئارىلاشتۇرماق؛ ئورىماق؛
دەرھەم قىلماق– «دەرھەم ئەتمەك» كە قاراڭ؛
دەرھەم ئۇرماق– توپلىماق.

دەرۋىزە [درويزه] (پ) «دەرىيوزە» گە قاراڭ.

دەرۋىش [درويش] (پ) 1› پېقىر؛ كەمبەغەل؛ 2› خۇدا جويى، تەسەۋۋۇپ مەسلەكلىرىدىن بىرىگە مەنسۇپ بولغان كىشى، سوپى، زاھىد، دۇنيانى تەرك قىلغان كىشى؛ 3› پاك، ساپدىل؛ 4› شەخس نامى، لەقەم.

دەرۋش [درويش] (پ) «دەرۋىش» كە قاراڭ:
ئول تۇنىكىم ئىككىنچى دەرۋىش باشىدىن ئۆتكەن ۋاقىئاتنى بىر-بىر تەقرىر قىلىپ ئىتمامىغە يەتكەندە، پادىشاھ ئازادە بەخت ئۆز قەسرىگە يانىپ كېلىپ، دەرۋىشلەرنىكى ئول تاق ئىچىدە كۆرۈپ ئىدى، ئۇلارنى دەئۋەت قىلغالى كىشى ئىبەرگەنى......
— ئا. نىزارى.

دەرۋشانە [دورويشانه] (پ) 1› دەرۋىشلەرگە ئوخشاش، دەرۋىشسىمان، دەرۋىشلەرچە؛ 2› دەرۋىشلەرگەئاتاپ تەييارلانغان ئاش.

دەرۋىشخوي [درويش خوى] دەرۋىشلەرگە ئوخشاش، دەرۋىشلەرچە:
بولۇپ سەلتەنەت تەختىدە فەقر جويى،

شەھ ئۇلسە ۋەلى بولسە دەرۋىشخوي.
—نەۋائى.

دەرۋىشدوست [درويش دوست] كەمبەغەللەرگە شەپقەت قىلغۇچى، كەمبەغەلپەرۋەر.

دەرۋىشۋەش [درويش‌وش] (پ) «دەرۋىشخوي» غا قاراڭ.

دەرى [دردى] (پ) ‹1› جىلغا، تاغ ئارىلىقىدىكى چوڭقۇرلۇقتا ياشىغۇچى قۇش:

شەترەنجۇ بەختۇ نەردى سەئادەت سىنىڭ بىلەن،
كىم ئۇينادى ئۇتتۇلدىيۇ باغلاندى شەش دەرى.
—سەيفى سەرايى.

‹2› «دەرە» گە قاراڭ:

پاسىبانى بىمۇرۇۋۋەت رەشكىدىن ياندۇرماغىل،
بۇ دەرى دەرگاھىدىن دىدارى سۇلتاندۇر تەمەئ.
—زەلىلى.

كەبكى دەرى- تاغ كەكلىكى:

مەلىكە ئۆي ئىچىدە بەئد ئىشۋەناز،
كى كەبكى دەرىدەك بولۇپ جىلۋە ساز.
—ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دەرىجە [دريجه] «دەرىچە» گە قاراڭ:

مۇنىڭدىن ھەم ئاچاي يەتتە دەرىجە،
كىرىپ ئىستەي، تاپاي بەختىم بارىچە.
—خىرقەتى.

دەرىچە [دريچه] دېرىزە، كۆنگۈرە؛

دەرىچە دۇن—ئىشىك — دېرىزە:
ئانا ئىشىككە يەتتى،
دەرىچە دۇن ئاچىلدى.
—نىيازى.

دەرىدە [دريده] يىرتىق، يىرتىلغان:

كىيىپ جىسمىغە بىر دەرىدە چاپان،
ساچىدۇر پەتىلە، يۈزىدۇر سامان.
—ئا. نىزارى.

دەرىغ [دريغ] (پ) 1) ئەپسۇس! ئەتتەك! نادامەت:
دەرىغ، ئۇل كوڭلۇم ئىچرە پارە قىلغان يارەلىغ بىلمەس،
ئۆكۈپ جانىم ئارا بارچە غەمىن ئەفكا رەلىغ بىلمەس.
—ئەرشى.
2) قىزغىنىش، ئاياش، كۆز قىيماسلىق:
...فەرزەندىم بەھا ئۇددىن ھەقدە تەربىيەت ۋە شەفقەتىنى دەرىغ تۇتماغايسەن.
—نەۋائى.
دەرىغ بولماق— ئىچىنارلىق، ئەپسۇسلىنارلىق بولماق؛
دەرىغ تارتماق— ئەپسۇس قىلماق، ئەپسۇسلانماق؛
دەرىغ تۇتماق— ئايىماق، قىزغانماق.

دەرىغا [دريغا] (پ) «دەرىغا، ھەي ئەتتەك، ئەپسۇس، ئىبست!» مەنىلىرىنى بىلدۈرىدىغان ئۈندەش سۆز:
دەرىغا! ھېچكىم بىلمەس ئىبسە ئەفتادە ھالىمنى،
نىگارىم لۇتفۇ قەھرىدىن ئۆزۈم كۆرسەم ئەيان كاغەز.
—شەۋقى.

دەرىي [درى] (پ) «دەرى» گە قاراڭ.

دەريا [دريا] (پ) 1) دەريا؛ 2) دېڭىز:
كىرمەگەيمەن جەننەتۇل-مەئۋاغە دىلبەر بولماسا،
شىشە پۇشى تۇشمەگەي دەرياغە گۆھەر بولماسا.
—زەلىلى.
3) ئىقىن، مۇھىت؛ 4) چەكسىز، چېگراسىز؛ 5) ئەسەر، كىتاب («مەنتىقۇت-تەير» گە ئىشارە):
دۇرغە گەرچە تاپماسە ھەم دەسترەس،
يىغسە دەريا مەۋجىدىن خاشاكۇ خەس.
—نەۋائى.
6) مەنە دەرياسى، ئىلىم:
قەلەندەر سەيرىنى ۋەقتى سەپەردە كىمكى مەنئ ئەيلەر،
ئىبرۇر زەنجىر ئىلە باشدىن ئاياغ دەريانى يىغماغلىق.
—زەلىلى.
7) بەھرە ئېلىش، ساياھەت قىلىش:
دەريا ئاتا— ئالىي ھىممەت، ناھايىتى ھىممەتلىك، مۇرۇۋۋەتلىك؛
دەريايى ئاففەت— ئاپەت كەلتۈرگۈچى دەريا؛

دەريايى ئەبرار– 1) ياخشىلار دەرياسى؛ 2) خسرەۋ دىهلەۋىي قەسىدىسىنىڭ نامى؛

دەريايى ئەئزەم –ئۇلۇغ دەريا، كاتتا دەريا:

ئىبرۇر ئول دىۋە – دۇشمەن خەسمى مەلئۇن،
ئىبرۇر دەريايى ئەئزەم – خىزرى مەيمۇن.
—ناقس.

دەريايى جەيھۇن– جەيھۇن دەرياسى (ئامۇ دەرياسىنىڭ قەدىمكى نامى):

ۋەسل باغىدا نىگارىم ئەيلەگەچ كۆپ ئىلتىفات،
سۆزنى جۇشى كۆڭلۈمە دەريايى جەيھۇندۇر بۇ گۇن.
—قەلەندەر.

دەريايى خۇنخار – قان ئىچكۈچى دەريا، قانخور دەريا؛

ئىبرۇر ھەر بۇرجىدا دەريايى خۇنخار،
داغى ھەر ياندا تاغى چەرخى دىۋار.
—ناقس.

دەريايى رەھمەت – رەھىم – شەپقەت دەرياسى، رەھمەت دەرياسى؛

شەفائەت بىرلە ھەق دەريايى رەھمەتدىن ئۇمىد ئەتسەڭ،
تەكەببۇر قىلماغىل شەۋقى ئۆزۈڭنى ئەيلەگىل مەئجۇز.
—شەۋقى.

دەريا زەمىر– كەڭ بىلىم دولقۇنىغا ئىگە بولغان كۆڭۈل؛ كۆڭلى كەڭ؛ بىلىملىك:

مۇئەللىم ئىدى ئانچە دەريا زەمىر،
ئانىڭدىن بۇ شەھزادە ئەئلا زەمىر.
—ئا. نىزارى.

دەريايى ساھىل – دەريانىڭ قىرغىقى، ساھىلى.

خۇدايا يەتكۈزۈپ ئول مەغفىرەت دەريايى ساھىلغە،
بىھەققى ھۆرمەتى «تاھا» گۇنەھدىن ئەيلەگەيسەن پاك.
—شەۋقى.

دەريايى شاھى– شاھلىق دەرياسى:

بىلىپ ئول خەستە ھالاتىن كەماھى،
كى بار ئىبرمىش دۇرى دەريايى شاھى.
—نەۋائى.

دەريايى شەۋق– دەريا ۋە دېڭىزغا ئوخشاش جۇش ئۇرۇپ دولقۇنلىنىپ تۇرغان زوق ۋە ئىستەك؛

دەريايى ئۇممان- ئۇممان دېڭىزى، ئوكيان:
تۆكۈپ ياشنى قەيس باران كەبى،
نە بارانكى، دەريايى ئۇممان كەبى.
—ئا. نىزارى.

دەريايى ئىلىم- بىلىم ئېقىمى، ئىلىم دەرياسى؛
غەرىقى دەريايى رەھمەت قىلماق- رەھمەت دەرياسىغا پاتماق؛ كەچۈرمەك، ئەپۇ قىلماق.

دەريا بار [دريابار] (پ) دەريالار، دېڭىزلار؛ كاتتا دېڭىز، ئوكيان.

دەريا جەناب [دريا جناب] كەڭ، پايانسىز دەرگاھ:
سۆز ئاندىن سۇرۇپ شاھى دەريا جەناب،
بېرىپ بۇيلە سۇقراتى دانا جەۋاب.
—نەۋائى.

دەريادىل [دريادل] (پ) 1› دىلى دەريا، كۆڭلى - كۆكسى كەڭ؛ 2› زور ئالىم، يېتۇك ئالىم.

دەريا زەدە [دريازده] (پ) دەريا پالاكىتىگە ئۇچرىغان؛ كونىرىغان، ئىشتىن چىققان.

دەريا ستېز [دريا ستيز] (پ) دەريادەك قەھرلىك.

دەريا شۇكۇھ [درياشكو] زىيادە، ھېسابسىز شان - شەۋكەتلىك:
بۇ ئايىن بىلە شاھى دەريا شۇكۇھ،
يۈرۈپ قىلدى دەريانى يۆكدىن سۇنۇھ.
—نەۋائى.

دەريا كەش [درياكش] (پ) 1› كېمىچى، قېيىقچى؛ ‹2› كۆپ ئىچكۈچى.

دەريا گەرد [درياكرد] (پ) دەريادا يۈرگۈچى، غەۋۋاس.

دەريا مايە [درمامايه] (پ) سەرمايىسى دەريا كەبى كۆپ، ھېسابسىز باي.

دەريا نەۋال [دريانوال] (پ) ‹1› دۆلەت ئىگىسى، دۆلەتلىك كىشى:
يانە قەتلە دارائى دەريا نەۋال،
دېدى: ئەي ھەكىمى مەسىھا مىسال.
—نەۋائى.
2› ھېسابسىز سېخىي، زور ھىممەتلىك، خەير - ئېھسانى دەريا كەبى، كەڭ.

دەريا نەۋەرد [دريانورد] دېڭىز ساياھەتچىسى.

دەريا ۋەش [دريا وش] دەريا كەبى، دەريادەك.

دەريە [دريه] (پ) «دەريا» غا قاراڭ:
ئوشۇل ۋەقت مەھزۇن دېدى: «ئەي ئاتا،

سالاي تورنى مەن دەريەغە بىخەتا.
—ئا. نىزارى.

دەريوزە [دريوزە] (پ) 1) گادايلىق، تىلەمچىلىك؛ 2) گاداي، تىلەمچى، پىقىر؛ 3) دەرۋىش؛ 4) خاھىش، ئىستەك:
دەريوزە ئەتمەك — تىلەنمەك، تىلەمچىلىك قىلماق؛ ئىستىمەك؛
دەريوزە قىلماق— «دەريوزە ئەتمەك» كە قاراڭ.

دەريوزە نەماي [دريوزەنماى] (پ) تىلەمچى، گاداي چىراي، گادايغا ئوخشاپ قالغان.

دەرموزە [درموزە] (پ) «دەريوزە» گە قاراڭ.

دەژەم [دژم] (پ) «دىژەم» گە قاراڭ.

دەژەمۋار [دژموار] (پ) «دىژەمۋار» غا قاراڭ.

دەساتىن [دساتين] [بىرلىكى: داستان] داستانلار؛ قوشاق، نەغمىلەر، «داستان» غا قاراڭ:
دەساتىننى خاتىر نەۋاز— يېقىملىق داستانلار.

دەست [دست] (پ) 1) قول:
شۇجائەت بابىدا بولساڭ تەھەممەتەن،
بولۇبان زىرى دەستىڭ دىۋ ئەسۋەد.
—ئەرشى.

2) ھۆكۈم، پەرمان:
سۆيۈپ ھەم يەنە شاھىنىڭ دەستىنى،
ئۇقۇپ ئىردىم ئەۋۋەل ئىگىز - پەستىنى.
—ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

3) كەررە، مەرتەم، نۆۋەت:
ماڭا تەشنە ئانچە بىرىپ ئىردى دەست،
سۈمۈردۈم ھەرارەت ئىشى بولدى پەست.
—ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

چابۇك دەست— چاققان، چىۋەر؛
چىيرە دەست— باتۇر؛ پالۋان؛
دەست ئەندازلى— 1) قول ئۇزلىتىش؛ 2) بىمالال سۆزلەش؛
دەست بەدەست— قولمۇ قول؛ ھەمدەم، ھەمراھ؛
دەست بەرمەك— 1) ھاسىل بولماق، پەيدا بولماق؛ مۇيەسسەر بولماق؛ ئىرىشمەك؛ ئىش ئوڭدىن كەلمەك:
ئەيمەنىپ ھاسىد تىلىندىن دەست بەرمەس چۈن سەلام،
كۆز ئۇچى بىرلە يىراقتىن مەرھەبا بولسۇن ساڭا.

—لۇتفى.

2) ئىمكان، ئىلاج، مۇمكانىيەت:
جەۋاب كۈتدى بولۇپ ئۇ ئىشق ئارا مەست،
ۋەلى تەقدىر كۆلۈپ تېز بەرمەدى دەست.
—سەيفى سەرايى.

دەست تاپماق— 1) قولغا چۈشۈرمەك؛ قولغا چۈشمەك،
ئەسىر ئېلىنماق؛ 2) زەپەر، غەلىبە قىلماق؛ ئۈستۈن بولماق؛
غالىب كەلمەك؛

چابۇك دەست — قولى ئىتتىك، چاققان، قولى ئەپلىك:
ئىددىمەن شوخ، چابۇك دەستۇ تەننازى،
سەبا رەفتارى گۈلگۈن ئەيلەددىم تاز.
—ناقىس.

دەستى بەيئەت— تەۋە بولماق، تەۋەلىكىگە ئۆتمەك:
زىيارەت قىلىپ دەستى بەيئەت بېرىپ،
قىلىپ هال پۇرسىش، نەسىهەت قىلىپ.
—موللا شاكىر.

دەستى تەقدىر — تەقدىر قولى، تەقدىر قىسمىتى:
گەهى قىلدى فەلەك جەۋرىنى تەقدىر،
گەهى ئەتتى بەهانە دەستى تەقدىر.
—لۇتفى.

دەستى كۆتاه — قولى قىسقا:
خۇش ياراشۇر سەرۋەدەك قەددى ئۈزە سىيم ئالماسى،
ئاهكىم، يەتمەس ئاڭا بۇ دەستى كۆتاهىم مېنىڭ.
—لۇتفى.

دەستار [دستار] (پ) سەللە:
ئەي خىرەدمەندلەر، سۆزۈمگە فەهم - ئىدراك ئەيلەڭ،
باشنغە، كۆك دەستار كىيىپ فەريادۇ ئەفغان ئەيلەبان.
—موللا سالىه.

ئاشۇفتە دەستار— سەللىسى چۇۋۇلغان.

دەستارخان [دستارخوان] (پ) داستىخان؛ سۇپرا.

دەستاس [دستاس] (پ) قول تۈگمىنى، يارغۇنچاق:
دەستاسى گەردۇن— ئاسمان تۈگمىنى، پەلەك گەردىشى؛
سۇهاۋەش دانەسىن دەستاسى گەردۇن،
مىڭ يىل دەۋر ئەتسە بولماي ئارتماق ئۇن.
—نەۋائى.

دەست ئاھۇز [دست آموز] (پ) قولغا ئۆگىتىلگەن، رام قىلىنغان.

دەستان [دستان] (پ) 1› داستان، قىسسە، ھېكايە؛ 2› مىكىر، ھىيلە؛ 3› كۈيلەش؛ سايراش، ناۋا، نەغمە؛ 4› پالۋان (رۇستەمنىڭ لەقىمى):
كۆپرەك تەۋارىخدە رۇستەمى دەستاننى ئانىڭ نەسلىدىن دەپتۇرلەر.
— نەۋائى.

دەستان سەرا [دستان سرا] (پ) «دەستان سەراي» غا قاراڭ.

دەستان سەراي [دستان سراى] (پ) داستان ئوقۇغۇچى، داستان ئېيتقۇچى، كۈيلىگۈچى.

دەست ئاۋىز [دست آويز] (پ) تۆھپە، ھەدىيە، سوۋغا.

دەستە [دسته] (پ) 1› تۇتقۇچ، دەستە، ساپ؛ 2› بىر تۇتام، بىر توپ، بىر دەستە (گۈل):

قىلىپ گۈلنى يىگىتلەر بەستە - بەستە،
يېبەرۇر مەئشۇقىغە دەستە - دەستە.
—خىرقەتى.

3› مەسخىرە:

جىلۋەگەر ئول كۆزگۈدە جان سۇرەتى،
دەستە بولۇپ ئاڭا ئارىغ ھەيئەتى.
—نەۋائى.

سېيەگۈن دەستە- كۈمۈش ساپلىق؛ كۈمۈش دەستە.

دەستەفشان [دست افشان] (پ) قول سىلكىش، ۋاز كېچىش.

دەست پېچ [دست پيچ] (پ) 1› قولغا ئوراش، يۆگەش؛ 2› سەۋەب، ۋاستە؛ «دەست ئاۋىز» غا قاراڭ.

دەستبوس [دست بوس] (پ) قول تۇتۇشۇش.

دەسبوس قىلماق- قول تۇتۇشماق.

دەستبۇرد [دست برد] (پ) 1› تۇساتتىن ھۇجۇم قىلىش؛ كۈچۋە قۇۋۋەت كۆر- سىتىش؛ ئېلىشىش؛ 2› غەلىبە؛ ئۈستۈنلۈك؛ 3› كۈچ، قۇدرەت؛
دەستبۇرد ئاشكار ئەيلەمەك - تۇساتتىن ھەمەل (ھۇجۇم) قىلماق.

دەسترەس [دست رس] (پ) ‹1› قولى يېتىش، ئىمكانىيەت پەيدا قىلىش؛ ‹2› ئىمكانىيەت، پۇرسەت؛ ‹3› قۇدرەت،
ئىقتىدار، كۈچ، قۇۋۋەت:
دەسترەس تاپماق- ئىمكان تاپماق؛ يېتىشمەك، ئېرىشمەك؛
دەسترەسى يوق- ئىمكانى يوق، يېتىشىش مۇمكىن بولمىغان، قولى

قىسقىلىق.

دەست رەنج [دست رنج] (پ) 1) قول ئەمگىكى، قول ئىشى؛ 2) مۇشەققەت.

دەستكار [دستكار] (پ) 1) سەنئەت؛ هۇنەر؛ سەنئەتكار، ئۇستا؛ 2) قولدا ئىشلەنگەن؛ ئويمىكارلىق؛ 3) ياردەمچى، مەدەتكار.

دەستگاھ [دستگاه] (پ) 1) ئەسۋاب، ئەسۋاب-ئۇسكىنە، ياراق؛
2) بايلىق، دۆلەت، قۇدرەت ۋە ئىمكانىيەت؛ ئىقتىدار:

هەقايىق پەناھ، مەئرىفەت دەستگاھ،
دەقايىق دىسارۇ مەئارىق پەناھ.

—ئا. نىزارى.

3) ئەمەل، مەرتىۋە:

دەستگاھىن بەلەندراق قىلدى،
قاشىدە ئەرجۇمەندراق قىلدى.

—نەۋائى.

4) ۋەج، سەۋەب.

بۇ دەئۋى دەستگاھىن بىر زەمان يىغ،
چۇ دەئۋى ئىچرە مەئنى يوق، نې ئاسىغ؟

—نەۋائى.

دەستگىر [دستگير] (پ) (1) ياردەمچى،قوللىغۇچى،يول كۆرسەتكۈچى، مەدەتكار:

ئانىڭ ئاتاسىدۇر ئاتامغە ۋەزىر،
يامان - ياخشى ئىشدا ئىدى دەستگىر.

—ئا. نىزارى، ن. زدىيائى.

2) قولغا ئېلىش، قولغا چۈشۈرۈش؛ قولغا چۈشمەك، ئەسىر ئېلىنماق:

دەستگىر بولماق— 1) مەدەت بەرمەك، ياردەم بەرمەك:

كۆكۆل ئارەزىن ئەيلە بەدرى مۇنىر،
نەۋا يەتكۈرۈپ بىزگە بول دەستگىر.

—ئا. نىزارى.

2) ئەسىر بولماق، ئەسىر ئېلىنماق، قولغا چۈشمەك:

سىزدىپ ئېردىكى ئۇل غۇربەت ئەسىرى،
هەمانا بولدى دۇشمەن دەستگىرى.

—نەۋائى.

دەستگىر قىلماق— قولغا چۈشۈرمەك، ئەسىر ئالماق:

دېدى: «كىرمەسۇن قاشىمە ئۇل ۋەزىر،

قىلالماس جەھاندا مېنى دەستگىر.»
—نىزارى.

دەستمايە [دستمايه] سەرمايە، دەسمايە، نەق پۇل:
ئىدى دەستمايە سەراسەر ئاڭا،
يىگىرمە سەكىز تۈمەن مىڭ زەر ئاڭا.
—ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دەستمۇزد [دستمزد] ئىش ھەققى، مائاش:
ئانىڭ چۇن رىشتەئى ئۇمرىنى ئۇزدۇڭ،
ئېرۇر بۇ گەنجى مەخفىي دەستمۇزدۇڭ.
—نەۋائى.

دەستۇ پا [دست و پا] (پ) قول ۋە ئاياغ؛
دەستۇپا ئۇرماق— تەلپۈنمەك،ھەرىكەت قىلماق، تىرىشماق، ئىنتىلمەك.

دەستۇر [دستور] (پ) 1 › بۇيرۇق، پەرمايىش؛ ئىجازەت، رۇخسەت:
نە بائىسدىن بولۇپدۇر سىزگە دەستۇر،
داغى ئول ھۇر كىمدۇر، كىمگە مەقسۇر.
—ناقىس.

2 › رەسم، ئادەت؛ قائىدە، يۇسۇن، تەرتىپ:
قەدىم دەستۇرى بىرلە ئول كالانى،
كالا ئېرمەس، جەھانغە ماجەرانى.
—ناقىس.

3 › كۆرگەزمە؛ نەمۇنە، قوللانما؛
دەستۇر تاپماق— ئىمكانىيەت تاپماق؛ ئىجازەت ئالماق؛
دەستۇرۇل - ئەمەل— ئىش - ھەركەتنىڭ دەستۇرى، قائىدىسى:
شاھى راھى شەرئىنى تا ئۇلگۇچە تەرك ئەتمەگىل،
قەۋلى پەيغەمبەردۇرۇر ئۇممەتكە دەستۇرۇل - ئەمەل.
—زەلىلى.

دەستۇرخان [دستورخوان] «دەستارخان»غا قاراڭ:
...ئەلۋان - ئەلۋان تەئاملارنى تارتىپ دەستۇرخاننى يىغىپ بولغاندا
بابىر شاھ مۇسىقىغە ئىشارەت قىلىپ ئېردىلار، بۇ ئەزىز تەنبۇرىنى
قوللارىغە ئالىپ، «چۆل ئىراق» مۇقامىغە نەۋازىشغە كەلتۈردى.
—مۆجىزى.

دەستيار [دستيار] (پ) ياردەمچى، ھىمايىچى، كۆمەكچى.

دەشت [دشت] (پ) 1 ›چۆل، سەھرا، باياۋان:
كېزىپ دەشتلەرنى شىكار ئەيلەدى،
شىكارىكى ئانداغ شىئار ئەيلەدى.

—ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

2) جاي نامى:

بىر پەنجشەنبە كۈنى ئۇل ھەزرەت خىزمەتلەرىدە گازۇرگاھدىن دەشت يۈزى بىلە خىيابان سارى بارىلەدۇر ئېردى.

—نەۋائى.

دەشت بەھايىمى— ياۋايى ھايۋان؛

دەشت تۇتماق— دەشت، سەھرا، باياۋاندا تۇرماق؛

دەشت قەتئى— دەشت كېزىش؛

دەشتنى سىپپېھر مەزرەسىدەك كۆكەرتىرمەك - بېيىماق، باي بولماق، مال - دۇنياسى زىيادە كۆپەيمەك؛

دەشتۇ جىبال - سەھرا ۋە تاغ، تاغۇ دەشت:

كى باردۇر ماڭا ئانچە مالۇ مەنال،

چۇ يايلاق ماڭا ئۇشبۇ دەشتۇ جىبال.

—ئا. نىزارى.

دەشتى بەيابان—چۆل – باياۋان:

سەبا نەغمە قىلىپ، بۇلبۇل غەزەلخان،

ئىكەۋلەن تەي قىلىپ دەشتى بەيابان.

—خىرقەتى.

دەشتى سەھرا—دەشت ۋە سەھرا، باياۋان:

تا جەمالىڭ كەئبەسىدىن ئارزۇ ئەتكەن كىشى،

دەشتى سەھرالارنى قەتئ ئەيلەپ فەنا بولدى دەرىغ.

—شەۋقى.

دەشتى غەم—غەم -ئەلەم چۆلى، سەھراسى:

بۇ يەردىن قۇدرەتى يەتكۈنچە كەتتى،

كېزىپ بۇ دەشتى غەم بىر يەرگە يەتتى.

—خىرقەتى.

دەشتى كەربەلا—ئىراقتا بىر جاينىڭ نامى:

كۆكۆل ئەھلىنى ھەرگىز سالماغىل فۇرقەت ئارا، يا رەب،

شەھىدى ئىشقىغە ئۇل نەۋئى دەشتى كەربەلا يوقتۇر.

—ئەرشى.

دەشتى مەلاھەت— ئىنتايىن جەزىبىلىك، كۆكۆل تارتىدىغان جاي؛

دەشتى مېنۇ سىرىشت— گۈللەنگەن سەھرا؛

دەشتى نەبەرد— ئۇرۇش مەيدانى:

نەسىمىيۇغابىر سارى سۇردى گەرد،

كۆرۈندى خەلايىققە دەشتى نەبەرد.

—نەۋائى.

دەشتى هامۇن — «دەشتى سەهرا» غا قاراڭ:

كېزىپ فەرهاد يەگلىغ دەشتى هامۇن،

ۋەزىرى ئېردى ئاقىل ئاندا مەجنۇن.

—ناقىس.

دەشتى هەجران—جۇدالىق دەشتى، هىجران ئازابى:

ئىشق تۇغيان ئەيلەبان بىچارەنى زار ئەيلەدى،

دەشتى هىجران ئىچرە قىلدى بىزنى هەريان بۇ كېچە.

—ئا. نىزارى.

فەنا دەشتى — يوتلۇق باياۋىنىنى، يوقلىش چۆلى، ئۆلۈم:

فەنا دەشتىغە يۈز كەلتۈر بەقا هاسىل ئۇممىد بىرلەن،

بارۇرسەن تاگلا مەهشەر ئىززۇ نازۇ ئىفتىخار ئەيلەپ.

—شەۋقى.

دەشتبان [دشت بان] (پ) قورۇقچى، نازارەتچى.

دەشت پەيما [دشت پيماى] (پ) دەشت كەزگۈچى، سەهرادا يۈرگۈچى.

دەشت بەيماي [دشت پيماى] (پ) «دەشت پەيما» غا قاراڭ.

دەشترەۋ [دشت رو] (پ) «دەشت پەيما»-غا قاراڭ.

دەشتنەۋەرد [دشت نورد] (پ) چۆل، سەهرا، باياۋان كەزگۈچى، دەشت ئايلانغۇچى؛ دەشتتە قالغان:

كۆردى شەهكىم سىپاهى دەشتنەۋەرد،

پاتتى ئانداقكى يوق ئالازدىن گەرد.

—نەۋائى.

دەشنام [دشنام] (پ) سۆكۈش، قاغاش؛ ئەيىبىنى ئېيتىپ ئۇيالدۇرۇش؛ هاقارەت:

خۇش ئېرۇر نارىندەك چۇنكىم تاپىپ ئاچچىغ - چۈچۈك،

لۇتفى بىرلە سورسا گەر هالىمنى هەم دەشنام ئىلە.

—ئەرشى.

دەشنام ئەتمەك— سۆكمەك، قارغىماق؛ ئۇيالدۇرماق؛

دەشنام ئەيلەمەك— «دەشنام ئەتمەك» كە قاراڭ.

دەشنە [دشنه] (پ) خەنجەر، ئۇچى ئۆتكۈر پىچاق:

قىلاي دەشنەئى بىرلە باغرىنى چاك،

ۋە گەرنە ئۆزۈمنى قىلايىن هەلاك.

—ئا. نىزارى، ن زىيائى.

دەشنەئى خۇنرىز— قان تۆككۈچى خەنجەر؛

دەشنە يېمەك– خەنجەر يېمەك؛ جاراھەتلەنمەك.

دەغا [دغا] (پ) ئالدام، ھىيلە، مىكىر؛ ھەييارلىق، ھىيلىگەرلىك؛

ئىسيان ئارا قالغان ئىبتىلانىمۇ دەيىن؟
مەئمۇر ئەتكەن نەفسى دەغانىمۇ دەيىن؟
—نەۋائى.

دەغاباز [دغاباز] (پ) ھىيلىگەر، ئالدامچى.

دەغەل [دغل] (ئە) مەككار، ھىيلىگەر، ئالدامچى؛ قىلتاقچى؛ قوپال، نائەھلى:

مەئرىفەتدۇر خالىس ئالتۇن تەمغەسى فەزلۇ ھۇنەر،
ئالتىنى تانى دەغەلدىن، ئارى دىنار ئىستەمە.
—نەسىمي.

دەغەلۋەش [دغل وش] (ئە + پ) 1› مەككارسىمان، ھىيلىگەرگە ئوخشىغان، ھىيلىگەردەك؛ 2› قوپال، نا ئەھلى.

دەغدەغە [دغدغە] (پ) 1› قورقۇنچ، ۋەھىمە، دەھشەت؛ ‹2› تىنچسىزلىق، تەشۋىش؛ پەرىشانلىق؛ 3› دەۋا:

بۇ دەغدەغەدىن كەنارە ئىستە،
ھەم فىكر ئىلە بولسە چارە ئىستە.
—نەۋائى.

4› شەۋكەت، ئۇلۇغۋارلىق؛ 5› مايىللىق، خاھىش، ئىستەك، ئارزۇ.

دەغى [دغى] «داغى» گە قاراڭ:

گەردىش رۇزكاردىن تۇلكىنى دەي قېين ئاتا،
تار زەماندىن دەغى خۇرۇس ئىلە خۇكنى ئەمەك.
—زەلىلى.

دەف [دف] (پ) داپ:

كى تەنبۇرۇ چەڭگۇ دەفۇ ئەرغەنۇن،
چالىپ جەمئى ئاندا كۆپ ئەھلى فۇنۇن.
—ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دەفاتىر [دفاتر] (پ) «دەفتەر» گە قاراڭ:

كىلىپ كۆڭلىمە مەجنۇن، لەيلى يادى،
دەفاتىر ئۈستىنە سۆز سىلى ياغدى.
—سەيفى سەرايى.

دەفائىن [دفاين] (ئە) «دەفايىن» غا قاراڭ.

دەفايىن [دفاين] (ئە) [بىرلىكى: دەفىنە] كۆمۈلگەن بايلىقلار، خەزىنىلەر،

كۆمۈكلۈك نەرسلەر، مال ـ دۇنيالار:
قلىپ راست ئانچە دەفاين شەرەف،
سەفەر ئەزم قلدىم بۇخارا تەرەف.
—ئا. نىزارى، ن زىيائى.

دەفئە [دفعه] (ئە)[كۆپلۈكى: دەفائەت] مەرتەم، كەررە، قايتا، قېتىم نۆۋەت:
...خاجە ئىستەپ بارىپ، ئۆزى ئالىپ بارغان مەتائلارىنى
تافسۇرۇپ، شەھەرگە ياقىن كەلگەنىدە ئۆز ئىلگەرى ئۆيگە كېلىپ ئۇلار
ئەمۋالىنى قاراقچىلار ئالىپ، ئىككىنچى دەفئە سەفەر ئىختىيار ئەتكەنى.
—ئا. نىزارى، ن. زىيائى.
دەفئە ـ دەفئە ـ قايتا ـ قايتا، مەرتەم ـ مەرتەم.

دەفەئات [دفعات] (ئە) قايتا ـ قايتا؛ «دەفئە» گە قاراڭ.

دەفئەتەن [دفعتاً] 1 › تۇيۇقسىز، كۈتۈلمىگەنىدە، بىراقلا:
ئىبەردى دەفئەتەن ئىككى ۋەزىرنى،
ئالىپ كەلمەك ئۈچۈن ئول بىنەزىرنى.
—ناقس.
2 › قايتا، قايتىدىن، قايتىلاپ:
كىرەلمەي دەفئەتەن ئارام ئالدى،
يىراقدىن كۆزىنى ھەۋلىغە سالدى.
—ناقس.

دەفەك [دنک] (پ) «دەف» كە قاراڭ.

دەفتەر [دفتر] (پ) [كۆپلۈكى: دەفاتىر] 1 › دەپتەر، تىكىلگەن (تۇپلەنگەن) قەغەزلەر:
نە تالىئىدۇر ماڭاكىم ئەختەرى بەختىم تاپىلمايدۇر،
فەلەك ئەۋراقىنى ھەر نىچەكىم دەفتەردەك ئاختاردىم.
—بابىر.
‹2› كىتاب:
شەۋكەتى ھۇسنۇڭ بىلە شەئنى جۇنۇنۇمغە باقىپ،
دەفتەرى پەرھادۇ شىرىن پارەئى ئەفسانەدۇر.
—ئەرشى.
‹3› داستان:
شەرھ ئەگەر قىلسام جەمالىڭ دەفتەرىدىن بىر ۋەرەق،
ھەر سۆزى مىڭ فەسل ئولۇر، ھەر فەسلى نەچچە بابلەر.

—نەسىمى.

4) شېئىر توپلىمى؛ 5) ھېساب كىتاب - توپلىمى:

تىلەپ دەفتەر ئۇل شاھ دېۋانىدىن،
كى مەخزەن ئېدى جەمئ فەرمانىدىن.

—نەۋائى.

6) ئۇسلۇب، قائىدە - قانۇن كىتابى؛ (7) دۇنيا، ئالەم؛

دەفتەرى ساۋۇس— مۇئامىلە قائىدە - قانۇنى؛

دەفتەرى ھەجر— ئايرىلىق، جۇدالىق، پىراق ھەققىدە قىسسە، ھىجرانلىق داستانى؛

دەفتەرى ھۇسن - گۈزەللىك مەجمۇئى، چىراي، بەت:

تاسېنى كۆردۈمەن، ئەي گۇلچېھرەئى نا مېھرىبان،
جەننەتۇ باغى ئىرەمدەك بولدى كۆزۈمگە جەھان،
دەفتەرى ھۇسنۇڭنى قىلدىم نەچچە تۈرلۈك داستان.

—قەلەندەر.

دەفن [دفن] (ئە) يەرگەر كۆمۈش، دەپنە قىلىش؛ يوقىتىش؛ قۇتۇلۇش؛

چۇ دەفن ئەتكەلى يەرنى چاك ئەيلەدى،
لەھەد ھۆكمىدە بىر مەغاك ئەيلەدى.

—نىزارى.

دەفن ئەتمەك— (يەرگە) كۆممەك، يەرلىككە (گۆرگە) قويماق؛

دەفن ئەيلەمەك— «دەفن ئەتمەك» كە قاراڭ؛ دەفن قىلماق— 1) «دەفن ئەتمەك» كە قاراڭ؛

2) خەزىنەز، بايلىق، مال - دۇنيانى يوشۇرماق، كۆممەك.

دەفئ [دفع] (ئە) قايتۇرۇش، يىراقلاشتۇرۇش، ھەيدەش، رەت قىلىش، كەتكۈزۈش يوقىتىش:

يۈزلەنىپ ئەمنۇ فەراغەت غۇسسەۋۇ غەم بولدى دەفئ،
ئەيشۇ ئىشرەت قىلدىيۇ رەنجۇ مۇشەققەت قالمادى.

—بابىر.

دەفئ ئەتمەك— 1) ئادا قىلماق؛ ساقىت قىلماق؛ 2) «دەفئ ئەيلەمەك» كە قاراڭ:

نەچەكىم خەستە جاندۇرمەن مەيى لەئلىڭگە، ئەي ساقى،
تەبەسسۇم جامىنى پۇر ئەيلەگىل، دەفئ ئەت خۇمارىمنى.

—ئەرشى.

دەفئ ئەيلەمەك— قايتۇرماق، رەت قىلماق؛ يوقاتماق، كەتكۈزمەك:

بەندە ئاجىزغە قەزادىن گور ئەزابى يەتسەلەر،
رەھم ئېتىپ دەفئ ئەيلەگەن سۇلتانى غەففاردىغە ئەرز.
—شەۋقى.

دەفئ قىلماق — 1) «دەفئ ئەيلەمەك» كە قاراڭ؛
2) ئۆزىنى ساقلاپ قالماق، ئۆزىنى قوغدىماق، قوغدانماق:
ئىزەنگۈ قامچىلاپ دەفئ قىلدى بەھرام،
ئايتتىكىم: «سەن ئەي سەردارى ئەييام...»
—لۇتفى.

دەفئى ئازار ئەيلەمەك — ئازارنى يوقاتماق، كەتكۈزمەك؛
دەفئى ئەتەش — تەشنالىقنى يوق قىلش؛
دەفئى بولماق — يوقالماق، ساقىت بولماق:
دېدى: بولدى بىشەك رەۋا ھاجەتىم،
بەھەمدىللاھ، دەفئ بولۇپ ئافەتىم.
—ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دەفئى جۇنۇن — جۇنۇنلۇقنى قايتۇرۇش، تەلۋىلىكتىن شىپا تېپىش؛
دەفئى خۇمار — خۇمارنى قايتۇرۇش، تەشنالىقنى قاندۇرۇش؛ مەستلىكتىن يېشىلىش:
زىھىكىم ئەنبەر ئەفشان كاكۇلۇڭ دەفئى خۇمار ئەيلەپ،
خەيالىڭ خىلۋەتىدە رۇزى - شەب ۋەقتىمنى قىلمىش چاغ.
—شەۋقى.

دەفئى زەرەر ئەيلەمەك — زىياننى قايتۇرماق، زىياندىن قۇتۇلماق؛
دەفئى سەۋدا — سەۋدايىلىقنى داۋالاش، ساراڭلىقنى يوقىتىش:
دەفئى سەۋدايىمغا يازغىل بىر شىپانىڭ نۇسخەسىن،
كىم خىرەد بۇقراتى كۆڭلۈگنى قارا بادىن ئاتار.
—تەجەللى.

دەفئى غەم — غەم - ئەلەمنى يوقىتىش، قۇتۇلۇش:
ئەمدى مەدھۇش بولدى دەپ قىلما خىيال ئەي ساقىيا،
دەفئى غەم ئەيلەپ ماڭا سەن بادەنى ئىنئامە تۇت.
—موللا بىلال.

دەفئى فىراق — ئايرىلىش ئازابىدىن قۇتۇلماق، ۋىسال تاپماق
زەنجىر دېمەڭ، ئىلكىدىكى دىلبەرنىڭ،
كىم دەفئى فىراقىغە تۇمارىم كېلەدۇر.
—گۇمنام.

دەفئى مەلال ـ قىينچىلىقتىن قۇتۇلماق، قۇتقۇزماق؛

زەمانىكى ئول شەھغە كەچمىش خەيال،

قىلۇر نەزم ئەلفازى دەفئى مەلال.

ــئا. نىزارى.

دەفئى مەلامەت ـ تەنە ۋە نۇقسانلارنى يوقىتىش؛

دەفئى ئولماق ـ كەتمەك، قايتماق، يوقالماق.

دەفىنە [دفينه] (ئە) [كۆپلۈكى: دەفايىن] 1 › بايلىق، خەزىنە، مال ـ دۇنيا؛ كۆمۈلگەن نەرسە؛ 2 › مەنىلەر خەزىنىسى؛ «دەفايىن»غا قاراڭ:

سەفىنە دېمەيكى، خەزىنەدۇر، ھەر بېيىتى بىر ئۆي مەئانى ي

گەۋھەرلەرىدىن ئاندا [دېۋاندا] يۈز دەفىنە.

ــنەۋائى.

دەقائىق [دقائق] (ئە) [بىرلىكى: دەقىق] ئىنچىكە ۋە نازۇك مەنىلەر، نازۇك پىكىرلەر؛ «دەقىق» كە قاراڭ:

دەقايىق خەيلى ـ ئىلىم ـ مەرىپەت كىشىلىرى، دانىشمەنلەر، ئەدىبلەر، بىلىم ئىگىلىرى.

دەققاق [دقاق] (ئە) 1 › بىرەر ئىشقا دىققەت بىلەن ئىنچىكىلەپ قارىغۇچى، نازۇكپەم كىشى، زىرىپ ئادەم؛ چوڭقۇر چۈشەنچىلىك؛ 2 › ئەللاپ (ئۇن ساتقۇچى)، ئۇن سودىگىرى.

دەقىق [دقيق] (ئە) [كۆپلۈكى: دەقايەق] 1 › نەپىس، ئىنچىكە، نازۇك، لەتىپ؛ قىيىن، چوڭقۇر مەنىلىك:

لەئلى لەبىڭ كۆرەي دەبان كۆز ياشىم ئەيلەدىم ئەقىق،

خالى خەتتىڭنى بىلمەدىم تۇرفە كىتابەتى دەقىق.

ــزەلىلى.

2 › دىققەت بىلەن ئۆگىنىش، چوڭقۇر تەكشۈرۈش؛

ھەكىملەر مىزاجىنى تەفتىش ئېتىپ،

دەقىق ئىلملار بىرلە ئەندىش ئېتىپ.

ــئا. نىزارى.

دەكاكىن 3 › قىسقا:

...تەرىقەت ئادابى سۇلۇكىدە ئانداق دەقىق رەۋىش بىلە

تەرىقلەرىن تۈزدىلەر.

ــ نەۋائى

دەقىق تەئەققۇللۇغ ـ ئۆتكۈر ۋە ئىنچىكە چۈشەنچىلىك، چوڭقۇر پەم؛ نۇكتەئى دەقىق ـ نازۇك سۆز.

دەكاكىن [دكاكين] (ئە) دۇكانلار؛ «دوكان» غا قاراڭ .

دەكلە [دكلا] «دېكلەي» گە قاراڭ.

دەڭ [دنگ] (پ) 1) ھوشسىزلىق؛ گاراڭ، ئاڭسىز؛
بىر قەلەندەر بار ئىدى مەبھۇتى دەڭ،
سۇبھۇ شام ئانىڭ غىزاسى ئېردى بەڭ.
— نەۋائى.

2) ھەيران، ھەيرەت؛ 3) داڭ، قوڭغۇراق؛
گەردۇنى ھەفت ئەۋرەڭ، شىنگەرفىۋۇ تۇمۇررەڭ،
يا مىسسۇ نۇقرەۋۇ دەڭ، يا كۇھسار ئەمەسمۇ؟
— زەلىلى.

دەڭ ئەيلەمەك — 1) بىھوش قىلماق، 2) ھەيرەتتە قالدۇرماق؛
دەڭ قالماق — ھەيران قالماق، ھەيران بولماق، نېمە قىلارىنى بىلمەسلىك؛
دەڭ قىلماق — «دەڭ ئەيلەمەك» كە قاراڭ.

دەلال [دلال] قىلىق، ناز - كەرەشمە:
تەركى ئىشق ئەتتى نەۋائى، تۇتۇبان تەقۋىيۇ زۇھدە
ئەي سەنەملەر، ئاڭا كۆپ غەنجۇ دەلال ئەيلەمەڭىز.
— نەۋائى.

دەلالەت [دەلالت] (ئە) 1) نىشانە، ئالامەت، بەلگە؛ گۇۋاھلىق؛ شاھىتلىق 2) كۆرسىتىش، يولغا سېلىش، ئۈندەش؛ 3) ھەرىكەت قىلماق، ئىنتىلمەك، ئۇرۇنماق؛
دەلالەت قىلماق — ئىشارەت قىلماق، كۆرسەتمەك، بىلدۇرمەك؛ ئۈندىمەك.

دەلايىل [دلايل] (ئە) [بىرلىكى: دەلىل] دەلىللەر، ھۆججەتلەر:
يۈزۈڭدۇر شەمئ، ۋەللەيلى نىقابى ئەنبەرىنڭ، جانا،
تىلەيدۇر گەر كىشى، باردۇر بۇ مەئنىغە دەلايىل كۆپ.
— ۋەفائى.

دەلايىل كۆرگۈزمەك — دەلىللەر كۆرسەتمەك.

دەلدە [دلدا] دالدا، پاناھ، پاناھ جاي:
دەۋر ئېلى جەۋرىدىن ئۆلدۇم، قېنى مەيخانە يولى،
كىم ئېرۇر قاچقالى كۆپ دەلدەسى بىر لەھزە پەناھ.
— نەۋائى.

دەلق [دلق] (ئە) دەرۋىشلەر كىيىمى، جەندە:
مەخزەنى گەۋھەرى سۇخەن تەلبە زەلىلى تاپماغاچ،
دەلقى قەلەندەرى بىلەن دەر - بەدەر گەدا ھەنۇز.
— زەلىلى.

دەلقى پەشمىنە — يۇڭدىن توقۇلغان كىيىم؛

دەلقى خىزرۋەش ــ كۆك تون؛ يېشىل تون؛
سارىغلىغ دەلق ــ مەللەتون.

دەللاك [دلاک] (ئە) هاممامدا كىشىلەرنى ئۇۋۇلاپ، تېنىنى ئىشقىلاپ يۇيۇپ قويغۇچى كىشى، خىزمەتچى، خىزمەتكار.

دەللال [دلال] خىزمەتچى؛ كېلىشتۈرگۈچى، بىدىك:
يارانتى هەر خېرىدارىغە دەللال،
تۆرەتتى جۇملە مۇشكىللەرگە هەللال.
ــ خىرقەتى.

دەللالە [دلاله] (ئە) دەللال، هىيلىگەر (ئايال)، ۋاسىتىچى، بىدىك (ئايال):
تولا تەكرار ئېتىپ ئازغۇردى ئاخىر،
ئۇشۇل دەللالەئى بەدبەختى كافىر.
ــ ناقىس.

دەللە [دله] (ئە) جادۇگەر، هىيلىگەر، هەييار (خوتۇن)؛
دەللەتۇل ــ مۇختالە ــ ئەپسانىلەردە هىيلىگەرلىك بىلەن نام چىقارغان هەييار خوتۇن؛
دەللەئى پۇرفەن ــ كۆپ هۇنەرلىك دەللە، ناهايىتى هىيلىگەر.

دەلۋ [دلو] (ئە) 1) چېلەك، سوغا:
قىرىق غۇلاچ-سىيلى جىبورتوپ سالىپ،
دەلۋ بىلەن چەشمەسىدىن سۇ ئالىپ.
ــ زەلىلى.
2) قەدىمكى ئاسترونومىيىدە ئون ئىككى بۇرجىنىڭ ئون بىرىنچىسى؛ قىش پەسلىنىڭ ئۇچىنچى ئېيى:
دەلۋ چاغى، جىدد چاغى، جىلۋەگەردۇر بۇلئەجەب،
يوقدۇرۇر دەۋزەخدە مۇنداغ هەم يانا هاشا ساۋۇق.
ــ ئەرشى.

دەلىر [دلیر] (پ) «دەلىر» گە قاراڭ.

دەلىر [دلیر] (پ) يۈرەكلىك، شىجائەتلىك، جاسارەتلىك، جەسۇر، پالۋان، باتۇر، دادىل:
ئۆزى شوخ ئەمما بەغايەت دەلىر،
جەمالىغە دەهر ئىچرە شەهلەر ئەسىر.
ــ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.
دەلىرى زەمان ــ زامانىنىڭ پالۋان، باتۇرلىرى، جاسارەتلىك كىشىلىرى:
بۇ يەڭلىغ جەۋاب بەردى دەرۋىشلەر،
دەلىرى زەمان نىك ئەندىشلەر.
ــ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دەلىرانە [دلبرانه] (پ) جەسۇرلارچە، باتۇرلارچە، دادىللىق بىلەن.

دەلىل [دلیل] (ئە) 1 › ھۆججەت، ئىسپات، ئاساس؛ گۇۋاھ:

يوق مەكانىڭ كۆزۈمگە پىنھان سەن،
بارلىقىڭغە دەلىل ھەمە ئافاق.
— شەۋقى.

2 › باشقۇرغۇچى؛ يول باشلىغۇچى؛ يېتەكچى:

دەلىل ئولدى خىزىر يەڭلىغ تۇتۇپ قول،
ئۇ يەردىن بىر تەرەفكە باشلادى يول.
— ناقىس.

دەلىل ئەيلەمەك — شاھىت قىلماق؛ دەلىل كۆرسەتمەك؛
دەلىل بولماق — يېتەكچىلىك قىلماق؛
دەلىل ئولماق — ئىسپات بەرمەك، گۇۋاھ بولماق:

شەھىد ھۆكمىدە ئايەت ئولمىش سەبات،
دەلىل ئولدى ئولكىم ئىرۇرلەر ھەيات.
— ئا. نىزارى.

دەلىلۇللاھ — ئاللانىڭ دەلىلى، تەڭرى ئەۋەتكەن يول كۆرسەتكۈچى.

دەلىل ئاۋەر [دلیل آور] (ئە + پ) دەلىل كەلتۈرگۈچى، ھۆججەت كۆرسەتكۈچى.

دەلىلە [دلیلة] «دەلىل» گە قاراڭ:

مۇھىم ئىشلارىدا ۋەسلە قىلىپ،
كى بەيئۇ شىرادا دەلىلە قىلىپ.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دەم [دم] (پ) ‹1› نەپەس، ھايات، ۋاقىت، ئۆمۈر:

كىچەۋۇ كۈندۈز تىلەر يىغلاپ قەلەندەر تەڭرىدىن،
قىلماغىل ئاخىر دەمىدە ئانى ئىماندىن جۇدا.
— قەلەندەر.

2 › پەيت، پۇرسەت، ۋاقىت، كۆز يۇمۇپ ئاچقىچە ئارىلىق:

بىر دەمى ۋەسلى خەيالىدىن كۆڭۈل فارىغ ئەمەس،
سۇھبەتىم ئەھلى جەھان بىرلە ئىرۇر مەھزى مەئاش.
— ئەرشى.

3 › ئەھۋال، ھالەت، تۇرمۇش:

ئىشق ئىسىدىن ئەت دەمىمنى مۇشكىن،
ئىشق ئوتىدىن ئەت يۈزۈمنى رەڭگىن.
— نەۋائى.

4 › ئاۋاز، ئۈن، سادا؛ 5 › كۆيۈك، غەم، ئەندىشە؛ 6 › ئىلھام؛

7› شامال، يەل شامالنىڭ ئىسسىق ھارارىتى؛ 8› تۆمۈرچىلەرنىڭ كۆرىكى؛ 9› قىزىل رەڭلىك مەي؛ 10› بىس (شەمشەرنىڭ بىسى):
بىئەدەبىكى تەئنە ئىلە قىلسا ئەگەر سۆزۈمگە رەد،
تىغى زەبان ئاڭا كۆزۈك چۇن دەمى زۇلفىقار ئۆتەر.
— زەلىلى.

دەم ئاچماق — ئېغىز ئاچماق، گەپ قىلماق؛
دەم ئەتمەك — دەم (ھاۋا) بەرمەك؛
دەم تاپماق — راھەت تاپماق؛ جانلانماق؛
دەم تارتماق — سۈمۈرمەك، دەم تارتماق:
دۇنيا ھەمە ئانىڭ سارى يۈز قويسا قەدەم،
دەم تارتار جەھاننى مىسالى ئەژدەھا.
— سەبۇرى.

دەم چەكمەك — ئاھ چەكمەك، ئىچىگە تارتماق؛
دەم قىلماق — دەممىدە، دەممىدە قىلماق:
قۇلىن لام ئەلىف قەددىنى خەم قىلىپ،
ئوقۇپ ھىرزلارنى ئاڭا دەم قىلىپ.
—ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دەم ئۇرماق — نەپەس چىقارماق:
دەم ئۇرسا ئوت ئوتۇن ئۆزرە تۇتاشۇر،
ئۆچەر چوغ ھەرنەچە ئوچاقتىن ئاشۇر.
— خىرقەتى.

دەم ئۇرمان — نەپەس چىقارمايمەن، سۆز ئاچمايمەن؛
يۈز ئۆيۈرسەڭ تاغى مەن يۈز چەۋۇرمەن،
غەمىڭدىن باشقا، بىللاھكىم، دەم ئۇرمەن.
— لۇتفى.

دەمى ئىيسا — «دەمى ئىيسەۋى» گە قاراڭ:
قۇياشكىم مىھر ئەمەس ناز ئەۋجىدە ئۇل نەۋئىكىم تىنماس،
دەمى ئىيسا بىلە ئاھىم ئۇرۇجى گەر تۇتاش ئولسۇن.
— ئەرشى.

دەمى پەيكان — تىنىق، نەپەس ئوقى:
خەدەڭىڭ تەئنەسىگە، ئەرشىيا، كۆكسۈڭ نىشان ئەتكىل،
دەمى پەيكانى ئەزبەسكىم ھەياتى جاۋىدانىمدۇر.
— ئەرشى.

دەمى تىغ — تىنىق خەنجىرى، نەپەس تىغى.

بۇ جان باشقە، ئەي زالىم، دەمى تىغنىڭ تەمەننادۇر،
زىبەس جان باشقە مېئراج تىغىڭغە قىدا بولماق.
— ئەرشى.

دەمى خەش –ياخشى نەپەس؛ ياخشىلىق، ئىلتىپات، ياخشى گەپ؛
دەمى دۇد – نەپەس، تىنىق تۈتۈنلىرى، ئىسلىرى.
چۇنان تولغانىپ ئۇردى ئول پىچۇ تاب،
دەمى دۇدى بولدى جەھانغە ھىجاب.
— ئا. نىزارى.
دەمى سۆزالەمەي – بىر دەم سۆزلىيەلمەي:
ئانىڭ ۋەھمى بىرلە كېتىپ ئەقلى ھۇش،
دەمى سۆزلەمەي، بەلكى بولدۇم خەمۇش.
— ئا. نىزارى.
دەمى غەمناك – غەمكىنلىك تىنىقلىرى. مۈڭلۈق ئاھلار:
ئەگەر گۈل بىرلەن ئولتۇرسام دەمى غەمناك ئەيلەرمەن،
ۋەگەر غۇنچە بىلە بولسام گىرىبان چاك ئەيلەرمەن.
— قەلەندەر.
دەمى مۇلكەش –پادىشاھلىق مېيى (شارابى)، شاھانە مەي:
قوي قىسسەئى جەمشىدنى جامى ئىلكىڭدىن،
گەر بولسا دەمى مۇلكەش جەندۇر ماڭا، ئەي دوست.
— ئاتايى.

دەمى نىشات – شادلىق نەپەسلىرى
دەمى نشات مەي ئەيشى بادەسى تۇتائالماس،
سىپىھر دائىر چەرخ نىگۇن گۇمبەزى دەۋۋار.
— سەبۇرى.
دەمى نەقد – ھازىرقى ۋاقىت، يېقىن پۇرسەت؛
دەمى ئىسەۋى – ئەيسا نەپىسى (ئەپسانىلەردە بايان قىلىنىشچە: ئەيسانىڭ نەپىسى ئۆلۈكنى تىرىلدۇرەرمىش)؛
دەم يولى – نەپەس يولى، كېكىردەك.

دەما - دەم [دمادم] (پ) ئۈزلۈكسىز، ئۈزۈلدۈرمەي، ئارقىمۇئارقا:
ئەنبەرىن خالىڭ قىمداسى قىلغالي ئۇششاقلار،
جان قۇلۇرىن ئىلكىگە ئالىپ دەما دەم ساناشۇر.
— ئەرشى

دەم بەدەم [مبدم] «دەما ــ دەم» گە قاراڭ:

دەم بەدەم، سائەت ــ بەسائەت مەينى كەلتۇر نۇش ئېتەي،
سۇبھى، شام، بەلكى دەۋام ئۆتكۈزمەيىن ئەييامە تۇت.

ــ موللا بىلال.

دەمار [دمار] (ئە)' 1 › تارمار؛ يوق قىلىش، ھالاك قىلىش؛ 1 › يىلىنىز، تومۇر؛ 3 › تۈتۈن:

سەنەم زۇلفىدەك ئەيلەبان تارۇمار،
قوپارۇر ئېردى بارچەمىزدىن دەمار.

ــ نەۋائى.

دەمار چىقارماق ــ ھالاك قىلماق.

دەمان [دمان] دەھشەتلىك؛ ھەمىلە قىلغۇچى، نەرە تارتقۇچى؛ قورقۇنچلۇق (كۆپىنچە پىل، شىر، ئارسلانغا ئوخشاش ھايۋانلارغا قارىتىلىدۇ)؛

پىلى دەمان ــ ھەيۋەتلىك پىل؛

دەمان چەكمەك ــ نەرە تارتماق.

دەمەك [دمك] 1 › (ئىلگىرى ئادەم ئولتۇرغان، كېيىن كۆچۈپ كەتكەن) جاي، تاشلاندۇق يەر؛ ۋەيرانە، ئەسكى، كونا؛ 2 › سەھرا، دەشت.

دەمدار [دمدار] قۇيرۇق، سايە:

ئارقاسىدا نەفسى مۇردارنىڭ،
ئەرگەشبان چۈن سەگى دەمدارمەن.

ــ موللا سالىھ.

دەمدەمە [دمدامه] پاراڭ، مۇھاكىمە، مەسلىھەت:

يىغىپ ئۆز سىپاھىن قىلىپ دەبدەبە،
كى شەھزادە بىرلە تۈزۈپ دەمدەمە.

ــ ئا. نىزارى.

دەمساز [دمساز] (پ) ھەمدەم، ھەمدەرد، ئۈلپەت، دوست، ھەمسۆھبەت سۆھبەتداش، سىرداش:

چەكسەم ئول رەشكى پەرى ھەجرىدە تۈرلۈك نالەلەر،
قاندىن ئەتكەي بۇلبۇلى بىخانىمان دەمسازلىق.

ــ ئەرشى.

دەمساز ئەتمەك ــ دوست تۇتماق، ئۈلپەت، ھەمدەرد بولماق؛
دەمساز ئولماق ــ «دەمساز ئەتمەك» كە قاراڭ.

باغ کوردی کیم اتلان یات تو سنبلیم   قلیب نمس باق نو [illegible] غیر
غباردی مل سنبلی بو سوزنکه   بر نتی جهدینی قیلدی ادنه
اوباتو نام ننک بنی تو جانباکس   انامس تاج حسنی بو جه یا باکس
توناریب کونکلنی محنه جهان دین   بوعملی ایمیلارینی جانه بیب
یورک لیتی دردو سوز بیلا   لب نیب ادکی نوروز بیلا
اولوق بولدین مجنب ای دلارام   توتوب غلارخه بو نالانک تا کام
نه بولدور یاره ره برینی اوریا   ندای یار قولرلهای دین [illegible]
اردبا بولیعف ایز تو باره لار   اکر بولوف اوت تنهانی زار
بو تونی نلیان اند اق دیا   کیم اوتتیدا تیا ندور [illegible]
توک بولسا محنت اول ای دخواه   یا بوتوت یا رشورلار تنی
نه ارنیب غرتی اعلاخه دشنا لار   ده نیشلاب نا دیبا [illegible]
بو حالت برلا ایی اوج تشنا بولور   سو ایب بوروردی کل لالولدر
نه بارماق دین یار ماقدین صبر دار   نه تی لاری او بومقا [illegible]

کوکولان بربرین ومنین غایب فوت   ر انتا یا ندنب جو ان قدر با قوت
قاه بیغاندین یا قلار قالدی انکشت   تالب بیکار بولدیلار یورو شتیس
تونرکیمان برقا جوینه ایردم   نیتانی دیده بیلار ادل ای کی هم
یوی بیری نیرنکا بولغی توکوب   اولودیلار ایاقلاری کورتوب
بوحالت لارینی او تیغو با ستی   فلک سا بابه یی سفره با جیب
کزبا که قیعدی بیاز یکه انکیز   یا کمی یاتش نیا با شلادی خونریز
زنکی بوروبیلا کل نی توتوب خاقان جیش قیبا زکاه
بارابردی امن بر زنکی کجی خوار   زحلدین بخش راق مریخ کداوار
سواد رنید اقان ایجیب قانقو جی   تیارا و تقانا لیب اوب ربا تاجی
اتی یدا بوی مسل جیار دیب   کوزی اخرزیخ یوزی محشر کونی دیک
اتی تو یمتشی بو بیر هدلار غه خاقان   که تورباس ان اگر قیب لمک توتو جان
ابدودی دو یک غنچه زنکی سیداحل   قراول لار قو یوب بیتها ارابه کوحول
تورزوب یانکل کل بیرد دا بیزی   [illegible] تبسنا دنعی او زنی

بسم الله الرحمن الرحیم
اوّل
الایا ایها الساقی کلیب دوب رندلار تیلغه   کورونلای آسان عشق و لیکیم تاریه مشکلغه
صبا اول طره نینک بوبین کیم آجیب طره دین آخیر   کیم مشکین جعد تابیدین نه خونلار باغلادی دلغه
کیم سجاده نی رنکین میده قیل پیر مغان ایتور   کیم سالک بیخبر یوقما که تیکای راه منزلغه
کیم جانان منزلی ایچره منکا کیمدین عیش جون هردم   قونکلتو غوغا ایلا که فریاد کیم باغلانیز محملغه
قرانکغو تون دن موج دین و بیم ها یم کرد ایدین قایغو   بیچون بیلکای منکا حالیم نینک یوک توش ساحلغه
باهمکا ایم اوزوم کامیم آخر تارتیب بد نام لیق   قجان قالغای نهان رازی اگر کلتور محفلغه
حضور ایستار ایسانک حافظ انینک توغما غیل غافل
قاچو تیجاقیلیق بودنیادا قجان لول عشق اجملغه
اگر اول ترک شیرازی تو لیغه الکه کونکلوم منی   که خال هندی غه بر کوم سمرقند و بخارانی
برای ساقی می باقی نه جنت ده تغال کیم   که کرکن آبادیقا سید الجیب کل کل مصلی نی

دلاکه قورقمه حسود خبث دین کره یمین بول   یمان که خاطری امیدوار یمه تیماس
جهان پیتر میل اگر خاکره بول هر کیمکه   غبار خاطر و لول ره کذار یمه تیماس
کیوردی قورقامه حافظنی شرح قصه کیم
که سمع خاطر شهی کامکار یمه تیماس
سحر جو بلبلی بیدل کبی کره زدیم باغ   یورک که نکهتی سنبل قیلای علاج دماغ
نگاه کیم گلی سوری یوزیغه کیم قیلدیم   ایردی که تون کیجه ده روشنی که بیجو چراغ
جهانکه حسن جوانلیغ دا اودیکه مغرور   الیب دو درد لی بلبل زار کونه فراغ
آچیب دو نرگس رعنا کوزینی حیرت دین   قو یوب بیو لالا که سودا داجان دل لیوز داغ
تیلی نینک تیغینی سوسن که سرزنش دا بچیب   اغیز آچیب که شقایق که خلق غه انقاع
کهی جوباده پرست ایکی صراحی ایلکیده کیم   کهی جو ساقی قامت دیک الیب قو لیغه آیاغ
نشاط ایتیجو انلیق جو گل غنیمت بیل   که حافظا یوق ایرور جز رسول غیر بلاغ

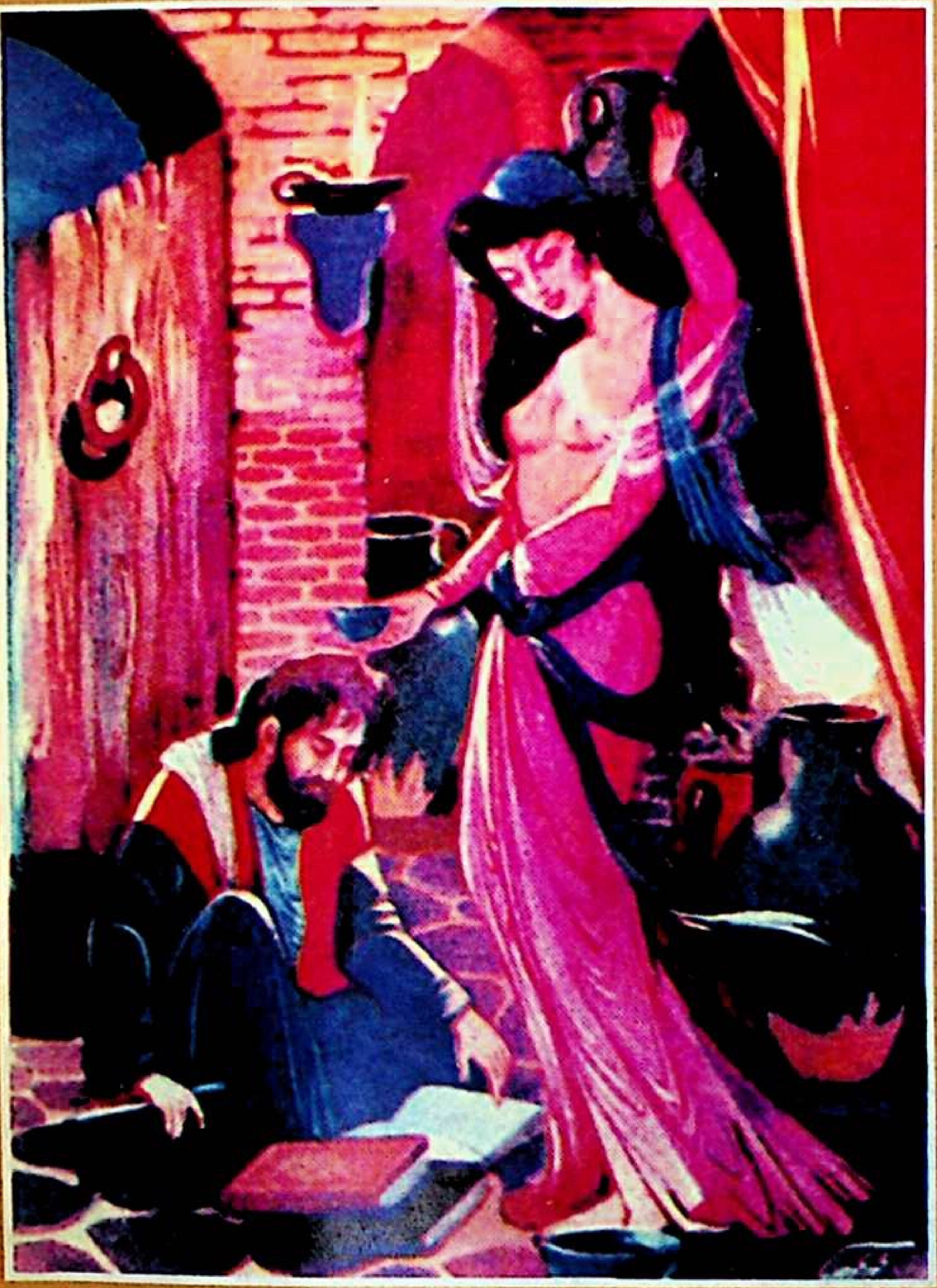

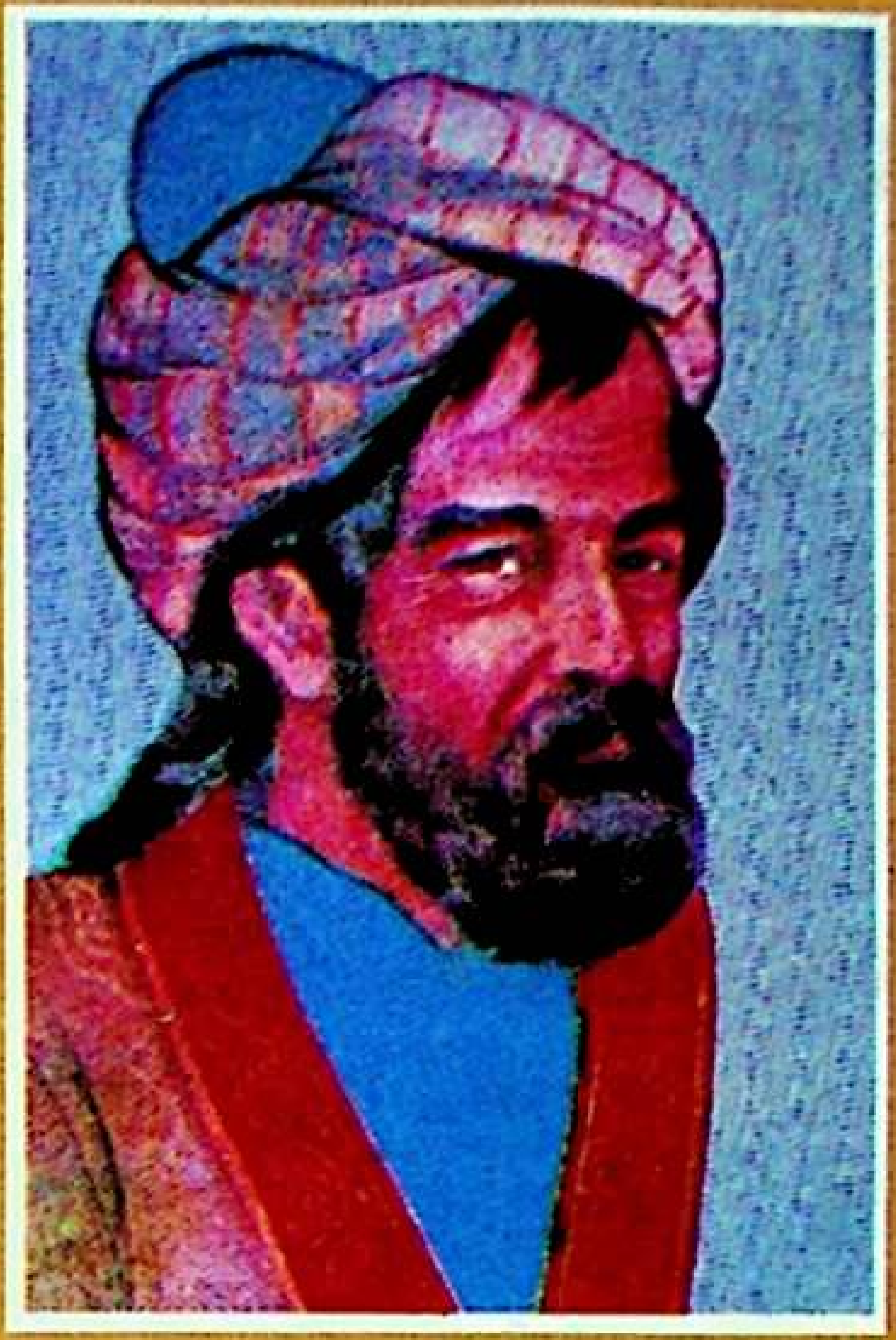

源　泉(布拉克)(维吾尔文)总33期　بۇلاق (ئومۇمىي 33 - سان) (پەسىللىك ژۇرنال)

«MAGAZINE OF BULAK»(UIGHUR LANGUAGE) QUARTERLY

新疆人民出版社编辑出版
(乌鲁木齐市建中路54号)
新疆新华印刷厂印刷
乌鲁木齐市邮局发行
中国国际图书贸易总公司国外发行
全国各地邮局订阅

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جيەنجۇڭ كوچىسى № 54)
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلدى
جۇڭگو خەلقئارا كىتاب سودىسى باش شىركىتى چەت ئەللەرگە تارقىتىدۇ
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ

国内统一刊号：　CN65－1063/1
本刊代号：　58－108 定价：1.90 元
国外代号：　Q1118

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى:
ۋەكالەت نومۇرى: 58 _ 108　باھاسى: 1.90 يۈەن
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋەكالەت نومۇرى: Q 1118